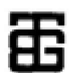
DECLAMATIONES XIX MAIORES
QUINTILIANO FALSO ASCRIPTAE

EDIDIT

LENNART HÅKANSON

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMLXXXII

Gedruckt mit Unterstützung der Förderungs- und
Beihilfefonds Wissenschaft der VG WORT GmbH,
Goethestraße 49, 8000 München 2

CIP-Kurztitelaufnahme der Deutschen Bibliothek

Quintilianus, Marcus Fabius:
Declamationes XIX [undeviginti] maiores Quintiliano
falso ascriptae / ed. Lennart Håkanson. –
Stvtgardiae : Tevbner, 1982.
(Bibliotheca scriptorvm Graecorvm et Romanorvm
Tevbneriana)
Einheitssacht.: Declamationes maiores
ISBN 3-519-01755-5

NE: Håkanson, Lennart [Hrsg.]

Printed in Germany
Gesamtherstellung: Passavia Druckerei GmbH Passau

PRAEFATIO

Novam editionem declamationum maiorum, quae dicuntur, editurus adnotationes criticas haud paucas alibi praemisi[1], e quibus satis apparere legentibus puto hunc textum male traditum aliquanto saepius emendatione egere quam priori editori visum est, et haec in ipso textu constituendo rationis differentia maioris mihi momenti videtur quam quod in libris manuscriptis iudicandis (de qua re vide infra) ei non prorsus assentior. huc accedit quod apparatum criticum copiosiorem atque etiam correctiorem spero me lectoribus praebiturum. e veterum criticorum coniecturis nullam in apparatu omittere conatus sum, quae mentione digna videretur.

Illam declamationem multo inferioris aetatis, quae in editione priore IIIb nominata est (de qua vide p. VI) necnon excerpta mediaevalia Monacensia et Parisina, ut nihil ad verum textum constituendum contribuentia, melius omittenda censui.

Codicum a me collatorum imagines phototypicas mihi benigne contulerunt hae bibliothecae: Bibliotheca publica Bambergensis; Bibliotheca Academiae Lugduno-Batavae; Bibliotheca Facultatis Medicae Montepessulanae; Bibliotheca Nationalis Parisiensis; Bibliotheca Apostolica Vaticana. Et harum et Bibliothecae Academiae Lundensis ministris, qui mihi auxilio fuerunt, hoc loco gratias ago.

[1] Vide indicem librorum p. XXVII sq.

Singulorum codicum brevis descriptio

Codices declamationes XIX maiores continentes cum a Dessauero[2] iam optime descripti sint (cuius opere Lehnertius quoque in praefatione sua maximam partem nisus est, ut ipse p. VI confitetur), hoc loco ea tantum adferam, quae lectoribus usui futura existimo; si quis plura scire cupit, ipsum Dessauerum adeat.

Familia α

Inter adminicula, quibus textus noster nititur, primum locum obtinent duo libri, e quibus unus est **codex Bambergensis M IV 13** saec. X (B), liber membranaceus 125 foliorum a tribus librariis binis columnis exscriptorum. audiamus, quid de hoc codice iudicaverit Dessauerus (p. 11): 'Der Wert und die hervorragende Bedeutung des Ba. beruht hauptsächlich auf der treuen Ueberlieferung, welche selbst das Fehlerhafte und Unverständliche unentstellt wenigstens von erster Hand wiedergiebt. Die im Laufe der Zeit in den Text eingedrungenen Vulgarismen (Vocalwandel, Abfall des Schlusskonsonanten, Diphthongisierung einfacher Vocale und umgekehrt, Psilosis und falsche Aspiration, Vertauschung der dentalen und gutturalen Tenuis und Media etc.) finden sich in keiner Handschrift so treu bewahrt, in keiner Ueberlieferung hat die nivellirende Thätigkeit der Correctoren so wenig das Ursprüngliche verwischt oder durch eigene Erfindung das Uebel schlimmer gemacht, wie im Bambergensis'. Sicut in A et δ (vide infra), decl. I *Paries palmatus* hoc in codice ultimo loco ponitur. rubricatoris vitio lacunae haud ita magnae in initiis quarundam declamationum inveniuntur (vide sis quae adnotavi ad initia decll. I, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX). scriptura omnibus fere locis dilucida facile legitur; notae et compendia

B

[2] Quaedam etiam apud Hammerum invenies, sed haud pauci illius errores a Dessauero correcti sunt.

pauca et usitata adhibita sunt. codex ab alia manu (B^2) usque ad finem emendatus est. correctorem nullum alium librum quam parentem codicis B adhibuisse statuit Dessauerus (cf. etiam Lehnertium p. VII); hic illic apparet eum suo tantum ingenio usum esse, velut 15,6 *genae* : *ianuae* B^2 (fortasse propter sequens *custodierunt*); 64,4 *prospera*: *prosperat* B : *prospexerat* B^2; 66,3 *abeuntem* : *abuentem* B : *auentem* (*b* delendo) B^2; 73,1 *ruere* : *revere* B : *re vera* B^2. quae cum ita sint, suspicor B^2 etiam multis locis, ubi veram, ut videtur, lectionem restituit, e suo hausisse, cum praesertim saepius locos leviter tantum corruptos emendaverit. Apparet codicis parentem continuam verborum scriptionem praebuisse, unde persaepe falsam vocum distinctionem in B videmus.

Quod ad res orthographicas pertinet, libri speciem et formam Dessauerus verbis supra laudatis bene descripsit; exempla tamen quarundam scriptionum saepius occurrentium hic adnotabo, quas vel perraro vel numquam in apparatu memoravi: *anplexus, subplicium, promtus* (at *contemptus* = *-tentus*) et sim.; *adoliscens, valitudo, antestes, meritrix, luxoriosus* et sim.; *aetiam, reliquaerat* et sim.; *⟨h⟩oc, ⟨h⟩abere, ⟨h⟩uic, [h]ortus, [h]an⟨h⟩elitus* et sim.; *aecus, propincus, racio, nuncio* et sim.; *au⟨t⟩, inquid, ad* (= *at*), et sim. saepe consonans duplex semel tantum scribitur, et frequenter *-s-* pro *-ss-* scriptum occurrit; cf. 20,14 *acusant*; ib. 17 *paricida*; 39,14 *fortasis*; 41,14 *gresus*; 42,9 *sanctisimis* (corr. B^2); 43,14 *gravisimo*; 45,11 *apellasset*; 48,9 *acusatoribus*; 56,11 *suficiam*. contra hic illic duplex consonans pro simplici invenitur, velut 5,21 *perduxsisse*; 9,25 *sensṣisse*; 25,13 *iaçcentem*; 56,15 *recussat*; 273,2 *posttremo*. De littera nasali in B omissa in apparatu mentionem saepe non feci.

Haud minoris aestimandus est **codex Leidensis Vossianus Latinus in quarto 111** saec. X/XI (V), liber membranaceus 138 foliorum a tribus librariis exaratus. Declamatio prima, sicut in Mπ (vide infra), secundo loco ponitur. deest pri- V

mum folium declamationis secundae initium continens, quae tamen lacuna ex apographo eius, codice Seldensi 36 (in Bibliotheca Bodleiana asservato) suppleri potest[3]. Fol. 136^{v} post vocem *parricidio* (383,27) textus desinit reliqua parte folii et folio sequente vacuis relictis. In V nulla fere vestigia continuae scriptionis servantur, *e* et *ae, t* et *c* paene promiscue usurpantur, aspirationes falso additae vel omissae passim occurrunt. saepe *d* pro *t* scribitur (*adque, velud* et sim.). de his omnibus in apparatu perraro mentionem feci. interpolationes perpaucae inveniuntur (cf. adnot. ad 215,3 et 332,5).

M Minoris quam BV pretii est **codex Montepessulanus H 226,** saec. XII/XIII (M), liber membranaceus 90 foliorum ab uno librario scriptus. declamatio prima, sicut in Vπ, secundo loco posita est. post decl. III sequitur, signo ψ adscripto, declamatio accusatoria multo inferioris aetatis, qua ignotus quidam ad verba declamationis III respondet. haec declamatio etiam in codice Vaticano 1773 et in N (vide infra) tradita est.

Textus codicis M interpolationibus haud paucis inquinatus est, ut ex adnotationibus meis saepe apparet (vide e.g. adnot. ad 7,13; 11,16; 14,4; 16,8; 100,9; 150,1; 154,13; 251,2; 282,1 et alibi). alia manus eiusdem fere aetatis (M^2) librum emendavit et variis aliorum codicum lectionibus instruxit. quin etiam textum interpretari vel interpunctionem corrigere interdum M^2 temptavit: in apparatu critico meo hanc rationem secutus sum, ut omnia quae ad textum *corrigendum* M^2 adnotavit, referrem; lectiones, quae verbis 'vel', 'in alio (aliis) habetur' et sim. aperte aliis codicibus adscribuntur neque tam correctiones quam merae variarum lectionum adnotationes sunt, selectas tantum adnotavi, cum omnes fere e codicibus familiae γ sumptas esse recte statue-

[3] Hunc librum non inspexi; duas eius lectiones ad 20,7 et 22,17 allatas e Lehnertii apparatu sumpsi.

rit Dessauerus (35). cum ea quoque vel inepta vel supervacua, quae ad textum illustrandum M^2 contulit, maximam partem omittenda censuerim, hoc loco aptum videtur selectas aliquot notulas adferre, ut de genere et pretio earum liceat lectoribus iudicare: 21,9 *praestari*: 'vel praestare quod melius quasi antestare'; 28,21 *accessisse post caecitatem* M: 'vel post accessisse fiat interrogatio ita (?) post versus incipiat' (recte id quidem); 32,15 *invidiam*: 'id est indignationem'; 51,1 textum corrupte traditum hoc modo interpretari conatur M^2: 'quasi dicat utrum conveniat quod diutius expectaret; et est ibi sit pro conveniens sit et dispiciat quasi diversa aspiciat'[4]; 58,12 *minus omittendum* M (lege *comm-*) : 'vel minus committendum quasi condonandum'; 84,7 *reliqua*: 'in alio habetur peregimus preces reliquas et ibi est punctus'.

Claudit agmen huius familiae[5] **codex Parisinus 1618** π saec. XII (π), liber membranaceus declamationes XIX maiores foll. 91sqq. continens[6], de cuius arta cum B coniunctione vide infra p. XV, ubi probabitur eum a parente codicis B originem trahere. eundem declamationum ordinem atque VM, id est II, I, III etc., habet. Sicut in B, verba saepe falso distinguuntur, sed scripturae vulgares quas in B ubique inveniri supra vidimus, in π maximam partem sublatae sunt. quoniam de pretio et fide huius libri certamen quoddam inter viros doctos ortum est, suo loco (p. XVsq.) de permultis interpolationibus aliisque vitiis vel meritis eius tractabo.

[4] Hanc adnotationem et sequentem male legit Lehnertius, cf. apparatum eius ad loc.

[5] Re vera codices alii pauci huius familiae exstant, qui nullius pretii videntur, cf. Dessauerum 16 sqq., Lehnertium XII sq.

[6] Continet hic liber etiam praefationem Anastasii, apostolicae sedis bibliothecarii, ad regem Carolum Calvum et versionem Latinam Dionysii Areopagitae a Iohanne Scoto factam.

Familia β

Haec familia declamationum ordinem prorsus alium exhibet, nempe II, I, XIII, VIII, V, XVI, XVII, X, III, XI, XII, IX, IV, VI, VII, XVIII, XIX, XIV, XV. Quomodo et quare hic novus ordo natus sit, fortasse in alio opere explicare conabor. duo[7] huius familiae codices hi sunt:

P **Codex Parisinus** (olim Sorbonianus) **16230** saec. XIV (P), liber chartaceus 104 foliorum, e quibus foll. 10–91 declamationes continent (reliqua vacua sunt). ab uno librario exscriptus, ab altero (P^2) paulo post emendatus est.

S **Codex Sorbonianus 629** saec. XV (S), liber chartaceus 232 foliorum, e quibus 1–76 declamationes continent[8]. deest dimidia pars primi folii. corrector eiusdem fere aetatis (S^2) priorem libri partem lectionibus variis ex alio exemplari, ut videtur, sumptis instruxit.

Ad hyparchetypi textum restituendum uterque liber tantundem videtur valere.

Familia γ

De declamationum ordine in γ servato haec praemittenda sunt: CDE eundem atque VMπ ordinem praebent, A autem, sicut Bδ, primam declamationem habet ultimo loco. ad finem codicis A duo indices declamationum additi sunt, e quibus unus ordinem codicum VMπ, alter codicis ipsius ordinem praebet. praeter codices a me collatos extant multi alii; vide Dessauerum 24–36, qui familiam in γ^1, γ^2, γ^3 divisit. contuli e γ^1 codices CD, e γ^2 codicem E, e γ^3 codicem A.

A **Codex Audomarensis 663** saec. XV (A), liber partim chartaceus, partim membranaceus 165 foliorum a duobus

[7] De tertio huius familiae libro (cod. Musei Britannici Addit. Mss. 11951), qui nullius pretii est, vide Dessauerum pp. 23 sq.

[8] Sequuntur post aliqua vacua folia libri rhetoricorum quinque Georgii Trapezunti.

librariis conscriptus est. quamquam aetatis admodum inferioris est liber, tamen, quia aperte minus interpolatus atque, ut dicitur, contaminatus est quam ceteri huius familiae codices, plurimum valet ad hyparchetypi textum restituendum, ut iam Dessauerus (34) statuit. correctiones paucissimae eaeque eiusdem manus additae sunt.

Codex Parisinus 7800 (olim Colbertinus) saec. XII (C), liber membranaceus, ab uno librario scriptus et a correctore eiusdem aetatis (C^2) emendatus est. magna codicis pars deperdita est, ita ut in foliis 46 servatis haec tantum leguntur, quae codicis ordine servato adnoto: omnia usque ad 57,17 *nemo*; 88,6 *nihil dubiis casibus* – 91,13 *non est*; 94,23 *quoque* – 115,2 *quamvis*; 280,14 *agros* – 358,13 *fabulas*; deinde alia manus textum supplevit ex hoc loco usque ad 360,25 *hoc*, tum rursus manu prima scriptum sequitur fragmentum vocum 360,25 *sermone* – 362,6 *coalescit*. claudunt librum aliquot folia ceterarum declamationum frustula continentia: 184,19 *praesertim* – 188,5 *simultates*; 253,2 *nobis* – 256,16 *forum*; 383,27 *quid* – 387,12 *quaeris*. C

Licet C solus veram lectionem raro praebeat, velut 291,2, tamen C^2 sive suo ingenio sive alio libro usus[9] multis locis vera restituit; vide sis quae adnotavi i. a. ad 2,5; ib. 18; 11,4; 98, 11; 107,7; 289,1; 292, 12 et alibi.

Cum C arte coniunctus est **codex Parisinus 7802** saec. XII/XIII (D), liber membranaceus 88 foliorum a duobus librariis nimia neglegentia et festinatione conscriptus, quare aliquanto minoris quam C aestimandus est. perraro D solus veram lectionem praebet, velut 94,19; 130,6; 369,3. D

[9] C^2 nullum librum contulisse asserunt Dessauerus et Lehnertius, sed cum lectiones manus C^2 multis locis (velut 13,9; 46,15; 108, 21 et alibi) etiam in E inveniantur, qui eiusdem fere aetatis atque C est, nihil pro certo affirmare ausim, nec sane multum refert, quoniam lectiones correctoris alicuius in codice huius familiae exstantes numquam originis auctoritate sed tantum suis ipsius meritis locum in textu obtinere possunt.

Constat CD ad textum hyparchetypi familiae γ constituendum plus momenti habere quam **codicem Parisinum 15103** saec. XII (E), librum membranaceum miscellaneum foll. 64–157 declamationes ab uno librario scriptas continentem[10]. corrector eiusdem fere aetatis (E^2) textum hic illic emendavit. propter tot et tantas huius libri interpolationes cautio quaedam et diligentia sane adhibenda est in lectionibus eius iudicandis, at negari non potest eum multis locis lectiones praebere, quas in textu recipiendas esse nemo non videat, qui suo iudicio utatur; cf. quae adnotavi ad 60,2; 69,11; 70,1; 134,16; 171,13; 190,8; 213,11; 257,1; 299,6; 326,2, ut eos tantum locos adferam, ubi E solus veram lectionem praebet; nam hic illic una cum π vel C^2 vel δ vera exhibet, velut 13,4; 108, 21 et alibi.

Familia δ

Haec familia, ut supra statui, eundem atque BA declamationum ordinem praebet. contuli ipse codices hos:

H **Codicem Leidensem Perizonianum in octavo 4 A** saec. XIII (H), librum membranaceum 81 foliorum ab uno librario scriptum. in prima libri parte paucae correctiones alterius manus additae sunt.

O **Codicem Ottobonianum 1207** saec. XIII (O) in Bibliotheca Vaticana conservatum. Liber membranaceus ab uno librario scriptus, a correctore eiusdem aetatis (O^2) emendatus atque etiam lectionibus variis et notis manuum paulo recentiorum instructus est. hos duos codices eiusdem fere pretii esse existimo; fortasse O paulo antecedit, licet H a Dessauero (40) 'der reinste und beste Vertreter der Classe' vocatus sit.

J Lectiones quasdam etiam codicis **Leidensis Vossiani Latini in quarto 77** saec. XIII (J), libri minoris quam HO

[10] Praeter declamationes insunt libro Petrarcae De vita solitaria libri II, Ciceronis De officiis, De senectute, De amicitia, Paradoxa.

pretii, e Lehnertii apparatu sumptas attuli. de hoc codice vide Dessauerum 40 sq., Lehnertium XXII.

Ad duos tantum locos, 34,14 et 50,14, adnotavi lectiones **codicis Leidensis Perizoniani in folio 14** saec. XIV (N), N qui ad familiam α accedit et cum M cognatus est.

De cognatione et fide familiarum α β γ δ

Priusquam de cognatione codicum fusius disserimus, duae res videntur praemittenda: supra iam dixi in aliis codicum familiis vel in aliis singulis libris alium declamationum ordinem inveniri; cum dispersas de hac re adnotationes in descriptione codicum invenias, hoc loco aptum videtur dilucide demonstrare, quem ordinem habeant singuli libri:

2, 3 (et ceterae) – 19, 1 B A δ

2, 1, 3 (et ceterae) – 19 VMπ CDE

de ordine familiae β prorsus alio vide p. VIII; in β quoque decll. 2,1 ordinem ducunt, ut β paulo propius ad VMπ CDE quam ad B A δ accedat. quod ad eius declamationis locum attinet, quam ego quoque, sicut vulgo editores, primam voco, fortasse suspicari licet aliquot folia hanc declamationem continentia in archetypo multo et diutino usu contrito, ut in prima parte posita, soluta esse et deinde una cum codice suo ita asservata, ut incertum esset, quonam loco haec declamatio inserenda esset.

Deinde de duabus subscriptionibus in quibusdam libris extantibus pauca dicenda sunt. In α, β et A haec subscriptio post decl. 18 legitur: *descripsi et emendavi Domitius Dracontius de codice fratris hieri feliciter mihi et usibus meis et dis* (sic) *omnibus*. In β haec quoque subscriptio post decl. 10 invenitur: *Legi et emendavi ego dracontius cum fratre ierio* (*Krio* P) *incomparabili arrico* (sic) *urbis rome in scola fori traiani feliciter*[11]. de his duobus viris, quinam fuerint quave aetate vixerint, nihil pro certo affirmare possumus;

[11] De his subscriptionibus brevi fusius tractabo.

constare tamen videtur textum declamationum exeunte antiquitate a duobus his viris recensitum esse, qua recensione archetypus omnium codicum nunc extantium ortus est.

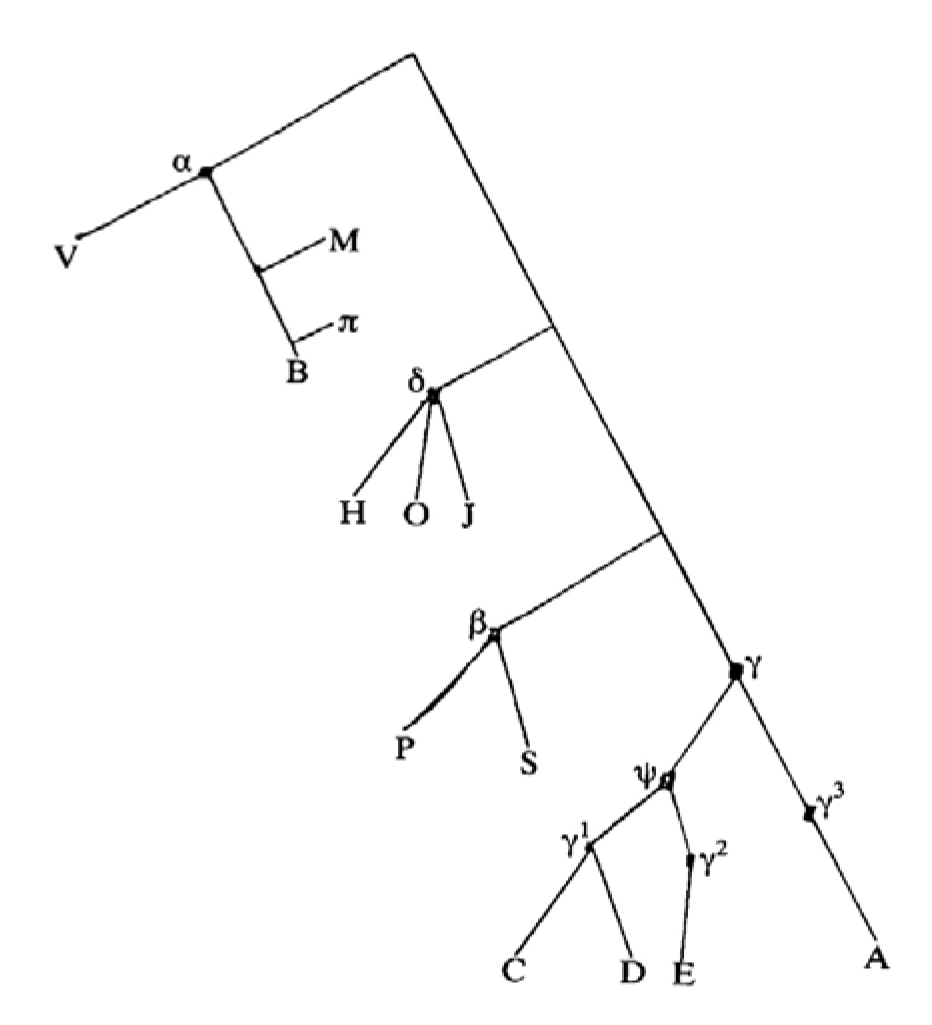
De cognatione omnium codicum certum quoddam iudicium facere vix possumus, quandoquidem contaminatio in quibusdam familiis ita grassata est, ut multis locis lectiones genuinas iam non dinoscamus. quod tamen potui, stemma admodum verisimile delineavi, quod infra adferam. equidem autem cum de hac re prorsus aliam sententiam amplectar quam Dessauerus Lehnertiusque, ne longior sim, quam ratio postulat, Dessaueri tantum verba in hac re facta respiciam, omissis iis, quae in praefatione sua Lehnertius adfirmavit (nam hic omnia fere sua Dessauero debet). audiamus igitur Dessauerum (68):

'Zwei Hauptströme der Ueberlieferung, die aus einer Quelle entsprungen sind, haben wir in der vorausgehenden Untersuchung festgestellt. Alle Manuscripte haben sich restlos in zwei Classen unterbringen lassen, in die Classe A und die Classe B[12]. Die von uns mit dem Buchstaben D bezeichnete Gruppe ist nur eine Sonderabteilung der Classe A, deren Wert durch die an ihrem Archetyp vorgenommene Redaction völlig ersetzt wird; die Gruppe C aber stellt eine mit Bedacht und Verständnis gefertigte Contamination der beiden Hauptstämme dar, die vermehrt ist durch eigene Zuthaten und nichts Ursprüngliches und Echtes über die Hauptvertreter von A und B hinaus bietet.'

Ad haec omnia infra respondebo; iam stemma praemitto, e quo facile apparet, quantum distet opinio mea ab ea, quam Dessauerus evulgavit:[13]

[12] Fortasse supervacaneum est monere Dessaueri notas ABCD ad Lehnertii et sequentium criticorum αβγδ respondere.

[13] Vias contaminationis non delineavi, ne imaginem texti aranei potius quam stemmatis lectoribus praeberem; in sequentibus paginis de contaminatione agam.

Huius stemmatis rationem iam redditurus initum ab familia α capio. constat hyparchetypum α, cuius fidam imaginem codd. BV reddunt, magnae auctoritatis esse. cum in apparatu critico meo aristia codd. BV permultis locis appareat, pauca tantum exempla hic adnoto neglecto π, qui liber hic illic cum BV congruit: 15,8 *colorare* BV : *complorare* (*-porare* O) cett.; 98,19 *relinquitur* BV : *redimitur* cett.;

223,15 *mereri* et *induat* BV : *merori* et *inducat* (*-dicat* A) cett.; 280,11 *culpa* BV : *-am* cett. etiam cum BV quoque corruptum locum exhibent, primigeniam tamen corruptelam immutatam in his libris frequenter invenimus, cum alii libri aliter eam confuderint, velut 266,20 *pagorum* Lehnertius recte : *pacor* BV : *paria* M : *patria* cett.; 60,2 *precari⟨a⟩ absolutione* E (sine dubio e sua coniectura) : *precari absolutione* BV : *-ari absolutionem* cett.; 69,1 *ius supremorum* Reitzenstein : *ius supraemiorum* B quod in *iussu praemiorum* (quod habet V) mutavit vel B vel B^2 : *ius praemiorum* cett. interdum vel B vel V integram corruptelam solus servavit, velut 109,9 *⟨l⟩ex, tuam fidem* (scripsi) : *ex tuam fidem* V : *ex tua fide* cett.; 123,4 *fide standum* ς : *fides tantum* V : *fide statutum* cett.

M autem, ut e codice contaminato atque interpolato descendens, minus sane quam BV ad textum hyparchetypi constituendum valet. sed ne hunc librum prorsus contemnamus, monemur haud paucis eius lectionibus propriis procul dubio veris, licet magna earum pars ingeniis librariorum fortasse debeantur; vide sis quae adnotavi e. g. ad 2,3; 73,1; 79,9; 183,8; 203,1; 239,1; 332,11. sescenties in apparatu critico perspicimus, quam arta coniunctio inter B, π, M extet, velut 1,10; 2,21; 5,13; 7,16; 9,16; 18,1 etc. hic illic interpolatorum vestigia in Mπ sequi possumus, velut 14,4 *uxori non* : *uxori filio non* B : *uxori filioque non* π : *medius uxori filioque non* M. sed gradus cognationis inter B, π, M extantis optime ex hoc elucet, quod singula verba in BMπ 22^ies^, in Bπ 45^ies^ omissa sunt. ne omnia enumerando longus sim, dena exempla adferam. BMπ : 16,8 *tui*; 42,4 *Mari*; 121,19 *-que*; 124,19 *est*; 131,16 *non*; 170,6 *cum* (*si* temere M); 188,17 *umquam – saecula*; 318,1 *huius*; 353,7 *Etsi – ordinavit* (in M lacuna interpolatione suppleta est); 367,5 *ista*. Bπ : 1,9 *si – vellet*; 118,7 *culpa*; 127,22 *etiam*; 141,12 *non*; 150,3 *liberi omnes*; 158,7 *si*; 170,4 *sua*; 351,6 *deprehensum – crederetur*; 362,13 *per*; 373,26 *in*. 8^ies^ verba in BVπ omissa in M inveniuntur, quia (ut credo)

parens codicis M cum aliquo codice ex eadem origine qua βγ orto collatus erat; sunt autem hi loci: 129,17 *quae*; 170,16 *-que* (om. etiam γδ); 261,1 *quod*; 288,6 *temptet*; 295,4 *se*; 304,10 *a*; 330,8 *videns*; 356,16 *ne* (om. etiam SE). coniunctio codicis M cum βγ ex his etiam locis selectis apparet: 4,17 *ingressum* BVδ: *-us* Mβγ; 6,5 *erit* BVδ: *eritque* Mβγ; 44,8 *Mari* BVδ: *Roma* Mβγ; 79,3 *praedicabar* BVδ: *-ebar* Mβγ; 109,20 *ut et* BVδ: *ut te* βγ: *ut et te* (n. b.!) M.

Restat, ut de codice π pauca adiciamus. de arta eius cum B cognatione p. XIV mentionem feci omissiones codicum B et π communes demonstrans. ne tamen π e B fluxisse credamus, 24 illis omissionibus codicis B, quae in π non inveniuntur, vetamur. in quibus etiam talia sunt, qualia haud facile quis ex alio codice suppleret, cum lacuna difficillime agnosceretur; cf. 211,14 sq. *et ad quem pertinebat, rogo, etiamsi decipiebar?* deest *rogo* in B, sed etiam sic textus sanus videtur. interpolationes permultae, quibus scatet π, non omnes ipsi codici sed partim parenti eius attribuendae videntur, velut 250,2 sq. *in editis scopulis populus sedet*: *populus* om. BM: π habet *in editis scopulis stat speculator populus sed et.* suspicor verba *stat speculator* primo in parente codicis π interpolata, quia vox *populus* deerat et *sedet* fortasse iam in *sed et* corruptum erat, deinde veram lectionem *populus* ex alio codice suprascriptam, unde π utrumque exhibet. similes interpolationes hic illic invenimus, velut 281,7 *ut nobis habere medellam non liceat, vobis habere liceat venena*: desunt verba *vobis habere liceat* in Bπ, sed π vel parens eius *contra* temere supplevit. non modo pro verbis omissis ficta supplentur, sed saepe etiam corrupta male mutantur, velut 209,1 *testis querelae*: *testisque pelle* BV: *testis penae* π. multa alia exempla vel in apparatu critico (quamquam selectissimas tantum huius libri nugas attuli) vel in Helmii et Reitzensteinii operibus invenies.

Quodsi huius codicis integritas atque auctoritas minimae sane videntur, ut haudquaquam Reitzensteinio assentiamur

affirmanti eum maximi aestimandum atque etiam una cum BV pro quodam fundamento recensionis habendum esse, tamen cum Dessauero et Helmio non faciam, qui huic libro omne pretium abrogare voluerunt. nam luce clarius est proprias eius lectiones haud paucas veras esse, licet saepius suspicemur e divinatione natas, velut his locis selectis: 19,17 *quaerebat*: *que-* vel *quaerebatur* cett.; 67,21 *infirmitatis*: *-es* cett.; 71,21 *districti*: *de-* cett.; 120,16 *obsta*: *-as* cett.; 129,15 *pone tergum*: *pone tergo* (ex *-net ergo*) B: *pene tergo* V: *post ergo* M: *post tergum* cett.; 155,27 *admissa*: *am-* cett.; 173,6 *inpotentissima*: *inpotissima* cett.; 196,4 *inclusus*: *-os* cett.; 257,4 *quod*: *quid* cett. accedunt etiam loci haud pauci, quibus π una cum aliis codicibus, saepius e familia γ, verum praebet. quae cum ita sint, in hoc libro adhibendo media quaedam via inter Reitzensteinii admirationem ceterorumque contemptum sequenda videtur mihi, ita ut lectiones eius suis meritis commendatas recipiamus, ceteras selectissimas tantum in apparatu adnotemus, illas tot ineptas interpolationes omittamus.

Venimus ad familias β γ δ, quas ex uno eodemque codice fluxisse equidem existimo, licet Dessauerus prorsus aliter iudicaverit (vide p. XII). confer sis has omissiones familiarum β γ δ communes: 18,19 *at*; 36,23 *en*; 68,20 *non*; 89,4 *tenuit*; 229,4 *en*; 255,14 *in*; 313,4 *et*; 319,12 *me*; 337,12 *et*; 338,10 *et*. addo hos locos selectos: 11,5 *et spectata*: *et exp-* βγδ; 88,4 *viliora*: *utiliora* βγδ; 118,18 *si*: *sed* βγδ; 123,20 *potuerit*: *-terit* βγδ; 161,11 *detur*; *datur* βγδ; 225,20 *illud* (scripsi): *-um* α: *-o* βγδ; 277,17 *si*: *iam* βγδ. sane non nego δ eosdem atque BV (π) vel α errores saepe praebere (cf. e.g. 9,15; 10,16; 15,15; 31,25; 43,2 et saepe alibi), sed hoc non probat familiam δ ex hyparchetypo α fluxisse, nec facile illas quas modo attuli omissiones explicaveris, si cum Dessauero facias[14].

[14] Cum alias res tum hanc suspicor rem Dessauerum eo adduxisse, ut et γ et δ e familia α manavisse crederet, quod una ex

Ceterum non habeo, cur de familia δ multa addam. hic illic veram lectionem sola exhibet, velut 44,11 *quos ante* (*quod stante, quem stantae, quem ante* cett.), 57,20 *impudicum* (una cum E, de qua re vide infra; *in iudicium* vel *in iudicio* cett.), 178,9 *quodam* (*quosdam* cett.) 239,7 *an* (*ad* cett.), et alibi.

Venimus deinde ad familias βγ, quarum hyparchetypos ex uno eodemque codice fluxisse credo; in quo haec verba omissa esse e consensu familiarum βγ apparet : 1,15 *igitur*; 2,11 *igitur*; 34,8 *aut*; 67,12 *in* (delevit etiam M); 138,21 *est*; 275,16 *forte*; 369,23 *in*; 373,13 *iudices*; cf. etiam 238,19 *omnes*: om. βψ. ex permultis corruptelis familiarum βγ propriis pauca exempla adferam : 8,3 *putes*: *-as* βγ; 18,2 *sedibus*: *edibus* βψ: *diebus* A; 20,12 *invenit*: *-itque* Pγ; 39,8 *me*: *mi* βγ; 39,15 *loqui*: *-i et* βγ; 40,5 *reponendi*: *-ntes* M^2 βγ; 43,2 *haeret*: *habet* M^2 βγ; 44,11 *quos ante – gerendum*: *quem ante – agendum* βγ; 58,15 *se*: *se esse* βγ; 91,10 *dependeret*: *-perderet* βγ; 103,23 *quas*: *quem* βγ. sic per omnes declamationes progredi possumus, sed, ut e locis hic allatis haud facile concludat aliquis unam familiam superiorem esse alteramque, ut contaminatam, alterius familiae lectiones, ut ita dicam, mutuas tantum habere, ita, si omnes utriusque familiae lectiones perpenderis, nulla, ut opinor, certa argumenta invenies, quibus probetur solam familiam β auctoritatem quandam habere. audiamus iterum Dessauerum (26): 'die ganze Gruppe (i.e. γ) stammt aus einer Handschrift der Classe A und zwar von der Linie des Ba., von der sie sich später trennte, als der Vossianus; aber sie wurde mit einem Manuscript der Classe B einmal gründlich collationiert, und diejenigen Lesarten, welche dem Contaminator die besseren dünkten, fanden

duabus subscriptionibus, de quibus supra mentionem feci, nusquam nisi in β invenitur. sed et altera subscriptio tam in δ quam in maiore parte familiae γ deest, itaque hoc non videtur obstare, quin βγδ ex eodem codice fluxisse credamus.

Aufnahme in den Text'. at sic non explicantur omissiones familiarum βγ communes, quas supra enumeravi, et hic illic β re vera inferior videtur: cf. 49,16 sq. *convenite, legiones, intendite animos, contracta undique auxilia*: habent γδ *intendite animo sancto tracta* (*contracta E,* sine dubio ex alio quodam libro), quae profecto primigenia corruptela est; β habet *incendite animo sancto tractate undique auxilia.* 66,11 *patientiae tuae*: *-tia tua* A (reliqui libri familiae γ veram lectionem exhibent contaminatione ortam) : *-iaque tua* βδ; cum etiam V *patientia* (omisso *tua* vel *tuae*) habeat, credo archetypum in textu *patientia,* in margine *e tue* (fortasse signo aliquo critico addito) habuisse, quod in parente familiarum βγδ *patientiaque tua* factum est; deinde alio quodam codice inspecto delevit aliquis *-que* in γ. hoc igitur loco β et δ eandem auctoritatem habent, neque ulla omnino ratio inveniri potest, cur familiam β maioris quam γ vel δ aestimemus[15].

Restat ut pauca de familia γ addam. codices CDE (γ^1 et γ^2) ex eodem libro (ψ) fluxisse compluribus locis apparet, velut 7,22 *secum opinor* om. ψ; 9,19 *tu* om. ψ; 7,2 *miserabiles*: *mira-* ψ; 7,18 *patrem*: *parentem* ψ; 11,13 *causa*: *-e* ψ; 41,13 *circa*: *-um* ψ, et saepe. in codice ψ lectiones varias ex alio libro cum M arte coniuncto sumptas extitisse conicias: cf. e.g. 93,1 *necessitate*: *-em* Mπψ; 111,16 *ego*: *ergo* Mψ; 120,12 *istis audeas*: *audeas istis* Mψ, et similia saepe. hae lectiones saepius in γ^2 quam in γ^1 receptae sunt, ut e codice E apparet, e.g. 78,8 *languido iam*: *-idi et* ME; 102,6 *victo*: *-ncto* ME; 115,10 *vitare*: *visitare* ME; 117,8 *in myoparone*: *in meo patrono* ME; 120,6 *potissimum*: *poste potissimum* ME; 122,11 *cogitationi nostrae*: *in cogi-*

[15] Exempla a Lehnertio p. XIX allatas nihil valere ad contaminationem familiae γ probandam statuit iam Reitzensteinius, neque melius de exemplis a Dessauero pp. 78–80 allatis iudicare possum.

tatione nostra ME. sed etiam cum exemplari familiae δ collatus γ^2 videtur: vide sis quae adnotavi ad 42,4; 82,5; 115,3; 140,18; 144,22; 169,11, et saepe alibi; exemplum notabile est 89,3 *quam*: *perquam* δ: *quam per* E. etiam inter π et E talis conexio perspicitur, velut 59,14; 60,5; 195,22; 204,14; 238,21, et alibi.

De vitiis et erroribus archetypi

Archetypi iam speciem locis mendosis allatis generatimque dispositis illustrare conabor.

Lacunae

Lacunae maiores paucae tantum inveniuntur: deest argumentum declamationis 1 necnon plura e decl. 16 (vide quae adnotavi ad 321,18 et 322,3); initio declamationis 17 fortasse unum tantum verbum omissum est (331,7). ceterum vide 2,19; 78,8; 143,1; 282,14; 320,14. bina vel terna verba aliquotiens exciderunt, velut 55,22; 124,1; 242,1; 261,15. saepius autem singula verba supplenda sunt: 8,21; 10,22; 30,12; 35,2; 50,8; 58,13; 60,12 (suppl. E); 74,5; 76,1; 78,18 (suppl. ς); 86,16 et 18; 90,19; 95,23; 96,20; 97,8 et 9 et 14, ut tantum ad pp. 1–100 respiciam; similiter per totum textum verba singula hic illic exciderunt.

Interdum verba vel plura vel pauca omissa esse et deinde vel falso loco vel in margine archetypi addita esse apparet: vide quae adnotavi ad 99,6; 133,11; 155,20; 159,28; 191,3; ib. 5; 273,19; 286,1; 340,24.

Glossae, interpolationes, lectiones variae

Glossae his locis, ni fallor, in textum irrepserunt: 15,16; 44,11; 140,18; 194,8; 217,13; 378,5. cf. etiam quae ad 56,5 dubitans adnotavi (sive illa verba glossam sive interpolationem vocaveris); 119,16. corruptelam interpolatione adfectam paucis locis credo, velut 141,2 *(consue)tudo*

(scripsi) : *magnitudo* codd. 194,6 fortasse sententia integra interpolata est; vide quae ibi adnotavi.

Accedunt pauca eiusdem generis, quae in α tantum inveniuntur sed fortasse iam in archetypo extiterunt : vide quae adnotavi ad 109, 15; 132, 14.

De lectionibus variis in una vel pluribus codicum familiis extantibus iam alibi mentionem feci (Textkritische Studien 35 sqq.; 64 sq.; 81 sq.; 92; 99sq.; 107); utrum eae lectiones in archetypo infuerint necne, vix diiudicari potest.

Permutationes singularum litterarum

a–(a)e : 22,13 *natura[e]*; 187,3 *qua[e]*; 214,4 *me digna⟨e⟩*; 300,15 *publice* : *-ca* codd.; 365,9 *nefanda* : *-de* codd.; cf. etiam 312,12 *affatibus* : *-fectibus* codd.

a–o : 35,5 *tanto* : *toto* codd.; 48,14 *ultro* : *-ra* codd.; 251,12 *tu maris* : *timoris* codd.; 281,17 *obiectasset* : *ab-* codd.; 296,5 *impotentiam* : *-patientiam* codd.; 301,9 *impotentiae* : *-patientiae* codd.; 303, 23 *primo* : *-ma* codd.; 327,7 *omnem mortis* : *-e martis, -em artis, -em martis* codd.; 384,15 *puta* : *-to* codd. (sed etiam saepe alias imperativi formae confunduntur : 209,9 *indulge[t]*; 294,10 *vide[o]*; 298,7 *posce* : *posset* vel *posses* codd.; 360,1 *vide[o]*; 377, 9 sqq. *horre[o] – time[o]*).

a–u : 71,1 *at* : *ut* codd.; 119 13 *extremum* : *-am* archetypus, ut vid.; 168,2 *exanimis* : *ex unius* codd.; 292, 22 *substituant* : *-uunt* codd.; 312,19 *quaestum* : *quasdam* codd.; cf. etiam 315,19 *tam multa* : *tua m.* codd.

b–v : 9,14 *temptabit* : *-vit* codd.; 91,17 *iuberemus* : *iuvaremur* codd.; cf. 224,8 *verissima* : *brev-* codd.; 308,20 *sui* : *sibi* codd.

c–e : 15,9 *hae* : *ac* codd.; 156,6 *clusistis* : *elusistis* codd.; cf. 372,11 *intra pectoris* : *intrare et oris* codd.

c–t : cum sescenties in singulis libris hae litterae permutentur, paucos afferam locos ad archetypum spectantes: 209,13 *sic* : *sit* codd.; 301,8 *tormenta* : *commenta* vel *commentaque* codd.; 334,4 *lite* : *luce* codd.; 339,20 *perculit* :

-tulit codd.; 365,1 *obiter et*: *obiceret* archetypus, ut vid.; 380,1 *constantiam*: *-scientiam* codd.

Interdum *cu* pro *quu* scriptum corruptelam effecit: 126,19 *aequus* (corr. E): *caecus* codd.; 141,9 *iniquum*: *inimicum* codd.; 313,19 *cui* π recte: *quod* vel *quo* (scilicet e *quoi*) codd. cf. 293,8 *quoi*: *quod* codd.

d–u(v): 278,4 *vivere*: *videre* codd.; 311,4 *perdendi*: *-eundi* codd[16].

e–f: 147,12 *fruitur*: *eruitur* codd.; 288,8 *fidem*: *eidem* codd.; 311,5 *ille fastum*: *ille est tu* codd.

e–i: saepissime permutantur hae litterae, cf. 45,9; 50,5; 71,21; 78,5 et 10 et saepe alibi.

f–s: 262,10 *sanie*: *fame* codd.; 298,3 *opus inde*: *opus fide* codd.; 313,8 *tibi ⟨i⟩uveni⟨s⟩ fuit*: *tibi uni fuit* codd.; cf. 314,5 *affectum*: *asp-* vel *adspectum* codd.

f–v: 261,21 *funeribus*: *vulneribus* codd.

g–c: 112,7 *cladenque*: *gladiumque* codd.; 266,20 *pagor⟨um⟩*: *pacor* archetypus, ut vid.; 284,17 *nectunt*: *negant* codd.; 300,14 *abigebat*: *-iciebat* codd.; 332,11 *negat* M recte: *necat* archetypus, ut videtur.

i–a: hae litterae perraro permutantur nisi alia causa accedente, velut 74,1 *quam ad*: *qui ad* codd.; 127,9 *quae his*: *qui his* codd. (scilicet propter abbreviaturas male intellectas); 306,5 *depastis, enectis*: *depasta senectus* codd. (scilicet e *depasti senectus*); 105,18 *egesta saepe visceribus*: *egestis* codd. sine dubio propter sequens *visceribus*, et sim. restant pauci aliquot loci, ubi permutatio per se facillime oriri potuit: 316,18 *illud*: *aliud codd.;* 362,12 *ad illud*: *ad aliud codd.;* *a* pro *ii* scriptum occurrit 342,10 *parricidii*: *-da* (*-dae* C) codd.

i–u: 69,11 *sum* E recte: *sim* cett.; 129,19 *dira*: *dura* codd.; 244,8 *sint*: *sunt* codd.; 282,12 *parva*: *paria* codd.; 333,19 *ullam*: *illam* codd.; 334,4 *lite*: *luce* codd.

l–b: 145,1 *leviora*: *brev-* codd.; 381,4 *breviter*: *lev-* codd.

[16] Cf. etiam 323,3 *ex duobus*: *ex nobis* codd.

l–i: 308,11 *imple*: *-pie* codd.; cf. 314,7 *coitus*: *vultus* codd.

n–r: 276,15 *furori*: *funeri* codd.; 311,13 *dimensus*: *de-* vel *dimersus* codd.

n–ri: 256,24 *praetervehens*: *-veheris* codd.; 283,18 *potens*: *poteris* archetypus, ut vid.

Saepe fit, ut nasalis vel omittatur vel falso addatur: omittitur e.g. 16,4; 120,6; 262,16; 288,16; 291,10; 292,17 et 19 (bis) et alibi; falso additur e.g. 130,6; 146,11; 157,13; 166,20; 181,23 et alibi.

o–e: 50,8 *an opponet*: *an neponet* archetypus, ut vid.; 66,25 *morit⟨ur⟩*: *meruit* codd.; 90,2 *commota*: *-menta* codd.; 276,15 *furori*: *funeri* codd.

o–u: 113,5 *tutum*: *totum* codd.; 127,23 *num*: *non* codd.; 152,25 *potuit*: *putavit* codd.; 209,9 *nun⟨c⟩*: *non* codd.; 312,7 *nun⟨c⟩*: *non* codd.; 325,18 *putes*: *potest* codd.; cf. etiam 193,14 *vulgo suggereret*: *vulgus* vel *volgus egereret* codd. pro *-um* legitur *-o* 21,2; 76,7; 224,3; 384,3; cf. 293,9 *excusatius*: *-tio* codd.

p–b: 45,20 *paene*: *bene* codd.; 230,24 *praebere*: *praeparare* codd.; 311,5 *⟨o⟩pibus*: *bibis* codd.

Semel tantum, ni fallor, *d* pro *p* scriptum est: 250,2 *repimus*: *redimus* codd., propter praecedens *imus*, ut vid.

p–f: 213,23 *pallere*: *fallere* codd.; cf. 200,9 *inspersum*: *infernum* codd.; 314,5 *affectum*: *adsp-* vel *aspectum* codd. perraro accidit, ut *pro-*, *prae-*, *per-* in archetypo inter se confusa esse videantur, velut 78,20 *praemittant*: *pro-* archetypus (cf. 295,11 *pensitabis*: *praestabis* codd.), ideoque fere numquam has syllabas in archetypo abbreviatas puto.

r–b: 182,10 *efferarat*: *-rabat* archetypus, ut vid.

r–p: 186,20 *adorta*: *-optata* (*-opta* A) codd.; 372,11 *intra pectoris*: *intrare et oris* codd.; cf. 209,1 *testis querelae*: *testisque pelle* B V, quod in α scriptum esse verisimile est.

s–r: rara permutatio: 10,8 *odiosum*: *-iorum* codd.; 314,2 *ac duratura* : *accusatura* archetypus, ut vid.

sp- – exp- : 46,21 *[ex]spectasti*; 236,19 *[ex]spectatis*; cf. 189,27 *[et] stipem.*
t–ct : 331,12 *fa[c]ta*; 341,16 *praedi⟨c⟩tus.*
t–d : 211,10 *noctes et* : *-e sed* codd.; 289,17 *festinas et te* : *festina sedite* archetypus, ut vid.; 293,10 *mulier esset* : *mulieris sed* codd.; 296,8 *concessis et* : *-is sed* codd.; 312,19 *quaestum* : *quasdam* codd.; 336,15 (et 260,21) *dicenti* : *-ndi* codd.; cf. 123,4 *fide standum* : *fides tantum* V : *-de statutum* cett.
t–i : 290,20 *et* : *ei* codd.; 325,19 *amicitia est* : *-iae si* codd.; 375,10 *iam* : *tam* codd.
ti–u : 355,2 *nefanda malitis* : *-am alius* codd.
vi–in–ni–m(i) et sim. : 45,16 *vigentibus* : *ing-* codd.; 52,9 *dimisit* : *-visit* codd.; 168,2 *exanimis* : *ex unius* codd.; 216,16 *diu* : *dñi* archetypus, ut puto; 241,9 *mortium* : *-tui* codd.; 262,10 *sanie* : *fame* codd.

In hac enumeratione singularia quaedam silentio praeterivi; mox finem facturus pauca de syllabis *-er-* et *-ur* addam. syllaba *-er-* in archetypo his locis exciderat: 24,27 *fu⟨er⟩it*; 327,15 *ut⟨er⟩ in.* falso addita erat 5,11 *peri[er]it*; 165,20 *sp[er]es*; 309,12 *potu[er]it*; 352,12 *occid[er]ent*; 368,2 *continuas* : *-nueris* codd. syllaba *-ur* exciderat 66,25; 250,10; falso addita erat 19,17; 365,1.

Errores varii propter scriptionem continuam facti

Hic illic duo verba in unum contracta in archetypo occurrebant: 156,10 *potest autem* : *potestatem*; 198,6 *[bene] filii* : *beneficii*; 206,23 *quam tum* : *quantum*; 251,12 *tu maris* : *timoris*; cf. 17,19 *ne sic quae* : *nescisque*, et similia alibi. saepius autem verba falso distinguebantur, velut 13,21 *ominosum calamitate* : *omnino summa cal.*; 50,10 *inde* : *in diem*; 69,1 *ius supremorum* : *iussu praemiorum*; 103,4 *error istud* : *erroris ut* (vel *aut*) archetypus; 106,2 *mihi sero* : *misero*; 142,2 *quas per* : *qua spe*; 146,19 *occidi saeve* : *occidisse* (vel *-em*) *ve* archetypus; 154,5 *⟨g⟩ratissima* : *artis*

suae; 177,9 *reprehensi odii* : *-sio de*; 281,6 *tam honestis* : *tantone his*; 324,9 *tunc esse* : *tu necesse*, et similia alibi.

Saepius per haplographiam singulae litterae vel syllabae omittuntur; singulae litterae e.g. 30,15 *conscientia⟨m⟩ mulier*; 77,21 *ea ⟨a⟩dicere*; 268,15 *parva ⟨a⟩di[c]tu* et sim. saepe. syllabae : 62,1 *innocentia ⟨ab⟩rogat*; 75,2 *credi⟨di⟩t*; 91,2 *humum ⟨in⟩gerimus*; 98,16 *du⟨ra⟩ret*; 178,3 *⟨di⟩ductas*; 193,14 *crimin⟨os⟩us* (*criminis* codd.); 297,20 *blanditiis ⟨se⟩veritas*; 331,9 *in⟨ter⟩ pertinaciam*; 382,18 *ita⟨que⟩ quaerit*, et alibi.

Contra per dittographiam litterae vel syllabae saepe adduntur: 101,19 *nocte[m] mersus*; 120,16 *obsta[s]si*; 148,1 *coram eo occidatur* : *coram me occ.* codd.; 193,11 *tali[s] satisfactio*; 227,19 *ulla[m] mortalium*; 242,12 *invidia [a]ut*; 272,4 *quam alios* : *quam malos* codd., et alibi; 64,22 *[non] contempserit*; 141,10 *prodesse [se]veritati*; 158,6 *pari [im]patientia*; 187,19 *accipit [ita] tamen*; 350,14 *sine cogitatione* : *sine negotiatione* codd.; 352,11 *sederit ratio* : *-it traditio* codd., et sim. alibi.

Anticipatio

Raro verba vel verborum partes e sequentibus in alienum locum irrepserunt, velut 67,11; 125,1; 300,5 (de quibus vide quae adnotavi). multo saepius accidit, ut sequentis vocis terminatio priorem vocem afficeret: 40,6 *hic tantum causas* : *has t. c.* codd.; 135,5 *miser[a] pueritia*; 156,8 *illam uxorias querelas* : *illas u. q.* codd.; 186,17 *cotidiana[e] pugnae meditatio*; 216,8 *novissime annis* : *novissimis a.* codd.; 218,24 *terris omnibus* : *terroribus o.* codd.; 233,14 *pauci⟨s⟩ rari*; 267,8 *defectaque labore senectus* : *defectoque l. s.* codd.; 281,2 *indigne ferendum* : *indignum f.* codd.; 285,13 *fortuito figuram* : *fortuitam f.* codd., et alibi.

Perseveratio

Saepius vox modo scripta in mente scribae permanens vel iterum scripta est vel alio quodam modo sequentia affecit: 44,8 *Mars* : *Mari* archetypus, ut vid., cf. 43,17 et 24; 66,17 *[sacrae]* (cf. ib. 16); 82,5 *odisse* : *occidisse* (cf. ib. 2); 160,2 *[de]* (ex l. 1); 204,1 †*cogitationes* (ex 203,22); 232,26 *residua* : *viscera* (ex l. 24); 284,17 *vincla* : *verba* (ex l. 16); 315,5 *vita* : *vitia* (e. l. 4); item prioris vocis terminatio haud raro falsam scripturam effecit, velut 29,11 *hereditatem vel innocenti* : *innocentem* codd.; 100,19 *impatientiam sua[m]*; 188,5 *omnium mortales* : *o. mortalium* codd.; 196,4 *homicidas inclusus* : *inclusos* codd.; 197,18 *saginam magistrum* : *magistram* codd.; 235,13 *qualis alias* : *q. aliis* codd.; 345,17 *gaudium me[um]*; 348,4 *adloquitur ambiunt[ur]*, et alibi.

Metathesis

Cf. 76,12 *severas* : *serenas* codd.; 97,7 *crudescat* : *decrescit* codd.; 154,5 *⟨g⟩ratissima* : *artis suae* codd.; 154,13 *velut* : *vultu* codd.; 192,3 *suspicienda* : *suscipienda* codd.; 215,19 *remanere* : *remeare* codd.; 220,5 *nisi* : *sine* codd.; 225,22 *obviis* : *nobis* codd.; 317,16 *aspicies* : *accipies* codd.; 326,4 *refert* : *ferent* codd.; 332,5 *tamquam* : *quantum* codd.

De ratione in rebus orthographicis et in apparatu critico constituendo adhibita

Quod ad res orthographicas pertinet, dubitari non potest, quin familia α et in ea praesertim B antiquissimam textus speciem praebeat. quare cum inter formas vocum assimilatas et non assimilatas electio facienda esset, B fere semper secutus sum, excepto scilicet hoc, quod semper pro *nunquam tanquam* sim. *numquam, tamquam* sim. scripsi. quod hoc faciendo inconstantiam quandam necessarie textui admisi, nihil curo. formas accusativi pluralis in *-is* exeuntes, cum in BV traditae essent, semper, cum in aliis codicibus

apparerent, saepe textui admisi; quas sprevi, omnes in apparatu invenies. eodem fere modo electionem feci inter formas genitivi pluralis in-*ium* et -*um* exeuntes. quod ad B pertinet, confer sis etiam ea, quae p. IV dicta sunt; de his rebus aliis locis in aliis codicibus occurrentibus singulis tantum locis mentionem feci: de aspiratione omissa vel falso adhibita; de permutatione litterarum *ae* et *e, c* et *t*; de continua scriptura vel falsa distinctione verborum iis locis, ubi cuiusdam libri vel quorundam librorum proprius hic error est neque quicquam adfert ad textum traditum iudicandum.

In apparatu critico constituendo hanc rationem secutus sum: lectiones codicum BVM omnes, codicis π selectas adnotavi[17]. eas lectiones, quae consensu codicum β vel γ vel δ traduntur, omnes adnotavi et selectas lectiones codicum ψ etiam attuli. lectiones, quae in singulis tantum libris familiarum βγδ extant, in apparatu commemoravi 1) si per se dignae videbantur, de quibus mentio fieret; 2) si omnes eiusdem familiae codices ita inter se dissentiebant, ut lectio hyparchetypi constitui non posset; 3) si, licet in ceteris eiusdem familiae codicibus non invenirentur, in aliis tamen familiis, praecipue in α, traderentur. et has lectiones ideo admisi, ut lectores videre possent, quomodo inter se coniunctae essent codicum familiae, et quomodo contaminatio, quae dicitur, grassata esset. perraro lectiones codicum a me ipso non collatorum e Lehnertii apparatu sumptas attuli (cf. p. XI). subscriptiones sollemnes familiae α tantum adnotavi[18].

[17] Tamen nota α saepius etiam π comprehendit.

[18] Similes subscriptiones exstant etiam in βδ et in A. hoc loco liceat de alia re mentionem facere, quam Lehnertius silentio praeterivit: 38[ies] cum in textu vocem *mehercules* habeo, codices nonnulli, praesertim M et βγ, formam in -*e* exeuntem praebent; quibus in locis semper BV (δ) secutus sum.

Index librorum qui in apparatu critico citantur[19]

ALL	Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, hrsg. von E. Wölfflin, I–XV, Leipzig 1884–1908.
Becker	A. Becker, Pseudo-Quintilianea, symbolae ad Quintiliani quae feruntur declamationes XIX maiores, G.-Programm, Ludwigshafen a. Rh. 1904.
Burm.	M. Fabii Quinctiliani, ut ferunt, declamationes XIX maiores et quae ex CCCLXXXVIII supersunt CXLV minores et Calpurnii Flacci declamationes cum notis doctorum virorum, curante Petro Burmanno, Lugduni Batavorum 1720.
Dess.	H. Dessauer, Die handschriftliche Grundlage der neunzehn grösseren Pseudo-Quintilianischen Declamationen, Leipzig 1898.
Ellis	R. Ellis, Notes on the nineteen larger declamations ascribed to Quintilian, Hermathena 15 (1909), 328 sqq.
Englund	Y. Englund, Ad Quintiliani quae feruntur declamationes maiores adnotationes, diss. Uppsala 1934.
Golz	G. Golz, Der rhythmische Satzschluss in den grösseren pseudoquintilianischen Deklamationen, diss. Kiel 1913.
Håkanson	L. Håkanson, Textkritisches zu den unter dem Namen Quintilians überlieferten sog. kleineren und grösseren Deklamationen, Classica et Mediaevalia, Dissertationes

[19] Praeterea haec adnotanda hoc loco sunt: quasdam Dessaueri coniecturas in opere eius non extantes in lucem protulit Lehnertius in apparatu suo; ibidem Klotzii quoque coniecturas invenies. Coniecturas quasdam per litteras mihi contulerunt hi viri docti, quibus hoc loco gratias ago: Sven Lundström, D.R. Shackleton Bailey, W.S. Watt, Michael Winterbottom.

	IX (= Festschrift Franz Blatt), Copenhagen 1973, 310 sqq.
Håkanson	L. Håkanson, Textkritische Studien zu den grösseren pseudoquintilianischen Deklamationen, Skrifter utgivna av Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund LXX, Lund 1974.
Håkanson	L. Håkanson, 35 Emendationsvorschläge zu den grösseren pseudoquintilianischen Deklamationen, Eranos 74 (1976), 122 sqq.
Hammer	C. Hammer, Beiträge zu den 19 grösseren quintilianischen Deklamationen, G.-Programm, München 1893.
Helm	R. Helm, Göttingische gelehrte Anzeigen 173 (1911), 337 sqq. (recensio).
Helm	Observatiunculae ad Ps.-Quintiliani declamationes pertinentes, Ut Pictura Poesis, studia Latina Petro Iohanni Enk septuagenario oblata, Leiden 1955, 87 sqq.
H-Sz	Lateinische Syntax und Stilistik von J.B. Hofmann, neubearb. von A. Szantyr (Handbuch der Altertumswissenschaft II 2,2), München 1965.
Kühner-Stegm.	R. Kühner, Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache, zweiter Band: Satzlehre, 2. Aufl., neubearb. von C. Stegmann, I–II, Hannover 1912–14 (denuo impressum Darmstadt 1962).
Lehnert	Quintiliani quae feruntur declamationes XIX maiores, edidit Georgius Lehnert, Lipsiae 1905.
Lundström	S. Lundström, Textkritische Bemerkungen zu den grösseren pseudoquintilianischen Deklamationen, Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, årsbok 1973–74, 63 sqq.
v. Morawski	K. v. Morawski, Bemerkungen zu den sog. quintilianeischen Declamationen,

	Zeitschrift f. d. österreichischen Gymnasien 32 (1881) 1 sqq.
Neue-Wagener	F. Neue, Formenlehre der lateinischen Sprache, 3. Aufl. von C. Wagener, I–IV, Leipzig 1892–1905.
Reitz.	R. Reitzenstein, Zu Quintilians großen Declamationen, Hermes 43 (1908), 104 sqq.
Reitz.	R. Reitzenstein, Studien zu Quintilians grösseren Deklamationen, Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg 5, Strassburg 1909.
Sh. Bailey[1]	D.R. Shackleton Bailey, American Journal of Philology (1976), 73 sqq. (recensio).
Sh. Bailey[2]	D.R. Shackleton Bailey, Emendations of Pseudo-Quintilian's longer declamations, Harvard Studies in Classical Philology 80 (1976), 187 sqq.
ThLL	Thesaurus Linguae Latinae.
Vocab. Iurispr. Rom.	Vocabularium Iurisprudentiae Romanae auspiciis instituti Savigniani fundatum, Berlin 1903 sqq.
Wagenvoort	H. Wagenvoort, Sepulcrum incantatum, Mnemosyne 55 (1927), 425 sqq.
Walter	F. Walter, Zu lateinischen Schriftstellern, Philologus 80 (1925), 442.
Wiles	J.J. Wiles, Emendations of Quintilian and the elder Seneca, Classical Review 36 (1922), 69.
Winterbottom	M. Winterbottom, Roman Declamation, extracts edited with commentary, Bristol Classic Press 1980.

SIGLA

α	consensus codd. BVM et saepius π
β	consensus codd. PS
γ	consensus codd. ACDE vel, ubi deest C, codd. ADE
δ	consensus codd. HO
ψ	consensus codd. CDE vel, ubi deest C, codd. DE
B	cod. Bambergensis M IV 13, saec. X
V	cod. Leidensis Vossianus Latinus in quarto 111, saec X/XI
M	cod. Montepessulanus H 226, saec. XII/XIII
π	cod. Parisinus 1618 saec. XII
P	cod. Parisinus 16230, saec. XIV
S	cod. Sorbonianus 629, saec. XV
A	cod. Audomarensis 663, saec. XIV
C	cod. Parisinus 7800, saec. XII
D	cod. Parisinus 7802, saec. XII/XIII
E	cod. Parisinus 15103, saec. XII
H	cod. Leidensis Perizonianus in octavo 4 A, saec. XIII
J	cod. Leidensis Vossianus Latinus in quarto 77, saec. XIII
O	cod. Ottobonianus 1207 (in Bibl. Vaticana), saec. XIII
N	cod. Leidensis Perizonianus in folio 14, saec. XIV

codd.	consensus omnium codd.
ς	cod(d). det(t). vel ed(d). vet(t).
s. l.	supra lineam
≡	rasura unius litterae
...	lacuna
[ ]	verba delenda
⟨ ⟩	verba supplenda

Ceterum usitatissimis tantum notis usus sum.

Horum veterum criticorum coniecturas ex edd. vett., maxime e *Burmanni* editione sumpsi:

Almelovenius	Gryphius
Ascensius	Lucas
Badius	Meursius
Francius	Obrecht
Gron. (= J. F. Gronovius)	Salmasius
Gruterus	Schulting

I. Paries palmatus

⟨Quidam, cui erat filius caecus, quem heredem instituerat, induxit illi novercam iuvenemque in secreta domus parte seposuit. is noctu, dum in cubiculo cum uxore iaceret, occi-
5 sus est inventusque postero die habens gladium filii defixum in vulnere, pariete ab ipsius ad filii cubiculum vestigiis palmae cruentato. accusant se invicem caecus et noverca.⟩

Si iuvenis innocentissimus, iudices, uti vellet ambitu tri- 1
10 stissimae calamitatis, poterat allegare vobis amissam cum oculis cogitationum omnium temeritatem; sed, cum ostendere innocentiam suam moribus malit quam adversis, neque pietatis neque conscientiae suae gravem ferre contumeliam potest, ut parricidium non fecisse videatur bene-
15 ficio caecitatis. quare igitur non petit, ut illum miserum putetis, nisi et innocens fuerit; non petit, ut adflictum allevetis, nisi et probaverit esse se infeliciorem quod patrem

1 *Titul. et argum. add. manus recens in* **B** (*argum. scripsit Laurentius Valla, cf. Dess. 55, Lehnert ad loc.; deest in cett.*) ITEM DE CECO IN LIMINE ALIT. INCIPIT PARIES PALMATVS *minio, et* Thema quod superius **M**

9 Si – vellet *om.* B (*add. ma. rec.*) π **10** alligare BM (*corr.* M[2]) π **11** ostedere M **13** pietati[s] *Obrecht* **15** igitur *om.* βγ (*cf. 2, 11*) *post* ut *ras. 6–7 litt.* M **17** et *ex* ut M probaverit esse se *Reitz.* (*qui tamen* probaverit sese *praetulit*) : -eritis (-erit Mβγδ) sese *codd* : -eritis esse *Englund 57*

amisit, quam quod oculos. aestimate iuvenem his moribus, quibus videntem aestimaretis: vita, pudore, pietate. quae si omnia sibi, ut erant promissa, constiterint, nullo terrebitur crimine. nec quod sceleratissima feminarum calamitatem nostram cruentato pariete imitata est, expavescimus: quo 5 diligentia sollicitior fuit, ne deprehenderetur, hoc magis indicavit sibi oculos non defuisse. gratias agimus, quod nimium avide suspiciones in nostram transtulit partem : non esse caeci scelus difficilius probaretur, nisi omnia sic acta essent, ut fecisse caecus videretur. 10

2 Quare igitur, iudices, non inprobe speraverim futurum, ut suspecta sint vobis quae tam inconsiderate ficta sunt contra miseram caecitatem: primum quod spatium illud ingens domus, quod in medio fuit, ita digesto cruore satiatum est usque ad cubiculum miserrimi iuvenis, tamquam plane ti- 15 muerit parricida, ne non deprehenderetur. deinde sceleri nox potissimum electa, quo tempore inveniri maritus sine uxore non posset. tum ⟨in⟩ caede, in qua nemo utitur suo ferro, nisi ⟨aufert, nemo relinquit nisi⟩ alienum, gladius adulescentis, ne argumentum deesset novercae, relictus. 20 postremo peractum vulnere uno scelus, quod obiceretur

2 *fort.* vita⟨e⟩ **3** omnia pietate sibi (*sed corr.*) M erant ME : erunt *cett.* promissa : *cf. 6,11 et Burm. ad loc.* **5** imitata *in ras.* M quo C^2 *et coni. Wiles et Sh. Bailey*[2] *187* : quae *codd. Lehnert* : quae diligentia quo E **6** prehenderetur M (*corr.* M^2) **8** suspiciones *scripsi* : -nis *codd.* **9** acraessent B : acra essent V π **11** igitur *om.* β γ **12** sint : s̄ B **15** miseri (*ex* -im) B plane : *fort.* paene **16** deinde *ex* -es B **17** invenire M (*corr.* M^2) : maritus inveniri δ **18** ⟨in⟩ *add.* S^2 C^2 **19** nisi *ex* non M ⟨aufert – nisi⟩ *supplevi 1974, 18 sq. et* alienum *scripsi* : nisi alieno *codd.* : *del. Reitz., approbante Helm 1911* : *text. trad. frustra def. Englund 50 sq.* : ⟨aufert, nemo relinquit nisi utitur⟩ alieno *Lundström 77* : alieno : auferendo *Sh. Bailey*[1] *74* **20** relictus novercae (*sed transp.*) V **21** obiciceretur *ante corr.* B : obi≡ceretur M

manibus errantis. et tamen contra tam multa incredibilia solum advocat noverca testamentum, vultque illud esse pretium parricidii, ut rerum intellectu in diversum coacto occisum eo probet patrem, quod non meruit occidi. nos
5 vero istud, si crimen putatis, agnoscimus: iuvenis hic patris sui heres solus est. hoc testamentum si vivente adhuc miserrimo sene notum esse in domo potuit, scitis, quis illi debuerit irasci. nam quod invisum fuisse filium patri iactat, crimen novercae erat, si confiteremur; idque probari ex hoc
10 putat, quod secretum non filius accepit a patre, sed caecitas. quo loco dissimulare satis callide conatur invidiam suam: pater, qui filium caecum in semota penatium parte seposuit, eripuit novercae oculis voluptatem. namque ista cum invasisse vacuos penates videretur, cum patri filium caecum hoc
15 esse crederet quod orbitatem, excogitavit indulgentissimus senex, quemadmodum hic miser patri suo in eadem domo esset, novercae in alia: accepit secretum quod erat petiturus. quo sit animo senis factum, potestis interrogare testamentum. neque ego gravissimum patrem suprema sua iu-
20 veni iactasse crediderim; ut heredem filium scriberet, non est res quae inputetur. istam magis oportet vel aliquo indicio vel suspicione muliebri arcana mariti deprehendisse et statim omnibus nuptiarum renuntiasse pignoribus. nam cum propter pecuniam ames, idem amoris et spei finis est.
25 Habuerat adulescens gladium in cubiculo suo semper, 3 sive antequam in hanc fortunam incideret, paratum, sive

4 meruerit Vβγδ **5** si *s. l.* V **6** miserrime sine B (*corr.* B[2]) **10** non filius : filius non Dδ accepit A : -cipit *cett. Lehnert* **11** quod B **14** penates vacuos δ **17** secretam *ante corr.* M periturus M (*corr.* M[2]) **18** animos *ante corr.* M **19** sua *om.* V **20** *post* scriberet (*non post* crediderim) *dist. F. Becher, Lehnert.* **23** e[t]statim B **24** cum *om.* M (*suppl.* M[2]) **26** paratam β

quia caecitatis miserae solacium est habere rem videntium. certe numquam illum pater timuerat, numquam noverca obiecerat; palam positum est, sub oculis omnium tota domo notissimum ferrum. scitis, quanto neglegentius custodiat ferrum bona conscientia, quam etiam extra suspicionem sit 5 res sine usu. innocentia facit, ut ferrum subtrahi possit etiam videnti. Sive igitur aliquis ex servulis corruptus est, praesertim [e] tam facili occasione, sive ipsi novercae non defuit audacia ad ferendum, quod facere poterat etiam praesente privigno, utique (quod dubitari non potest, quod 10 facit certum sceleris auctorem) mavult in caede alieno uti quam suo gladio quisquis illum relicturus est.

Reliqua, iudices, si fieri possunt, facta aestimate: dicitur caecus sine rectore, sine duce ex illa penatium parte secreta et paene ex alia domo per inane longum, per tot offensa 15 limina, per excubantes servulos errasse cum ferro; cubiculum deinde patris ingressum in neutram deflexisse partem, sed recto gradu, sicut ducere oculi solent, ad lectulum accessisse leviter, non in torum incidisse, non ante perve-4 nisse, quam crederet. vos, iudices, criminum tumultum ex 20 rerum fide ducite. dormiens senex, quem caecus percussor quaereret, excitatus ante esset quam inveniretur. iungunt his multo incredibiliora, ut occiderit patrem, pepercerit no-

1 *Serv. ad Aen. 3,661: hinc Quintilianus dixit: magnum caecitatis solatium est habere rem videntis* miserae caecitatis ψ **5** ⟨tam⟩quam etiam *Becker*: *fort.* quom etiam **8** [e]tam *scripsi 1976, 123* : etiam *codd.* **9** ad ferendum : aff- M (*corr.* M[2]) δ : ad ⟨au⟩f- ς *Gron.* **17** patris deinde δ ingressum BVδ (*def. Dess. 76, Englund 6*) : -us *cett.* **18** gradu *ex* -um B **19** indisse M (*corr.* M[2]) **20** antequam *ante corr.* P : quam *om.* S (*suppl.* S[2]) ex : et α (*corr.* B[2]) β (*corr.* S[2]) AD (*cf. ThLL 5,2154,14 sqq.*) **21** fidem MA percursor BE **22** iunguntur J (*sed cf. 10,16* velint; *12,13* istis) **23** pepercecit B (*corr.* B[2]) novercae – explicuerit *om.* B

vercae, parricidium autem uno ictu explicuerit, quod fere
vix etiam his contingere solet, qui oculos manu sequuntur.
nulla ergo luminum virtus, sed homo ferrum missurus in
casum, satis felix, si percussisset quamcumque corporis par-
5 tem, in ipsam protinus animam incidit et, an morti satisfe-
cisset, intellexit? officium, iudices, oculorum est renuntiare
manibus, quid actum sit. caeci percussoris una securitas
fuerat saepius ferire. negat praeterea quicquam se ex his
noverca sensisse, cum iuxta iaceret, nec explicat, unde illud
10 acciderit maximae signum trepidationis, si et pater uno ictu
peri[er]it neque ista vigilabat: numquam gladium reliquit
percussor securus.

Reliqua, iudices, nimium suspecta, inprobe adsimulata: 5
spatiosissimus paries et longissimum domus latus habuit
15 notas sanguinis, quas reliquisse videretur manus reverten-
tis. o quam bene, quicquid volunt, imitantur oculi! stupeo,
si qua est fides. omnia privignus illa nocte fecisse dicitur ad
votum novercae: gladium in vulnere reliquisse, quem suum
negare non posset, deinde per totum parietem quid aliud
20 inscripsisse quam se parricidam? sanguinem patris usque ad
cubiculum suum perduxisse et viam sequentibus reliquisse.
haec fecit aliquis negaturus? gratulor tibi, adulescens; si
non potuisti parricidium illud admittere, nisi ut relinqueres
argumentum caecitatis, habuisti innocentiae necessitatem.

1 fere *del.* M **3** lumini M sed : si *Sh. Bailey*[2] *189* misurus *(sed corr.)* B incassum Mπ **4** partem corporis δ **5** et : ex B (*corr.* B[2]) **7** per^cus^soris B **11** peri[er]it *Reitz.* : -ierit *codd.* *post* vigilabat *distinxi 1974, 20* **13** suscepta BM **14** longissimus M **17** *post* fides *dist.*, privignus (-um *codd.*) *scripsit et post* novercae *dist. Sh. Bailey*[2] *189* **19** totam P D **20** in^s^cripsisse B *post* parricidam *dist. Hammer* sanguinem AD (*cf. Helm 1955, 87 sq.*) : -ine *cett.* **22** facit β (*corr.* S[2])

Causam igitur miserrimi adulescentis sic apud vos agere proposui, ut primum ipsum defendam, quasi reus tantum sit, deinde cum esse securus de huius innocentia coepero, tunc ingrediar novercae accusationem. spectabitis utrumque suis moribus, suis causis; erit facilior via vestrae religionis: quamquam duos indicia complexa sint, vos tamen tamquam de singulis cognoveritis. 5

6 Et primum sic agam, tamquam iuvenis habeat oculos, tamquam impetus eius nulla corporis debilitate frangantur. interrogabo, quid ante perdite, quid flagitiose, quid impie fecerit, per quae se parricidam scelera promiserit. innocentia per gradus certos ab homine discedit, et, ne in maximis trepidet audacia, diu vires in minoribus colligit. nemo inde coepit, quo incredibile est pervenisse. dicas necesse est, quae huic cum patre odia fuerint, quam violenta dissensio inter sacrorum infinita nominum pignora, crede, mulier, etiam tua causa: nam si facile est patrem filio occidere, facilius est uxori maritum. 10 15

Loquar nunc de infirmitate miserae caecitatis. temeritas omnis animorum calamitate corporum frangitur, et frigescunt impetus mentium, quos non explicant ministeria membrorum; ad solum se alligat destituta maerorem. vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas, ad quod ducibus oculis pervenitur. cogitat semper errare et offendere, cogitat eundi redeundique difficultatem. magna 20 25

1 miseremini B *et* (*ex* miserrimi) M adulescentis : iuvenis M **3** esse *ex* -et M **5** suisque causis M eritque M β γ *fort. recte* **6** iudicia β E vúos B **10** flagiose M (*corr.* M²) **12** descendit V (*cf. adnot. ad 171, 12*) **13** nemo : mo M (*suppl.* M²) **15** odia *om.* M (*ante* cum *suppl.* M²) quam : quae β dissensio : -tio CE : *om.* D **17** filio patrem δ : filio occidere patrem *edd. sine causa.* **18** facilius *in ras.* B **19** temeritas ṭịṣ B : temeritatis M **21** quos : quod BM **25** magna : gana (ma *suprascr.*) B

innocentiae necessitas est neminem facilius posse deprehendi. semper sibi custodiunt miseri, ne esse miserabiles desinant, et quisquis amisit oculos, laborat, ne merito perdiderit. quid aliud caecitas discit quam rogare, blandiri?
5 odium omne adiuvant oculi, et hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt, nec levis animis accedit insania, quotiens quem execreris, aspicias. caecus miserior est, quam ut invisus sit, timidior est, quam ut oderit. praeterea nocentibus liberis frequentissimas ad parricidium causas
10 suggessit illud quod videbant. vitiis enim nostris in animum per oculos via est. aliis tradidit in parentum sanguinem luxuria ferrum: luxuria videntium crimen; aliis meretriculae amor inmodica poscentis: amor, cui renuntiant oculi. caecus infelix patrem occidit? deinde cui manum porriget se-
15 curior? cuius humeris levior incumbet? quis contumelias servorum castigabit severius? quis calamitatem tam obnoxiam maiore reverentia proteget? inter felices alius est ordo votorum; caecus filius optat superstitem patrem.

Volo nunc scire, quemadmodum dicat explicitum tam 7
20 difficile facinus. caecus parricidium cogitavit? cum quo? cuius se commisit oculis? iturus per domum totam quem ducem elegit? ille, qui erat in cubiculo suo solus, secum, opinor, secum deliberat, sufficit sibi: cum homine expeditissimo loquitur. cur enim socium conscientiae quaerat?
25 omnia potest scire. primum, nox quando sit. deinde prospicere sollicite, an omnis familia dormiat, gradu suspenso ponere certa vestigia et in omnem timoris sui partem sollicitum circumagere vultum. o quam parum est in metu ipsos

2 mirabiles ψ (*corr.* C^2) **4** blandiori B **11** via : invia B sanguinum V **12** *post* crimen *add. in ras.* est M^2 **13** oculi *s. l.* B caecus autem M **16** castigavit BM (*corr.* M^2) π **17** maio B **18** notorum β parentem ψ **20** difficile *ex* -ili B **22** secum : sicut β : ut π **23** opinor secum *om.* ψ **25** sit : sc̣it BV **26** gradus BM **28** ipso α

etiam oculos habere! ita non iste sibi dixit: 'occidere quidem patrem volo, sed quem sequentur hae manus? nocte solus egrediar, sed quando perveniam?' putes nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrem filiumque media; quantum erroris, quantum morae! spatium ingens et vix 5 metiendum. caecitas inconsulta, quid agis? nox ante deficiet. quid, si deinde uterque vigilaverint? quid, si noverca? 'age limen inveniam, cardinem sine strepitu movebo, dormientis cubiculum intrabo, quiescentem feriam patrem, semel satis erit, nec noverca vigilabit; securus egrediar, 10 sciente nullo revertar.' vota sunt ista, sed oculorum; caecus desperaret, etiamsi tam multa nox polliceretur.

8 Hoc loco quaeram necesse est, quae ratio fuerit, ut iuvenis ad parricidium suo potissimum gladio uteretur. nimirum illud in mentem venit, quia erat relicturus. nam si alienum 15 et ignotum in vulnere patris gladium reliquisset, potuerat de percussore dubitari. hic attulit suum, ut, etiamsi evasisset, tamen ferro suo teneretur. 'cur ergo', inquis, 'gladium in cubiculo tuo habebas?' quia habueram semper, quia usurus illo non eram. ferrum ego parricidio meo tot ante annos 20 praeparavi et secundum illum, quem minabar patri, ⟨gladium⟩ tamdiu innocens fui? ego eram ferro ac mente paratus, et tot abiere noctes? ante gladium illum familiarem oculis tuis feci, ante omnibus servulis notum? pependit in cubiculo tamquam testis conscientiae meae, palam, in me- 25

3 putas βγ **6** ais M **7** vigilaverit V π noverce BV **9** partem V **10** vigilavit B *post* egrediar *et* revertar *signum interrog. posuit Lehnert, at 'vota sunt ista', ut dicit ipse declamator* **14** nimirum *e. q. s.* : *cf. 11, 14 sq.* nimirum – relicturus *om.* δ **15** qui α (quod M²) *Lehnert* **16** poterat M (*corr.* M²) D **21** ⟨gladium⟩ *post* illum *suppl. Hammer, transp. Dess.* **22** ac : hac π δ ferro ac mente paratus : *an versum alicuius poetae adhibet?* **23** et : ē B : *om.* π abiecere V **24** tuis occulis V in cubiculo meo δ

dio, neglegenter, sic ut subtrahi posset. non illum conscientia trepida velavit; tam notus in cubiculo fuit quam caecitas domini. quisquis ferrum praeparat sceleri, sic illud habet, ut possit suum negare.

5 Ponite nunc ante oculos actum parricidii; deprehendetis 9 difficultatem. dono illud: dum a suo limine egreditur, dum illos, quos accepit a patre, servulos fallit, ecce cubiculum senis invenit aliquando, ecce paries ille defecit et percussoris manus subito destituit, cessere fores sine strepitu; quid 10 postea agit? utrum ipsum cubiculi parietem circumit, an se committit in medium et per spatia tenebrarum armatam manum iactat? ecce patris lectulum tenet et iam dormientium anhelitus imminens audit; unde sciet, quo dirigat ferrum, quem potius feriat ex duobus? temptabit ergo vultus 15 et pectus obiectum, brevissimam periturae animae viam quaeret? et quantus erit sopor, qui ista non sentiat? dices: 'neque ego sensi.' ideo intellegis, quam malam causam habeas, cuius et una et incredibilis defensio est. ita feritur in sinu tuo maritus, et tu nihil sentis? ad latus tuum fata homi- 20 nis peraguntur; tu iaces, tamquam te privignus occiderit priorem. ita non ille percussus est, homo quem caecus occidit? te vero, si nihil aliud, calens ille denique cruor suscitasset. sed quam manifesta est conscientia, quae te ad hanc conpellit necessitatem, ut, cum occisum a privigno tuo pa- 25 trem videri velis, cogaris dicere nihil sensisse! sufficit, vicimus, innocentes sumus! cum in eodem lectulo fueris, cum

1 ut *om.* M (*suppl.* M[2]) **5** oculos actum *om.* V **6** facultatem M (*corr.* M[2]) **8** deficit ψ **10** circuit M **12** lectulum patris M anhelitus dormientium M **13** sciat VME quoque β **14** temptabit *scripsi 1974, 20* : -vit *codd.* **15** obiecit αδ **16** quaeret *scripsi 1974, 20* : -it *codd.* dicens BM (*corr.* M[2]) π : dicis V *fort. recte* **19** tu *om.* ψ tuum *om.* M (*suppl.* M[2]) **20** iaces A (*cf. 38, 2 sq. et quae scripsi 1974, 21*) : taces *cett. Lehnert* privignus te δ **21** ille non β **24** inpellit δ

amplexa sis forsitan illum, qui occisus est, tam incredibilem profiteris soporem? cur ergo tu incolumis es? quae tam iratis manibus sanguinem tuum fortuna subtraxit? certe dormiebas, certe nihil senseras; ita privignus te reliquit, qui
10 deprehendi non timebat? occidit ergo aliquis patrem et novercae pepercit? maximum omnium nefas fortiter fecit, minori sceleri statim par non fuit? omnia humana sacra confudit, violare non ausus est pectus odiosum? incredibile est, sine fide est non occidere novercam cui inputes quod patrem occidat. quid ais, adulescens? tune circa illum sanguinem defecisti? illa te blandius rogavit anima? perdidisti ergo illud, quod nihil senserat, quod nox, quod silentium, quod tempus supererat sceleris alterius? tu si facere parricidium posses, ideo patrem tantum occidisses, ut tibi et novercam liceret occidere.

Non video, cur videri velint relictam mulierem ideo tantum, ut videretur illud nefas illa fecisse. callide satis, sed hoc alio protinus argumento subvertetur: non est eiusdem consilii novercae parcere, ut substituat ream, et gladium relinquere, quo ipse deprehendatur.

Saepius uti necesse habeo argumento caecitatis, et hoc etiam loco, quo de illo vulnere disputandum est. ⟨si⟩ me-

1 fortā B **2** soporem *ex* -es B tu *om. V* **3** fortuna : femina δ **4** quae M **5** patris B **6** minoris B **7** confundit B **8** est (*prius*) *om.* β odiosum *Francius* : -iorum *codd. Lehnert* **10** occidat S E : -as *cett.* ait M (*corr.* M²) circa : *fort.* citra, *sed cf. 19, 6* circa te **11** illa bellandus B (*corr.* B²) perdidistis B² **13** tu : tamen β (*corr.* S²) **16** Non video, cur : Nam video, qui *Sh. Bailey² 188* cur MS : cur nisi E : cui *cett. Lehnert* videre BVδ velint : *cf. adnot. ad 4, 22.* **17** illud : istud E : *om.* S illa : *an* ipsa? **18** subvertetur π *approbante Sh. Bailey² 189* : -eretur *cett. Lehnert* **19** ream S : rem *cett.* **20** quos ipse deprehendantur B **21** et : *fort.* ut **22** ⟨si⟩ *add. Reitz. monens v.* mehercule *numquam in decll. primo sententiae loco poni* : mehercule si MβE : ⟨etsi⟩ mehercule *G. Bendz*

hercule percussor intrasset, qui videret, qui lumen prae se tulisset, non tamen tam feliciter librasset ictum, quem, etiamsi nullae fallerent tenebrae, metus et conscientia incertum magni sceleris tremore fecissent. raro contingit se-
5 mel ferire carnifici, quamvis conponat ipse cervicem, et spectata manus homicidium novissime velut quoddam genus artis exerceat. sic ergo libravit manum caecus, ut ipsam protinus feriret animam? ego mehercules etiam illud admiror, quod, cum patrem vellet, non novercam percussit.
10 praeter animum nil virium habet parricidae primus ictus; ille trepidat, ille cogitat, ille erubescit, ille est ab innocentia proximus, ille praestat hoc solum, ut sequens fortius feriat.

Interrogare nunc volo, quae iuveni causa fuerit, ut reliquerit gladium. scilicet noluit novercam suam infamari, abs- 11
15 tulit sibi omnem defensionem et se parricidam confessus est. ferrum in vulnere reliquit: si nondum occiderat, iterum feriret, si iam perfectum nefas intellegebat, auferret indicium. sed quid ego rem manifestissimam colligo? si vultis, iudices, scire, a quo sit relictus gladius, cogitate, cui expe-
20 dierit, ut inveniretur.

'Sed paries usque ad cubiculum privigni vestigio manus cruentatus est.' cogitate, iudices, ante omnia non esse incallidum hominem neque consilii iacentis, qui caecus explicare conetur facinus etiam oculis difficile. ille ergo non aestimat,

1 intrasse quid BV qui *alt.* : *propter plusqu.* tulisset *fort.* si *legendum* per M (*corr.* M^2) se *om.* B **4** tremore C^2 (*qui et* tristi timore *coni.*) : tristem (tšstem J) more (morte D O) *vel* -ae *codd.* : tristem morae *Lehnert* (*cf. quae scripsi 1974, 21 sq.*) contingit A : -tigit *cett.* (*cf. 5, 2*) **6** expectata α : et (ut A) exp. *cett.* : et exercita S^2 (*ut vid.*) **10** homicida parricide M : parricida *cett.* : -dii *Dess., Lehnert* primo ictu π (*nempe ut stet nom.* parricida) **13** cause ψ relinquerit B (*sed corr.*) MS : -eret π **14** novit Bπ : voluit β (*corr.* S^2) **16** est cum ferrum M **17** si iam : suum BV

cum manum cruentam parieti adplicat, vestigium a se parri-
cidii sui relinqui? cum dexteram, qua duce utebatur, veste
tegere atque ita abire sine vestigio posset, totum parietem
cruentabat et ubique aliquid de patre misero relinquebat.
quid futurum esset postero die, quantam exspectaret invi- 5
diam luce, non cogitabat, sed disponebat indicium certum,
indubitatum, sine errore quod noverca sequeretur usque ad
cubiculum suum, usque ad limen ipsum. o admirabilem
casum! nec cruor ante defecit? utar hoc loco natura ipsius
rei: palmatus sanguine paries inventus sic est: totam 10
manum explicuit, omnes digitos diligenter expressit. totum
ergo sanguinem consumet intra prima vestigia. pone enim
manum cruentatam atque adeo, ut istis etiam blandiar, ma-
dentem, pone mensuram itineris, spatium parietis (diu enim
in secretam domus partem revertendum est): debet pro- 15
xima pars a cubiculo patris habere plurimum sanguinis, se-
12 quens minimum, ultima nihil. nam cruor, quotiens admotus
est, transit, aut in manu tarde reptantis arescit. hoc quid
esse dicamus, quod circa cubiculum utrumque sanguinis
istius vestigium quasi incipit, hinc est paries palmatus et 20
illinc? quomodo pertulit manus quod relinquebat? noverca
istud, noverca securis conposuit oculis, illa miserum dextra
sanguinem tulit et manum subinde renovavit. palmatus est
paries, habet distantiam, vacat aliquid loci, integrum ubi-
que vestigium est; caecus manus traxisset. quaero nunc, 25
unde tantum sanguinis in manu; tunc enim ex omni vulnere

1 cruentatam β D (*cf. 11, 22 et l. 13*) **2** re reliqui B (n *s. l.* B^2) : relinque M (*corr.* M^2) **3** tergere N abire PS^2C^2 : habire MSC : habere *cett.* **4** misero et B **5** esse BV **6** luce M *et coni. Helm 1955* : -em *cett. Lehnert* **9** casum : causam *in* causum *mut.* V ipsius rei natura β **12** consument *ante corr.* B : -eret S^2E **14** mensura BV **20** est : esse B *propter rhythmum* palmatus, est illinc *suspiceris* **23** manum = *vestigium manus* paries est (*sed transp.*) V

cruor profluit et effunditur, cum ferri recentem viam sequitur. at quotiens eodem, quo factum est, cluditur telo, latet tota mortis invidia. praeterea cum manus ex parte, qua palmare vestigium potest, plicetur in capulo et se, dum telum
5 occupat, claudat, necesse est exteriore ut parte respersa sit. tuus autem qui palmatus est paries? vestigium eius partis ostendit, ad quam cruor pervenire non potuit! vestrum est nunc omnia ista conparare, perpendere. cur prudentior sit iudex in deprehendendo scelere quam reus in admittendo,
10 hoc esse in causa puto, quod alter tantum pro se cogitat, alter pro parte utraque.

Tuitus sum adulescentis miserrimi causam. nunc inspicere volo, quanto certioribus argumentis noverca teneatur. transeo illum vulgarem et omnibus notum de conparatione **13**
15 personarum locum. alius diceret maritum et uxorem, nisi liberis initiarentur, non fortissimis corporum vinculis inhaerere. ego illud potius dicam: decepta est, mulier, exspectatio tua. veneras quasi in vacuam domum et sine herede, exspectaveras, ut infelix iste iuvenis ab ipsis protinus nup-
20 tiarum tuarum expelleretur auspiciis, extorrem et inopem summoveret pater blando corruptus amplexu et ominosum

1 cum *om.* M (*suppl.* M^2) **2** eodem ṭẹḷọ quo M factum est : *sc. vulnus, ut vid., sed vix facile e praecedentibus suppletur. fort.* quotiens ⟨iter⟩ eodem *e. q. s., vel* quo facta (*sc. via*) est **3** ex : ea *Gron. sed cf. e. g. Sen. De ira 6,5* **4** telum πS^2E : *om.* M : telocupat B : telo occ. *cett* **5** ut : ex β parteres persuasit B : parte respersat M **6** qui = *quomodo interpretatus* (*cf. 255, 21*) *post* paries *signum interrog. posui 1976, 123* **7** cruor ẹịụṣ M **9** iūd ex inde prehendo B : ex in deprehenso V in admittendo MC^2E : id mittendo B : adm- *cett.* **10** pro se tantum M cogitata iter B : cogitat iter V alter *utrumque ex* aliter M **13** tercioribus B **16** inhaerere vinculis M **19** ab *ex* ad B **21** ominosum *scripsi praeeuntibus Gron.* (ominosam calamitatem) *et Dess.* (ominosum summa, *quod recepit Lehnert*) : summam (*et* calamitatem) π : animo suma E : omnino summa *cett.*

calamitate corporis occurrere delicatis uxoris oculis vetaret. invenisti pium et devotum unico senem, et de omnibus coniugis tui desperasti obiter affectibus. miserrimus est maritus, quisquis inducit filio novercam, quod uxori non videtur posse utrumque amare. 5

Quaero igitur ante omnia: ubi occisus est maritus? in cubiculo suo. hoc paulo ante privigno defendendum non fuit. occisus est in cubiculo senex: ita ille percussor non timuit uxorem? † audio secretum nuptiarum et matrimonialis lectuli solitudinem occisurum intrare; quem quaeram ubi 10 relinquitur maritus ab uxore innocens † noctem autem ad scelus quis elegit? nox tuum tempus est. quid, si accedit huc etiam sceleris occasio? non venire debes a secreta domus parte, nec tota tibi penatium sacra peragenda sunt; tu non cogitas, quemadmodum suspensa manu sonantem blande 15 cardinem flectas. iaces secundum occasionem, et expeditum tibi in proximo facinus est. non times, ne quis deprehendat. ipsi quoque servuli longius quiescunt, et praestatur grande secretum genio loci, tibique ferire, cum velis, scire, an dormiat, licet. nox et ferrum et securus maritus, quid isto deli- 20

1 deligatis B vetaret et β **2** iuveni^{s} tipium V **3** ob inter B : ob id M S^2 **4** uxori filio non B : uxori filioque non π : medius uxori filioque non M *sed de invidia uxoris tantum agitur* **5** utrumque posse δ **7** defendendo β (*corr.* S^2) **8** percursor M **9** audeo M S^2 : audet *Winterbottom* matrimonilis M (*corr.* M^2) **10** occisurus M^2 *et coni. Winterbottom* **11** innocens : -nte *Obrecht* : -nti *Lundström per litteras* : *fort.* quem quaeram ⟨locum, minus⟩ ubi … innocente (*vel* -nti)? **12** huc ς : hunc B : hinc V : huic *cett.* **13** a secreta domus parte *scripsi 1974, 23 sq.* : ad secretam domus partem *codd.* **14** sacra : spatia *Schulting fort. recte, cf. 374, 17* **15** suspensas α (*corr.* M^2) manum M : manus ŏnantem B **16** cardin B : tarde inflectas M **17** deprehendit B **19** tibique *codd.* : tibi *Lehnert* **20** ferrum et *om.* δ quid C^2 : quidnam (*ex* quos, *ut vid.*) S^2 : quo Vπ : quos *cett.* isto^{s} M deligatius B : delegat M (-ius *suppl.* M^2)

catius scelere? occisum esse miserum senem, cum tu volueris, scimus.

14 'Quomodo tamen,' inquit, 'gladius pervenit in meam potestatem, qui privigni fuit?' haeremus; hic difficilis expu-
5 gnandus est locus. quis credet mihi, si dixero: 'gladium perdidit caecus, illae perpetua nocte clausae genae non custodierunt'? fingere nimirum ad tempus videbor et rem nimium manifestam inpudenter colorare. scilicet semper isti adposita capulo manus, hae diebus ac noctibus curae. nolo
10 tamquam callido glorieris ingenio: non decepisti trucem horridumque latronem; nostri tibi occasionem praebuere mores. nam quod uno ictu occisus est senex, ad quem suspicio magis respicit? tu praeparare corpus illuc ad ictus potes, dum videris amplecti, tu blanda manu praetemptare pectus,
15 ubi adsiduo visceris pulsu non quiescat anima, ubi statim mors sit. ⟨t⟩ibi [de spiritu sanguinis] hoc cum explorare ante et cognoscere licet, potes et uno ictu, mulier, occidere.

15 Venio nunc ad vestigia parietis cruentati, quibus te satis abundeque pressimus, dum adulescentem defendimus. haec
20 sunt tamen, quae contra te reservata sunt: cum maritus tuus in cubiculo occideretur, sciebas nullum tibi relictum patro-

2 scimus *pro fut. positum, ut vid.* **6** genae : ianuae B[2] **7** ad *om.* Bπ **8** imputer M (*corr.* M[2]) colorare (*ex* con- B) BV : comporare O : complorare *cett.* ista B **9** hae *Schulting* : ac (*om.* E : *del.* S) *codd.* **12** ad quem π : autem ad quem BV : ad te *cett.* : ⟨haec⟩ autem ad quem *Lehnert* magis suspicio M **13** praepara B illuc B : -ud *cett.* addictus BV potest B **14** manus M **15** visceri BVδ : -rum π **16** ⟨t⟩ibi *scripsi* : ubi *codd.* de spiritu sanguinis *del. Winterbottom* hoc cum *e* BV *restitui 1974, 24* : hoccum BV : locum π *Lehnert* : exitum A : ictum *cett.* exploraret B **17** potes *ante corr.* V *quod recepi sequ. vocem* mulier *vocativum interpretatus* : potest *cett. et post corr.* V

cinium, nisi aliquid caecitatis simile fecisses, ideoque sanguinem in illam partem induxisti, in quam quaeri volebas, ut postero die omnis invidia sanguinis notas et vestigia praeparata sequeretur. infama⟨n⟩s caecum consilium ex calamitate sumpsisti; sciebas illum non aliter, si dux defe- 5 cisset, ingredi posse quam vestigia parietis perpetuitate dirigeret. simulasti itaque caecitatem, et, ne quid sceleri impio deesset, mariti tui cruore lusisti. omnia tibi conposita atque simulata sunt per otium et securitatem, tamquam scelus transferretur ingenio: nunc enim tu innocens, quia privigni 10 gladius in vulnere, quia paries cruentatus; hoc sufficere utrumque iudicio putabas. quam facili momento causae fata vertuntur, quod fecisse etiam is scelus frequenter inventus est, qui obiciebat!

'Sed causas,' inquit, 'parricidii iste habuit, quem iratus 15 pater in secretam domus partem relegaverat.' † mulierum † illa forsitan ignominia felicioris videretur esse privigni; caecitatis beneficium est, cum illi secretum datur. o praecla-

1 caecitatis α : -ti *cett.* **2** quam : qua π **3** notasset BπE **4** infama⟨n⟩s *scripsi* : infamasset π : infamas *cett* : -asti *Reitz.* **5** lux V **6** *fort.* quam ⟨ut⟩, *cf. 63, 4; 149, 20* : quam ⟨si⟩ *nescioquis* (*et sic Burm.*) **7** sceleris BM **8** tui *om.* BMπ : tu Vδ cruore parietem lisisti M (linisti M[2]) **9** dissimulata *ante corr.* M **11** cruentatus est βE **12** *fort.* putabas? (*sic Burm.*) *scribendum* **13** vertuntur πC[2]D[2] : -antur *cett. Lehnert* **15** parricidiis iste habui B **16** religaverat V mulierum BV : -eri π : -er *cett. Lehnert* : ⟨sceleratissima⟩ mulierum *Englund, at subst. q. e.* mulier, *licet 72[ies] (ni fallor) in decll. inveniatur, tamen non nisi sing. numero positum occurrit. pro plur. v. q. e.* femina *semper (12[ies], ni fallor) usurpatur* : *2, 4; 27, 9 (cf. ib. 7 et 21 sing.): 45, 2 et alibi. fort.* ⟨credo et⟩ meliorem (*sc. partem*), *cf. 17, 12* **18** benefinitum B (*corr.* B[2])

ram senis optimi singularemque pietatem! quam blando ille seposuit miserum suum, quam diligenter uxoris gaudentis exclusit oculos, quam multo caecum pudore donavit! 'si felicior' inquit 'essem' pater, 'ego tibi potius cederem domo tota. nunc miser illam occupa partem, in qua nemo te videat, in quam solus ego veniam. sint circa te servuli fideles. non gemitus tuos audiat quisquam, non flebili maerore pascatur. nihil est, quod te sollicitet conversatio[ne] nostri.' secretum, quod caecitati praestatur, ideo praestatur, ut minus oculi desiderentur.

16 Aliquis odit filium caecum et hac tantum ultione contentus est, ut illi adsignet quietam et sepositam et meliorem domus partem? ista ergo sic intellegenda, quasi abdicares, quasi expelleres? iratus igitur senex tenet iuvenem suum velut interiore conplexu et a limine obstat? rogo, quod duos separat media domo, te integram, sanam, illum infelicem, caecum, contumeliae opportunum, iniuriae facilem, utrum filio irascatur an uxori. 'nolo,' inquit, 'iuvenis, utaris amoena domus parte, ne sic quae nitidioribus tectis elaborata sunt, pertineant ad oculos tuos.' quis tam stulte irascitur caeco, ut putet illius interesse, ubi habitare iubeatur? te potius ille summovit, tuis invidiam fecit odiis, tibi dixit:

1 blando (*hap. leg.*) *dubitanter recepi* : -de ME : *fort.* quam blando ille ⟨amore⟩ **2** quamquam *ante corr.* B **4** pater *cum* felicior *vulg. iungunt sed est subi. v.* inquit **5** illa BV **6** fidelis B **7** tuus BAE **8** conversatio[ne] *Gron.* : -ione *codd. Lehnert* **9** caecitati *ex* -is M **10** desiderentur *ex* -antur V **12** quietem B (*sed corr.*) Mπ S **13** domus *ex* -um M : partem domus δ ista ergo sic intellegenda *scripsi 1974, 25* : ita ego sic intellegebam *codd.* quasi abdicares *e. q. s.* : *imperf. invenitur etiam 359, 5* **15** interiorem V β (*corr.* S^2) AD quod : qui PE : quid A **16** te *om.* MD illam α β (*corr.* S^2) AD **17** utirum V (*sic et 18, 12 sed corr.*) **19** ne sic quae *Dess.* : nescisque (-iesque O) *codd. praeter* π : ne ea quae *et* E : ne haec quae **20** non pertineant M **21** videatur γ **22** dixit *scripsi* : -cit *codd.*

'sufficiat, satis est, habeas maiorem domus partem. absentem puta miserum, in paternis sedibus aliquem angulum relinque.' pater, qui filio sub noverca adsignat secretam domus partem, confitetur uxori se abdicare non posse.

Transit ad aliud genus defensionis: sibi causam caedis non fuisse, cum hic heres inventus sit omnium bonorum. quis enim alius esse debe⟨b⟩at, ut huic properandum fuerit ad hereditatem? filius scriptus non timet paenitentiam testamenti. omnium bonorum heres relictus est: non ergo irascebatur pater, cum daret secretam domus partem. non possunt tibi diversa prodesse; eadem obiceres reo, si exheredatus esset. elige utrum voles: si scivit se esse heredem, amare patrem debuit; si ignoravit, non habuit, quod speraret ex patris morte.

Reliquum est, ut intueamur, ille, qui periit, ab utro magis vestrum desideretur. te, opinor, hic gravius afficit dolor, inpatientius hic luctus exanimat, te, quae absoluta protinus nubes, et tempori accommodata lugubria flammeo revertente mutabis. at hic vero iuvenis, qui, si fortunae suae mala cum praeteritis comparet, caecus coepit esse nunc primum, quid non miser in hoc sene perdidit! vivebat illi magna pietas, aderant, quodcumque iusserat, de facie patris oculi;

1 sufficit AO : *fort.* sufficiat, satis sit *vel* sufficiat satis, si habeas BMπ : -es *cett.* partem domus β absente B **2** ịṇputa M edibus βψ : diebus A **3** quis BV novercam BV adsignavit P **7** debe⟨b⟩at *Sh. Bailey*[2] *189* : -eat (debuerat S[2]) *codd.* fueriṇt M **8** paenitentia B[2] **10** non *om.* M **11** heredatus M (*corr.* M[2]) **15** ṃạṭṛịṣ magis M **16** gravis BVπ **17** examinat VπAD absoluta (*i. si hodie absoluta eris*) protinus nubes *Reitz.* : teque absoleta (-tam S obsoletam S[2] obsoleta π) protinus nube (-em S) *codd.* : obsoleta ⟨veste deposita⟩ *Helm 1955* **18** temporaria commodata V revertentem VM (*corr.* M) **19** ạut abis V at *om.* βγδ **21** iuvabat illum M illa β (*corr.* S[2]) **22** quotcunque PH : quocunque S (*corr.* S[2]) A iusserant BMS

non inludere infelicibus tenebris contumaces servuli poterant, nec, quod extremum contumeliarum genus est, ut dominum ageret, rogabant. nunc quanta, di boni, ludibria sunt ineunda! iunxere se pariter caecitas et solitudo. quid tibi
5 nunc, miserrime adulescens, hereditas prodest, quam tantum audis? quid enim circa te pecunia potest? quae fruendi voluptates, quid aliud quam spoliorum facilis occasio? quam bene ista omnia paterni oculi custodiebant! quam facile decipi, quam facile denudari, quam sine labore falli
10 potes, quam cito inops fieri! morte patris exheredatus es. quid nunc tibi nisi perpetuus inminet maeror et execratio vitae? miser post omnia et lacrimas perdidit, nec dolentem adiuvant oculi. incipit apud te gladius habere, quod agat. quaerit, ecce quaerit miser ferrum: 'nunc,' inquit, 'huc red-
15 dite illud, innocens, donec habuit meas manus tantum. si mori necesse est, illi potissimum incumbam. hoc illa iam olim gravis et infelix anima quaerebat. ubi nunc meae vires, ubi impetus, ubi dextra tam fortis? uno ictu, puto, ne me quidem ipsum mihi continget occidere.'

3 rogabat BVPADδ **5** quam tantum : quantum B : qui t. β **10** potest V est V **13** gladius te habere α (*corr.* M) quid ψ **14** miseri BVA huc : nunc *Reitz.* **15** mea *Obrecht, quod, licet arrideat, non recipiendum puto.* : habuerunt meae *Golz* **17** gravis et : grave sed BV : *om.* M (*suppl.* M²) quaerebat π *et coni. Schulting* : quere- *vel* quaerebatur *cett.* : querebatur *Lehnert* : quaerebatur *Sh. Bailey² 189,* hoc = *hoc ferro (abl.) interpretatus, sed* hoc *(acc.)* = *ferro incumbere* **19** contigit B : -tingit Vπ B²

subscriptio deest in **B** M FABI. QVINTILIANI · PARIES · PALMATVS · EXPLICIT M. FABI. QⁱNTIL · MILES · MARIANUS · INCIPIT (*minio, praeter* INCIPIT) **V** EXPLICIT PARIES PALMATVS · INCIPIT THEMA IN MILITEM MARIANVM (*minio*) **M**

II. Caecus in limine

Ex incendio domus adulescens patrem extulit. dum matrem repetiit, et ipsam et oculos amisit. induxit illi pater novercam. quae accessit quodam tempore ad maritum, dixit parari illi venenum, quod iuvenis in sinu haberet, et sibi promissam dimidiam partem bonorum, si illud marito porrexisset. intravit ad caecum pater interrogavitque, an haec vera essent; ille negavit. exquisivit et invenit in sinu venenum, interrogavit, cui parasset; ille tacuit. recessit pater et mutato testamento novercam fecit heredem. eadem nocte strepitus in domo fuit: intravit familia in cubiculum domini, invenit ipsum occisum et novercam iuxta cadaver dormienti similem, caecum in limine cubiculi sui stantem, gladium eius sub pulvino cruentatum. accusant se invicem caecus et noverca.

1 Sentio, iudices, pudori iuvenis, pro quo minimum est quod parricida non est, gravissimum videri, quod absolven-

Exordium huius declamationis admodum obscurum est sicut et nonnulli alii loci

M. (MARII) Fabii QVINTILIANI CECV[S] IN LIMINE INCIPIT **B** *primum fol. deest in* **V**, *suppletur ex apographa eius cod. Seldensi 36* Marii Fabii Quintiliani declamationum Liber primus incipit. Argumentum De Ceco IN LIMINE **M** *initium declamationis usque ad 21, 10* nefas *deest in* S

4 dixitque MPAD **7** ad eum caecum P -que *om. Seld.* E **8** exquisivit et invenit: *subi. pater, ut vid., licet ex 24, 11 filius videatur esse debere* venum (ne) B **9** interrogavitque PACD **11** cubiculu B **12** invenitque Pγ FINIT ARGVMENTVM INCIPIT CECVS IN LIMINE **M** **16** iudex M (*corr.* M[2])

dus est contra novercam, et plurimum caeco de reverentia
deperire virtutum, cum in patrocinium summae pietatis af-
fertur quicquid defenderet alium innocentem. hoc primum
itaque publicis allegamus affectibus, quod pro se reus indi-
5 gnatur uti corporis probatione: solus omnium non remittit
sibi, ut incredibilior sit in parricidio caecus, quam fuit cum
videret. homo omnium, quos umquam miseros fecere virtu-
tes, innocentissimus parricidium negavit ante quam pater
occideretur, et, ne quid hodiernae sollicitudini praestari pu-
10 tetis, fecit, quod est summum in rebus humanis nefas, ne vel
in alio crederetur. ignoscite per fidem, quod indignatur se
iuvenis in honorem tantum calamitatis absolvi; filium, qui
patrem ex incendio sua caecitate servavit, facinus est hoc
tantum innocentem videri, quod illum non potuerit occi-
15 dere.

Nam quod ad mulierem, iudices, pertinet, quae defendi
non potest, ⟨ni⟩si patrem caecus occidit, tam inpudentem
delationis necessitatem malo, quam si tantum negaret. vi-
derit qui fiduciam veritatis putat, quod caeco facinus obiec-
20 tum est; deprehensa mulieris audacia est, quod non potest
nisi incredibilium conparatione defendi; et quisquis caecum
invicem accusat, solus est reus. aliae, iudices, esse de-
buerunt adversus hanc debilitatem probationes: caecus in
parricidio non debet suspectus fieri, sed deprehendi.

25 Quaeso itaque, iudices, ut haec prima pro causa iuvenis 2
putetis, quae contra illum nimia sunt. nihil magis debet esse

2 reperire B (*corr.* B[2]) : repp- π : perire MPACD cum : *fere = si* in *codd.* (*errat Lehnert*) patrocinium ς : -io *codd. Lehnert* : *possis etiam* -ia (*cf. 40, 9*) affertur M[2] S[2] J : aufertur (auff- M) *codd. Lehnert* **3** alium defenderet δ **9** putes M **10** ne : ne putetis M[2] (*cf. adnot ad l. 9*) **11** credetur B **17** ⟨ni⟩si ς : si *codd.* inpudentis *Schulting* **25** pro causa *Helm 1955 praeeunte Schulting* (propterea pro causa) : propter causam *codd.*

pro caeco, quam quod adversus illum fuerunt multa fingenda; et constat de pietate, de innocentia hominis, qui expugnandus fuit parricidii similitudine. congesta sunt adversus miseram debilitatem ferrum, cruor, venenum et quicquid non potest esse negligentiae nisi nescientis. nemo, 5 iudices, nemo diligentior debet esse ad facinus, quam qui parricidium potuit facere caecus.

Iuvenis iste, de quo summa in rebus humanis monstra finguntur, eius fuit erga parentes semper affectus, quem nefas est optare de liberis. cum domus ignium saepta vio- 10 lentia rapuisset miseris senibus omne praesidium, illa festinatione, qua fugimus, erumpimus, in medium cucurrit incendium. in quanto tunc periculo fuit, rerum natura[e], pietas! dum diu multumque attonitus haeret, dum ad utrumque respicit, ad utrumque discurrit, paene infelicissi- 15 mos parentes perdidit pietatis aequalitas. ut deinde miserrimos senes cluserat iam propior ignis (audiat licet invita pietas), patrem iuvenis elegit, et de pariter ardentibus vices disposuit affectus. vixdum posito sene, cum illum quoque miraremur explicitum, iterum flammas aperuit, et undique 20 coeuntis incendii redditus globis arserat iuvenis, si tardius 3 perdidisset oculos. facinus est, iudices, non hoc quoque maximis contigisse conatibus, ut servaretur et mater. minus tamen in utroque fecerat, nisi perdidisset oculos. viderint, qui filium in eo magis parente mirantur, in cuius salutem 25 faciem vultusque consumpsit; patri praestitit caecitatem, qui amisit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem.

Non expectetis certum habeo, iudices, ut excusem, quod pater induxit caeco novercam; factum est eo tempore, quo

9 effectus MD **13** natura[e] *scripsi 1974, 27 sq.* : -ae *codd.* **15** respicit ad utrumque *om.* BH (*suppl.* B^2H^2) **17** clauserat *Seld.* **20** mirarentur *Schulting* aperuit : *cf. l. 17* cluserat; *l. 10* saepta **21** si – *23, 18* porrigere *desunt in* S *parte folii abscissa* **25** magis in eo δ **28** expectatis MPγδ *post* iudices *incipit* V

constabat patrem filio senem solvendo non esse. contenderim quin immo iuvenis fuisse consilium, ut pater, cui matrimonium filiumque abstulerat incendium, residua senectutis alia consolaretur uxore, et ut domus, quae caecum tantum
5 habebat et senem, acciperet ex coniugio ministeria custodita. facinus est, iudices, quod bonos privignos novercae facilius decipiunt nec levius oderunt. quam multis insidiis, quam multis artibus patet caecitas innocentis! mulier, cui spem invadendae hereditatis praestabat debilitas privigni,
10 senectus mariti, intellexit hoc solum deesse sceleris occasioni, ut prius infamaretur parricidii caecus. viso igitur hoc, quod sibi iuvenis non videbatur esse privignus, venenum, quod in miseri sinu abdiderat, deprehensura nuntiavit patri, tamquam parricidium pararetur. et quia mendacium
15 poterat facile nudari, si quem conscium nominasset, totam delationem sic ordinavit, ut sibi crederetur promissam dimidiam partem bonorum, si venenum seni voluisset ipsa porrigere. videtis, iudices, qua praeparatione noverca ad testamentum patris accesserit: mulierem, quam credit mari- 4
20 tus noluisse partem bonorum accipere pro scelere, necesse est sic remuneret, ut faciat heredem. o quanto aliter probatur parricidium, quod iam potest deprehendi! mulier, quae se dicebat in conscientiam sceleris admissam, non hoc primum exegit a patre, ut quaereret, quis parasset caeco
25 venenum, quis dedisset; inde maximum sciebat posse fieri quaestionis errorem: instituit, ut innocentissimus iuvenis interrogaretur repente, subito, infamatura velut deprehensi trepidationem, seu tacuisset caecus, seu negasset. adductus

1 sene V contenderam P **7** nec *in ras.* B odeit P **10** occasioni *ex* -ne M *vel* M[2] **11** infirmaretur V viso *e. q. s.* : *cum noverca intellexisset se iuveni nec invisam nec suspectam esse* **14** mendatum M (*corr.* M *vel* M[2]) **21** quanta V **25** ⟨sed⟩ inde *Dess.* **27** infamatura : infamatur ac BV : -aretur ac π : *om.* M (*suppl.* M[2]) : inflammatura β **28** trepidatione BV

ad filium senex dixit iuveni quicquid audierat. numquam, iudices, tam simplicis innocentiae fuit facinus negare: non esset ausus iuvenis coram ea muliere mentiri, quae prodidit et sciit, ubi esset venenum. ut vero sensit infelix instantem novercam postulantemque, ut sinus iuvenis exquireretur, 5 tunc vero attonitus, haerens, et tota malorum suorum cogitatione confusus intellexit hoc argumentum eius esse, quae parasset, ut posset deprehendi; igitur propere, festinanter omnia membra pertractans et mersis in sinum manibus, dum cuncta suspicionibus, dum tactu iuvenis explorat, 10 5 venenum primus invenit. laudo, iudices, innocentiam silentii, laudo fiduciam, quod interrogatus, cui parasset, non putavit sibi defendendum venenum. rem quin immo fecit eius, qui sciret patrem non crediturum, et, quae maxima est innocentiae contumacia, persuasionem senis nulla voluit ex- 15 cusatione corrumpere. non fuit illud trepidatio, non tacita confessio; quisquis habet venenum, habet et quod respondeat deprehensus.

Fecit post haec senex rem hominis, quem non movisset quicquid invenerat. non torsit ministeria caeci, et de sce- 20 lere, in quo solus nocens esse parricida non poterat, non explicuit ordinem quaestionis, sed, quod plus est quam absolvere, remisit iuveni defensionem. utrum deinde intellectis deterrimae mulieris insidiis filium paulisper voluerit exheredatione protegere et diligentius de patrimonio suo deli- 25 beraturus interim captaverit, ut videretur mulieris cupiditati iam non obstare privignus, an facillimum fu⟨er⟩it, ut

4 sciit : scivit *supra lacunam* B *vel* B² : *ex corr. in ras.* P : sciụit J *nota sis* ut vero – tunc vero **5** exquiretur M (*corr.* M²) **15** nulla voluit : noluit nulla (*sed transp.*) M **17** habet (*prius*) : *textum sanum puto, licet scribendum fuerit* ⟨sciens⟩ habet *vel* ⟨paratum⟩ habet et *s. l.* V **24** teterrimae π exheredatione *ex* -em B : exhereditatione M **26** captaverit *ex* -eris V **27** fu⟨er⟩it *Burm.* : fuit *codd. Lehnert*

exheredationem quoque impetraret noverca caeci ab ho-
mine, cui tam multa persuaserat, cogitationibus vestris re-
linquo; hoc tantum dixisse contentus sum: testamentum
continuo mutavit, et, ne quis miretur hanc festinationem,
5 statim subsecutum est, ut periret. an interfuerit, iudices,
iuvenis huius, ut viveret pater, qui iam alio moriebatur he-
rede, vos aestimabitis; non interfuit, ut occideretur.

6 Facinus, iudices, quod illa nocte in cubiculo novercae,
quod in lectulo factum est, domus tota sensit, nemo non sibi
10 visus est iuxta fuisse; excitari sola noverca non potuit illo
loco, unde venerat fragor. concurrit familia, quo sollicitos
atque trepidantis ducebat strepitus, quem sequebantur: in-
venerunt senem occisum, novercam iuxta cadaver sic iacen-
tem, ne statim possent interrogare, quis occidisset. nuntia-
15 tum est deinde facinus et caeco; inventus est, quod inno-
centiae sufficit, non a scelere rediens, stans in limine cubi-
culi sui animo quo discurrebant videntes. ut deinde ferrum
iuvenis inquireretur, exegit eadem utique, quae postula-
verat de veneno. quod in lectulo gladius cruentatus inven-
20 tus est, non deprecor, iudices, quin contra caecitatem non
minus argumentum putetis quam quod inveniri potuit
venenum. in parricidii suspicione gladius cruentatus novis-
sima probatio debet esse, non sola.

Ignoscite magnorum periculorum metus, ignoscite hu-
25 mana discrimina; defensionem iuvenis lacrimis primum ge-

1 heredationem V : exhereditationem M **11** cucurrit δ **12** trepidantes π β γ δ **13** ociosum V **14** ne statim *e. q. s.* : *voluit noverca prius gladium iuvenis cruentatum inveniri quam accusaretur* **16** *expectaveris* ⟨sed⟩ stans **19** veno M (*corr.* M^2) quo B lect$\overset{u}{o}$lo M **20** qui BV **22** *post* venenum *distinxi 1974, 29* suspicionem π *Burm.* **24** magnorum *Schulting* (*cf. 316, 22*) : malorum *codd. Lehnert* : maiorum *Obrecht* **25** gemitumque B

mituque prosequimur. perdidit infelix patrem, perdidit [et] caecitas illum senem, cuius oscula, cuius amplexum imponebat vulneribus oculorum, cui praestabat caecus, ut viveret. misera ignorantia, misera debilitas, quod te noverca non sic potius decipere maluit, ut biberes venenum! 5

7 Facinus est, iudices, comparationem fieri, utri credibilius sit parricidium. idem vos putatis efficere noctium merita et affectus osculis blanditiisque quaesitos quod natalium pignorumque reverentias? nullas ego facilius perire crediderim quam corporum caritates, et, licet matrimoniis paulatim 10 reverentia gravitatis accedat, possunt tamen distrahi facilitate qua coeunt. uxor est, quam iungit, quam diducit utilitas, cuius haec sola reverentia est, quod videtur inventa causa liberorum. aspicimus matrimoniorum singula momenta rixantia; mutant cotidie domos et per amplexus lec- 15 tulosque discurrunt. placet etiam post liberos alius maritus, et, unde deprehendas omnium scelerum facilitatem, † possunt non amare viventes †. quid, si huic uxoriae vilitati novercale nomen adiungas? mulieri, quae post liberos inducitur, matrimonii non contingit tota reverentia. 20

8 Quanto alios praestat affectus diligere vitae, lucis auctorem! liberi ac parentis non alius mihi videtur affectus quam

1 [et] *delevi* **2** caecitas ME *et* (*ex* -tatem, *ut vid.*) S : -tatem *cett.* **4** ignorantia : innocentia M² A *Lucas* potius noverca non sic (*et corr. in* non sic potius noverca) M **6** utri *Dess.* : ut in- *codd.* credibilius *scripsi* : incredibile *codd.* (credibile *Dess.*) **8** effectus M (*sed corr.*) β **9** *fort.* reverentiam *et* -ias *propter sequ.* nullas *scriptum* ego : ergo VM (*corr.* M²) **11** tantum β **12** didicit V **16** etiam : et β **17** facilitate B possunt *e. q. s.* : *fort.* possunt non amare ⟨matres⟩ infantes *vel tale quid.* **18** huic *om.* M (*suppl.* M²) utilitati β **20** contigit BVπPAC **21** actorem β **22** liberi : *nota sing.* (*ThLL 7, 1303, 79 sqq.*)

quo rerum natura, quo mundus ipse constrictus est. quisquamne mortalium confodiet illud sacrum venerandumque corpus, quod potest ex ignibus rapi, pro quo bene consumuntur oculi? non invenio, iudices, quemadmodum possit 5 esse citra liberos salva reverentia: non est difficile, ut maritum uxor occidat, si non est difficilius, ut filius patrem.

Non est, iudices, quod putetis inter mulierem et virum de scelere quaeri, neque est, quod se noverca sexus occasione tueatur; maior est caecitatis infirmitas. sunt et feminis ad 10 scelera vires, cum habent causas virorum. quin immo, si interroges, facilius haec pectora metus, odium, ira corrumpunt, et, quoniam non habent roboris tantum, unde vitia mentium vincant, plerumque facinus infirmitate fecerunt. sane tamen illis sceleribus sufficere non possint, quae dis- 15 cursum, quae exigunt laborem; quod vero tam muliebre possis invenire facinus quam occidere hominem iuxta te iacentem, aggredi senem, qui se tuis crediderit amplexibus, cuius somnos ipsa disponas, ipsa custodias? omnis alius percussor deprehendi potest, antequam feriat; uxor non senti- 20 tur, nisi dum occidit. non est, iudices, incredibile, ut occiderit mulier hominem, quem dicitur potuisse caecus occidere.

9 Facinus est, iudices, si caecos habere non credimus nisi necessitatis innocentiam. prima est infirmitas caecitatis, ut nolit. fallitur, quisquis hanc calamitatem non animorum pu- 25 tat esse, sed corporum; totius hominis debilitas est oculos perdidisse, et, si diligenter actus intuearis humanos, ministeria luminum sumus. caecus non irascitur, non odit, non concupiscit, et, cum corpora nostra vigorem de luminibus

1 contritus M **5** citra *Sh. Bailey² 190* : contra *codd.* **10** *post* causas *fort. commate distinguendum* **14** illius B possunt πβACE **19** potest *ex* post B **22** caecum M **23** necessitatis *ex* cecitatis V innocentiam – caecitatis *s. l.* B **26** si *om.* B (*suppl.* B²) **28** accipiant de luminibus β

accipiant, pereunt cum suis vitia causis. en ad quod erumpant manus, quae proxima quaeque tamdiu quaerunt, manus quae sua quoque ministeria non explicant! audebit quicquam corpus illud, quod ad singulos sibi videtur decidere motus, cui quicquid ante se est, donec exploretur, abruptum est? facinus admittet, in quo nihil ipse facturus est, facinus, quod totum credat alio? quid, si caecitas sit, quam fecerint ignes? nemo in incendio solos ex homine perdit oculos; tunc facies sentit incendium, cum ambusti defecere gressus, cum opponi non possunt pro oculis manus, et ad lumina nostra flammas omnium membrorum vulneribus admittimus. caecum vel hoc faciet innocentem, quod, licet viribus, licet sufficiat audacia, non habet persuasionem hominis, qui possit imponere.

10 Nefas est, iudices, hunc iuvenem reliquarum debilitatium ratione defendi; quam incredibile est, ut occiderit patrem, qui pati non potuit ut perderet! rogo, quid opus gladio, quid veneno parricidae? quantulum fuit potius servare matrem! 'rapiatur ex parentibus illa infirmior, illa peritura.' parricidium sic facere potuisti, ut optimus filius videreris.

Quantum deinde putatis impatientissimis affectibus accessisse? post caecitatem carior est pater, cum in locum successit oculorum, et tunc est infinita pietas, cum in illa debeas amare quod feceris. quid dicitis, iudices? transferet

1 pereant V   ad quod : quoad M : quod π   **5** exploreatur P (*corr.* P^2) : -eantur S   **7** aliọ (*sed punctum eras.*) B : alio Vπ : alii *cett.*   qui si (quasi π) α   **8** igneos B   p. ex homine β perdidit SE   **12** faciat V   **15** iuvenem non M   reliquarum – defendi : *eodem modo quo quemlibet caecum defendi.* debilitatium = *hominum caecorum, ut 21,23; 22,4.* debilitatium P : -tum (*ex* -tium BSC) *cett.*   **21** putatis *post* affectibus δ   accessisse^s V *fort. non post* accessisse *sed post* caecitatem *distinguendum*   **23** in *s. l.* B : *om.* M : in illa *ex* ulla (*ut vid.*) V   **24** transferret BP

in facinus hunc caecitatis suae iuvenis favorem, ad quem cotidie laudatura civitas coit, cui assident omnes liberi, omnes parentes? faciet se pariter pietatis et sceleris exemplum? facilius est, ut occidas patrem, a quo sis ipse servatus.

5 Nullius umquam, iudices, parricidii magis debuistis excutere causas. 'cupiditas,' inquit, 'iuvenem egit in facinus.' hoc si credibile, si verum est, debet videri, mulier heres maritum, an patrem caecus exheredatus occiderit. habeant sane, iudices, hanc nefariae cupiditatis festinationem, quos vi-
10 tiorum ardor, quos cotidie luxuria praecipitat. quo caeco hereditatem vel innocenti? oculi sunt, oculi, per quos paupertatem ferre non possumus, oculi tota nostra luxuria. hi nos in omnia cotidie vitia praecipitant: mirantur, adamant, concupiscunt. facilius impleas animi satietatem. quo, per
15 fidem, divitias iuveni, apud quem omnium rerum diversitas perit? circumdes licet hanc debilitatem fulgore, divitiis, caeco tamen tunc magis cuncta desunt, cum contigerunt, nec invenias debilitatem, cui magis cum paupertate conveniat. homo in honorem parentum excaecatus patrimonio
20 sub patre melius utetur.

Et quod, per fidem, parricidii genus iuvenis elegit? 11 'venenum,' inquit, 'paravit.' cur, per fidem, si sufficit ferro, facinus adgreditur, cui adhibere conscium, cui praestare debeat ministrum, cum maius habere possit in gladio parricida
25 secretum? an postea iuveni succurrit, quid possent facere manus, et se circa venenum deprehensa debilitas collegit in

1 fervorem V **2** laudatura ą B **4** ut *om.* V **5** discutere V **11** innocenti ς : -tem *codd. Lehnert* **13** cotidie in omnia β **14** concupiscȁnt B qua M **16** periit *Helm 1955, at saepe*-īt *pro* -iit *scriptum est.* diutius V **18** cum paupertate magis β **19** homo – *l. 24* cum *maximam partem desunt in* S *parte folii abscissa* honorem AC : -re *cett. Lehnert* (*cf. 21, 12*) **21** p (= *per*) *ex* f B **23** greditur B (*corr.* B[2]) **24** magis V J **25** possent : -sit M (*corr.* M[2])

vires? nemo, iudices, nemo nescit, quemadmodum possit occidere.

Intellexit, iudices, noverca, quam incredibile esset, ut videretur caecus parasse venenum; igitur adiecit temptatam se, ut illud ipsa porrigeret. date, per fidem, iudices, †invenite† verba. secreto privignus et noverca de parricidio loquuntur; ita se non putet uterque temptari? quid dicitis, iudices? nullumne tota domo, quod corrumperet, aliud parricida pectus invenit? difficilius hoc credas novercae, si te a nullo alio putes impetraturum. non ergo iuvenis credit hanc omnia loqui cum patre, omnium blanditiarum primum esse sermonem? novercam timeas ⟨nec⟩ negantem. non habet fidem ei credere parricidium, quem scias proditurum, nisi 12 impetraveris. per fidem, iudices, diligenter attendite criminis diversitatem: temptatam se in parricidii conscientia⟨m⟩ mulier affirmat. quis vero dubitet numquam hoc privignum fuisse facturum, si habere conscium potuisset alium? 'atqui venenum iam paravit, emit.' et cum haec ipse facere non potuerit caecus, quis est iste, cui parricidii tantum instrumenta creduntur? cur non idem porrigit seni? vel, si non potest decipi maritus nisi manibus uxoris, cur ante parricidium struitur quam sciat, an noverca promittat? nam quod vult videri promissam sibi partem bonorum, non est argumentum, nisi et ipsum probatur. mulier, quae sollicitatur ad facinus, quemadmodum sibi consulit, ne illam parricida de-

3 videtur B (*corr.* B^2) **5** *neque illud* invenite *neque illud sine attributo* verba *recte se habere possunt* : invenit β *fort.* fingite vera (*sc. esse*) *vel tale quid* **6** loquantur M **7** ita ut se M (*corr.* M^2) putet M : -etur B : -ent π : -at *cett.* **8** quod *om.* BM (*suppl.* B^2 M^2) **10** hanc omnia *scripsi* : hoc omnes *codd.* : hanc in somniis *Sh. Bailey*[2] *190* **12** ⟨nec⟩ *supplevi 1974, 30* **14** diligenter *om.* M (*suppl.* M^2) **15** conscientia⟨m⟩ *Burm.* : -ia *codd. Lehnert* **17** atquid M **18** emittet cum B : et *om.* M **21** cur non ante BVπS (*e. l. 20*)

cipiat? et probationes prospicere debuit seu factura quod rogabatur, seu proditura. adde, quod neque odit novercam caecus, cui parricidium credit, neque hereditate corrumpitur, cuius contentus est parte dimidia. nemo, iudices, parri-
5 cidium faciet, quo alius utatur.

Exigo igitur, ut istud parricidium caeci tu socia, tu conscia manifestius probes. quid opus est, ut iam venenum iuvenis habeat? potius sermonibus vestris interpone testes, fac coram servis loquatur, fac intersint amici, fac audiat pater;
10 facillimum est caeci decipere secretum: utere, mulier, homine, qui se commisit oculis tuis, utere membris, quae regis, manibus, quas moves. volo venenum ipse proferat, ipse porrigat, volo te rursus in facinus hortetur, volo plura promittat: parricidium caeci deprehendi potest, dum tibi fate-
15 tur. 'sed,' inquit, 'inventus est tenens venenum.' exiguum 13 argumentum, noverca, de magna facilitate fecisti: non accusas caecum sed ostendis. homo expositus ad omnem occasionem, ad omne ludibrium, quem tactus, quem proxima quaeque decipiunt, quid refert, quid in sinu habeat, ille,
20 quem deprehendere possis qualem relinquas, a quo modo noverca digressa est, cuius ordinavit vestes, tetigit sinus, membra composuit? venenum potest habere sic, ut nesciat, potest sic, ut aliud putet. si mehercule volueris, tenebit et palam, si iusseris, accipiet coram servulis, coram amicis; et,
25 si venenum non dices, hauriet, bibet. nullo magis, iudices,

6 ut *om.* M ('vel ut' M[2]) tu (*alt.*) *om.* M **10** est *om.* M (*suppl.* M[2]) **12** volo ipse porrigat M **14** fetetur V **15** exiguum *ex* -ua M **16** facultate M[2] **17** ostendis *ex* -it M **19** habet V **20** *post* possis *verba* quid in sinu – possis *repetuntur in* δ relinquis MD : -liqueris E a : ≡ a[h] B **23** ut *om.* M putet : pavet BVπ : putat SO (*corr.* O[2]) voluerit BV et *scripsi* : te *codd. quod del. edd. vett.* **24** servulis : *hinc usque ad 32, 19* sed *folio mutilato singula tantum verba in* S *leguntur* **25** venenum non : bene nomen α diceres (dicas π) α δ

argumento potest innocentia caecitatis intellegi, quam quod videtur deprehensus iuvenis: si parricida est et exquiritur, hanc saltem sibi praestabit dissimulationem, ne teneat venenum.

Neminem, iudices, credo mirari, quod iuvenis interrogatus, cui parasset, verba non habuit. non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor; venenum iuvenis expavit. auferunt nobis vocem quae fieri posse non credimus, et silentium est admiratio subita miserorum. nescit tacere deprehensorum scelerum trepidatio, et statim respondet illa cum suo sibi scelere parata defensio: tacere facilius est deceptis quam deprehensis. quid, per fidem, facere vultis iuvenem, quem de parricidio consulit pater ille servatus? miror hercule non dixisse: 'volui, sum veneficus, sum parricida.' et invidiam putarem, si confessus esset. bene quod nescit iuvenis, quemadmodum parricidium neget neque habet illa deprehensorum multa verba. venenum, quod tenet caecus, ipsius est, si illud excuset.

14 'Sed,' inquit, 'exheredatus a patre est.' poteram, iudices, secretum hoc senis profundumque vocare consilium; contra iuvenem tamen esse non debet, etiam ut de parricidio crediderit novercae. notum hoc, iudices, ac vulgare facinus est, quod plerumque contra liberos amantur uxores, et sequentium matrimoniorum non aliunde quam de damno pietatis affectus est. genus infirmissimae servitutis est senex maritus, et uxoriae caritatis ardorem flagrantius frigidis concipimus adfectibus. quid, quod necesse est inpatientius amet maritus uxorem, qui sibi videtur filium iam perdidisse? fa-

9 mi[se]rorum *scripsi 1974, 30 sq.* (*cf. Ps.-Apul. Ascl. 37* mirabilium admirationem) *sed* miserorum *h. l.* = *innocentium* (*cf. quae sequuntur*) *velut e. g. 73,24* **10** respondet MSγδ : -it *cett. Lehnert* **11** dėf.fessio B : defenṣsio V **12** vultis *om.* V **13** consuluit E **16** habent α *praeter* π **25** effectus M **26** flagrantibus BVπ : -antem M

cillimum est de caeco parricidium credere, cum hucusque erraveris, ut inquireres. volo scire, iudices, quid fecerit homo senex, qui parricidam filium sciat. non culleum parat, non illud porrigit venenum, non saltem abdicatione dimittit; testamentum tantummodo mutat, et parricida sola paupertate punitur. rogo, quis praecipitat, urget? adeone non potest fieri idem postero die? gravius hoc faciet pater, si non praestiterit uxori. quid, quod hoc ipsum tam placide, tam quiete facit, quasi captet imponere? quid dicitis, miserorum parentum affectus? exheredaturus filium pater non advocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lacrimis tabulae, nulla vociferatione complentur? nescis, senex, quanta tibi opus sit ratione tabularum: exheredas miserabilem parricidam. non est, iudices, quod putetis ideo nullum adiectum ad exheredationem iuvenis elogium, quia de scelere constaret: nemo umquam ideo non obiecit filio parricidium, quia crederetur.

15 Per fidem, iudices, duorum, inter quos de scelere quaeritur, aestimemus mutato testamento proximam noctem. iuvenis, seu innocens, seu parricida est, adhuc in suo silentio stupet, nec facile dixerim, unde maior trepidatio, si alienum tenuit an suum venenum. noverca rem inter manus habet anxiam, trepidam. nihil est difficilius quam differre gaudium, quod scias te non mereri, et filio se esse praelatam non est longa persuasio; expectat nunc, ut iuvenis agat causam postero die, ut credulum senem propinqui, ut civitas universa castiget, et se noverca sensit unius tantum noctis

3 aculeum B : eculeum M A : cuẹllium S **7** faciat M **8** *post* quid h *scr., in* q *mut. et deinde del.* B **12** ṣtabulae V *fort. post* complentur *puncto distinguendum* **13** *post* ratione *ras. 6–7 litt.* B mirabilem M H **15** heredationem M **17** crederet *Francius* **19** proxima nocte *ex* -am -em B **20** innocencens B **22** manus inter rem β **23** diffilius M (*corr.* M^2) **25** expectet BMπ E *fort. recte*

heredem. non creditur testamento hominis, qui eadem
nocte, qua filium exheredavit, occiditur.

16 Tractemus nunc, iudices, ipsius sceleris comparationem.
caecus ignorat, ubi iaceat senex, an iam quiescat; et quam
difficile est, ut credat illum, qui modo de parricidio suspica- 5
tus est, dormire patrem! tu sentis, quando senem vicerit
lassitudo curarum. caeco quis renuntiat † quod diei noctisve
secretum aut sitis † pariter, an una quiescentium fores valla-
verit cura servorum? tu facere potes occasionem, uxor et
domina. caeco fortassis ad aliud limen errandum est, tibi 10
hoc solum restat, ut ferias. caecus necesse est quietem pa-
tris ipsa corporum electione confundat, tu iugulum, tu potes
pertractare pectus, dum amplecteris. nobis iterum casus,
rursus reditus incerta temptanda sunt; tibi restat, ut statim
membra conponas, ut quiescas. non sufficiunt facinus fac- 15
turo solae cogitationes, et vix tam multa pariter sciretis,
oculi. per fidem, iudices, ab utro credibilius est occisum
senem, a noverca, quae prospexit, ut et alius possit esse
suspectus, an a iuvene, cuius invidia periturus est, etiam ut
illum alius occidat? 20

Intuemini, per fidem, iudices, procedentem parricidam.
quos non ista vestigia frangant rumpantque somnos! vestigia
dura semper errantium, quae non valent suspensis prae-
temptatisque gressibus librare corpus, et quia diu sunt in-
certa, nutantia, necesse est gravius premant solum, cui cre- 25

4 iacet P A **7** quod : quo M **8** aut : an M^2 : *om.* β γ : ut *Dess., Lehnert* : *fort.* quod diei noctisve ⟨tempus, an⟩ secreti, an sitis pariter sitis α : sentitis A : scis *cett.* : tu scis *Hammer* **10** fortasse M lumen P (*corr.* P^2) D H **12** confundat *ex* fecundat B **14** reditus N : redit *cett.* (redit rursus π β ψ δ) temptanda *ex corr.* B^2 **16** vix *ex* iux BM sciretis *ex* -atis M **18** aut noverca β **19** aut iuvene β **23** dura *Burm. cl. 4,19* accessisse leviter, *alia* : plura *codd. Lehnert* **24** et via B (*corr.* B^2) **25** crediderint β C δ

diderunt. quanto ex hoc plus accipiat necesse est illa nocturni silentii quies! ⟨quid,⟩ quod ambulantis caeci nec manus cessant? praemittuntur, explorant, et adesse se nuntiant †illa per quae complexus veniunt.† non sit in potestate
5 caeci, quin tanto se fateatur strepitu: quicquid occurrit, nequaquam potest evitare caecitas nisi offensa. ut ambulare, ut ingredi nocte possimus, dies facit.

Quam multa deinde supersunt, postquam ad patrem perventum est! exploretur necesse est pariter iacentium prima 17
10 diversitas, vultus, ora tractentur, detrahantur velamenta corporibus, quaeratur vulneri locus: ita ex duobus neutrum excitat? gravior semper dexterae tractatus errantis. paulatim deinde admovendus est pectori mucro, et, ne qua confundatur ignorantia nimium liber ictus, praecedat oportet gla-
15 dium manus; unde tantum virium caeco, ut in uno statim ictu mors tota peragatur? incertum vulnus sit necesse est, cuius impetum non regitis, oculi, nec possis custodire destinatum ferro locum, dum ad colligendum vulneris pondus dexterae redire permittitur. utrum deinde iuvenis post vul-
20 nus unum continuo fugit (et quemadmodum scit, an facinus expleverit?), an potius expectat, ut de parricidio cadaveri credat? ecce iterum per eadem incerta redeundum est, om-

1 ex hoc quanto M ccipiat V **2** *post* quies *distinxi et* ⟨quid⟩ *supplevi* **3** praemittunt BV **4** quae : quam β A : 'vel qui vel quae' M[2] *post* veniunt *suppl.* ⟨nescit, cum⟩ *Dess., Lehnert*: veniunt ⟨vestigia⟩ *Sh. Bailey[4] 191 fort. unus versus excidit, deinde falso loco restitutus est, ita ut sic fere corrigendum sit*: praemittuntur, explorant illa, per quae complexu veniunt (= *per quae tactu eunt*), et adesse se nuntiant (*sc. strepitu qui inde fit*) sit : fit π M[2] A **5** quin tanto *scripsi*: qua (quod π quo P) toto *codd.*: quia toto *Englund*: qui toto *Sh. Bailey ib.* strepitu fateatur δ **11** neutrum : neminem V **12** excitet π A **13** admovendus : vel movendus M conf datur *in lacuna* B *vel* B[2] **17** registi V

nia rursus periculose temptanda ⟨quae⟩ venienti. fidem vestram, iudices, ut nobis prosit argumentum criminis nostri: caecus si nec venire nec reverti sine strepitu potest, neque sic occidere potuit, ut deciperet novercam.

18 Te, te hoc loco, mulier, interrogo: quae tam gravis quies, 5 ut te mors tam vicina non excitet? parvulis noctium turbamur offensis, excitant nos exigui plerumque motus, vox incerta, longinqua, et aliquando ipsum silentium. illorum sane iuxta te suprema non sentias, quos senectus languoresque dissolvunt; hominis, qui ferro occiditur, tumultuatur 10 exitus et similis est repugnanti. quid, quod necesse est nulla mors inquietior sit, quam quae statim tota est? nam quod dormiens occisus est, non est, quod sic aestimetis, tamquam per illam quietem transierit in mortem; sit aliquid necesse est inter soporem mortemque medium, nec potest 15 iungi tanta diversitas, cum sit somnus ipse pars vitae. non multum interest, quietem nostram ratio vitae rumpat an mortis: hominem, qui dormiens occiditur, ipsa mors excitat. sane non habuerit supremam vocem, habet utique palpitationes, habet motus et quicquid totus lectulus sciat. ec- 20 quando, mulier, seni tuo blandius inplicita iacuisti? sicine dormis, quae modo turbasti totam domum, cuius privignus parricida, miser est maritus? en ecce vitalibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, et fugiens per vulnus anima agit ante se anhelitus, agit crebra suspiria. en iterum largus 25

1 periculosae B ⟨quae⟩venienti : ⟨quae⟩ *suppl. Watt* venienienti M : venienti *cett.* **3** sic nec vere M (ni *suppl.* M[2]) **6** vicina *ex* -am B turbamur *ex* -us B **10** tumultatur BV **11** repugnantis M **14** sic P **15** ẹ́/ṭ́ mortemque M **16** ipsae B **17** ratio vitae *fere* = *natura vitae* = *vita* erumpat MA **20** ecquando *scripsi* : et q. *codd.* **21** sinu tuo B : si nutu M (*corr.* M[2]) **23** en *om.* βγδ amₚexus V **24** ẹ́fugiens B **25** agitante se αβγ anhelitu MβACD iterum : *fort.* interim

ille sanguis circa tuos duratur artus, stringeris deficientium
rigore membrorum; non moveris, non expavescis, sed dor-
mis per tot diversitates? non relinquitur, quid aliud simu-
lare possit mulier, cui necesse est iuxta eum inveniri, quem
5 occidit. non est, iudices, quod incredibile putetis, ut quis 19
perferat dormientis simulationem; nihil est, quod facilius
humana calliditas possit imitari. sic quidam cadaverum ex-
pressere pallorem, et contra verbera, experimenta telorum
mortium pertulere patientiam. quanto facilius simulare
10 rem, cuius imitationi sufficit clusisse lumina, laxasse mem-
bra, dedisse suspiriis modum et anhelitus neglegenter
egisse! inter dormientem simulantemque non est nisi con-
scientia. nam quod ad tot vestigia, tot manus, tot proclama-
tiones in eodem tenore duravit, nolite mirari: facilius exci-
15 tes dormientem, et haec est omnium natura rerum, ne quid
diutius perferas quam quod imitaris. simulare somnum ha-
bet et hanc facilitatem, quod videtur similis excitato, qui
deprehensus est. quid hoc esse vis, mulier, quod te non
excitat res, qua domus tota turbatur? illam servilis negle-
20 gentiae quietem, illos sine curis, sine adfectibus somnos,
illos, qui non statim primo timore prosiliunt, fragor noctis
agitavit. quantus deinde fremitus discurrentium tota domo!
prima sunt evigilantium praesidia clamores, nec potest
quieta res esse noctis auxilium. minore strepitu commota
25 es, cum excitareris. ecce cubiculi vestri fores trepidae festi-
nationis effringuntur inpulsu, en lumen super lectulum in-

1 ˢanguis B   arcus β   **5** putetis *om.* M (*suppl.* M²)   **7** quidem BMπ   **8** verbera et Mβγ   expenta B (*corr.* B²) telorem B (*corr.* B²)   **9** mortuum B   **10** suffiịcit V   limina M (*corr.* M²)   **12** *verba* non est nisi conscientia *repetit post* conscientia B, *post l. 15* dormientem VME   **13** ad tot : atot M (*corr.* M²)   **15** omni β   **16** simulares omnium B   **17** facultatem β   **19** tota domus V   **21** non *om.* M (*suppl.* M²)   **25** excitaveris V   cubili B   festinationes VO

gerunt multae manus, et ad prostratorum corporum † similitudinem † cubiculum gemitu, vociferatione completur: tu iaces et in cadaveris similitudinem usque resoluta es. hoc tu quietem putas esse? patientia est.

20 Vestrae, iudices, aestimandum relinquo prudentiae strepitum, quem in cubiculo senis fuisse confessi sunt, qui illo potissimum concurrerunt, utrum putetis factum conluctatione morientis, an a peracta caede referentis gladium mulieris fuisse discursum, an hoc quoque inter artes novercae, ut omnibus sceleris sui partibus sensim quieteque dispositis ipsa ad excitandam familiam fecerit strepitum, cui hoc solum supererat, ut sic inveniretur. fragor, quo familia excitata est, si redeuntis caeci fuit, deprehensus iuvenis esset, antequam gladium referret.

Ut sciatis, iudices, neminem fuisse in domo, quem non fragor ille confuderit, caecus quoque inventus in limine est, sicut solet ultro citroque commeare. iuvenis, si inter suum patrisque cubiculum facile discurrit, quid adhuc in limine facit? evasit, effugit, gladium iam reposuit. et quanto facilius est caeco simulare somnos, vultum quietis imitari! 21 quod, per fidem, maius subitae confusionis argumentum est, quam quod caecus exiluit et stetit! gravius necesse est expavescant, quibus de sollicitudine sua non renuntiant oculi, et, cum clusus animus non exit in visus, non habet,

1 similitudinem (*e. l. 3*) : aspectum *Winterbottom* **3** similitudine Bπδ : silitudine V **4** patientia est : patientiae Bπ **5** prudentia est trepidum B : prudentiaé M **6** professi V **7** concurrent BV : -unt M : -erint ψ **8** a *om.* VDE ferentis M (*corr.* M[2]) : inferentis O **9** discursum fuisse δ **11** adex≡citandů B : exortandam M **16** confu(*ras. 3–4 litt.*)derit B quoque *om.* M est. ⟨an,⟩ sicut *Sh. Bailey* **17** *fort.* ⟨in cubiculo⟩ ultro (*cf. 39,2 sq.*) comeare V **18** facillime δ discurritur M **21** magis V **24** cum clusus β AC : conclusus *cett. Lehnert* : ⟨cum⟩ conclusus *Schulting*

unde timori suo par sit. deprehensus est iuvenis, ubi illum
destituerat impetus timoris. potest neglegere caecitas in cu-
biculo suo ducem, in quo dies omnes cunctasque noctes agit
iter, quod iam multis offensis, multis edidicit erroribus: ex-
5 tra limen caecitas est, inde error ac tenebrae. nihil est inno-
centius caeco, qui nec in scelere deprehensus est, nec in
dissimulatione.

Proclamat hoc loco iuvenis: 'ut primum,' inquit, 'me, pa-
ter, fragor domus et velut tui confudere gemitus, iterum
10 tamquam te rapturus exilui. tunc primum miser sensi faci-
nus caecitatis; steti, donec mihi nuntiareris occisus, et in illa
discurrentium trepidatione tenui miser otium timoris. o, si
numen aliquod paulisper accommodasset oculos! primus in
cubiculum intrassem patris, invenissem fortassis adhuc ali-
15 qua verba morientis, loqui, interrogare potuissem. tarda et
trepida sunt officia servorum; ego te deprehendissem, no-
verca, vigilantem.'

'Sed,' inquit, 'gladius caeci cruentatus inventus est.' non 22
est, iudices, caecitatis audacia de parricidio referre gladium,
20 et homo, cuius paulo ante exquisiti sunt sinus, non referret
in cubiculum suum ferrum, quod non tegere posset, non
abscondere, et tamen cruentatum sciat. quis hanc, iudices,
inpudentiam ferat? negat caeco surripi potuisse gladium
mulier, quae se quiete defendit; et quanto facilius est som-

1 timore V **7** simulatione M (di *suppl.* M[2]) **8** mi βγ **9** confuṇdere VE **10** tamquam *om.* δ sensi (-it S) miser β **13** primus ς : -um *codd. Lehnert* : primum *pro* -us *positum suspicatur Lundström* **14** adhuc ⟨vivum, excepissem⟩ aliqua *Watt* **15** loqui et βγ possem β **16** tepida S *et prob. Ellis* : *fort.* torpida **18** inventus *ex* invenitur (*ut vid.*) M : est inv. δ **20** cui M **21** ferrum *ex* -eum B **22** tamen quod ME quis : quiḍ V ≡iud M **24** at quanto *Schulting*

nos decipere miserorum! gravior est quies quibus ex lassitudine calamitatium venit. caeco vero facile est etiam vigilanti subripere gladium. † quemadmodum paratur argumentum. quaedam facere non potest neglegentia, et facilius est, ut caecitatem imitentur oculi. gladium cruentatum reponendi 5 hic tantum causas habet, qui occidit alieno.

23 Sentio, iudices, iamdudum indignari miserrimum iuvenem, quod argumentis, quod probatione defenditur. reddenda sunt maximo virorum patrocinia tam piae caecitatis, et agenda reliqua pars causae admiratione. intueri mihi, 10 iudices, videor expeditionis illius incredibilem novamque faciem: vadit rapto patre iuvenis per ardentes crescentesque flammas, dicturum me putatis, ut evadat, ut fugiat? properat miser, ut revertatur! en membra contactu stringuntur ignium, pater tamen toto cooperitur amplexu, et 15 ardentibus tunc quoque paene luminibus texerunt manus alterius oculos. hoc nunc me putatis stupere, mirari, quod huic iuvenis oneri per medios ignium globos et ruentia tecta sufficit? illud est, cui vix habere possit mortalitas fidem: visus est sibi fecisse rem facilem. quantae, dii deaeque, pie- 20 tatis audacia est ire rursus in flammas, illo ubi patrem paene perdideris! iam non erat illud penates, iam non erat domus, ubique tamen iuveni videbatur ardere mater. iam miser undique flagrantibus membris, cum discurrentem clusisset

1 quibus *om.* V **2** calamitatium VM C : -tịum B : -tum *cett.* **3** quemadmodum autem M^2 β ACD : quemadmodum – argumentum *del. Dess. Lehnert, sed cf. 24, 7 sq. et Lundström 77 sqq.; fort.* quam commodum paratur a. : paritur J **5** gladium – reponendi *del. Dess. Lehnert* : reponentes M^2 β γ : -ntis δ **6** hic *Englund* : has *codd.* : is *dubitanter Lundström 78.* **8** redda M (*corr.* M^2) **14** striguntur B **16** manes≡ M **17** me nunc V **19** suffecit ς *fort. recte* **20** quantae β ACD : quanta et BVπ : quanta M E : quanta ę̊ H : quanta edii O **27** pene patrem π β **23** mater : uxor BVπ (*quod frustra def. Helm 1955*) *mira confusione*

ignis, quod solum supererat virium genus, matrem quaerebat
oculis. non fuit illud † primum ignium † perire lumina can-
dentia: non protexerunt flagrantem sua membra faciem, et
oculi quaerentibus matrem manibus arserunt. rursus infelix
5 totum tactu perlustrat incendium, et, unde maximus est
conlabentium culminum fragor, illo debilitas tamquam in-
ventura revocatur. solus omnium servatus est beneficio
caecitatis.

Protrahatur, iudices, si videtur, in medium reus; pluri-
10 mum probationibus adicere debent truces vultus, terribilis
minaxque facies. hic est, iudices, qui dicitur tota nocte dis-
currisse, hic ille circumspectus, hic ille felix parricida. reces-
serunt cuncta debilitatis officia, et hominis, qui circa genua
vestra ducendus est, non est qui dirigat gressus, non servuli
15 supersunt, non penates. respondete, per fidem, respondete,
mortales: utrum hic patrem occidit an perdidit? quid agis,
infelicissime iuvenis? rogandum est, neque habes † totas †
preces! perit ille vester ambitus, vestra miseratio! sed nefas
est, ut reatus iste sentiat debilitatis adversa: nos agedum,
20 iuvenis, ducimus, nostris humeris, nostris manibus innitere,
nos tibi pedes, nos accommodamus oculos. quid aversaris,
infelix, quid repugnas? scimus te non rogare pro vita, sed
dura, miser, dura; saltem vive, dum vincas. decet te hic

2 in ignium S : igni operire *Reitz.*, *Plasberg* : crimen ignium *Burm. comparans l. 3 sq.* cadentia S *et coni. Rohde* **9** pertrahatur M P D reus ς : res *codd.* **10** adiecere B : adducere V : adiacere π truces – facies *ironice* (*cf. 307, 7 sq.*) **13** circum ψ **14** non^{est} qui M seuuli V **16** perdidit an occidit δ **17** totas : *an* tuas? **19** agendum Bπ JO (*corr.* J^2 O^2) **20** ducimus BM^2 : dicimus V : duc immo *cett.* **21** pedes *scripsi* : preces (*e l. 18*) *codd.* accommendamus *ante corr.* B aversaris Vπ : adv- *cett.*

quoque virtutium tuarum cumulus, decet, ut digneris moriturus absolvi.

III. Miles Marianus

Bello Cimbrico miles Mari tribunum stuprum sibi inferre conantem, propinquum Mari, occidit. reus est caedis apud imperatorem. 5

1 Satis dedecoris atque flagitii castra ceperunt, cum haec furenti tribuno mens subiecta est, ut in medio belli Cimbrici strepitu ante signa (tuis honos sit habitus sanctissimis auribus) iuberet prostare gladio cinctum et vim turpissimam ac 10

1 virtutium PC : -tum *ex* -tium B : virtuiarum (*omisso* tuarum) M (*corr.* M²) : -tum *cett.*
M̄A. FAB̄I QVINTILÎNI CAECVS IN LIMINE EXPLICIT. INCIPIT MILES MARIANVS **B** MARCI FABI. QVINTILJANJ. CECVS. INLIMINE EXPLICIT. INCIPIT PARIES. PALMATVS **V** EXPLICIT CECVS IN LIMINE (*minio*) **M**

4 BELLO THEMA CIMBRIO B (THEMA *del. et ante* BELLO *add.* B²) Mari : *om.* BMπ : Marii βACD : Marianus Eδ **5** MARI B : Marii MπβDAδ *post argum.* : MILES MARIANVS (*minio*) V EXPLICIT THEMA INCIPIT MILES MARIANVS, (*in mg.*) CAVSA III (*minio*) M

8 subiecta : *confert Burm. Ov. M. 7,304* cinbrici B **9** ante signa : *cf. 47,6* signa tuis VC² : signa tuus BMADE δ *et* (*ex* signatus) π : signatu P : -tum S habitus sanctissimis habitus auribus M **10** cin͑tum B

nefariam temptaret inferre – ne quid aliud dicam – fortiori. haeret aeterna labes, et in exemplum, in quod facillime vitia proficiunt, nova culpa pernotuit. et licet impunita sit reo virtus sua, tamen in hoc ruentis in deteriora saeculi cursu, 5 adfirmo, plures erunt, qui tribunum imitentur, quam qui militem. etsi nil minus convenire videtur partibus advocati, summe imperator, quam reo capite periclitanti subsidium miserationis auferri, memor tamen pro quo et apud quem loquar, audacter atque, ut spero, tuto profiteor militem 10 tuum, quicquid adferat casus hodie, sub ipso fortunae minantis ictu stare securum: aut enim absolves tamquam innocentem, aut punies tamquam virum. fas est vita periclitari, qui natum se meminit lege pereundi, neque in militiam gravissimo asperrimoque bello ita venit, ut nesciret sibi 15 mortem in procinctu habendam, neque est tam inbellis, ut non forti pectore adversa, dum non inhonesta, toleret. ad- 2 firmo tibi, C. Mari, non sic nuper repugnasset, si illum tribunus voluisset occidere. neque ignoravit, quae manerent eum pericula, cum obscenos furiosi corruptoris amplexus 20 gladio divelleret, nec habeo sane quid in milite, praesertim tuo, laudem, si pudicus est tantum, quia expedit. nec si sit vitae cupidissimus, paenitere eum facti sui potest: de interfectore corruptoris fortasse dubites; illud utique scio, de inpudico milite non deliberasses. hunc vero, C. Mari, (de-

1 fortioribus M **2** haeret *Reitz.* : haberet BV δ : habetur M : habet M^2 β γ labes (*ex* habes M) : labes viam M^2 β A : labes illa C : l. illam D viti[a] B **3** novam M **5** tribunūmmittentur B **6** nihil β γ **7** quod β **8** auferre *Reitz.* (*sed cf. Englund 63*) **11** ictum BV absolvas B (*corr.* B *vel* B^2) **14** gravissimo – bello *om.* β **15** tam inbellis est δ **16** adversandum B **17** C. *om.* V : gai γ (*et sic saepius*) **19** corruptores M (*corr.* M^2) **20** milite : mite B **22** cupidissimus vitae δ **23** debites M (*corr.* M^2) **24** deliberasse BM : -et D nunc Mπ C. *om.* V defendatur *ex* -etur (*quod maluit Reitz.*) B

fendatur enim tam fortiter miles tuus quam vindicatus est) nec si damnaveris, paenitebit: si fors ita tulerit, ibit ad poenam pleno gradu, tam paratus mori pro pudicitia quam occidere, laudemque perpetuam fortissimi pudoris secum feret. omnis licet delatorum vis ingruat, numquam tamen 5 effici poterit, ut miles tuus magis doleat, quod accusatus quam quod appellatus est.

Sed neque hoc Mars parens nec signa militaria aquilaeque victrices nec tua, summe imperator, divina virtus sinat, ut tua quoque sententia quisquam vir, et Romanus et miles, 10 nimium pudicus sit. [apud quos ante principia gerendum 3 est.] ecce cum maxime hoc agitur, ut inter Romanarum legionum manipulos scorta deligere et ad stuprum trahere sacramento rogatos post haec liceat ex decreto tuo. nec pudet accusatorem apud C. Marium, quod exemplum di- 15 vinitus nobis datum videtur, quid in homine virtus possit, adsidentibus legatis praefectisque et istis illi prodigio dissimillimis tribunis, toto armatorum iudicio, obicere militi, quod vir sit, tantumque non durum ac rusticum et parum

2 damnaberis B paenitebis β **3** plenus M gradu : gaudii M pro *om.* B (*suppl.* B²) **5** ferret B delitorẽm V tamen *om.* M **6** quod : quam B (*corr.* B²) **7** appellatustus B (*corr.* B²) **8** Mars *Vat. 1770* : Mari BVπδ : Roma Mβγ : Mars parens : armipotens *Reitz.* : Mars armipotens *Plasberg* **9** victorices B (*corr.* B²) div^ina^ B **11** minimum M (*corr.* M²) apud – est *delevi 1974, 32* : quos ante δ : quod stante BV : quem stantae Mπ : quem ante βγ *Lehnert* principia : *om.* V : pudicitia totum M gerendum : agendum βγ **12** tum maxime M Romanarum πβCDO : -orum *cett. Lehnert* **13** deligere VCDJ : diligire B : diligere B² *cett.* stupra V traheres B (*corr.* B²) H **14** hac β : hoc J **15** C. *om.* V **16** videri β **17** prodigio *ex* -ia B **18** arm^a^torum B **19** et : sed MβACD

meretriciis artibus queritur eductum. at ego, si qua est fides,
pudicitiam in milite etiam laudare erubesco: feminarum est
ista virtus; aliter mihi laudandus est vir fortis: idoneus
bello, promptus ad pericula, praestantis animi, libere di-
5 cam: dignior, qui tribunus esset. hoc enim propinquo, Mari,
non erubesceres.

Pater huic emeritis bello stipendiis tum, cum tota sub-
nixum Numidia fregimus Iugurtham, exauctoratas armis
manus agresti labori subegit. praedura priscis moribus ma-
10 ter, frigoribus ac solibus perusta et in plerisque ruris operi-
bus marito particeps, adfirmo, quam nemo appellasset in-
pune. his ortus ipse procul ab omni contactu recesserat pue-
rilis quoque annos aliquo semper opere durando: sequi pe-
cora primo, arcere gregibus feras, aliquid semper audere
15 maius annis. ludus fuit rotare saxa, vibrare iam tum sudes, 4
saltus agitare venatu; mox vigentibus lacertis humum scin-
dere, segnem futuris novalibus eruere silvam. sic effectum
est, ut, quemadmodum aliqui putant, posset cito militare.

Interim ex ultimo litore Oceani et dirempta frigoribus
20 plaga gens a rerum natura paene relegata, stolida viribus,
indomita feritate, insolens successu, nec minus animorum
inmanitate quam corporum beluis suis proxima, Italiam
inundavit. nec tamen tantum vi sua quantum luxuria socor-

1 educatum VMβγ ăt B : ast E **4** praestans *Burm.* **7** hunc β meritis BM : emeritus M^2 tota : tocita (*ut vid.*) M (*corr.* M^2) **8** numidia *ex* nim- B^2 iugurtam αADδ **9** labori *Helm 1955* : -ore *codd.* **12** *post* contactu *eras.* sum (*in mg.*) B *vel* B^2 et puerilis V : pueriles βγδ **13** annos *ex* -is B^2 durandos V **15** fuit : suus M rotare : iactare O saxum β iam tum : Iamtum B : iactu MEO : amento *Reitz.* **16** altu sagitare B : altus ag- B^2 vigentibus ς : ing- *codd., quod de pueri bracchiis nimium videtur* **18** aliqui *ex* -id B militore V **19** dirempta (-epta SDE) : dira M **20** a : aut P : *om.* S paene *Ascensius* : bene *codd. Lehnert* **21** indomata β **23** vi : in β A

diaque nostrorum ducum elata, dum nos in bello quoque
vitia pacis secuntur et delicati sumus etiam miseri, vastita-
tem agris, solitudinem iuventuti, periculum imperio ac prope
exitium adtulit, apparuitque numquam populo Romano ad
propulsandam perniciem magis viris opus fuisse. itaque 5
cum appareret soluta⟨m⟩ militiae disciplina⟨m⟩ et non
minorem nobis pugnam cum moribus esse quam cum hosti-
bus, ad unicum, C. Mari, cum virtutis tuae, tum sanctitatis
5 severitatisque praesidium confugimus. et, mehercules, fe-
stinarunt parentes ad nomen liberos mittere quamvis asper- 10
rimo bello velut occasionem complexi, ut sub te ponere rudi-
menta militiae contingeret, cernere cotidie divinae virtutis
exemplum, te hortatorem operum habere, te testem. et
cum haec communis totius exercitus esset felicitas, dux
Marius, tamen – o facinus indignum! – plus reliquis conse- 15
cuti videbantur, quibus tribunus contigerat propinquus
tuus. quanta cura robora militum legeris, imperator, ut ho-
stibus prope humanas vires excedentibus opponeres parem
dilectum, vel ex eo manifestum est, quod, cum scires non ex
censu esse virtutem, praeterita facultatium contemplatione 20
vires animosque tantum [ex]spectasti. quid prodest? en
quanta dilectui tuo fit invidia! diceris adversum Cimbros
puerum probasse!

1 bella *Schulting* **6** soluta⟨m⟩ – disciplina⟨m⟩ *Englund* : soluta – disciplina *codd.* **7** minor Mπβγ H : -ore O : -or est J pugna Mπβγδ esse V : -et *cett.* soluta militiae disciplina [et] non minorem nobis pugnam ... esse *Reitz.* **8** C. *om.* V **9** veritatisque β meerculis (h *s.l.*) B : me herculis V **12** cerneret V **15** ō B reliquis C^2 E O^2 : -i (*ex* relinqui B) *cett.* **16** videbant V tribunis B δ (*corr.* O^2) contingerat B (*sed corr.*) M **17** militem B **18** propone M (*corr.* M^2) **19** delectum M C^2 E **20** praeteritum facultatium contemplationem *corr. in* -ita -tum (*sic et* π DE δ) -ne B **21** [ex]spectasti ς : exp- *codd.* en : et β **22** delectui M adversus M J Cinbros BM

Sed neque te militaris aetas fefellit, cuius certissima mensura est posse fortiter facere, neque illa libido fuit saltem 6
vitiis usitata, quae ad obscenos veneris inpetus formae cupidine incenditur, sed quidam perditus contumeliae amor ac
5 summa flagitiorum voluptas inquinare honesta; hoc ipsum, quod primus ante signa procurrit, quod veteranos tiro praecedit, quod redit pulvere et cruore concretus, istud, istud quod tam vir est. vulgaria inritamenta sunt cupiditatis forma, aetas; singularis res est fortis concubinus: illas cica-
10 trices, illa vulnera, illa tot eximiae decora militiae – quid exequar ultra, imperator? pudet me quod intellegis. transeo oblatam nolenti munerum vacationem et blandius quam militiae disciplina postulat adulatum militi tribunum, imperatas asperrimas expeditiones, ut remitterentur, saepe ordi-
15 nis, saepe adfinitatis tuae iactatam gratiam. confitemur, C. Mari: diutius vixit obscenus corruptor, dum ista miles non intellegit.

Non audeo dicere, imperator: 'concipe animo temporis illius habitum, reforma cogitationes tuas.' in aliis forsitan
20 causis permittatur indignitatem rei in oratione exaggerare; de iniuria nostra Latine queri non possumus. parcendum verbis est, inhibenda magna ex parte veritas. praevari-

1 te : re BVH : te *post* aetas M **5** flagiorum voluntas M honestam V **6** tyros M **7** reddit V istud (*alt.*) *om.* VSDO : illud istud A **8** tam *s. l.* B : *om.* DE est *om.* B (*suppl.* B²) ungaria B sunt *ex* est (*ut vid.*) M **9** aetas : *vide adnot. ad 312, 20* **10** quod β **12** vocationem BM (*corr.* M²) πADδ (*corr.* H²) **13** disciplina *ex* -ae B postulat *om.* B (*suppl.* B²) : -let E tribunum : trinum B (*corr.* B²) **14** remeterem B (*corr.* B²) : remittetentur M (*corr.* M²) **15** adfinistatis B C. *om.* B (*suppl.* B²) **18** teporis V **19** reforma *i. muta, utpote qui de talibus cogitare non soleas (? mira locutio)* : reformido *Schulting* **20** permittitur M oratione *ex* -em BM **22** est verbis β

candum mihi est, si pudorem habeo. conlatis cum hoste gravissimo comminus castris, cum totum bellum quodam genere ad pedem venisset et omnium mentes inminentis pugnae cogitatio inplesset, circumfremente undique barbaro ululatu, Romano militi pro vallo excubanti meretriciam obscenae libidinis patientiam aliquis inperat? suum quisque habeat fortasse iudicium; mea sententia non satis pudicus est miles, qui armatus tantum negat. 5

7 Hoc expositionis loco, imperator, malo accusatoribus credas. illi narrarunt rem viro et Romano et milite tuo dignam: ad primum statim obscenae libidinis sermonem, non aliter quam si in hostem classicum cecinisset, gladium illum, quem a te pro pudicitia nostrarum coniugum acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit; et inlatum ultro pedem tantumque non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo posuerunt. si omnes milites tales habemus, Mari, vicimus. verebar equidem, ne fugandi corruptoris causa ferrum strinxisset, et, quod accidere interim solet, dum alter recessurum putat, alter percussurum non putat, tam honestum opus casus fecisset. neque enim, ut opinor, hoc quoque exigendum fuit, ut, cum caecus amentia corruptor per vulnera ipsa rueret ad praebendos amplexus, miles etiam gladium reduceret. ego vere parum viriliter istum indignatum puto, si in tanto do-
8 lore tribunum potuit agnoscere. ipse nihil excusat: 'per- 10 15 20 25

1 cumlatis B **5** metriciam M (*corr.* M²) **7** fortasse habeat M (*corr.* M²) sentia B **10** milite *ex* -em B **11** primum *ex* -ma B **13** perfectus inffandi B **14** in latus M² β γ *Lehnert* ultro *Reitz.* : -ra *codd.* (*cf. quae scripsi 1974, 33*) **15** tantum quem β horrorum B (*corr.* B²) **17** haberemus β vicinus B quidem O : verebare quidem H **20** cassus refecisset (*sed corr.*) B **21** enim *om.* M (*suppl.* M²) **23** prehendos B DE **24** tantum dolorem B (*corr.* B²) **25** lexcusat B (*corr.* B²)

cussi', inquit, '– gratia Marti signisque! – occidi, hausi noxium ultrice dextera sanguinem, sive licuit, sive non licuit.' atque utinam plures mortes cepisset, ut inpurum spiritum renascens poena torqueret! parum severe militarem
5 [re]clementibus suppliciis disciplinam continemus, ⟨ni⟩si tribuno post hoc factum bene cessit, quod occisus est. reum ergo caedis non infitiatione defendam: viro, forti praesertim et innocenti, nihil facere convenit, quod negandum sit. non abnuo crimen, immo, si accusatores tacerent, ipse nar-
10 rassem. obicite igitur, sed, ut delatores decet, totum. verecundissimum enim militem apud sanctissimas imperatoris aures minus pudet confiteri quam queri.

Parumne dedecoris subimus, quod non de honoribus fortissimi viri quaeritur, et, ut longissime vota procedant, rem
15 honestissimam militi fecisse inpune erit? damnetur etiam, et pudicitiam supplicio pendat? convenite, legiones, intendite animos, contracta undique auxilia: lex dicitur castris, nec pauci sunt, qui hoc nolint licere, illud velint.

Non mehercules possum tenere, quominus in accusato- 9
20 rem dolor meus erumpat. quid dicis? tu si tribunus esses, hoc fecisses, si miles esses, hoc tulisses? date praecepta, componite disciplinam: miles hac contumelia percussus est.

1 gratia π E *et coni. Obrecht* : -iam *cett.* Martis V O : marci P ignisque V auxi BM H : ausi O **2** noctium V **4** renascens : -a- *ex* r B **5** [re]clementibus *scripsi* : redeuntibus (-ti- *in ras.* B) *codd.* ⟨ni⟩si *supplevi* : ⟨non⟩ *ante* bene *suppl. Dess.* **7** fortique β **9** abuno B narra^s^em (-em *in ras.*) B : -assem *ex* -arem M **12** pudet *ex* -tet B **16** incendite β **17** contra^c^ta B : animo sancto tractate β : animo sancto tracta (cont- E) γ δ **18** qui *ex* quid B **19** teneri *Burm. fort. recte* **20** qui B (*corr.* B^2) **21** si miles : similis M (*corr.* M^2) **22** percussus : passus M (*corr.* M^2) est *om.* β

indignis vero vocibus contaminatus nihil amplius aliud
quam renuet? et quis non illum inter prostitutos habeat, si
commiserit, ut possit iterum appellari? 'neget tamen, et
ultionem iniuriae suae differat.' ita puto, cum inluxerit,
tribuno queretur! inicitur manus, et ab adsignata statione 5
miles abducitur, ut stuprum patiatur: vos interrogo, accusa-
tores, quid faciet? feret libidinosas manus vulnera sua trac-
tantes? deponet arma, an opponet? vir est enim; '⟨at⟩ auc-
torem habet, ho⟨mo⟩ primi ordinis iube[n]t; aequum est
tribuno militem parere.' inde sperare etiam processus pot- 10
est, pro hoc merito accipiet fortasse vitem, ordines ducet, et
sub illo alii militabunt. si haec condicio causae est, si defen-
sio sui non permittitur, indicate, praedicite. si corruptorem
non licet feriri, feret; non enim potest nuda manu re-
pelli: mementote, corruptor armatus est. inplicitus tamen 15

1 vero *om.* B (*suppl.* B^2) *fort. vel* amplius *vel* aliud *delendum* **2** rennuet B P et *om.* β **3** iterum possit δ tantum M^2 A et : ut δ **4** inluxerit (ill- B^2) BV : illuserit *cett. Lehnert* (*cf. Helm 1955, 94*) **5** queretur ς : querit (e *suprascr.*) C : -itur *cett. Lehnert* **7** faciat B (*corr.* B^2) V *et praetulit Reitz.* : faciebat S ferṛet M **8** an opponet *scripsi 1974, 34* (*cf. illud* vir est enim) : an neponet α : an reponet M^2 β γ (*quod glossam esse suspicatur Sh. Bailey^2 192*) : anne ponet δ : an non deponet *Reitz., approb. Helm 1911 et Englund* vir est : iure *Sh. Bailey ib.* (*sed cf. 44, 19* quod vir sit; *47, 8* quod tam vir est) ⟨at⟩ *dubitanter supplevi* auctorem habet : *cf. 55, 19 sq.; Hor. sat. 1, 4, 122* **9** ho⟨mo⟩ *scripsi* : *om.* V : hunc hoc P : hoc *cett.* ordinis A : -es *cett.* : homines ordines H iube[n]t *scripsi* : -ent *codd.* **10** inde *Reitz.* : in diem (imdiem M) *codd.* sperare : perare B : parere B^2 : pare A : *om.* M : parere imperare sperare parare *adnot.* M^2 **11** accipiat V vitem BV : vicem *cett.* **13** mittitur *ante corr.* B praedicite : prae- *et* -ite *in ras.* B : praedicate P **14** fireri B (*corr.* B^2) : ferire *Francius* (*cf. adnot. ad 43, 8*) feret NC : ferit B : feriret A : fieret D : feriet B^2 C^2 *cett.* potet V

infando nexui cogitate, quid sibi fecisset; † utrum sit, si plura dispiciat, † immo, si videtur, quo iustius queri possit, patiatur; istud vero flagitium in conatu pereat, nam si libido ad votum obsceni corruptoris processerit, duo occidendi erunt.

10 Libere itaque dixerim, C. Mari: quam de fortissimo milite sententiam feras, magis tua interest. huius quidem gloriae nihil plus adici potest, quam si pro re tam honesta moritur. hunc mirabitur sola virtutium incorrupta testis vetustas, hoc factum patres liberis vel post poenam praecipient. tu cogita, quid te sensisse homines sciant. hoc exemplum in neutram partem potest taceri; cogitare certum est id quemque, cum iudicat, probare, quod in re simili ipse fecisset. omnibus enim ad virile robur per pueritiam iter est, et iam contra libidinem maturuisse non prodest. recognosce incrementa tua et honestam tantae magnitudini memoriam pristinae tenuitatis: sine dubio te ad tot consulatus et actos aut destinatos triumphos divina virtus tua sustulit; memento tamen, et tu sub tribuno militasti, nec ad hoc fastigium dignitatis tam brevi tibi venire contigisset, si sero coepisses.

1 in infando V γ (*corr.* C^2) nexui Bπ : -u *cett.* sit : sic β si *om.* P **2** despiciat VβE *locus desperatus; veterum improbabiles coniecturas apud Burm. invenies, nuper coniecerunt* : fecerit; stuprum fit si plura despiciat *Reitz.* : utrum ⟨impune⟩ sit si plura despiciat *Helm* (*at displicet illud* plura despiciat.) *expectaveris aliquid velut* vitium sit, si ⟨im⟩peria despiciat; immo, si ⟨quid iniustum⟩ videtur, quo iustius *e. q. s., cf. Val. Max. 9, 5, 2* imperium despexit quod M **3** in *om.* M (*suppl.* M^2) **6** dixerim *ex* -erunt (*ut vid.*) B **9** mirabitur *ex* -buntur M virtutium BMC : -tum *cett.* **10** praecient M (*corr.* M^2) **11** sciant : dicant *Francius* **12** neutrum β cogita[re] *Sh. Bailey*^{2} *192* : *fort.* cogitari (*sc. vulgo*) **13** quod V (*et prob. Sh. Bailey*) : quid *cett.* **17** consolatus BM auctos Vδ **18** aut : au B (*corr.* B^2) **20** coepisset βAE (*corr.* E)

11 Dicam nunc ego praecipuam semper curam Romanis moribus pudicitiae fuisse? referam Lucretiam, quae condito in viscera sua ferro poenam a se necessitatis exegit, et, ut quam primum pudicus animus a polluto corpore separaretur, se ipsa percussit, quia corruptorem non potuit occi- 5 dere? si nunc placet tibi miles, quid ego Virginium narrem, qui filiae virginitatem, qua sola poterat, morte defendit raptumque de proximo ferrum non recusanti puellae immersit? dimisit illaesum Appium, quem tamen populus Romanus secessione a patribus et prope civili bello persecutus in vin- 10 cula duci coegit, neque ulla res tum magis indignationem plebis commovit, quam quod pudicitiam auferre temptaverat filiae militis. haec sunt honesta, haec narranda feminarum exempla – nam virorum quae pudicitia est, nisi non corrumpere? non sit mihi forsitan querendum adversis auri- 15 bus saeculi in tantum vitia regnare, ut obscenis cupiditatibus natura cesserit, ut pollutis in femineam usque patientiam maribus incurrat iam libido in sexum suum. finem tamen aliquem sibi vitia ipsa exceperunt, ultimumque adhoc huius flagitii crimen fuit corrupisse futurum virum. hoc vero 20 cuius dementiae est? in concubinatum iuniores leguntur, et in muliebrem patientiam vocatur fortasse iam maritus. ego vero gratulor militari disciplinae, gratulor opinioni castrorum, si huius mentis tribunus in hunc primum incidit.

1 precipuçiam B curam *om.* M **3** a *om.* VS *post* et *eras.* a B **6** nunc *ex* non B plańcet B : tibi placet V uerginium VCE **7** mortem B **9** dimisit *anon. apud Gryphium* : divisit *codd. Lehnert* illaesum *anon. apud Gryphium* : illi solum *codd. Lehnert* apium BVDEδ **10** a : ā B : c̄ V civile B (*corr.* B²) V **11** tum : tam β : tamen AE **12** quam quod : qua id B (*corr.* B²) temptaverit β **15** forsitanſ B : -am M aversis ς (*at cf. Liv. 6,40,14*) **19** ipsa : sua V **21** demencie *vel* cl- B : cl- Mβ : demencia V **23** militari – gratulor *om.* V discplina B (i *add.* B²)

Itane tandem (iuvat enim velut praesentis insequi furorem) scorta tua stipendium merentur, et sub signis exoletos trahis? ideo meretrices ab exercitu summoventur, intrare castra feminis non licet? ita puto, non opus est. militem, hoc est plus quam virum, iamiamque in acie staturum, cui pro virili portione salutem suam patria commisit, appellas. fortasse classico sonante ideo stationes circuis, ideo vigilias ambis. en quem tribunum faceres, cum praetextati militabant! non hic profusus est furor, non manifesta dementia est? vides munitum gladio latus, loricam ferro asperam, clausam galea faciem et ad terrorem belli cristas minantis, inscriptum in scuto C. Mari nomen, totum denique virum Martio habitu horrentem: hic tibi cultus prostituti videtur? appellabis de stupro? vim adferes? quid deinde expectas, ut ille te tribunum putet, cum tu illum non putes militem? vacat enim vitiis nostris et ad omne votum fluente fortuna lascivit otium, aut in eo saltem statu res publica est, ut ad restituendam eam satius sit milites inpudicos non esse? 12

Non de prolatando tibi imperio res est, nec transmarinas, ut nuper, provincias petimus; de Italiae possessione certatur, pro aris focisque constitimus. an haec omnia igni fer- 13

4 ita – est *del. Reitz.* **5** acie : aere β **6** apellas *ex* -es B **7** classis M *post* sonante *dist. Reitz.* vigilas β **8** praetexati B (*sed corr.*) M (*corr.* M²) D militabunt β (*cf. Liv. 25. 6. 8*) **9** profussus B : professus *Obrecht* est *om.* M (*suppl.* M²) clementia β E (*et fort.* B) **10** fer B (ro *suppl.* B²) **11** galeam B belli *ex* -lo B castra V : constas (con *in ras.* P²) P : tristas S minantis α : -es *cett.* **13** ambitu O **17** res publica : respus B (*corr.* B²) ut : et B : et ut M **18** satius *scripsi* (*cf. e. g.* *57, 23*) : satis *codd., sed non satis est ad restituendam rem publicam milites impudicos non esse!* si miles B : sint milites B² 'in alio habetur impudicos esse' M² *post* esse *signum interrog. posui* **20** certatus V **21** *nota omissionem verbi regentis, velut* quaeritur *vel sim.* igi B (*corr.* B²) ferro ignique P : ignique ferro S

roque vastentur, an nobis caput barbarus hostis excidat, an Cimbrice loquendum sit. vita omnium nostrorum et salus (namque aliud ne sub hoste quidem viri timemus) in ultimum discrimen adducitur. influxit Italiae inaudita multitudo, quam ne ea quidem potuit sustinere terra, quae genuit; inusitata corporum magnitudo, mores etiam Germanis feri. strage nostrorum campi latent, iam fugatorum Carbonis atque Silani sub conparatione felix militia est: iacet post amissum Scaurus exercitum, Servili Manliique bina cum tot legionibus castra perdidimus. gens maiorem terrarum partem victoriis pervagata tantum in Mario stetit. libere te, imperator, interrogo: in hoc rerum statu tales milites habere malis, an tales tribunos? in tanto belli discursu ne concessae quidem veneri darem veniam, nam quo ad altiorem quisque honorum gradum escendit, magis in exemplum spectantibus patet. cum alii excubent armati, alii claustra portarum tueantur, alii vallum fossasque scutis innixi cingant, cibum ipsum stantes capiant, tribunus inter scorta volutabitur, et has solas vigilias aget? ac ne ideo quidem brevem saltem frugalitatis perferet simulationem, ne haec illum facere milites sciant?

14 Age porro, si viveret tribunus, et hoc ad te factum, imperator, deferremus, circumstaret universus exercitus, nec hanc militis contumeliam sed militiae putaret, quid ageres, quid constitueres? beneficium accepisti, Mari, beneficium: non habes necesse propinquum tuum occidere. nam si vere

2 nostrum ς (*cf. l. 7*) et salus et B (*corr.* B²) **7** latenc iam B (*corr.* B²) : latendam V **8** silanis B : sillanis Mπ : sillani βγ **9** excercitum B : exercitūs M **10** terrorem *ante corr.* B **11** mario *ex* -ia B libere *scripsi* (*cf. 45,4; 51,6*) : libenter *codd.* **14** concessa B (*corr.* B²) V dare Mψ : -es C² **15** honorem B : bonorum VM escendit *Gruterus* : extendit BVβγH : extenditur MπO *Lehnert* : ascendit *anon. apud Burm.* : conscendit C² **16** expectantibus V **17** aliis vallum M **19** ne : nec δ **23** ne V **24** quid *om.* M (*suppl.* M²) **26** tuum *om.* B (*suppl.* B²)

aestimemus, imperium populi Romani ad hanc diem militari disciplina stetit. non enim nobis aut multitudo maior est quam ceteris gentibus aut vehementiora corpora quam vel his ecce Cimbris aut maiores opes quam locupletissimis re-
5 gnis aut mortis contemptus facilior quam plerisque barbaris causam vitae non habentibus; principes nos facit severitas institutorum, ordo militiae, amor quidam laboris et cotidiana exercitatione assidua belli meditatio. itaque plura paene moribus quam viribus vicimus, cum captivae quoque
10 sancte habebantur, et contumelia etiam hosti aberat. quae omnia longa superbae nobilitatis intermissa luxuria tui nobis mores retulerunt. di profecto magnitudinem tuam cu- 15 rant, imperator, ac dirigunt, qui tibi super ceteras laudes obtulerunt tam honestae sententiae occasionem: quod mi-
15 les fortiter fecit, si absolvis, tuum exemplum est.

Nisi forte hoc me perturbari putatis, quod tribunus fuit. ideo hercule turpior, ideo morte omni dignior. haec enim condicio superiorum est, ut, quicquid faciunt, praecipere videantur, et perniciosissimus est malae rei maximus quis-
20 que auctor. quis continebit militiam, quis castrensis disciplinae praecipiet severitatem? quis te, imperator, maioribus curis districto delicta militum coercebit? ⟨tribunus? et quis⟩ tribuni †corpus et peccata corriget? ad quem confugiam, cui querar? sic fit, ut necesse habeamus ipsi nos vindi-

4 aut *ex* au B[2] **5** plerique B (*corr.* B[2]) **6** nos : non M **10** aberat : haberetur BM (*corr.* M[2]) **11** luxuriae BV **12** di : de Bπ : dii β **13** diligunt M *et coni. Schulting, fort. recte* **15** absolvis *ex* -as B : -is *in ras.* P : -as *Lehnert* **16** pertubari V **20** auctor est *ante corr.* M conebit M malitiam π AC (*corr.* C[2]) D **22** distrincto delecta B (*corr.* B[2]) *post* coercebit *lacunam statuit Reitz.* : ⟨tribunus? et quis⟩ *supplevi* : ⟨tribunus. quis est qui⟩ *Helm 1911* : ⟨nonne tribunus? sed quis custodiet⟩ *Lundström 74* **23** tribunus nisi corpus et M : tribuni corruptoris *Obrecht, fort. recte* : tribuni corpus *e glossa natum suspicatur Sh. Bailey*[2] *192* corrigat α

16 care. 'tribunus fuit'; et hic miles fuit. tribunus, hoc dicis, cui parere caligatum lex iubet, qui non solum militibus, sed centurionibus praepositus partem quandam imperatoriae potestatis optinet. ita, opinor, contra iura castrorum fecerat miles, etiam si tantum negasset. [nescit quod istius honoris 5 fastigium, quae potestas ordinis: tiro est.] age si ad te, C. Mari, aliquis impudicum militem detulisset, ferres dicentem: 'tribunus me iussit'? quod si par in utraque parte delictum est, hoc tamen crimen militem saltem decet. 'tribunus fuit.' videor mehercules, imperator, oblitus mediocritatis 10 meae, cum vix unius defensioni sufficiam, quaedam pro universo dicturus exercitu; omnes has, quae circumstetere, legiones, florem Italiae, civium sociorumque robora una voce proclamare apud tribunal existima: 'non ignominia tribunis parere possumus. nemo nostrum recusat itinerum 15 laborem nec iniustum super arma fascem, non aestivi solis ardorem nec sub pellibus actam hiemem. ferienda sit fatigato fossa, pro vallo portisque vigilandum. fortiter ancipites inibimus pugnas, vulnera laude pensabimus. mors erit ignominia potior. quicquid in pugna patimur, virorum est. impe- 20 ret asperas tribunus expeditiones, si quo vertice montis hostis pellendus est, si inter infestos armatis saltus speculandum; saeviat denique in terga verberibus, exigat servi-

1 *post* fuit (*alt.*) *dist. Reitz.* **2** iubeo B qu B (i *suppl.* B^2) non *om.* M **4** crastrorum B **5** nescit – est *del. Reitz., quem non sine dubitatione secutus sum; an excidit aliquid, velut* ⟨nam non dico quae poteram:⟩ nescit *e. q. s.*? : nescit – ordinis *om.* P (*suppl.* P^2) quid B (*corr.* B^2) : quod quam S **7** ferres *ex* -et M **9** decet *ex* dicet (*ut vid.*) B fuit tribunus V **11** defensioniș V **12** omnes has quae : omnesque has β circumsteterunt A H **14** ignominia BVD : in nomine S : in omnia A : ignominiae *cett.* **15** tribunis B^{2}O : -ni (tribum A) *cett.* **17** fodienda *Passerat, fort. recte* : facienda *Helm 1955* sit : sn̄t M : est sic β **22** armatȯs B : armatis infestos M (*transp.* M^2)

lem plagarum patientiam: leno etiam servis excipitur; fortasse hac lege captivos vendes. si meretricia imperatur necessitas, si adversus obscenam vim corruptoris arma tantum contumeliae causa habemus, potius castra capiantur, et vim
5 tribuni interpellet Cimber. nihil tale novere Germani, et sanctius vivitur ad Oceanum.' quid futurum est, imperator, 17
si ad pudicitiam militum pertinet vinci?

An ignoramus, imperator, quanta quondam populi Romani exarserit seditio, cum ex domo feneratoris addictus
10 lacero verberibus tergo prorupisset in publicum, et illas suppliciorum notas tulisse se quereretur, quod vim corruptoris pati noluisset? et ille tamen, quamquam hoc flagitium conatus in addicto ac paene vix libero, videbatur aliquatenus memor fuisse Romanae sanctitatis, qui vim obscenissi-
15 mam non temptaverat nisi adversus alligatas manus. eo tamen usque populi Romani vindicta processit, ut ardentibus bello finibus ad dilectum nemo responderet, nisi et poena corruptoris et abrogatione legis satisfactum esset. nolebant militare, quamvis hanc iniuriam non miles acceperat. quid
20 de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi causa necavit? iamiam, commilito, quicumque casus manet, etiam si te imperator damnaturus est, habes solacium: satius est quam a patre occidi.

'At propincus C. Mari fuit.' corrumpitis iudicem, et 18
25 ⟨d⟩amno alioquin levi gratiae pondus imponitis. propin-

3 tantum et β **5** interpellat M **8** ạg an V **9** funeratoris V **10** illa B **11** queretur M (*corr.* M[2]) : tulisse sequeretur βA **12** flagium B (*corr.* B[2]) **14** vim : m̄ P : inde S **15** allegatas αβ **17** bel. lo B delictum M[2] P **18** nolebam M **19** acceperat fabius eburnus (*ex* -ius) quid de fabio eburno *e. q. s.* B : [ac]ceperat fabius inquit eburnus quid *e. q. s.* M (*corr. in mg.* M[2]) **19** impudicum Eδ : in iudicium α : in iudicio *cett.* **21** negavit αβAD **22** imperator te δ **23** satius est *in ras.* B quod β **24** pro≡pincus B : -quus *cett.* Mari V : -ii *cett.* **25** ⟨d⟩amno *scripsi* : animo (*ex* ammo) B *codd., sed non erat Mario*

quus tuus fuit, o rem omnibus narrandam, cum absolveris! nam si quid tibi iudicandi fides tua causa facere permittit, cogitas profecto, quantum tibi hoc ipsum apud aemulos, quos virtutibus offendis, adlaturum sit invidiae, cum videberis aut corruptorem militis iudicasse innocentem aut pro- 5 pinquum tuum etiam vindicare nocentem. olim iam, imperator, inter fulgentes virtutes tuas livor locum quaerit, et natura quidem omnibus novitatis incrementis adversa nobilitas, tuis tamen laudibus pressa et obruta, rimatur occasionem criminum. quodsi bene invidiam novi, hoc quoque tibi 10 obicietur, quod saltem propinquus tuus peccaverit. quare abdicandus, eiurandus est non tuus sanguis. certe nihil minus committendum, quam ut ⟨non⟩ ulciscaris hoc flagitium, in eo praesertim, qui apud malignos poterit videri te permittente fecisse. an ille, si umquam cogitasset se propin- 15 quum tuum, non has virtutes, inter quas fortuna tua minima est, cum ei velut propius contemplare licuisset, toto pectore haurire debuerat, non huic affinitatis suae felicitati referre gratiam? milites te melius imitantur. quodsi post hanc men-

attribuendus levis animus. quod libenter perdit aliquis (cf. 59,6), bene 'leve damnum' appellatur alioqui BV **2** qui B iudicanti ς **4** invidia est cum videbaris B **5** corruptorum B **6** nocentem vindicare V *sane melius ad rhythmum et haud scio an recte* **7** tuas virtutes M (*transp.* M *vel* M²) et : ut M **9** obrupta B (*corr.* B²) S **11** peccavit A **12** abdicandicandus *ante corr.* B eiurandus *scripsi 1974,34* : et iur- *codd.* : et eiur- *nescioquis* : et abiur- *Lehnert* **13** omittendum M ⟨non⟩ *suppl. Helm 1955, cf. Cic. rep. 1,38* **14** praefestim B (*corr.* B²) quia V **15** se : se esse βγ **17** contemplari πβγδ **19** melius *om.* V imituntur V post hanc mentem = *post hanc mentem demonstratam, ut vid., cf. 42,7sq.* haec – mens; *52,24* huius mentis tribunus : p. h. amentiam *Watt coll. 48,22* caecus amentia corruptor

tem viveret tribunus, necessarium forsitan erat hac quoque
eum premi invidia, quod ista fecisset Mari propinquus,
quod ex ipsa stirpe virtutum sustulisset se flagitii suboles.
nam cum bene sit liberata probro familia, quid attinet illud
5 subinde Mario obicere? optimum fuerat non habuisse ta-
lem, proximum est libenter perdidisse.

Perorata, imperator, ut mediocritas ingenii mei tulit, causa 19
scio commendationis partis esse reliquas, sed has superva-
cuas facit sanctitas tua: quid enim verear, ne noceat reo
10 humilitas apud te, cui vel gratior potest esse nuda virtus,
apud quem maximum est ex se coepisse? commendem tibi
ordinem caligati militis, quem velut incrementorum tuorum
natalem libenter ab alto respicis? adhuc fortasse patricium
valuerit genus, sed †ductu tuis longa serie dignitatis ordi-
15 nem ipsa † virtutum condicionem meliorem fecisti: nondum
potuit altius procedere vir adhuc huius aetatis. tamen, cum
virum fortem, cum dignum tuis castris, tuis auspiciis pro-
barim, commendo tibi quicquid melius miles fieri potest.
hoc quidem profecto non expectas, ut in extrema actione
20 miserabili fletu et humili obtestatione vitam genu nixus pe-

1 vivere B forsitant B (*corr.* B^2) **2** eum comprimi M ma^{ri} B : Marii (*ex* -ius) M **3** flagitii Vπ AE δ : -iis *cett. Lehnert* soboles π γ δ **4** nam *elliptice positum* (*i. at nunc non necessarium, nam e. q. s.*) : iam *Francius* : nunc *Gron.* paene *Obrecht* **6** est *Lehnert* : et *codd.* : talem ⟨propinquum,⟩ proximum [et] *Dess., et fort. cum Dess.* ⟨propinquum⟩ *addendum, cum Lehnertio* est *legendum* **7** causam M **8** commendicionis B (*corr.* B^2) partes B^2Mπ δ **10** gravior V **11** est *om.* β **12** velit B (*corr.* B^2) **13** natale O **14** duc tu V : ducto M : ductum π E *Lehnert* tuis : eius E : tuum *Lehnert* dignitatatis B ordineẹm B : ordineṃ M **15** ipsam M virtutem B (*corr.* B^2) condicione π β γ δ sed auctus tu l. s. d. [ordinem] ipsam v. condicionem m. f. *Reitz.* : sed nunc tu tuis l. s. d. [ordinem] ipsam v. condicionem m. f. *Helm 1911 et 1955. cf. Liv. 7,32, 13–14* **16** huius adhuc β **17** cum dignum : condignum M *Lehnert* **17** probari β

tat; nec tu rogari ab innocente exigis, nec viro forti opus est precaria absolutione. unum rogat, ut, si quid de causa illius dubitas, des dilationem usque ad proximum proelium. pone in prima acie, pone ante signa, fortiter dixerim, non inter tirones, ubi plus periculi, quo maximus hostium globus in- 5 gruet; specta pugnantem. adfirmo: tunc minus ignosces tribuno. liceat ire in aciem, congredi cum hostibus. si perire debet, rogat te, imperator, miles tuus, opera mortis suae utaris.

IV. Mathematicus

Vir fortis optet praemium quod volet. Qui causas 11 ⟨voluntariae⟩ mortis in senatu non reddiderit, insepultus abiciatur. Quidam de partu uxoris mathematicum consuluit. is respondit virum fortem futurum, qui na-

1 viri B (*corr.* B[2]) **2** precaria E : -ari *cett. Lehnert* absolutione BVE : -em *cett. Lehnert* **5** plus M[2]π E : su[s] B : usus *cett. Lehnert* : summa vis *Plasberg* **6** spectat V **7** irei nauc V : ire *om.* M (*suppl.* M[2]) **8** miles *om.* M opera M[2] E : -ere B[2] : -eris *cett. Lehnert*

FELICITER EXPLICAT MILES MARIANVS · INCIPIT MATHEMATICVS **B** M · F · QVITILIANI · MILES. MARIANVS EXPLICIT. INCIPIT MATHEMATICVS **V** FINIT MILES MARIANVS. ITDEM DE EODEM ALITER (*in mg.* THEMA Quod SVPRA) ACC[v] SATIO MILITIS QVI TRIBUNVM SVVM OCCIDIT (*minio*) **M** (*spectat hoc ad decl. III[b] quae dicitur, cf. praef. p. VI.*)

EXPLICIT MILES MARIANVS .II. INCIPIT THEMA IN MATHEMATICVM (*minio*) **M**

12 ⟨voluntariae⟩ *suppl.* E (*cf. 61,2*) senatum V **14** respondet δ quis B (*corr.* B[2])

sceretur, deinde parricidam. cum adolevisset qui erat natus, bello patriae fortiter fecit. reddit causas voluntariae mortis. pater contradicit.

Positus, P.C., in ea condicione tristissimae sortis, ut nec 1
5 morte dignus sim, nisi me parricidam putetis, nec praemio, nisi innocentem, adeoque ludibriis miserrimae diversitatis [necessitatis] inplicitus, ut impetrandum a vobis habeam odii mei favorem, quaeso praeter omnia, quae ante hoc tempus circa nos ordo praedictae veritatis explicuit, attu-
10 lisse me credatis urgentium malorum probationem: de parricidio venit, quod occidere me possum, de fato, quod mihi non licet mori. non solus mathematicus saeculo temporibusque praedixit has manus; et ego me parricidium credo facturum. plus quam responsum, quam sacrae artis triste
15 praesagium est, quod mihi sic minatur animus meus. non habeo infelix in cogitationibus, unde non timeam, et facinus, quod sibi pro me pietas patris, quod singularis inno-

2 bella M **3** pạṛṭẹṃ pater V EXPLICIT THEMA. INCIPIT MATHEMATICVS. CAVSA V[ta] (*minio*) **M** MATHEMATICVS (*minio*) **V** vir fortis agit β

4 Scripti mea (*omisso* Positus patres con-) H : Cum steterim in ea O : Positus patres ascripti in ea J **5** mortem V **6** in[si]nocentem B (si *s. l.* B[2]) miserrimae *Dess.* : miserae sim *codd.* **7** [necessitatis] *om.* V *del. Dess.* : div. et nec. MβE : div. necessitate π : div. vel nec. ς : miserae simul div. et nec. *Helm 1955* (*cf. quae scripsi 1974, 35 sq.*) impetrandum *ex* -am M **10** credati surgentium B (*corr.* B *vel* B[2]) : -is surgentium M **12** solum MβADJ (*corr.* J[2]) **13** parricidium me credo M (*corr.* M[2]) β **14** futurum M (*corr.* M[2]) quam (*alt.*) : quo β **17** singularis *scripsi 1974, 37* (*cf. e. g. Cic. in Caecil. 27* innocentia singularis) : -orum *codd.*, *quod def. Sh. Bailey[2] 192* (*'seems to refer to other people acquainted with the situation, who, innocent themselves, cannot believe that the praediction will come true'*)

centia ⟨ab⟩rogat, sentio, patior, agnosco. ne quis me tamen laborare putet miserae persuasionis errore, accipite, cur non possim dubitare de fato: parricidium credit qui facturus est, non timet qui periturus est.

2 Ante omnia igitur a gravitate publica peto, ne pro tota innocentia mea contenti sitis hoc, quod volo mori; nec, quia videor contendere cum mathematico, vincere necessitates, expugnare fatum, ideo mihi bene credi putetis et vitam. aliud est facinus non esse facturum, aliud mori velle, ne facias. quin immo, si qua est fides, hoc, quod vos constantiam putatis, infirmitas est. quod ad suprema confugio, animum meum novi. novissima victae mentis integritas est in mea potestate; brevi non habebo nec mortem. fidem vestram, P.C., ne quid amplius de misera pietate speretis. qui mori volo, ne parricidium admittam, non invenio, quemadmodum illud possim non facere victurus. nam quod ad patrem pertinet, qui me retinet vivere nolentem, non miror, quod adhuc recenti gloriae nostrae gaudio stupet, et in opera mea totus oculis animoque conversus parricidam non videt per virum fortem. hic est animus, quo me quamvis denuntiatum praedictumque servavit, et, cum incertis adhuc dubiisque virtutibus praestiterit, ut viverem, praestat meritis actisque, ne moriar. nunc ille, quod pietate, quod

1 ⟨ab⟩rogat *Sh. Bailey ib.* : negat *Schulting, quod defendi 1974, 37*   patior : opacior B (o *del.* B^2) : pa≡tior M   nequissime V   **2** cum δ   **3** facto M   patricidium *ante corr.* B : parridium V   **5** Ante : an B (*suppl.* B^2)   **7** vidior contedere B (*corr.* B^2)   **8** factum M   **11** suppraemam BM (*corr.* M^2)   **12** novi *om.* M (*suppl.* M^2)   victae *erasum in* M : vite M^2 β A δ : vitae *Lehnert* (*huc fort. pertinet decl. min. (Ritter) 9, 21* devicta mens (devincta *Gron., Ritter*)).   **13** habeo BMπ AD : -eam E   nec *om.* δ   **15** ne : ut Bπ *quod retinuit Reitz. supplens* ⟨non⟩ admittam.   **17** qui *om.* M   me retinet : nec meriti nec B : nec mori nec M (*corr.* M^2)   non minor V   **19** animosque M   **21** ≡≡nuntiatum M (*suppl.* M^2)   servit B (*corr.* B^2)

videor istius perire reverentia, vocat parricidium suum, et in orbitate, quam facere sibi videtur, non remedium meum, sed suum spectat adfectum. filium, qui vult mori, ne parricida sit, aliter sibi videtur remunerare non posse, quam ut
5 ipse moriatur.

Merito prorsus, merito miserum senem tristes sollicitudines et praescii metus ad mathematicum et responsa miserunt. debui vir fortis nuntiari, parricida praedici. sive enim miserae coniugis prodigiosa fecunditas tumultuosis pulsibus
10 maritales inquietavit amplexus, seu per anxias noctes dirosque somnos feralibus senex imaginibus agitatus dicitur ad notissimum sacrae artis antistitem non spes, non avida vota, sed suspiria, metus et praesagum magni nescio cuius incerti detulisse pallorem. quid aliud hoc esse vultis, P.C.,
15 quam primam fatalis instinctus necessitatem? de partu uxoris non potuit non interrogare, deinde non credidit.

Referam nunc, P.C., cuius artis, cuius fuisse dicatur auctoritatis, quem putavit adeundum, qui sic timebat? homo qui, quod certum habeo, plurimis meruerat experimentis,
20 ut ad illum velut ad oracula deorum plenumque sacro spiritu pectus hominum sollicitudines metusque confugerent, dicitur inspecta totius ratione caeli, digestis sideribus in numeros ad publici privatique fati stupuisse conspectum, et tanta prosperorum tristiumque congerie magis ipso consul-

1 vocat *om.* B (*suppl.* B²) **2** sibi facere δ **3** filium *Reitz.* : -ius *codd.* vul B **4** remunerari B²P AD **6** miserum vel misertum B : *post* miserum *ras. 6–7 litt.* M : senem miserum β **7** miserunt : miserum B **8** praediti M (*corr.* M²) **11** dicitur : *cf. l. 17 et 22* **12** antestitem BV **13** praesagum *ex* -ium M : -ium πO **15** quam : quo β pri^mam B parta B (*corr.* B²) **18** *post* timebat *signum interrog. posui* **20** oraculō≡ (a *supra* ō) B (*corr.* B²) **23** a^d B stipuisse M (*corr.* M²) **24** consultor B (*corr.* B²)

tore perterritus diu non commississe verbis quod videbat.
4 sed o virum gravitatis antiquae dignumque, cui se fatorum
arcana nudarent! cum partus, de quo quaerebatur, multa
praestaret, propiora prospera, laetos incipientes annos, non
fuit contentus meliora praedicere, et, quae certissima est 5
vera proferentium fides, quicquid deprehenderat, protulit
in medium et proclamavit futurum virum fortem, deinde
parricidam. quis umquam, P.C., fiducia maiore respondit?
cum summum facinus denuntiaret, ante se dixit probaturum. 10

Fecerat profecto, P.C., interrogando mathematicum pater rem non educaturi, si quid tristius conperisset, nisi hoc
primum de fato fuisset, ut viverem. sed nec mathematici
fides circa momentum aliquod ⟨ne⟩que cessavit ordine[m]:
non numerus fefellit, non sexus in partu, non iuventa, non 15
robur. illa quoque, quae velut extrinsecus consentiebant,
adfuere responso: bellum, hostis, acies ad illam ipsam, qua
fortiter facere poteramus, aetatem. pater vero periculi sui
denuntiatione non territus arma mihi (pro tristis necessitas!), arma ipse circumdedit et suis ad pugnam manibus 20
aptavit, tamquam mathematico iam credidisset. quis miretur, quod responsum [non] contempserit, dum sperabat, ut

4 praestare Bπ *post* praestaret *comma posuit Reitz.* propriora BM prosperat B : -spexerat B^2 **8** fiducicia B **9** ante *e. q. s. : dixit facinus se ante probaturum esse, scilicet cum iuvenis se virum fortem praestaret.* **11** profecto *ex* pro fato (*ut vid.*) M interrogandum B **13** fuit β **14** monumentum B (*corr.* B^2) ⟨ne⟩que *et* ordine[m] *Helm 1955* : aliquodque (o *ex* i *corr.* B^2) BV : aliquo M : aliquemve βAD : aliquem cumque E : aliquemque δ **16** consentiebant : non sentiebantur M **17** bellum *ex* -lo B hosti B (*corr.* B^2) *post* illam *ras. 4 litt.* M quam M (*sed corr.*) δ **18** periculi sui : -is in V **19** necessitatis Bπ **22** [non] *del. Sh. Bailey*[1] *74 recte, ut e l. 19 elucet.*

fortiter facerem? mori me non vult, et iam non superest nisi parricidium. o mors laudanda fortibus, expetenda miseris, non recusanda felicibus, quantum te quaesivimus in bello! tuli enim, deos testor, in aciem, tuli non virium iactationem,
5 non gloriae cupiditatem, sed ut patriae praestaret aliquid vilitas mei, ut hunc mihi deploratum spiritum, hoc destinatum damnatumque corpus publicarum utilitatium usus absumeret. ibi primum miser didici, quam multa nescientes, 5 quam multa faceremus inviti: in medios hostium globos
10 perditus pugnator exilui, cessit acies; densissima quaeque certamina solus invasi, resistere nemo sustinuit; obviis ictibus membra nudavi et ad incurrens ubique ferrum vitalia parata circumtuli; vacua circa me tela ceciderunt. miserum me deceptae cogitationis eventu! fortiter feci, dum mereor
15 occidi. recedite, gratulationes, abite, laudantes; non circumeo templa, non reddo vota numinibus: ad parricidium veni. quem ego paulo ante passus sum miserae conscientiae pudorem! ad patrem arma non rettuli; timui quin immo, ne mihi, dum revertor, occurreret, ne in oscula mea plenasque
20 adhuc victricibus telis manus incauto rueret amplexu. quam tunc inter ceteras exclamationes deducentis exercitus vocem, quod circumstantis populi murmur excepi! 'magnum felicemque iuvenem'; si subito moreretur!

Adiuvate, dii pariter atque homines, dum perire concu-
25 pisco, dum volo; miseremini, ne hunc ardorem fugientis animae dilatione laxetis. proclamo, testor: in novissimo fati

1 ⟨iam⟩ mori *suppl. Reitz.* : ⟨nunc⟩ m. *Helm 1911* **2** miseseris B **6** utilitas V mihi *om.* β **7** utilitatium BMD : -tum B[2] *cett.* assumeret MS **8** quam (*utrumque*) : quod *ante corr.* P : quo S **10** exilii βγδ et densissima α **11** obviis *ex* -vus B : -vius E *quod aeque bonum videtur* **14** eventum BVπ **16** vota *om.* M (*suppl.* M[2]) a B (*corr.* B[2]) **19** mi B (*corr.* B[2]) : me E **20** victribus M (*corr.* M[2]) amplexu *ex* -us M **22** circumstantes BVO **25** miremini B

stamus abrupto, prope est, ut occidat patrem parricida
praedictus, cum est mori paratus. quid me, pater, adhuc
detines, quid moraris abeuntem? melius quidem fuerat
hunc spiritum aut in ipsa maternorum viscerum sede com-
primere aut, ut primum contactu suo caelum terrasque pol- 5
luerit, festinata morte dimittere. sane tamen caritas patriae
privatos vicerit metus, et in honorem virtutum scelera
nutrita sint; quicquid est, propter quod educari me tanti
fuit, explicitum peractumque est. restat una pars fati: ulti-
mum solumque facinus. frustra me consolaris aequani- 10
mitate patientiae tuae; non idem utriusque nostrum discri-
men agitur: tu mori periclitaris, ego patrem invitus occi-
dere.

6 Hoc primum itaque excuso vobis, P.C., quod praemium
peto. satis sit hactenus viri fortis nomen agnoscere, hucus- 15
que auctoritatem sacrae legis attingere, ut illam in advoca-
tionem [sacrae] mortis adducam. relaturum me putatis illa
optionum verba sollemnia, non capere magnorum pretia
meritorum solas aequitates; tanta remunerandum benigni-
tate quod fortiter fecit aliquis, quanta sollicitaretis, ut face- 20
ret? nemini umquam minus solvendo civitas fuit: praestiti,
post quod mori continuo deberem.

Sed securi estote de aviditate summae potestatis. illud
infinitum, illud immodicum, quod nobis voluerunt licere
leges, intra se consumit ille, qui morit⟨ur⟩. titulos, imagines, 25

3 abuentem B : auentem B^2 **5** polluerat M : -luit *Reitz.* **6** tamen cum caritas BMπ *et retinuit Reitz., qui sequens* et *del.* patriae *om.* V **7** in honorem : innorem B (*corr.* B^2) **9** -que *s. l.* M **11** patientia (*omisso* tuae) V : -ia tua A : -iaque tua β δ (*cf. 69, 9*) **12** tu : ut V **15** sit *om.* M (*suppl.* M^2) **17** [sacrae] (*e priore linea*) *del. Sh. Bailey*^{2} *193* **18** verba – meritorum *om.* B (*suppl.* B^2) **19** remunerandus *Lucas* **21** solvendo umquam minus β **25** consumat *Winterbottom* ille qui : il B (*cetera suppl.* B^2) moritur *scripsi 1974, 39* : meruit *codd.* : mori vult *Sh. Bailey*^{1} *74*

honores servate victuris; mihi praestate salutem patris, in-
nocentiam meam, temporum pudorem. quaeso, ne mihi
ideo praemium negetis, quia fortassis et hoc debeatis
odisse, quod fortiter feci; extra invidiam est optio, cum id
5 exigam, quod inpetrare potuissem etiam antequam fortiter
facerem. nam quod obiter optionis reddo rationem, quaeso,
ne quis ideo me parum aut praemio fidere credat aut causis,
quia utriusque iuris miscui preces; ignoscite ardori perire
cupientis, quod pariter inploro quae singula sufficere potu-
10 issent. fidem quin immo vestram, si qua adhuc lex est, quae
adiuvare possit mori volentem, commodate, conferte. [est
quod in] utriusque iuris auctoritati est, quod in mea morte
tribuatis: praestate causis ut moriar, praemio ut sepeliar.

Sentio, P.C., hoc primum ab adfectibus publicis pe-
15 tendum, ne quis ideo mori me velle non credat, quia potius
ad causas ac verba confugi, quia a vobis malui petere, quic-
quid ab his potui manibus accipere. merui, fateor, malignas 7
interpretationes: vir fortis, ut morerer, a bello reversus
arma posui, populi favorem, gaudia civitatis intravi. sed sive
20 hoc est sepulturae suae magna reverentia, pessimeque ad-
ditae pectoribus humanis infirmitatis, ut esset, quod time-
ret, qui non timet mortem, seu decuit innocentiae amore
pereuntem tranquillitas magna pereundi, ignoscite, quaeso,

1 salute B **3** quia : qua B (*corr.* B²) quia – feci : *cf.* *74, 13* **9** suffice V **10** qua : quam B **11** est quod in *delevi* *1974, 39 sq.* : in *del.* M : est quod βγ **12** iu≡ris B : utris H auctoritati *scripsi 1974, 39 sq.* : et auctoritas (-tatis E) *codd.* : est quod in utriusque iuris ⟨honorem vestra praest⟩et auctoritas *Reitz.* : est quod utriusque iuris auctoritati [est quod] in mea *e. q. s.* *Sh. Bailey² 193* **16** ac : ad ME : at S **19** intravi *ex* -vit B sine β AD **21** peccatoribus B (*corr.* B²) infirmitatis (*ex* -es) π *et coni. Obrecht* : -es *cett. Lehnert, at plur. hoc loco ferri nequit; quod ad gen., cf. e. g. 72, 7 sq.* **22** seu *Dess.* : sed *codd.* : sive ς **23** perrereuntem B (*corr.* B²)

cunctationi, patientiae, morae: si me continuo occidissem, tamquam parricida moriebar.

Neque est, P.C., quod excludi praemium putetis contradictione patris. eximus per magnorum operum reverentiam de necessitate parendi, et aut interim nobis magna venit 5 contra nominis huius potentiam de virtutum favore libertas, aut obsequia peracta demum optione repetemus. non est, quod vos resistentis moveat auctoritas; neminem invenias mori volentem, qui non habeat aliquem vetantem: ille, cui praesto non sunt pignera caritatis, lacrimis tamen audien- 10 tium et consolationibus et promptissima semper exhortatione retinetur. parentibus vero circa liberos unus adfectus est: favere vitae, timere mortem. non habent patientiam nec iustae orbitatis, et inter supplicia [† nemo] poenasque omnes tamen illis innocentes, omnes miseri sumus. ego, 15 P.C., communem hanc impatientiam senis accendo pietate, reverentia. fieri non potest, ut se mori debere persuadeat patri filius, propter quem se videtur occidere.

8 Hactenus leges, hactenus merita virtutum; veniamus ad necessitates. mori volo: ita [ut] non reddidi causas? ita non 20 ex hac destinatione sentitis, quicquid dici potest, quicquid dici non potest? viderit, quid nos hucusque protulerit; hinc incipit ratio, quod volo. fingite unum ex populo turbaque

5 interin B **7** demŏ obtione B : domum opt. β **10** pignora π AE **14** orbitates V nemo *om.* E δ *del. Hammer et Reitz.* : nos *Helm 1955* : merito *Dess.* : merita *Klotz, Lehnert* **17** persuadebat β D **18** patri *ex* -is M : filius patri δ **20** [ut] *del. Reitz.* : *s. l.* π : *habent cett.* non (*prius*) : nunc M : *om.* β γ δ : modo *Hammer, Lehnert* reddi M (*corr.* M[2]) P (*corr.* P[2]) ita (*alt.*) *om.* M **21** -quid dici potest *om.* B (*suppl.* B[2]) **22** videritis ς (*cf. quae scripsi 1974, 41 et Sh. Bailey[1] 75; adhuc dubito*) quid : qui *Dess.* **23** *post* volo *dist. Reitz.*

petere ius supremorum; non debet hoc vetari, quotiens habet causas, non potest, quotiens non habet. scilicet enim verendum est, ne ad hoc inconsulte, ne temere levitas humana prosiliat, et credibile est, ut quicquid apud hominem
5 pro vita dici potest, ipsa sibi vita non dixerit? abite, gratulationes, silete, blanditiae; quotiens iam putatis noluisse me mori? primum hoc maximumque pro incolumitate hominis natura commenta est, ut periremus inviti, et contra tot adversos casus patientiae nobis aequanimitate succurreret.
10 inde est, quod inter luctus et desperationes foeda vivacitate duramus. an vos me movere non creditis, quod iuvenis sum, quod modo vitae voluptates, modo gaudia lucis ingressus sum? quantopere mihi blanditur, quod publicis ex acie reportatus umeris laetitiam civitatis implevi! quotiens meher-
15 cule haec vulnera et rorantia hostili cruore arma conspexi, animum supra necessitates erigo, supra fatum pono. sed omnia mihi iam discussa, consumpta sunt, et honeste pereundi ratione victa cesserunt. quid mihi amplius cum corpore, quod oderunt oculi sui, cum quo cotidie properans
20 anima rixatur? non sunt mea membra, quae possim velut hostis alicuius lacerare, confodere. homini, qui semel renuntiavit rebus humanis, non redditur vita, sed tempus, et ipsa cupiditas ratioque pereundi hoc ipso quo vetamur, adcrescit. felicior mehercules, qui moritur, antequam debeat,

1 ius supremorum *Reitz.* : ius supraemiorum *in* iussu praemiorum (*quod habet* V) *corr.* B *vel* B^2 : ius praemiorum *cett. Lehnert* hoc : hic B (*corr.* B^2) **3** consulte Bπ **6** voluisse M D **7** maximumque *Reitz.* : maximum quod *codd.* **8** et : ut *Reitz. fort recte; an* et ⟨ut⟩? **11** moveri ς *Lehnert* sum E (*cf. l. 13*) : sim *cett.* **15** haec vulnera : *at 65, 13 dixit: 'vacua circa me tela ceciderunt'.* conspexi *ex* -it M **16** fatum ς : fretum (fertum E) *codd.* **17** honeste BM : -ta *cett.* **19** cū≡ B^2 **21** aliquis *Francius* **23** quo : *cf. H-Sz. 575* **24** qui non moritur B P

antequam velit; paene sero renuntiat vitae quisquis sic ad exitum pervenit, ut hoc illum facere nemo miretur. ei tantum debet mors negari, de quo non sufficit hoc poenae genus, ut ipse se potius occidat.

9 Nam quod lex iussit, ut moriturus redderet causas, quod 5 insepultum voluit abici, si sic properasset erumpere, ut non nuntiaret hoc prius, non fateretur, fallitur, quisquis ideo factum putat, ut teneremur in vita. illa vero non timet pereundi temeritatem, nec secretum doloris alieni libenter inquirit. sciebat illos non [aliter] ausuros proferre causas, 10 quos sceleris conscientia, quos maioris cruciatus metus in suprema compelleret. igitur ne supplicia properato lucrarentur obitu, rursus in poenam nocentis insepulti corporis revocavit iniuria. lex placida, mitis causas mortis reddi voluit, non aestimari. 15

Possum igitur, P.C., publica quadam voce generis humani respondere quaerentibus causas mortis interrogatus, at ego difficilius redderem vitae: quid iuvat, o misera mortalitas, animam per tot annos, etiam, si natura patiatur, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere com- 20 plexu? si cuncta gaudia nostra, si voluptates et quaecumque ex hac universitate mundi vel sollicitant aspectu, vel blandiuntur usu, diligenter excutias, tota vita hominis unus est dies. humiles prorsus abiectaeque mentes, quas non implent

1 renuntiat sero M quisquis sic E : quisquis (*omisso* sic) δ : quisque (quis me A) sic (sit D) *cett. Lehnert, sed quisque = quisquis in decll. non legitur* **8** inviti ς **10** sciebat : -ci- *in ras.* B[2] [aliter] *del. Reitz., Sh. Bailey*[1] *75* : ante *conieci 1974, 42 sq.* (*cf. l. 7* prius) : alteri *Watt* : *frustra def. Helm. 1955. an e voce* alieni *perperam repetita ortum*? **11** quos sceleris conscientia *om.* M quos maioris cruciatus *in ras.* M **13** obitur α J : -icitur B[2] : -iter HO nocentes δ **16** quandam B (*sed corr.*) V : q̄da M (*corr.* M[2]) **17** interrogatis BV **18** ad V vivat *ante corr.* B **23** usu : visu βE dilengenter B (*corr.* B[2]) hominis vita M

haec eadem semperque redeuntia. at qui honestis operatus artibus sciat, quis finis bonorum, quae vera felicitas, numquam sibi videbitur praematura morte periturus, et lucis causas ad animum mentemque referentium neminem coti-
5 die vita non satiat. relaturum nunc me putatis, quanto plura 10 sint in hac aevi brevitate fugienda, comparaturum gaudiis, prosperis metus, calamitates? illa, illa aestimemus, propter quae fatigamus votis deos, propter quae brevem querimur aetatem. nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. non
10 pudet propter haec ferre debilitates, luctus, spatia morborum, et, cum liceat evadere, malle pati? finge tibi velut ipsam proclamare naturam: 'receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerumque consortium et per succedentium vices in ordinem mortalitatis natus bona nostra vidisti; admitte poste-
15 ros, cede venientibus.' nescis te, quanto diutius vixeris, tanto magis inpatientem perire? quantumlibet prorogentur tempora, iungantur aetates, quandoque tamen non potest non exitu perire miseri, qui moritur invitus. miraris, quod suprema mea ipse praecipitem? numquid enim non hoc agunt singuli
20 dies? omnis nos hora per tacitos fallentesque cursus adplicat fato, et in hac turpissima perpetuitatis cogitatione districti per

1 ⟨semper⟩ semperque *Castiglioni, bene et fort. recte* at *Sh. Bailey*[2] *193* : ut *codd.* qui ς : quisquis M : quis *cett.* operatus B : -tur M **7** illa (*prius*) : *ex* illu B : *om.* M β γ estimus M (*corr.* M[2]) **8** querimus M A **10** spatia : *si sanum est = longa s.; an* [s]pati⟨enti⟩a⟨m⟩*?* **12** es : est V **13** succendentium BV **15** viceris β **16** impatientem (*Francius*) perire *Watt* : impatientiam parere *codd.* **18** miser est V invictus M **19** agem (*corr.* M[2]) singulis M **20** omnes M β **21** districti π : de – *cett.*

exigua festinantis aevi momenta praemorimur. faciamus potius de fine remedium, de necessitate solacium; exeamus sponte, consilio, pleni securitatis, gratias agentes. solus vixit, quoad voluit, qui mori mavult.

11 Indulgete, quaeso, saevae tristesque causae, indulgete, virtutes, ut mori tamquam magno animo velim. ita non sufficit ad maturandos exitus quod fortiter feci? infirmae prorsus terrenaeque mentis est, ut numeretis annos; ego, quae felicissima vel lassitudo vel satietas est, virtute consenui. quid adhuc inter accidentia fragilesque casus ago? homo receptus in publicas gratulationes praesentiae humilitate decresco: minores fiant necesse est diuturnitate, quorum initia confirmavere successus. cum iam nec operibus nec

1 sqq. *Schol. ad Luc. 4, 478 (Usener 138): unde Quintilianus: faciamus de fine (fune codd.) remedium de necessitate virtutem. solus vixit quoad voluit, qui mori maluit.* **2** definéremedium B : definire medium γ δ **4** quo advoluit M (*sed corr.*) S : -que adv. P : qua adv. A **5** tristeque V : -ique *Reitz.* **6** virtuti *Reitz.* (*vide infra*) : veritates *dubitanter Sh. Bailey*[1] *75, qui ita locum interpretatur: 'Son wishes for the moment, to pretend that he is moved to suicide by lofty philosophical considerations. The true reason (saevae tristesque causae) ... is therefore requested to remain in the background.' sed propter mentionem virtutum dubito, neque adduci possum, ut credam v.* virtutes *corruptam esse, cum mox de hac ipsa virtute iterum mentionem faciat ('quod fortiter feci, virtute consenui') – plur. autem propter praecedens plur. et propter rhythmum positum credo. quod si quid mutandum,* virtuti *cum Reitz. legendum, licet ille locum non recte interpretatus sit. vide etiam quae scripsi 1974, 43 sq.* **7** infirmae : inmae M (*suppl.* M²) **8** numeretis (*cf. 73, 3* vultis) : numeret aetatis *Plasberg* **10** quid : d *in ras.* B iter B (*corr.* B²) **12** diuturnitata β **13** non firmavere *Schulting, sed* successus *hoc loco non = 'quae sequuntur', sed = 'felicitas', cf. Calp. Fl. (Håkanson) 8, 13 sq.* nescit stare successus, et quotiens prodire felicitas non potest, redit. *post* successus *distinxi*

felicitati possit accedere, cum fortuna ruere dementia est et aetatem trahere pereuntem; nullos ego senes degere turpius puto, quam qui fortissimi fuerunt. vultis expectem, ut putres artus foedet pudenda canities, ut sanguine membra
5 vacuata vix nitantur ad gressus, ut hae laudatae manus nec ad cotidianae vitae ministeria sufficiant? quam miserum, quam deforme est meminisse quod fueris, referre cicatricum tuarum redundationes et frigidam praeteritorum memoriam, cum iam fidem membra non habeant, supra sua
10 facta rideri! festinato exire de saeculo debeo, dum alacre corpus, dum spiritus viget, dum teneor, dum desideror, et hoc volo deberi manibus meis, animo meo. favete, dii pariter atque homines: mortem vir fortis inveni. est haec communis mihi cum multis fortasse causa, sed veniamus ad
15 meam.

Si mihi mathematicus denuntiasset damna membrorum, 12 gravem corporis perpetuumque languorem, ignosceres tanta mala vel incerta fugienti. plus est, quod expavesco, quod timeo; minatus est mihi manus meas meus animus,
20 nullumque voluit esse momentum, quo securus intrepidusque requiescerem. iussus sum vitam per anhelitus metusque consumere. quis inter haec spei, quis consolationis est locus? mori debeo tamquam nocens, si mathematicus verum dixit, tamquam miser, si mentitus est.

25 Quid, quod me futurum dixit parricidam? en quem mittamus in experimentum, cui credamus! placet potius fu-

1 accedere M : -cidere *cett.* ruere : revere B : re vera B² : vere V **2** nullus B **3** ut : vel B **5** haec B (*corr.* B²) *et ante corr.* P **6** cotidianec B **7** quod meminisse fueris β cicatricium P **10** de saeculo exire δ **12** hoc – meo : *cf. 83, 4 sq.* **13** *an* vir⟨i⟩? est – causa : *multis fortasse causa moriendi fuit, quod viri fortes videri voluerunt* **21** anhelatus B : hanelitus β **22** quis *ex* qui B **25** dixit futurum δ en quem : ecquem δ : *puto* en quae *legendum* **26** cui *sc. experimento* potius *Schulting* : post *codd., Lehnert*

turorum incerta[m] tractare ratione[m] quam ad diversas persuasiones et ad loquacissima humanorum pectorum ingenia variari[s]. parricidium dictus sum facturus; si possum post hoc vivere, non sum innocens, etiamsi non fecero.

Interrogare mehercules hoc ⟨loco⟩ libet vos, omnes liberi, omnes parentes: quem mihi post hanc denuntiationem adsignetis animum? homo sum, cuius corpus iratum fortasse saeculo numen velut aptissimam facinori videtur elegisse materiam, cui in primis continuo natalibus adsignata est virtus pariter et facinus, omnium incredibilium diversorumque pariter capax, omnibus difficultatibus novitatibusque sufficiens, sceleribus miser et, sine morte sua, nocens, in quo debeatis ipsas quoque odisse virtutes.

13 Nescioquae me prodigiosa feritas in patrem velut telum aliquod casurumque pondus librat, inpingit. facinus me manet, quod contra fidem est, quod profuturum mihi negatur ut nolim, cuius non tempus, non locus, non causa praedicitur. an mori debeam, vos aestimabitis; non debui nasci.

Sentit pater, quanta sit praedicti sceleris inmanitas, et ideo temptat efficere, ut mathematicam artem non putetis, ac modo contendit non esse fatum, et cuncta casu fortuitoque decurrere, modo, etiam ut providentia regantur, non posse tamen humana scientia deprehendi. dum utrumque colligo, interim apud gravitatem vestram depono sensisse

1 incerta[m] (*n. plur.*) *scripsi 1974,44* : -am *codd.* ratione[m] *scripsi ib.* (*quo accepto* incertă ⟨certă⟩ *suppl. Sh. Bailey[1] 75*) : -em *codd.* quam *scripsi* (quid *conieci 1974,44*) : qui *codd.* **3** variari[s] *scripsi* : -is *codd.* **5** ⟨loco⟩ *suppl. Dess.* (*cf. 170,3; 314,14; 329,23 sq.; 340,24 et alibi*) **6** *post* parentes *possis etiam commate distinguere* denuntiationem *ex* -es B **8** aptissimum β vedetur V egisse M (*corr.* M²) **10** pariter *om.* β **11** omnibus miser diff. B (miser *del.* B²) **14** patre M **17** nollem BM : nollim V non causa non locus δ **19** senti BA (*corr.* B²) **20** mathemacam V **21** factum BM AD

aliquid etiam patrem, cum metuit. ego mathematicum probavi dixisse verum, ille cre⟨di⟩dit esse dicturum.

Casune tibi, pater, haec diversitas videtur in corpus unum dissentientibus solidata primordiis, ut summo vertice locatus igneus vigor cuncta gravia calidi spiritus ardore suspenderet, profundus umor ad ima demersus, unde cotidie superpositi caloris alimenta traherentur, terrenum pondus in medio quanto superne spiritu, tanta penitus inanitate subnixum librata mole consideret, ut saeculorum infinita series per adsiduas temporum vices sua lege festinet? quid haec fulgentium siderum veneranda facies? quod quaedam velut infixa ac cohaerentia perpetua semelque capta sede conlucent, alia toto sparsa caelo vagos cursus certis emetiuntur erroribus, ista credis passim fortuitoque disposita? rogo, quid melius ratio fecisset? deus haec, deus, fabricator operis immensi, ex illa rudi primaque caligine protracta posuit in vultum, digessit in partes. postquam dederat universitati parem dignamque faciem, spiritum desuper, quo pariter

11 sqq. *Firm. Mat. err. 17,1 (Ziegler 61,5 sqq.) … alia plurima sidera quae videmus, ex quibus quaedam velut infixa et cohaerentia perpetua semelque capta sede conlucent, alia toto sparsa caelo vagos cursus certis emetiuntur erroribus.*

1 patrem etiam δ probavi : conprobavi M **2** cre⟨di⟩dit ς : credit *codd. Lehnert* **5** gravia : levia ς : ⟨non⟩ gravia *Schulting* : aeria *Hammer* (*sed cf. l. 7 sq.*) **6** ima : una πPE demersus esset unde M **8** quantum M spiritus M tanto πβE **11** siderumque BVδ : siderum≡ M (-que *e sequ.* ve- *ortum puto*) **13** tota Vψ spasa M (*corr.* M^2) colo *ante corr.* V **14** *post* erroribus *comma posui* (*signum interrog. Lehnert*) **16** immensi : universi S protracta *Obrecht* : -tum *codd.*; *an suspicari licet ipsum auctorem propter illud* operis immensi *errasse*?

⟨omnia⟩ animarentur, inmisit. inde est, quod quidquid nascitur, consociata numinis proprietate signatur et in totam aevi sui brevitatem conpositum firmatumque sic accipit futura quasi vitam. haec credo, pater, terrori primis fuisse mortalibus, mox admirationem consumpta novitate meruisse. paulatim deinde hoc, quod stupemus, animus ausus diligenter adtendere in arcana naturae sacrum misit ingenium, et ex adsiduis observationibus notisque redeuntibus latentium ratione collecta pervenit ad causas. miraris fatum hominis posse praedici? defectiones siderum laboresque narrantur, nuntiantur origo tempestatum, lassitudo ventorum, quod sidus immodicos solis ardores, quod severas minetur hiemes, quid significent sparsi longius crines, quid ardentius solito iubar, quid excussa flamma sideribus. non invenio, quid esse possit certius verae artis ingenium quam dicere quid futurum sit, fieri deinde quod dixerit.

4 sqq. *Firm. Mat. err. 17,4 (Ziegler 61,30 sqq.) Haec enim omnia cum essent male conposita, terrori primum fuere mortalibus, dehinc consumpta novitate quasi ex longa aegritudine convalescentibus hominibus natus est quidam ex admiratione contemptus. Sic paulatim, quod stupebat animus, ausus est diligenter inquirere et statim in arcana fictarum ac vanarum superstitionum sagax misit ingenium. Tunc ex assiduis tractatibus latentium ratione collecta, pervenit ad causas ...*

1 ⟨omnia⟩ *ante* pariter *suppl. Hammer, transposui* animarentur V **2** consocita M (*corr.* M[2]) **3** aevi sui : me visui B : aevi *om.* M (*suppl.* M[2]) : sui *om.* P (*suppl.* P[2]) formatumque *Schulting* (*sed cf. 162,25; ThLL 6,812,45 sqq.*) **4** vita (*ex* -am) M terroris primi V fuisse primis δ primum *Becker* **7** sacro – ingenio BVδ : sacra – ingenia M (*cf. Firm. Mat., quem supra laudavi*) **11** nuntiatur MEδ **12** severas ς : serenas *codd.* **13** miretur β **14** exclusa BM **15** verae : ve M (re *suppl.* M[2]) ingenium *Schulting* : -nio *codd.* : indicium *olim suspicabar, sed non opus est.* **16** sit *ex* si V deinde fieri M

Quod si esse artem mathematicam probant natura, ratio, experimenta, pater quoque, qui credidit consulendum, superest, ut ostendamus verum dixisse de futuris, quem de praeteritis non possumus probare mentitum. accipite primam certissimae scientiae probationem: homo, qui de partu consulebatur, non confudit turbavitque responsum, nec per varias ambages indeprehensibilem sparsit errorem; nihil ita locutus est, ut illud audientium interpretatio traheret dirigeretque, quo mallet. atquin in eo tota ratio fallendi est, non dare consulentibus quod deposcant, sed caligine magnaque promissorum vanitate suspensos sic dimittere, ut, quicquid casus attulerit, putent esse praedictum. an scilicet haec fuerit ratio fingendi, quod dicebat usitata, communia, quae futurus pater facile crederet, libenter audiret? 'fortiter,' inquit, 'faciet filius tuus.' rogo, ubi magis desinit, qui mentitur? sed quibus ille, dii deaeque, signis, quibus impletus est notis, qui de parricida dissimulare non potuit, cum quaereret pater! artem tantum mirari me, pater, putas? ego miror animum, stupeo constantiam. 'erit,' inquit, 'vir fortis – et parricida.' rogo, quae ratio fallendi est ea ⟨a⟩dicere, propter quae nec prioribus debeat credi? in parricidio quod prospiciebat mathematicus, haec sola ratio fuit mendacii, ne praediceretur.

Fero tamen, ut quis in aliis consultationibus decipi possit; at errare de futuro parricida non magis mathematicus pot-

1 esse *in* est *mut.* B : artem esse (*sed transp.*) M naturae B (*sed corr.*) M **4** mentium M (*corr.* M²) **6** confundit B (*sed corr.*) VA **8** illud ς : -um *codd.* (*scilicet* -ud *ante* aud- *exciderat*) **9** atqui πδ in *om.* VMβAD **10** caliginem B **11** varietate ς (*cf. 154, 17*) **12** attulerint V esse *om.* M **15** faciet : -eret BH : facęiet O **17** est *om.* M (*suppl.* M²) **21** ⟨a⟩dicere *Reitz.* : di- *codd.* nec *om.* M (*suppl.* M²) credi debeat δ 'vel parricida' M² **24** ferro V *post* possit *distinxi et* at *scripsi 1974, 45* : aut *codd.*

16 est quam pater interrogare. omnes, sicuti apud sacrae artis antistites satis constat, animae proprietates et futuras mentium corporumque formas ex illorum siderum qualitate, quibus in ortu suo †cuncta† gignuntur, accipiunt. aliquis vagi numinis errore perstrictus est: vitam transiget ille dis- 5 cursibus. placida conceptum stella signavit: erit modesta lenitate conspicuus. ardens nascentis horam sidus accendit: viribus pariter moribusque flagrabit. ... languido iam vergentis in proclive mundi: hebescentibus tardior membris similis senectae iuventa pigrescet. iam si cui principalium 10 deorum fulgor inluxerit, in populi consurget imperium. credo mehercules in illum natalem monstri mei diem iratorum numinum conspirasse violentiam sedemque prodigiosi spiritus conlato pariter igne pressisse. si verum est post vetusta saecula et innumerabiles annos reddi rursus aliis 15 corporibus animas, fortassis in me renatus sit aliquis ex illis, quorum scelere violatus dies mundum subito mutavit, quos ⟨per⟩ maria terrasque fugientes furiales faces et ultricum dearum terror agitavit.

Necesse est et maiores notas ventura praemittant, quae 20 non temere nascuntur. sic futuras tempestates pelagi fragor

2 antestites B (*corr.* B^2) V : antistes P (*corr.* P^2) **4** *cum* omnes *subiectum sit,* cuncta *corruptum est; nam etiamsi* suo cuncta *pro* suo quaeque (*cf. Stat. Theb. 5, 202*) *accipias, non placet* in ortu suo, *si per tautologiam ad* gignuntur *refertur; quare* in ortu suo iuncti signantur *vel* in ortu sociati ⟨si⟩gnantur *suspicor* (*cf. 76, 1 sq.*) **5** transiget ς (*cf.* erit, flagrabit) : -it *codd. Lehnert* **6** sign≡avit M **7** na^{s}centis M **8** languido : languidi et M E **10** pigrescet *Obrecht* : -it *codd. Lehnert* **11** fulgur A **15** vetustos M (*corr.* M^2) **16** sit *om.* β **17** est dies mundi β **18** ⟨per⟩ *suppl.* ς **20** et : ut M *at 'necesse est' sine 'ut' in decll. fere semper usurpatur.* praemittant *Lucas* : promittant (-ent E) VπPγH : permittant S O : promittunt *cett.*

et conscium nemorum murmur enuntiat, sic periturorum fata populorum ardentes caelo faces et crinita siderum flamma praecurrit. praedicebar bello, monstrabar armis, 17 agebat ante se ventura feritas publicas calamitates, et om-
5 nium malorum consummatione parricida ponebar. at si nunc ista putet aliquis fortuito, non arte sentiri, possit fortasse casu evenire, quod futurum sit; non potest casu fieri, quod praedictum est. ecquando umquam, pater, explicuit manifestius ullius fati necessitatem totus ordo responsi?
10 'vir,' inquit, 'nascetur;' evenit. 'educabitur, quamvis praedictus sit;' accidit. 'perveniet ad iuventae robur;' adolevi. 'viribus erit conspicuus;' eminui. 'aderunt bella;' venerunt. 'ibit in aciem te volente;' misisti. 'fortiter faciet;' feci. 'erit parricida;' si vixero.

15 Si, pater, tamen secretae profundaeque artis ratio reddenda est, nonne habere tibi grande consortium praedicti videtur ipsa diversitas? virum fortem dixit et parricidam: vicina sunt haec, etiam ut dissimilia, paria viribus, etiam ut mente dissentiant. quid enim me aliud notabilem fecit in
20 bello, quam quod non parco caedibus, cruore non satior, exultans super stratorum corporum strages, palpitantibus adhuc cadaveribus alacer insisto? virtutis sunt ista, cum hostis contigit; pax est, quae nos deprehendit, et cum iusta grassandi materia consumpta est, in facinus necesse est

3 praedicabar BVδ **4** ⟨in⟩omnium *suspicor legendum* **8** ecquando Mδ : et q. *cett. Lehnert* **9** ullius M : ill – *cett.* ordo *om.* V respondi β **10** praedictus *dubitanter scripsi* (*cf. 62, 21; 341, 16*) : -um *codd.* : ⟨parricidium⟩ praedictum ς *Lehnert, sed velut summum fastigium postponitur illud* erit parricida (*l. 14*) **11** iuventutis M robọ̈r V **12** eminui *Hammer* : et minis AE : et nimio O : et nimis (*quod in* et armis *corr.* B) *cett.* **15** tam M[2] **18** etiam (*alt.*) *in ras.* M **19** in bello *om.* S : *ante* notabilem *habet* P **23** iuxta crassandi V

otiosus ardor erumpat. ecce iam rei publicae praebita est quies; mihi tamen plurimum est cum gladio meo: totis diebus tracto ferrum, ad arma respicio, tela mea laudo, admiror, adloquor. crede, pater: et parricidium tam facile est quam fortiter facere, cum utrumque de fato est. 5

18 Sed quousque ratione colligam, quod exitu iam probatum est? quod nullis mathematicus dixit ambagibus, nullis dissimulari artibus potest. partem responsi futuram in alio opere iam vidisti, et, quod praecipue torquet animum, fides sceleris virtus fuit. explicata est auctoritas responsi, cum de duobus praedictis unum factum est, nec possis de veritate dubitare, quotiens cum incertis experimenta consentiunt. in responso, cui cuncta cesserunt, fieri non potest, ut hoc solum falsum sit, quod novissimum est. 10

'Non potest,' inquit, 'fieri parricidium.' vis mirer, pater, si non creditur futurum, quod, etiam cum factum est, vix creditur? falleris, si adversus praedictas necessitates sufficere credis, quod ego bonus filius sum, quod tu optimus pater. tu non mereris † scire, credo, ego utique nolle me scire †; quid est ergo fatum, nisi quod fit et non habet causas? 'quemadmodum ergo,' inquit, 'istud vitari potest, si fieri necesse est?' scilicet hac sola ratione, ut mors inter facinus hominemque ponatur. vincitur, pater, fatum, si resistas, vincit, si contempseris. ago quin immo gratias hoc solo nomine cru- 15 20

1 oc̈osus est V **2** totis viribus diebus V **6** *post* probatum est *distinxi* **7** nullis (*prius*) : nullus M P **8** in alio opere : *an* in illa priore? **10** explicita M (*corr.* M[2]) A **13** cuncta = *alia c.* **14** sit : ē sit V **16** factum *in* fatum *mut.* M *vel* M[2] **19** ego credo utique O : credo utique ego H *locus desperatus; e coniecturis propositis nulla placet* : ⟨parricidii causas⟩ tu non *e. q. s. Reitz., qui et* nollem rescire *coni.* : nolle me scio *Obrecht* : tu non mereris occidi, credo; ego utique nolle me sci⟨o occide⟩re *Sh. Bailey*[2] *193* : *fort.* tu non mereris irasci (*sc. mihi*), credo, ego utique nollem irasci (*sc. tibi*) **23** factum M D vicit S **24** ago *bis* β inquid immo gratias B : inquit gratias animo M

delissimis fatis, quod maximum facinus non in prima aevi mei parte posuerunt, quod praemissae sunt ante virtutes, magnorumque operum prior ordo defluxit. potest, puto, caveri parricidium, quod et praedicitur et novissimum est.

5 Fingamus, pater, mathematicum de hac sola vitae meae 19 parte mentitum; quid tanti est, ut credam ista et vivam? 'occidi non potest pater'; sed quid refert, si difficultas ista non est salva animo meo? excedit omnem calamitatem innocentiae suae non credere, diebus ac noctibus timere, su-
10 spectum habere animum suum, calumniari manus, incausare visus et parricidalem agere cogitationem. maior mihi ratio moriendi est, si parricidium fieri non potest, et ego me credo facturum. quem tu mihi, pater, imperas laborem, quam asperam exigis patientiam! horreo oscula tua, ne se-
15 niles artus nimium gravis amplexus elidat. non sustineo eosdem expetere convictus, ne, quos porrexerim cibos, venena fiant. timeo eiusdem peregrinationis adire comitatum, omne fugio secretum, ne quid fortuna, ne quid afferat casus. quousque timebitur animus? mors mihi praestare pot-
20 est, ne parricidium faciam, mors, ut videar nec fuisse facturus. sed me infelicem, quam multa sunt, quae timere debeam etiam citra animum meum! unde scio, an expulsum me repente sensibus meis aliqua magni discriminis imago raptura sit? prosilibo fortasse, tamquam sequor classici vo-
25 cantis instinctum, tamquam me ruentis patriae fragor et vociferatio captae civitatis exciverit. me sane custodire pos-

1 prima aevi : praemeua P : praemeua eui S **2** posuerint β **6** mentium P A D istae (i- *in ras.*) B **7** pater non potest β **8** expedit BVπ **10** incusare π E **11** cogitionem V **15** complexus ψ **16** expetere (*cf. ThLL 5, 1693, 28 sqq.*) : -ctere *ante corr.* M prorexerim V **22** citra *scripsi, cf. l. 19* quousque timebitur animus? : contra *codd. eadem confusione quae 27, 5 invenitur* **23** sensibus repente δ **26** excitaverit M

sum, sed unde scio, quid adferat nox, casus, error? mathematicus hoc non futurum dixit, ut vellem, sed ut occiderem.

20 Tu quoque, pater, quanto graviores passurus es ex ipsa dissimulatione cruciatus! felicius illud prorsus est, palam odisse quem timeas. cum bene in osculis meis amplexibus- 5 que requiescas, subeat necesse est tacitas cogitationes praedicti periculi metus, et, licet componatur ad fortem superbamque constantiam, naturalis tamen hominis infirmitas potest tam percussorem timere quam mortem. explica nos, pater, tam misero tristique conplexu et longissimas sollici- 10 tudines brevi recide patientia; minus indignum est, ut moriar, si innocens futurus sum, quam ut vivam, si parricida.

Denuntio tibi, pater, et de suprema necessitate confiteor: iam non sunt meae potestatis hae manus; non regere dexteram, non retinere sufficio. venit ille nescioquis ardor, non 15 sentio, non intuentur oculi. tunc omnia incipio scire, cum gesta sunt. quid? tu me lacertorum viriumque beneficio stravisse nuper hostes putas? quantum dicuntur narrasse captivi, nescio quem in me monstruosi vultus horruere conspectum. non tela iaciebam, non iaculabar ictus; furialibus 20 miser facibus ardebam, et pectus istud non lorica, non ferrum, sed diri serpentium clauserant nexus. non fuit illud pugna, non acies: in bello parricida vincebam, excesserunt opera mea humanarum virium mediocritatem: quicquid

2 facturum BVπ ut (*prius*) *om.* β vallem M (*corr.* M²) **3** quantos BV **4** felicius ς : -ior *codd.* illud *Lehnert* : -le *codd.* **5** odisse *Sh. Bailey* : occidisse *codd.* oculis V (*sed corr.*) E δ **9** potest – timere = *timebit* (*H-Sz. 313*) **14** dextram E δ **16** sentit α **17** *post* quid *dist. Sh. Bailey, ego.* tu *om.* B **19** *post* captivi *comma posui* (*signum interrog. Lehnert*) horrore P : horrere S A **20** iaculabar *mihi suspectum et fort. propter praecedens* iaciebam *ortum. an* meditabar? **22** istud E δ **23** in : sine *Schulting*

factum est, rabies, insania fuit. praedico, testor: non ego 21
parricidium faciam, non ego fortiter feci.

Quod si ulla ratione casuve effici potest, ut praedicta non fiant, fidem vestram, P.C., ut mihi potius innocentia quam
5 fato debeatur: ego dicar expugnasse constitutionem, fregisse vincula necessitatis, mea pietas, mea laudetur integritas. dii non sinant, ut inter me responsumque decernat exitus; mathematicum vincere malo quam reprehendere.

Quid nunc agam, P.C., quemadmodum me vir fortis ad
10 preces, quemadmodum parricida componam? dicam 'miseremini', dicam 'succurrite'? sic rogari contra mortem solet. novo mihi inauditoque opus est ambitu: † malorum † nisi morior, periclitor, ideo videor causas reddidisse, ut contradiceret pater, et, si bene novi malignas interpretationes,
15 non exitum captasse dicar sed excusationem. explicate per fidem miseri pudoris aestum! numquam videbitur mori voluisse parricida, si vixerit.

Ad tua nunc genua porrigo, optime pater, has, si vis, 22
tantum fortes manus. per ego, si fas est, quicquid feci, per
20 hanc ipsam mei caritatem, qua me nondum timere coepisti, miserere, filium pietate pereuntem ne velis exitum facere parricidae. praesta mihi patientiam, qua me modo bello credidisti. finge nos in ipso prosperi Martis cecidisse conplexu confectumque magnis vulneribus cadaver adferri. re-
25 linquo tibi pro me omnes ⟨liberos, omnes⟩ parentes. hunc,

4 innocentia potius M (*transp.* M *vel* M²) **5** ⟨astrorum⟩ const. *Reitz.* **6** meae ac pietatis meae Bπ *Lehnert* **7** me et responsum M (*corr.* M²) **12** *post* ambitu *dist. Reitz., qui post* ⟨interpretationibus⟩ malorum *coni.; praetulerim* malo rum⟨ore⟩; *cf. quae scripsi 1976, 124* **13** vide⟨b⟩or *Plasberg* (*cf. 319, 21*) redisse V **14** si *om.* M (*suppl.* M²) maligna B **19** perago α : pergo A **21** exitu facere parricidam *Francius* **25** ⟨liberos, omnes⟩ *suppl. Reitz.* (*cf. e. g. 74, 5 sq.; 370, 15 sq. nempe omnes liberi, omnes parentes pietatem iuvenis admirantes patrem consolabuntur*)

quo nos retinere voluisses, in suprema mea transfer adfectum, tuis manibus compone corpus, exstrue rogos, funeri iusta persolve. deinde cum iam novissimis osculis supremoque discedens satiatus fueris amplexu, tunc te fas est sublatis ad caelum manibus proclamare: 'mathematice, mentitus es!' 5

23 Reddidimus causas, peregimus preces. reliqua vos, manus, vos adiuvate, cives. non ut liceat mihi mori; licet istud, etiam ut negetis. vir fortis commendo vobis exitum meum. si non continuo letale vulnus inpressero, si non cum sanguine totam animam properans ictus egesserit, adiuvate dexteram, deprimite telum et ante omnia detinete patrem. nescio quam longe manum sparsurus sit fugientis animae dolor, quo cadat extractus mucro visceribus, in quem se collabentis corporis ruina praecipitet. vultis scire, quantum debeam timere victurus? metuo, ne patrem, dum morior, occidam. 10 15

V. Aeger redemptus

Liberi parentes in egestate aut alant aut vinciantur. Quidam duos filios habebat, frugi et luxuriosum. peregre 20

18 sqq. *cf. Ennodii dictionem 21*

1 voluisse V **2** componere B D rogos ṛọ funeris V **3** dein Vπ P γ δ : dehinc S **6** .e.³ (*i.*es *ex* est) B **7** reliqua M : -as (*ex* aliquas H) *cett.* **10** vulnus *om.* B **16** debeā≡ B

M̄ FABĪ QUINTILLIANI MATHEMATICVS EXPLICIT **B** M̄. FABI QVĪTILIAN̄. MATHEMATICVS EXPLICIT; INCIPIT. AEGER. REDEMPTVS **V** EXPLICIT MATHEM̄. THEMA IN EGRVM REDEMPTVM (*minio*) **M**

AEGER REDEMPTVS BV *titul. hoc loco om.* M β (*sed cf. adnot. ad 85, 6*) **19** liberi – vinciantur *om.* β parentis B

profecti sunt capti a piratis. luxuriosus languere coepit. ambo de redemptione scripserunt. pater universis bonis in ⟨n⟩ummum redactis profectus est. dixerunt illi praedones non attulisse illum nisi unius pretium, et eligeret utrum 5 vellet. aegrum redemit. qui, dum revertitur, mortuus est. alter ruptis vinculis fugit. alimenta poscitur. contradicit.

Quamvis, iudices, in tanta malorum continuatione iam po- 1 teram nihil ex accidentium meorum novitate mirari, nullumque mihi reliquerint inpatientiae genus adversa, quae 10 de solaciis remediisque creverunt, confiteor tamen hoc solum me prospicere nullo metu, nulla tristium recordatione potuisse, ut post piratas, orbitatem, famem hinc quoque calamitatibus nostris pondus accederet, quod reversus est filius meus. vivebam miser, ut hunc viderem, solaque super- 15 stitis expectatione suspensus avidissimam moriendi cupiditatem contentiosa mendicitate fallebam. pudet persuasionis! redisse se iuvenis adfirmat, ut vindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet, nec intellegit maiorem se factis meis auctoritatem hac indignatione conferre; nunc 20 magis sentio, quantum facinus fuerit aegrum non redimere: queritur se relictum, qui potuit evadere. utcumque igitur, iudices, poteram redemptionis illius reddere de praesenti iuvenis impietate rationem, et mihi crudelitas ista praestabat, ut filium viderer elegisse meliorem, non utor tamen

1 sunt capti : *an* capti sunt? : sunt. capti a piratis ambo de redemptione scripserunt. luxuriosus languere coepit. pater *e. q. s. Reitz. 1908* **3** ⟨n⟩ummum *scripsi cl. Lact. inst. 3, 23, 5* patrimonium in nummos redactum *et* (*de sing.*) *Plin. ep. 9, 37, 3* : unum *codd.* **5** est et alter BM **6** *post* contradicit *habet* INCIPIT EGER REDEMPTVS (*minio*), causa VIta (*in mg.*) M **7** quavis B potuerim *Ascensius, fort. recte* **10** -que *om.* M **12** piratas *om.* V **17** redidisse B se *om.* B (*suppl.* B[2]) M : me δ affirmatur M

occasionis huius invidia, nec quicquid miserae pietatis inpatientia feci, querela malo defendere. ego vero tunc non mores liberorum mentesque tractavi, nec mihi in illa tristissima condicione succurrit de conparatione consilium. sola, quid facerem, necessitas, sola iuvenum meorum adversa 5 suaserunt. ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redimit aegrum.

2 Illud plane, iudices, ultra omnem malorum meorum fateor esse tristitiam, quod hac asperitate iuvenis, hoc inopiae squalorisque despectu famam optimi fratris incessit. homi- 10 nem, qui piraticum carcerem, qui praedonum vincla discusserat, decuerat, ne voluisset aliter reverti. ex quo se nobis tanto virium labore restituit, poterat eius quoque admirationem mereri, qui pretio paulo ante cessisset. dii immortales, quam laudem, quem gloriae favorem inpleverat, si pasce- 15 ret patrem, ⟨qui⟩ redemerat fratrem!

Relaturus vobis, iudices, ordinem hic malorum meorum ⟨et⟩ eventum, quem nemo tam crudelis, nemo tam saevus audiet, ut me non pascat, hunc ante omnia, qui se queritur in fratris comparatione damnatum, secreti doloris indigna- 20 tione convenio. quid agis, impotens, superbe? tu nescis, utrum fuerim redempturus ex duobus sanis, ex duobus aegris? habui enim, iudices, filios diversissima mentium corporumque qualitate compositos, et, sicut mox probavit saeva

1 impacientaa V **2** querellam B (*sed* l *alt. del.*) V **10** famam optimi fratris *sc. suam* **12** nec voluisse *Reitz.* **13** eius – cessisset : *cf. 90, 12* qui redimi maluit fratrem **14** qui : cui *Sh. Bailey*² *194 dubitanter* dum mortales BV **15** *post* impleverat *sententiam finivit Reitz.* **16** ⟨qui⟩ *suppl. Sh. Bailey*² *194* (*cf. 107, 23 sq.*) redimerat VAD : -imeret ME **17** ordinem BVπH : -ine *cett.* (*sed cf. 355, 13*) hic *Reitz.* : namhic BVπ : *om. cett.* **18** ⟨et⟩ *dubitanter supplevi* eventu Bπδ : *del. Reitz.* **20** comparationem B secreti *ex* -is M

captivitas, in totam dissimilitudinem vitae quoque genere
diductos. hic namque robustus ac patiens, non molliri pro- 3
speris facile, non accidentibus frangi, et quem de volup-
tatium gaudiorumque contemptu scires parem quandoque
5 fortuitis; traxerat ex firmitate mentis magnam protinus et in
membra constantiam. ille vero pariter in laetitiam metus-
que resolutus, alienus a curis, sollicitudinibus impar, delica-
tus, impatiens, et iam similis aegro. sed apud patris affectus
haec ipsa liberos dissimilitudo iungebat, et erat quaedam in
10 inaequalitate caritatis aequalitas, quod hunc † serie † lauda-
tumque semper, illum iam quadam miseratione diligerem.
quid profuit individua pietas? erat etiam me nolente mani-
festum, utrius magis colloquiis, magis laetarer aspectu. velit
nolit, iudices, ipsa quoque querela iuvenis, quid de patris
15 fateatur animo, probat: irasci, quod non sit fratri praelatus
aegro, impatientia est hominis, qui magis ametur. accipite,
iudices, maiorem pietatis aequae probationem: filium nec
peregre dimissurus elegi; iunxi fratrum artavique comita-
tum, et utroque patris latere nudato visus sum mihi magis
20 habiturus utrumque mecum, si pariter essent. hanc apud me
iuvenum aequalitatem etiam in calamitatibus fortuna serva-
vit: uterque captus est, ambo de redemptione scripserunt.
dissimules licet, iterum tamen et inter adversa persuasio-
nem carioris invenio: in captivitate communi, puto, minus
25 speravit ille de patre, qui languere coepit.

3 voluptatum Vπγδ **9** in inaequalitate M[2] β A E H : in aequalitatem B V : inaequalitate Mπ D O **10** serie : serium M : sene *vel* seue S : seruum E : serio ς : severe *Sh. Bailey*[1] *75* : secure *ego 1974, 47* : *an* severum? *cf. 96, 13* **14** qui de M (*corr.* M[2]) **15** probatur M **17** maiorem pietatis : maior≡ B (*suppl.* B[2]) **18** fratrem Mβγ O **19** u/sus B mihi *s. l.* B : magis mihi V **20** ⟨ab⟩essent *Winterbottom* **21** servabit B **23** dissimiles B V S A iterum (*cf. l. 15 sq.*) : interim M adversam V

4 Tu mihi nunc, impotentissime iuvenis, tu, quaeso, respond, quid aliud facere debuerit pater duos redempturus. cunctas facultates in pretia collegi; rus, servulos, penates et omnia viliora properantius, festinatione perdentis addixi, et, ultra quam non potest excogitare summus adfectus, nihil senectuti meae, nihil dubiis casibus (pro inconsulta pietas!) nihil neque illis reservavi, quos redemissem. quantum, iudices, ad piratas tulerim, scire potestis ex hac fame: fuerit pretium licet exiguum parvumque, dum totum. fingite quamlibet divitem, quamlibet pauperem patrem: nemo umquam plus pro liberis dedit, quam qui sibi nihil reliquit.

Utrumne igitur, iudices, nemo mortalium habet pretium plurium liberorum, an piraticae feritatis ingenium est in captivorum taxatione solos aestimare redimentes? dii immortales, quam arrogans me pirata, quam superbus excepit! 'parum,' inquit, 'attulisti, senex; languet alter.' quid ego a diis hominibusque merui, quod mihi non redditurus utrumque non ipse potius elegit? saevus et humani doloris artifex negavit a me duos posse redimi, deinde, ut hoc tristius, ut difficilius esset, redditurum se dixit, utrum maluissem. vides, iuvenis, quantum pietati meae testimonium reddiderit ipsa crudelitas: condicio non ponitur nisi duos redempturo.

Expectatis, certum habeo, iudices, ut in tristissimae necessitatis positus abrupto ad aegrum continuo propera-

1 nunc *om.* V impudentissime *Meursius* (*sed cf. 86,21; 109,10 cum adnot.*) **2** debuerint B **3** in pretia *om.* V **4** utiliora βγδ properantius *Dess.* (*cf. 103,23*) : -ibus *codd.* : properanti ς *Becker* **5** ultra quam : *cf. H-Sz. 595* (*at infra, 93,8* ultra quod) mẹchil V **7** illi πβγδ quos B *et* (*ex corr.*) M : quem *cett.* **13** plurium ς : -imum *codd. Lehnert* **14** dum mortales V **15** quam (*prius*) *om.* β **21** pietatis V (*sed corr.*) M reddiderit *om.* B (*suppl.* B^2) : redderit M (*corr.* M^2) **22** duos redempturo *om.* β redempturos M **25** abruto M

verim. quis non putet audita condicione vincula me statim detraxisse languenti? oderitis licet confessionem meam, deliberavi. tenuit inter illos inexplicabiles doloris aestus, quam longum tenuit pietas misera consilium, et, quod numquam satis manibus filii, numquam satis excusabo conscientiae meae, non statim mihi ille deficiens unicus fuit. dissimules licet, orbitas, ego mihi plurimum morbis, plurimum videor adiecisse languori cunctationis mora, et sensit infelix, quid in electionis huius necessitate fuerim neutro languente facturus. tandem, quod solum habebat ambitus genus, desperatione praevaluit: accepi, fateor, illum, qui solutus quoque non sequebatur, quem non gaudium redemptionis, non laetitia praelati, non hortantis erexit patris amplexus. si esset in rebus humanis ulla clementia, merueram etiam de piratis, ut mihi duo redderentur.

Utinam, iudices, iuvenis illius vita praestaret, ut videretur non periculi miseratione sed caritate praelatus! me infelicem, quod bonam habeo causam! explicuit iustitiam comparationis, qui decessit etiam redemptus, et in perituro filio nihil aliud electum est. in quo fui miser famae periculo! filius meus languore defunctus est; tamen pater occiderat aegrum, si reliquisset. videram continuo, iudices, in carcere illo, quantum promitteret constantia hominis, quem non captivitas, non expectatio patris, non fratris fregisset infirmitas, nec inmerito cuncta de fortissimo iuvene speravi, si fuisset ad omnes conatus explicato languente liberior. tan-

1 me *om.* M (*post* statim *suppl.* M[2]) me statim vincula β **3** quam : perquam δ : quam per E **4** tenuit *om.* βγδ **6** dissimiles B A : dissimilis M E **7** licet sit M morbis β C : *om.* DE : -i *cett.* (*cf. quae scripsi 1974, 47 sq.*) **8** sensi V **14** illa B (*corr.* B[2]) meru B (*suppl.* B[2]) **16** Utinam : uter P : ut S per- *vel* restaret *Reitz. 1908* (*cf. quae scripsi 1974, 48 sq.*) **22** *ante* aegrum *comma posuit Reitz.* videram si continuo Bπ : videram sic c. M **25** cuncta *post* iuvene δ

dem miseros fortuna respexit, et, puto, contra praedonum commota feritatem ipsa consensit, ut nobis quem negaverant, non abstulissent. 6 non quidem mihi, iudices, arrogo temporis illius providentiam; nihil me fateor fecisse consilio. potest tamen utriusque iuvenis exitus necessitatibus 5 meis adsignare rationem: periit quem redemi, reversus est quem reliqui.

Invenisse te putas, iuvenis, patrem cibos et alimenta poscentem? quaerebam pretium tuum. testor clementiam mitissimae civitatis: hae preces, hic rogantis ambitus fuit: 10 'miseremini, date stipes, indulgete, conferte! repetendus est ille, qui redimi maluit fratrem.' sed et hac te decebat reversum proclamare voce: 'erige vultus, pater, attolle tristitiam: vindicati de saevissimis praedonibus sumus; duos redemisti.' 15

Alimenta posco – poteram non adicere filium pater, sed mendicus hominem, sed iuvenem senex. quis enim magis ex ipsis rerum naturae sacris venerandisque primordiis descendit affectus? quid etiam ⟨non⟩ inter liberos ac parentes tam commune, tam publicum, quam ut alicuius famem pro- 20 ximus quisque depellat? voluit nos ille mortalitatis artifex deus in commune succurrere et per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro se timeret, asserere. nondum hoc caritas est, nec personis impensa reverentia, sed similium accidentium providi metus et communium fortuitorum 25 religiosus horror. in aliena fame sui quisque miseretur. sic cibos obsidio partitur, sic inopiam pariter navigantium fre-

2 commota *Obrecht*: -menta *codd. Lehnert* **3** quidem *s. l.* B **6** perit V **8** Invenisse : iuvenis se B **10** civitatis *in ras.* B *vel* B² hae : haec A *Lehnert* **12** redemi M (*corr.* M²) A hac : sic *Reitz.* (*cf. quae scripsi 1974, 49*) **13** erigere voltus B ac tolle *Becker* (*sed cf. 106, 10 sq.*) **17** mendicum V senes V qui BV enim ę B **19** ⟨non⟩ *suppl. Schulting* **27** patitur B (*sed corr.*) P A nagantum M (*corr.* M²)

quenter unius alimenta paverunt. hinc et ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum ⟨in⟩gerimus, et insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocumque veneretur aggestu.

5 Parentibus vero liberi non praestatis alimenta, sed redditis. quanto, dii deaeque, breviora, quanto minora pro tot infantiae, tot pueritiae sumptibus, tam variis vel abstinentissimae iuventutis impendiis! si mehercules hoc quoque officii genus natura permitteret, bene pro deficientibus ali- 10 quid et vita vestra dependeret, iterumque ex illa, quam traxistis, anima portio brevis in suum rediret auctorem. vultis scire, quantus nomini nostro debeatur affectus, quanta veneratio? non est beneficium quod pascitis, sed est facinus quod negatis. 7

15 L i b e r i p a r e n t e s a l a n t. pudet sacrorum nominum, pudet religionis humanae: hoc ergo lex erit? quid imprecer homini, qui primus fecit, ut pietate⟨m⟩ iuberemus! l i b e r i p a r e n t e s a l a n t. o crudele factum, o numquam tristior fames! ita pascit ille, qui cogitur? 'non meruisti,' inquit, 'acci- 20 pere.' discede, pietas, quiesce paulisper, infirmitas. † remuneranda sit. primum lex severissima est, ut fortius alimenta poscantur. perdiderunt pulchritudinem sanctitatemque naturae, qui putant illis parentibus iura succurrere, quibus apud liberos salva est de mutua caritate reverentia; collisis

1 venit *bis* δ **2** ⟨in⟩gerimus ς : con- E **4** ac gestu V **10** deperderet βγ : deprehenderet δ **11** in suum *om.* B (*suppl.* B^2) **17** pietate⟨m⟩ iuberemus *Gron.* : -te iuvaremur *codd. Lehnert* (*cf. 92, 3*) : ne pietate iuvaremur *Schulting* : *non audeo legere* pietate⟨m⟩ iuberemur (*cf. ThLL 7, 582, 8–12*) **19** pascet V ille *sc. tantum* **20** *post* infirmitas *cum* ς *distinxi 1974, 50* (*post* paulisper *Lehnert*) **21** sit : sic S *fort. recte* : est *Winterbottom* : remunerandum est primum. *Sh. Bailey*^{1} *76* : *an* ⟨p⟩raemunienda sic (*cf. Cic. leg. 1, 34*)? **22** pascatur S **23** succurre M (*suppl.* M^2) **24** salva *s. l.* B

prospexere pignoribus, et inter tam venerabiles affectus hoc quoque dignum providentia fuit, ut aliquid et odia praestarent. quereris, irasceris, et ideo iuberis. expectandum est videlicet, ut liberorum parentumque concordiam perferant totius merita vitae, et ut pietas, natura, sanguis accipiant 5 cotidie tamquam amicitiae nexum, et, nisi vos promeruerimus obsequiis, adulatione, patientia, natales ortus et pignora prima perierunt?

8 Si vultis, iudices, ut huic nomini salva sit in omni personarum diversitate veneratio: bonum patrem filius alat, lex 10 malum. non faciam hanc rerum naturae, non faciam contumeliam legi, ut excusem vel pessimum patrem, ut sacro nomini temptem gratiam petere de venia. sim licet crudelis ac saevus, filium tamen diutius amavi. clauserim paternos penates, de testamento, de spe successionis expulerim, one- 15 raverim vinculis manus, foedaverim membra verberibus; persolvi gratia non potest nec malo patri. arrogans, impotens sum? nolo cotidie mereri, quicquid mihi deberi coepit primo die. 'facilis, mitis, indulgens' vocabula sunt ista minoris affectus; propter haec aleretur amicus, pasceretur extra- 20 neus. vestrum quin immo crimen est, quod interdum aliud sumus, et, unde manifestum est diversitatem nostram venire de moribus liberorum, non invenias asperum patrem nisi iam peccantis aetatis. quid ais? rigidus, immitis sum? ideo pasce tantum, pasce, non ultra. malo pro reverentia 25 nominis nostri quicquid praestatis inviti, et cum alitur pater, quem quereris indignum, accipere mihi videntur omnes pa-

1 venerabilis A **2** fuit providentia M (*sed transp.*) E praestarẹnt B : -ret M (*corr.* M^2) **3** et ideo : et *del. Reitz. 1908* **4** perferantur P : proferant *Obrecht* **5** vita β (*corr.* S) et ut : ut et (ut *s. l.* S) β **6** nos AE **11** faciam ⟨hanc⟩ cont. *Reitz. 1908 dubitanter* **13** saevus ac crudelis B (*transp.* B *vel* B^2) **17** gratiam B **23** invenies π **24** agis B : agis E **25** pasce *e. q. s.* : *cf. 93, 1* si vis, affectum debes; *ib. 20 sq.* **26** nomini nostro B

rentes. si vis, affectum debes, sin minus, necessitate servitutem, patientiam. non tamquam pater alitur, qui tamquam bonus amatur.

9 Sepone, iuvenis, differ querelas; tunc irasceris, tunc obi-
5 cies mihi, cum prosperitatium, cum secundorum officia deposcam. non talis ad tua genua provolvor, ut aestimandus sim. nulli malus est pater, cum esse coepit infelix: aspicis collapsum et ex omni calamitatium genere miserum et, ultra quod accidentium mensura non exit, in orbitate mendi-
10 cum. riget squalidi capitis concreta canities, vigor pristini vultus vacuis luminibus intabuit, et per obstantium crinium inluviem tenuis arentium iactus oculorum. haeret adstricta nudatis ossibus cutis, et, in fame sua homine consumpto, iam membra sine corpore. iterum bonus sum, in pristinam
15 religionem de calamitatium honore restituor. adeone non habent haec ipsa supplicia poenas, quod posco, quod rogo, quod mendicus sum filii mei? et quanta, dii deaeque, non possunt pro nobis impetrare leges! quanto plura sunt, quae negantur, cum praestant inviti! non exigo, ut tuis manibus
20 porrigas cibos, ut consoleris, ut foveas; proice, quod rapiam, abice, quod colligam. genus ultionis est pascere nec misereri.

Si tamen, iudices, fas est impietatis huius ullas accipere causas, et filium, qui non alit, putatis reddere posse ratio-

1 necessitatem Mπψ **2** *sua, non nominis tantum causa alitur qui amatur* **5** prosperitatum VπSδ seculorum B (*sed corr.*) β **8** calamitatum VEδ **9** accedentium V **11** obstantiam B ̣c̣ṛịṃịṇụṃ crinium V : i (*alt.*) *in ras.* B **12** *pro adiectivo* tenuis *verbum desiderari putat Winterbottom; fort.* ⟨micat⟩ tenuis *vel tale quid?* **14** sine corpore : *cf. ThLL 4, 1005, 64 sqq.* **15** calamitatum VπEδ **17** quanta : quam multa Vβγδ *fort. recte* **19** praestantur BVπ : -statis *Reitz.* *verba* manibus porrigas cibos ut *et* foveas proice *et* rapiam *in ras. habet* B *ita ut* -bus porr- *et* -eas proi- *legi nequeant*

nem, aestimate per fidem, quod sit facinus illud, cuius ultionem debeat exigere aliquis de fame patris. 'captum me,' inquit, 'non redemisti.' quis non putet queri de filio patrem? quemquamne dicentem feram: 'nihil tibi debeo, quia mihi vitae lucisque beneficium semel praestitisti, quia hunc spiritum, hoc corpus non ex indulgentia tua rursus accepi'? 10 iniquissima magnorum condicio meritorum est, si, quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, et pessimo exemplo gratiam praeteritis auferunt reliqua cessantia. non redemi? non tamen ideo minus est, quod in hunc te divinorum humanorumque conspectum de nostra protulimus anima. maria terrasque, infatigabiles siderum cursus et cuncta sacro fulgore lucentia nos, ut fruereris, ostendimus; has, quas subtrahis manus, haec verba, quae negant, de meo spiritu, de meis visceribus hausisti. gaude potius, exulta, quod tibi patris asperitas praestat boni filii iactationem; solus habet, quod imputet patri, qui queritur et pascit.

Quam multa, iudices, huic querelae respondere poteram, propter quae filium salva pietate non redemissem! quis non acciperet excusationem, si dicerem: 'impediit quamvis properantem senectus, inopia, languor. pretium non tam festinanter inveni. explicare non potui navigationem iuvenibus quoque fratribusque difficilem; solus ac senex non illa, qua speraveram, prosperitate direxi. per quos metus, per quae peregrinationis incerta properavi!' remove, iuvenis, indignationem; nihil plus pro filio factum est, quem recepi. non fortunam tibi debeo sed affectum, non exitum sed volunta-

2 aliquis Mψ : -id *cett.* : -i *Dess., Lehnert* **5** semel *om.* VM (*suppl.* M^2) **8** fuerit : f (*ras. 3 litt.*) et B abiectum M periit M **10** redemi *eras.* B **11** humanarumque B (*corr.* B^2) de nostra *eras.* B **16** praestat *eras.* B **19** quae D (*non* δ, *ut autumat Lehnert*) : quod E : quam *cett.* **20** impedit ψ **24** direxi : dixerim B

tem. pro duobus pretia contraxi, pro duobus maria conscendi, pro duobus genua tenui. rogo, uter magis amaretur, si mihi piratae duos reddidissent?

11 Age tu nunc, iuvenis, ad faciendam inopiae patris invi-
5 diam, si videtur, exclama: 'famem obtendis, ad quam luxuria prodigarumque voluptatium continuatione venisti. exhausisti senex census in pretia meretricum.' quamquam et huic iubetur necessitati pietas vestra succurrere, et lex, quae inopem, quae patrem nominare contenta est, filium
10 non remisit ad causas. quid vero, si in educationem, in discursus, in pretia vacuatus sum? excedit omnem scelerum comparationem patrem mendicum facere nec pascere.

Temptat, iudices, hoc, quod non est redemptus, ampliare alia iuvenis invidia: 'fratrem,' inquit, 'mihi praetulisti.' fa-
15 teamur paulisper hoc crimen, agnoscamus hoc nefas: impudentissime generis humani, tu non feres, ut frater tuus vel magis ametur? vides enim, praelatus est tibi nescio quis affectus, possident caritatis tuae locum pignora de minoribus sumpta nominibus; ille nempe, cuius aeque spiritus de
20 visceribus his trahebat ortum, qui patrem vel solus impleret. pessimus est mortalium, qui amari fratrem suum sine sui caritate putat. tu custodies, utrum frequentius osculer, utrum stringam magis artiore complexu? non est hoc ⟨cari-

1 pro (*prius*) – conscendi *om.* B (*suppl.* B²) conscendi : *cf. Querol.* (*Ranstrand*) *19, 3.* : transcendi *Burm.* **3** duo A **4** Age tu : agere B (*corr.* B²) : age te O : ageto H nunc : non β **5** famam δ **6** prodigarum quoque B (*corr.* B²) : proditarumque M voluptatum VπADEδ **7** senis M : sevis A **11** excidit B **14** alia *om.* B (*suppl.* B²) **15** impudentissime iuvenis generis M **16** feris (*ex* fers B) BV : fers π **19** ille *Ascensius* (*cf. e. g. Stat. Theb. 7, 164*) : -um *codd. Lehnert* : *lacunam stat. Reitz. 1908* (*approb. Helm 1911*) *et ante* illum ⟨alterum praetulisti⟩ *suppl.* **23** artiore πDE : alt- *cett.* ⟨caritatis⟩ *supplevi 1976, 125*; *cf. 154, 23*

tatis⟩ impatientia, nec circa patris adfectus sacra de pietatis contentione rixa; eum tantum fratrem putes amari magis, quem non ames.

Falleris, iuvenis, longeque te ab intellectu rerum naturae seposuit prava persuasio, qui putas ex paternis affectibus 5 filio perire quicquid in altero de necessitate praeponderat. 12 par est in omnes liberos eademque pietas, sed habet in aliquo plerumque proprias indulgentiae causas, et salva caritatis aequalitate est quiddam, per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tamquam unicos amemus: hunc pri- 10 mus nascendi locus, illum gratiorem propior fecit infantia; alium laetior vultus et blandior osculis amplexibusque facies; quosdam magis severitas probitasque commendat; in quibusdam diliguntur impatientius calamitates, et damna corporum debilitatesque membrorum notabilius misera- 15 tione complectimur. salva est tamen universitas, cum, quicquid in ali⟨qu⟩o cessare creditur, in altero restituit alter affectus. securus sis: non intercidunt ista, non pereunt, sed invicem vincunt, praevalent, cedunt. filio non potest praeferri nisi ⟨miser⟩ filius. 20

Blandiar, iudices, paulisper calamitatibus meis, et sic agam, tamquam apud piratas invenerim utrumque sanum. attuli sine dubio pretium duorum, sed utrumque praedo non reddit: offert electionem. suadete, quid faciam; quid dicitis? ita pietas est abire, discedere, irasci scilicet, queri et 25

5 parva VM² A **6** alterạ̊ V **8** et C (*ex corr.*) E : est *cett.* **11** nescendi V propior *Reitz. 1908* : prior α ACD δ : prima π : *om.* β : prae- (*i.* praefecit) E : patri *Burm., Lehnert* **16** complectimur *ex* -amur M diversitas S **17** ali⟨qu⟩o *scripsi* (*cf. l. 8*) : alio *codd. quod frustra def. Helm 1911* alio *et* altero *pro neutro habens* **18** intercedunt Bπ **20** nisi : rasi B A : *om.* π ⟨miser⟩ *supplevi 1976, 125, nam unum filium alteri praeferri posse pater dicere nequit, cf. 99, 9; 20–23* **24** reddidit B **25** dicitis M² DE *et coni. Reitz. 1908* : dicis *cett.* descedere B

invidiam facere piratis? vos interrogo, liberi, vos, parentes: non ergo facinus est ideo neutrum redimere, quia utrumque non possis? egregia pietas aequare liberos iustitia desperationis, et ex hoc, quod succurrere non contingit duobus, 5 orbitatem facere totam! tu vero, senectus, accipe quicquid datur, accipe quicquid offertur, dum hoc saltem feritati libet, antequam inpatientia tam saeva crudescat immanitas. interim multa possunt afferre casus: sperare licet, ⟨fili⟩, repeteris, sperare ⟨licet⟩, pater, fortassis evadat. quaecum- 10 que explicari coacervatione non possunt, per partes vicesque servantur, et facilius est divisa subtrahere, quorum magnitudo laborat in solido.

13 Quantum intellego, iudices, filius, cui profuturum non erat, ut ⟨non⟩ eligerem, hoc solum ferre non potest, quod 15 redemptus est frater. quis hanc, iudices, impudentiam ferat? obicit mihi, quod ullum de liberis meis potuerim facere discrimen, deinde queritur non se potius electum, et, cum fratri praeter eiusdem nominis par ac simile consortium reverentia quoque languoris accesserit, indignatur apud af- 20 fectus patris non eam praevaluisse partem, in qua tantum filius erat. non invenio, iudices, quemadmodum effugere potuerim criminis huius invidiam, si hunc potius recepissem. patri, cui utrumque pirata reddere nolebat, redimendus fuit aut aeger aut neuter.

2 ideo *om.* βD **4** ex hoc quod : hoc *om.* BM (*suppl.* M^2) : ex quo B^2 *Reitz. 1908* contigit D *et coni. Reitz. 1908* **5** vere M **7** inpatientia MPO : -iam *cett.* crudescat *scripsi* : decrescit (-at M) *codd.* : decrescit humanitas *Wiles, sed cf. e.g. 100,5–8* : a. impatientia tua s. recrudescat i. *Reitz.* **8** ⟨fili⟩ *hoc loco supplevi* : ⟨fili⟩ licet *Sh. Bailey² 194* **9** repeteritis B : repetere M ⟨licet⟩ *supplevi* **14** ⟨non⟩ *suppl. Reitz. 1908* **15** hanc *om.* B (*suppl.* B^2) iudicis B **23** pirata utrumque πβE

'Quid, quod,' inquit, 'etiam luxuriosum praetulisti?' parce, iuvenis, maledictis, parce conviciis; reliquistis haec nomina. domi erunt ista vitia, domi erunt istae virtutes, sed, dum fueritis reversi, interim nihil aliud estis quam fratres, quam liberi mei, duo captivi, ambo miseri, et diversitas vestra de calamitatium societate consumpta est. vides, quam nefas sit alterum ex vobis mihi esse viliorem: piratarum non interest, uter eligatur. dic nunc: 'luxuriosum redemisti.'

Comparatione vestra, iuvenis, ⟨si⟩circa patrimonium honoresve contenderes, et ego proclamabo: vicisses. sed ventum est illuc, ubi non probitas, non mores aestimantur, et de corporibus sola taxatio est. unde tristes toleraret casus, ferret sordes vinculorum, piraticam famem iuvenis, quem torquere solebat nostra frugalitas? unde et in illa solitudine carceris dur⟨ar⟩et animus convictibus semper comitatibusque laetatus? expecta tu, quem decet honesta patientia, laudabilis labor, qui tibi difficultatium reddis ipse rationem. tu differris, luxuriosus relinquitur.

Quid ais? praetuli illum, de quo soli tibi querebar, quem cum vellem castigare, reprehendere, te solebam laudare,

1 'Quid, quod', inquit : *sic dist. Reitz. 1908* (*perperam Lehnert*) : 'Quid quod' inquit etiam, *Sh. Bailey*^{2} *195* **2** reliquisti MDH **3** domi erunt *bis* : dormierunt *bis* BO erunt (*prius*) : erant M **4** dum *scripsi et post* reversi *commate distinxi 1974, 50 sq.* : cum *codd.* **6** calamitatum VπSDEδ **8** uter : utrum (*ex* uter) P : ut S dic nunc VM (*cf. e.g. 99,16*) : dignum nunc *cett.* **10** ⟨si⟩ *suppl. Klotz* honores ut Bπ : honoresne P : honore suo AD **11** contenderes C^2 *et coni. Reitz. 1908* : concederet B : conderet π : contenderet *cett.* : -tenderet⟨ur⟩ *Dess.* proclamo M **15** et : ut VPACDδ : *om.* SE **16** dur⟨ar⟩et *Obrecht* : duret *codd.* **17** expecta tu : expectavi B **18** difficultatium B : -tum VπADEδ **19** differris (*sc. tantum*) : differeris BVπ J redimitur Mβγδ **20** solo HJ **21** çu reprehendere V

mirari? exaggera, quantum voles, vitia fratris, luxuriosum, 14
perditum voca, dum scias te sic magis probare non animum
fuisse patris, sed de calamitate rationem. ille eligit, qui reci-
pit ante meliorem. sed parce, quaeso, iuvenis, adversorum
5 interpretationi. non est electio alterum recipere, cum pre-
tium attuleris duorum; discrimen illud ⟨inter vos⟩ non ego
sed pirata commentus est. quicquid [inter vos] in alterutro
fecero, affectus est, quo duos amo, et homo, apud quem
filius sola praevaluit gratia calamitatis, non fratrem tibi
10 praetuli, sed quod in te fratri praetulissem. consilium hoc
putas fuisse patris? fortunae est, qua capti pariter estis, qua
decubuit alter, qua non convaluit redemptus. cum propter
duos venerim, quod altero mihi pirata cessit, idem est ac si
mihi neutrum reddidisset.

15 Sed quousque facti mei dissimulabo rationem? aeger
electus est. responde[te] nunc, si videtur: 'luxuriosus, perdi-
tus fuit.' parcamus, quaeso, memoriae, revereamur su-
prema cineris; paeniteret me fortasse, si viveret. iterum ac
saepius, iudices, necesse est ipsa criminis mei voce defen-
20 dar: aegrum redemi. non habent profecto, non habent dis-
crimen liberi nisi de calamitate, et inter homines, quos na-
tura pietatis aequavit, differentiam nisi de dolore non expli-
ces. non cum usu nunc vestro, non cum moribus loquor: ille
anhelat, illius sunt lassa suspiria, ad illum serius veni. exco-

1 fatris M (*corr.* M²) **6** abstuleris M ⟨inter vos⟩ *e l. 7 transp. Reitz. 1908* **7** [inter vos] (*cf. adnot. ad l. 6*) : *om.* π alterutrum M : -utrus P (*corr.* P²) **8** quo vos V : quod vos MD **10** praetuli sed : praetulisset BV : -it sed β **11** fortuna[e] *Reitz. 1908* **13** altero BV : in altero *cett.* (*cf. 158,14; ThLL 3, 725, 42 sqq.*) pirata *om.* M (*suppl.* M²) ≣cessit M : concessit E idēm V **14** reddidissem B **15** fati V dissimulabo : differo β **16** responde[te] *Reitz. 1908* : -ete *codd.* **18** paenitet B **19** iudices (*i.* iud̄, *ut saepius*) *scripsi 1976, 125 sq.* : quidem M : quod M² *cett.* : *del. Reitz. 1908* : quam *Watt*

gitasti rursus, fortuna, quod supercresceret caritati, quod
posset sacris nominibus accedere; hic solus maior affectus
est quam filios amare: filii misereri.

15 Me quidem, iudices, si quis interroget, condicio illa non
fuit vera, non simplex, habuitque piraticae feritatis inge- 5
nium: aegrum mihi non licuit relinquere, licuit eligere. an
fas fuisse credis, ut iuxta moriturum tu redde reris, et homi-
nes eius immanitatis, ut possent liberos cum patre partiri,
paterentur eum sibi relinqui, quem periturum ex hoc pro-
babant, quod illum pater non eligebat? temptata est misera 10
pietas, et placuit hoc quoque addi calamitatibus nostris, ut
onerarer pudore condicionis partes non habentis. cum in
comparatione sani aeger offertur, ideo ponitur, ut eligatur.

Superest, nisi fallor, iudices, ut, cum sibi praelatum fra-
trem queratur, aestimetis, utri tunc magis debuerit pietas 15
nostra succurrere. est quidem, iudices, humanae infirmitatis
ista natura, ut ex omnibus accidentibus gravissimum putet
quisque quod patitur, et, cum aliena cogitationibus, nostra
dolore tractentur, necesse est apud impatientiam sua[m] vel
minora praevaleant. languor est tamen, languor, cui merito 20
cesserint cunctae calamitates, in cuius comparatione conso-
lari se potest genus omne miserorum. stringat licet manus
saeva captivitas, profunda carceris nocte membra claudan-
tur, datur tamen collidere catenas, artus extrahere nexibus,
et habet aliquid aequanimitatis cum poena sua posse rixari. 25
saeviunt regna tormentis, bella vulneribus, sed levius adficit

2 possit BMπ hinc β **4** Me : ne V **5** pirate feritas M **7** fuisseṭ V **9** ex : et Bπ : periturum videbant et hoc probabant ex hoc quod M : et hoc probabat *Reitz. 1908 fort. recte* **12** habetis BVπ **14** ut : et M (*corr.* M²) **15** tum δ **16** et quidem M **17** natura est ut M **18** nostra VC² : -ro *cett.* **19** tractentur *ex* -antur M suaṃ O *et* sua[m] *coni. Reitz. 1908* : -am *cett.* **22** stringet M (*corr.* M²) **24** colludere Mβγδ catenas VE : -is *cett.* **26** regnator mentis M (*corr.* M²)

quicquid viribus feras, et, cum in plenum adhuc sanguinem adversa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione vincuntur. quos cruciatus compares, quem dolorem, cum penitus visceribus immissa tabes cotidie aliquid ex homine prae-
5 mittit in mortem, cum cibos, haustus et omnia blandimenta vitae fames fastidit et poscit? desiderare assidentium officia, dehinc ferre non posse; gravari quos appetieris attactus; per totum cubile corpus velut super ardentes exagitare flammas; lux fatigatis luminibus gravis, vox sola de gemitu.
10 cum ex duobus capitivis languet alter, una est inaequalitas patris eligere sanum.

Retuli, iudices, usque adhuc in penatibus suis, iuxta parentes propinquosque languentem. o carcer, o morbi, quem vos non ⟨con⟩ficitis aegrum? et non ille carcer, quem se- 16
15 veritas legum, quem potestatum iustitia commenta est. non possunt humani metus, humanarum cogitationum ingenia satis habundeque concipere quae vidi. iacet sub immensae rupis abrupto tristis et ultra naturalem ⟨modum⟩ profundae caliginis nocte[m] mersus piraticis artibus specus, quem
20 tota circumfusi vastitas maris et undique minantibus scopulis illisa tempestas terrore ruiturae molis everberat. horrent cuncta crucibus, squalent circumiecta naufragiis, nullus nisi in supplicia mortesque prospectus, et ad infelicium captivorum metum praemissus de simili exitu dolor. spiritus so-
25 lus intus, quem vinctorum trahunt redduntque gemitus, quem tot contulere languentes. hoc erat, ubi iacebat aeger,

4 visionibus β **6** famis V **13** morbi : sordes *Obrecht ('quis enim tam stultus, ut nesciat morbos aegrum facere?' Burm.)* : morae *Reitz. 1908 (scilicet uterque* facitis *legens)* **14** ⟨con⟩ficitis *dubitans scripsi* : facitis *codd. absurde* : *possis etiam* quam vos n. f. ae. **18** ultro B ⟨modum⟩ *supplevi 1976, 126 (cf. 169, 6)* profundo BM **19** nocte[m] *scripsi ib.* : -em *codd.* mersum α **24** permissus B

illud tot annorum, ex quo coepit pirata grassari, idem cu-
bile. corpus, quod gravaretur assidentium sedulas manus,
iacet inter vincula, quibus instrinxerat adhuc recentem pi-
rata captivum, et quamvis tenuata de nexibus membra la-
bantur, rursus in modum stringentium tenent, quae nullo 5
suspensa nisu velut victo homine sederunt. qualis erat ille
sub ferro, cuius exsangues manus vix levia velamenta trans-
ferrent? quis inter complorationes gemitusque somnus,
quem vix silentia sollicita praestarent? ad quae colloquia
tristitia respiraret? undique pares similesque miseri, et ve- 10
teribus capitivis adiectus cotidie novus aliquis impatiens.
compara, si videtur, huic aegro captivitatem tantum tuam:
tu quereris, quod cibos pirata non praestet; ille remittit
17 oblatos. te nuda humus, nudum cubile frangit; ille ad singu-
los ardentis corporis motus vi sua supra vincla versatur, et 15
quocumque membra lassata dolore transtulerit, in suppli-
cium redit renovata patientia. breviter saevissimi languoris
definienda mensura est: non potest ex illo sanari nec quem
redemerit pater.

Insta nunc, si videtur, ac subinde, iuvenis, interroga, cur 20
aegrum potius elegerim. reddi a me posse rationem, cur hoc
fecerim, putas? ego vero non possem, nec si te redemissem.
quid enim, si respondere iubeas orbitatem, cur in exequias

1 crassari α **2** quo M ad assidentium β **5** in modum … tenent : *quasi tenuata non sint, sed catenas etiam nunc stringant, ipsa membra tenent hominem, quae e. q. s.* **6** nisu : uisi P : uisu S A : nisi D vincto M E **7** sub *s. l.* B exanguis BV : -u≡es M transferent M (*corr.* M²) transferrent = *tollerent, loco moverent* **8** plorationes M **9** atque BM : adque V **10** respirarent M unde que M (*corr.* M²) **13** quo M praestat M (*corr.* M²) **15** ardentes V corpori BV vi sua *scripsi* : in sua *codd.* : insuper *Lehnert* **17** reddit V berviter V **21** eligerim M **23** in *om.* M (*suppl.* M²)

totos egerat census, quid sibi velit ille funebrium longus ordo pomparum, cur super flagrantes iaceant rogos, cur ardenti non divellantur amplexu? et ego dico, proclamo, fateor: error istud, dementiae furor est, cum feceris. 'hoc
5 est ergo,' inquit, 'quod de te praecipue queror: moriturum mihi praetulisti.' quaeso, iuvenis, ne nobis putes tantum inesse feritatis, ut illum potuerimus aestimare moriturum. vis non sperem victurum filium, quem tunc primum aspicio, complector aegrum, quem pirata non recusat sibi relinqui?
10 si persuasionem patris interroges, quicquid est, quo[d] miser torquetur, afficitur, non languorem credo, sed impatientiam, desiderium, dolorem. hominis, qui apud piratas languet, unum remedium putes, ut redimatur. sed non est, quaeso, iuvenis, quod hoc patrocinium de tam calamitosa
15 pietate concipiam, ut dicam: victurum putavi. exaggero 18 quin immo invidiam criminis mei: redemi, fateor, illum, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata vendebat brevia oscula, paucos dies. si mehercules uterque fuisset aeger, illum redemissem, qui prior languere coepis-
20 set. si duos pariter naufragia raperent, illi porrigerem manum, quem iam membrorum contentione lassatum fluctus hauriret. si vulneribus confectos remisisset acies, properantius ei clauderem plagas, per quas animam largior sanguis egereret. ignoscite, dii pariter atque homines: non

1 egerat C^2 δ : exegerat Bπ β γ : exaggerat (*ex* exaegg- M) VM : exaggeret *Lehnert* (*cf. quae scripsi 1974, 51*) **3** ardenti⟨s⟩ *Burm.* **4** error istud *Reitz. 1908* : erroris ut BV : -or is ut π : -oris aut *cett.* dementiae M β δ : -ia BVπ : clementiae γ *cf. Flor. epit. 3, 21, 18* insaniae furor, *Cypr. laps. 26* dementiae furor **7** *post* inesse *spatium 4 litt.* B **9** pira M (*suppl.* M^2) **10** quo[d] *Reitz. 1908* : quod *codd.* **14** quaeso *fort. delendum* (*cf. l. 6*) **19** illum *supra ras. suppl.* M^2 **23** quas : quem β γ *quae scriptura ideo orta videtur, quia verbis* ei – per quas (*pro* ei – cuius) *anacoluthon efficitur* **23** la$\overset{r}{=}$gior M

possum de liberis, possum eligere de miseris. gratias quin immo fortunae, gratias ago, quod adhuc aeger sentit, intellegit. alioquin cadaver acceperam et pretia duorum pro funere tantum supremisque persolveram. nescis, quantum pudori, quantum adiciat affectibus meis inter tam impares 5 aequata condicio. aeger, qui tantundem est piratis, plus est patri. velis tamen nolis, infelix senectus, fatendum est quod merito, quod summa pietate factum est, quam difficile fecerimus. quae tunc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cum inter duos liberos incerta miser electione 10 discurrerem! hunc diutius osculabar; illum putabam desperatione moriturum. lacrimas ad languentem gemitusque transtuleram; et tu mihi videbaris futurus aeger. quotiens catenas tuas soluturus invasi! sed mihi commendabat relictum quod ⟨in⟩ te praetulissem. quam frequenter iam laxata 15 misero vincula rursus imposui, dum mihi tua potius sanitas placet! dissimulare non possum condicionis illius secretas difficultates: redimi debebat aeger, ego te volebam.

19 Ponere vos, iudices, velut in illa necessitatis meae praesentia volo. ecce infelix ad primum aspectum patris conatus 20 assurgere illas squalentes sordibus manus paululum tamquam amplexus daturus erexit, nec usque in cervices meas spiritu iam deficiente perlatas in suum miser iterum cubile deiecit. totus ille circa nos carceris populus obticuit, et, ne

3 receperam S **5** adficiat *Lehnert* (*errore typogr., ut vid.*) inter tam : incertam V : inter iam M (*corr.* M²) **9** quis *codd.* : qui *Lehnert* **15** quod ⟨in⟩ te (*i. e. languorem*) *supplevi 1976, 125, cf. 99, 10* quod in te (*i. e. languorem*) fratri praetulissem; *nam quod pater unum praetulisset, nullo modo alterum commendare poterat* quam : quod β **19** illud BVπ (*cf. 349, 16*) me β **21** squalentes *Burm.* : parentes B : psallentes O : pallentes B² *cett.* (*cf. quae scripsi 1974, 51 sq.*) **22** inter vices BM (*corr.* M) **24** ne : nec B

colloquiis nostris terribilis catenarum stridor obstreperet, lassatos artus in sua tenuere patientia. ego serius, gravis hinc, si videtur, incipiam: 'luxuriose, meruisti'? ignorat profecto paterni doloris aestus, quisquis solacium putat, ut de languente filio queratur, ut moribus mentique maledicat. abite, virtutes, ignosce, probitas, ⟨potior⟩ est ex liberis ille, qui moritur. mihi vero fateor hinc aliqua languente filio venisse solacia, quod vixit infelix quemadmodum voluit, quod fuit hilaris ac laeta brevis aetas. crede, iuvenis: et pro te iam maluissem, ut luxuriosus esses. cui tu tempori, cui dolori rigorem ultionis, frontem castigantis iniungis! impatientissima res est perdere filium, cui videaris irasci. corruptum me precibus putatis ambituque lacrimarum? hoc vicit aeger, quod non rogabat. assidebam misero; demittebat oculos, interroganti responsum de lacrimis tantum gemituque reddebat. agebat me deliberante iam victum, cum repente miseras manus velut recidentis amplexus posuit in sinu meo, et cum lassa suspiria per ardentis anhelitus egesta saepe visceribus, cum diu collatis uterque singultibus miscuissemus lapsas sine voce lacrimas, tandem spiritu vix in paucissima verba collecto 'tibi quidem', inquit, 'gratias ago, pater, quod redempturus utrumque venisti; non adeo tamen sensus meos languor hebetavit, ut exitum condicionis huius ignorem. ego luxuriosus, ego perditus; nunc vero su-

1 terribiles B obtreperet V **2** tenere B **6** abice βE ⟨potior⟩ *suppl. Englund*: ⟨carior⟩ *add.* C^2 : ⟨sanctior⟩ *Reitz. 1908* **10** cui (*alt.*) : cui tu P : *om.* S **11** rigore B (*corr.* B^2) **14** assidebat BMπ dimittebat VMO **15** gemituque : gemitus M (et *add.* M^2) **17** miser has Vδ reticentis M **18** lapsa M (*cf. adnot. ad l. 20*) ardentes Mπβ ADE δ egesta *scripsi 1974, 52* : -tis *codd.* **20** lapsas *Francius* : lassas *codd. Lehnert* **23** hebetabit BM **24** ego (*alt.*) : et ego β super – emorior : *ad infamiam hanc meam accedit, quod moriens sum* (*sc. quibus rebus profecto efficitur, ut fratrem praeferas*)

per infamiam nominis huius emorior. utinam hoc saltem misero fata praestarent, ut residuum laborantis animae in tuo poneremus amplexu; sed si mora est longior properantibus expectare pereuntem, ite superstites, ite felices, has tantum reliquias commendate piratis, ne mersus profundo, proiectus in fluctus exitum faciam hominis, ad quem non venerit pater. unde enim sperare possum, ut revertaris, ut facias ...' tunc super abrupta verba tota defectione conticuit, strictisque vitalibus circa dolorem suum membra riguerunt. exclamavi, fateor: 'quid agis, infelix? cur desperatione conlaberis? attolle paulisper oculos, confirma, dura; te frater elegit.' visa est per hanc vocem meam peracta condicio: continuo pirata detraxit catenas, vincla laxavit. vultis elegisse me negem, vultis in lucem diemque productus carceri suo reddatur aeger? ego vero non habui verba, quibus me deliberare, quibus nolle contenderem. vultis scire, quid pater, quid pirata praestiterit? ego duos redemi, sed alterum accepi.

'Ut scias,' inquit, 'aegrum redimi non debuisse, defunctus est.' crudelissime generis humani, qui nos putas pretium tuum perdidisse, audi, quam multa nobis in morituro filio pirata reddiderit: frater tuus ille inter vincula catenasque deficiens respiravit aliquid in toro tandemque liberas vinculis manus per totius lectuli spatia iactavit; post impias carceris sordes illum cum ferali veste squalorem exuit paulisper aeger, vidit propinquos, allocutus est amicos, mandavit, ex-

2 misero *Burm.* : mihi sero *codd. Lehnert* fac̣ta M **3** tuos V amplexus et V **6** protectus BM **8** conticuit *ex* const- (*ut vid.*) M **9** circa vitalibus BV *Lehnert* : vitalibus *post* dolorem M : *post* suum $M^2\pi$ **12** per : post Vβγ *fort. recte* **15** carceri suo *om.* B (*suppl.* B^2) **20** quit nos V **22** reddiderit *ex* redderat (*ut vid.*) M **23** toto B (*corr.* B^2) **25** ferali veste *sc. quam in carcere piratae ei non abstulerant. cf. 129, 10 sq.* quam vestem relictam captivo putas, nisi quae praeda non erat? **26** *post* aeger *distinxi* (*post* exuit *vulg.*) : ⟨convaluit⟩ paulisper *Reitz. 1908*

egit, et quamvis suprema sorte conlabens prius tamen luce
caeli libera satiatus est. contulit mihi grande, velit nolit, 21
fortuna in orbitate solacium: filium, qui relictus mea fuit
moriturus invidia, non occidi, sed perdidi. quid ais, iuvenis?
5 ita, si moriturum filium redimere non debui, non sufficit
haec tibi de me poena, quod ille decessit? irasci patri tunc
fortasse fas esset, si viveret frater; tunc alimenta quaerenti
respondere posses: 'posce praelatum.' quantum intellego,
qui de mendicitate patris vindicaris, aegri es redempti, iuve-
10 nis, inimicus. nescis, quid sit invidiam facere patri; melior
erat tua causa, si mei misereris.

At quanto, dii deaeque, alius fuit ille infelicissimi iuvenis
affectus! nuntio enim te audiente et tota civitate teste pro-
clamo: tibi gratias agebat ille, dum moreretur. credo me-
15 hercules hoc miserum dolore consumptum, quod sibi vide-
batur pretium suum mihi perdidisse. non aliter igitur quam
si te praesente deficeret 'per illud,' inquit, 'frater optime,
natalium nostrorum sacrum venerandumque consortium,
per socias peregrinationes, per adversa communia, per hoc,
20 quod et tu languere potuisti, si te vel tua quandoque virtus
vel satietas secura praedonum piratico carcere emiserit,
commendo tibi senem, quem facimus uterque mendicum.
testor immortalia numina et infernarum sedum deos: pa-
scerem patrem, si te redemisset.'

1 caeli luce β **3** filius M **6** tunc *Reitz. 1908*: tantum *codd.* **7** tunc *in ras.* C^2 : nunc *cett.* **9** qui de : quidem B patris *om.* B **11** misereris MπPCH : misereris *cett. Lehnert* **12** ah quanto B **13** te *Sh. Bailey*^{2} *195* : et *codd.* : et audiente ⟨te⟩ *Reitz. 1908* **14** crede δ **15** hoc me miserum B **16** tuum *Reitz. 1908, sed text. trad. eodem modo interpretari potes* **17** frater inquit (*sed transp.*) M **19** per et hoc B (*corr.* B^2) **20** velut tua Bπ **21** carcerem miserit B : -ere remiserit V : -ere miserit Mπ **23** sedium B^2πβγδ **24** redimisset V

'Ego tamen,' inquit, 'mihi debeo, quod reversus sum.' non quidem quicquam velim, iuvenis, de virtutum tuarum admiratione detractum; audias tamen necesse est in hac ⟨im⟩pietate verum. evasisse te putas? ingrate, dimissus es! mea pietas istud, mea fecit electio. unde enim evenit, quicquid ante captivitas tua praestare non potuit? iacta, quantum voles, effractum carcerem, ruptas catenas; vis scire, quid neglegentes fecerit securosque piratas? acceperant pretium duorum.

22 Intellegit, iudices, et ipse iuvenis non esse se calamitatium nostrarum iustitiae parem, [et] ⟨si⟩ sic agit, tamquam alere non debeat, itaque transfert in hoc defensionem, ut posse se neget. quid dicitis, iudices? feretis hoc dicentem iuvenem corpore atque aetate robustum? non habes opes, sed membra, sed vires. nam neque ego laborem nec difficiles posco conatus: contentus sum, iuvenis, ut velis. cibos me poscere putas? humeros, quibus incumbam, manus, quas eliso pectori apponam, sinus, in quos egeram exhaustarum reliquias lacrimarum, ut sepelias, ut haec cum miseri illius membris ossa conponas. non alimenta quaero, sed filium. quid, quod nec grave longumque supremae pietatis exigimus officium? non diu viverem, etiamsi me duo pasceretis. securus sis: brevi te gemitus mei liberabunt, assiduis planctibus everberata vitalia. quid me remittis ad turbam? quid

2 quicquam : quiddam Bπ *Lehnert*: quidam M : quicquid E iuvenis velim β **4** ⟨im⟩pietate *Reitz. 1908* : pietate *codd.* : parte *Obrecht* est B **10** iudices : videlicet M esse se : essent BV calamitatum Vπβψδ **11** [et] ⟨si⟩ *Sh. Bailey*[2] *195 necnon Winterbottom* : et ⟨si⟩ *Schulting* **17** humeros : numeros posco β **19** reliquia V **20** ossa *s. l.* B **21** nec C[2]E *et coni. Winterbottom* : ne *cett. Lehnert* **23** brevi te : brevitate V

facis rursus omnibus gravem? consumpsi fletus, clementiam civitatis exhausi. non alit populus hominem, quem pascere filius debet. quid sibi vult haec aliena calamitatibus nostris, aliena virtutibus tuis, iuvenis, asperitas? abstulisti mihi ma-
5 lorum quoque meorum verecundiam: quicquid faciebam, mendicitas est, ex quo reversus es.

Durat in suscepto rigore iuvenis, et ad misericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. ex- 23 clamaret alius hoc loco: '⟨1⟩ex, tuam fidem!' dignus quidem
10 eras, impotentissime generis humani, quem in tormenta mea doloremque redeuntem vincla rursus ac poena carceris exciperet; et insultes huic confessioni licet, alligare non possum. quid mihi miseras ultiones, quid triste monstratis auxilium? faceret hoc pater, qui redimere noluisset.

15 Age nunc, vivacissima senectus, redeamus ad preces; quod solum ius paternae pietatis agnoscit, hic quoque rogemus. per ego te, iuvenis, illos meos, de quibus nunc quereris, annos, per expertos tibi notosque humanorum accidentium casus, per infelicis illius manes, cui nec hoc saltem
20 contigit, ut te reverso, te praesente moreretur, pasce nunc, quod te redimere volui, pasce, quod fratrem tuum redemi.

2 exausit B **4** aperitas V **5** quicquid : *cf. 90, 9* quaerebam pretium tuum. **6** ex : sed α **9** ⟨l⟩ex *scripsi 1976, 126 sq.* : ex *codd.* tuam fidem V (*cf. 139, 25*) : tua fide *cett. vulg.* **10** impudentissime *Meursius, quod verbis* impudentissime generis humani (*95, 15 sq.*) *supportari videatur, sed cf. adnot. ad 88, 1; haereo.* **11** ac : et M **12** et : at *Obrecht* : sed *Reitz. 1908* **13** mihi *bis* B montrasti M **15** ≡ge B *et deinde in ras.* EPILOGUS PER CONQVESTIONEM B[2] : epiloga per quēstionem *ante* Age V : Nota: epiloga per quietionem (*in mg.*) π redeamus : *sc. antea saepe filium rogaverat, cf. l. 16* hic quoque (= *in iudicio*) rogemus **16** ius *om.* B (*suppl.* B[2]) : vis AD *Lehnert* paterna pietas *Schulting* **17** per *om.* β **18** *post* expertos *eras.* que *et* tibi *suppl.* B[2] **19** hoc *ex* hos B **20** contingit B (*corr.* B[2]) ut te : ut et BVπδ : ut et te M **20 sq.** parce (*bis*) BM

non ego lassitudinem tuam posco, numquam otium meum, nec, ut ipse securus quietusque transigam diem, tuas operibus manus, tuum laboribus assigno sudorem. iungamus mutuae pietatis officia par flebile, par omnibus aetatibus nominibusque reverendum. est nobis negotium cum civitate 5 mitissima. quanto libentius dabunt, cum viderint pariter unaque miseros mutua sustentatione conexos! et ego quidem rogabo, qui soleo, sed in tuos sinus populus congerat stipes. quicquid preces, quicquid impetraverint lacrimae meae, accipe, tuere, dispensa. pro tua fama, pro tua sum 10 pietate sollicitus. ego mendicabo, tu pasces.

VI. Corporis proiecti

Qui in calamitate parentes deseruerit, insepultus abiciatur. Qui habebat uxorem et filium, captus a piratis scripsit domum de redemptione. uxor flendo oculos amisit. 15 filius retinente matre profectus vicariis manibus redemit patrem. idem in vinculis decessit. abiectus in mare et appul-

1 numquam (= *non cf. 375, 6*) : tamquam *Obrecht* : non, inquam *Sh. Bailey*[2] *195* : non *Winterbottom* : non quaero *Watt, praeeunte Schulting* (non quaeram) **4** per flebile V **7** conectos V **9** preces : praeesses B **10** fama pro tua *s. l.* V : *om.* A **11** pascis B (*corr.* B[2]) δ : -eris E

M̅ FABII QVINTILIANI AEGER REDEMPTVS EXPLICIT. INCIPIT CORPORIS PROIECTI IPSA EST MANVS CAECAE (*minio*) **B** M̅. FABI. QVINTILIANI. AEGER. REDEMPTVS. EXPLICIT; INCIPIT. CORPORIS. PROIECTI. IPSA. EST. MANVS. CAE CAE **V** EXPLICIT EGER REDEMPTVS **M**

De titulo cf. Dess. 82 sq. INCIPIT ARGVMENTVM CORPORIS PROIECTI **M**

13 Qui in : quin M **14** habet B (*corr.* B[2])

sus ad litus patrium est eiectus. vult illum sepelire pater, mater prohibet.

Etiamsi, iudices, in hac asperrima condicione fragilitatis humanae, in qua nemo prope mortalium impune vivit, haec omnibus natura est, ut sua cuique calamitas praecipue misera atque intoleranda videatur, inter omnes tamen hoc constet necesse est, infelicitatem meam tantum ceteras supergressam, ut prorsus haec sit, quae fleri debeat usque ad caecitatem: quid enim passus sum tam leve, ut non comparatio mei felices aliorum etiam miserias faciat? grave est a piratis alligari, magis dicat hoc, qui sciat, quam cito capti moriantur: alligatus sum, sed tamen miser magis queror, quod solutus sum. indigna est impietas in suos: quae quanta versetur in hoc iudicio, videtis. sed mihi hoc quoque querendum est, quod me et uxor nimium dilexit et filius. quid ego putarem in rerum natura posse reperiri, quod orbitate acerbius videretur? non contingit mihi, quod ceteris miserrimum est, filium efferre. parum est, quod iuveni singularis exempli causa mortis fui, et, tam pretiosa redemptus anima, senex ominosus morte filii mei vivo. parum est, quod mihi luctum meum fluctus nuntiarunt, et aliud agenti patri subito ad litus orbitas appulsa est, quod miserum iuvenem toto iactatum mari, etiam si nemo interpellasset, sero sepelirem: adhuc supremo prohibeor officio, et, ne quid solacii contingat, perdo etiam maris misericordiam. inicit errantem cor-

1 patria V **2** *post* prohibet MANVS CAE CE (*minio*) V EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT LIBER, *in mg.* causa VII M

3 hac *s. l.* B **4** prope nemo M **10** est : est etiam M : etiam est β **16** ergo Mψ **17** acervius V contigit B^2MπD **18** iuveni : iuvenis in B^2 (*ut vid.*) **20** odiosus ME **21** patri *om.* B (*suppl.* B^2) **25** maris : mortis B : meroris M : matris C^2E : *cf. Petron. 114* si voluerit (*sc. mare*) misericors ad idem litus expellere

pori manum mulier et piratis et tempestate crudelior, atque, ut accedat dolori meo cumulus, quae hoc facit, uxor
2 mea est! ne quis tamen erret ignotus: non est filii mei noverca, sed mater – o facinus, o cladibus nostris mutata natura! – mater ignem ultimum filio negat, et mulier, quae 5
maritum quoque suum debilitata desiderat (quis hoc de ista credat?), filium non flet, funditus eversa fulmen hoc clademque non sentit. comparet dolorem: quanto minore causa excaecata est!

Huius, iudices, poenae ab ipsa morte repetitae crimen 10
ego sum: ego et ablegavi filium meum et infamavi, et, ne non accedat gravissimi doloris comes paenitentia, in illum mortiferum carcerem mersi. quo fato parentes miser sortitus est, ut illi vitam pater, sepulturam mater auferret? nam ut pietatem filii mei semel indicem: patrem redemit. si, quod 15
ego redierim, uxor irascitur, reddat rationem, cur acceptis litteris meis fleverit. atquin miserrimus iuvenis quomodo magis temperare potuit officia? lex parentibus in calamitate ferre opem iubebat; uterque parens erat calamitate devinctus, unus autem succurrere utrique non poterat. invenit ta- 20
3 men ingeniosa pietas et utrique subvenit dispendio sui: ipse venit ad patrem, me remisit ad matrem. hoc si defendendum est, agnosco partis meas: causam planctibus agam; flere enim certe per legem licet. alioquin diu laudare non

2 faciạt B **5** filium M **6** suum quoque V debilita[ta] B : -tate VM^2 P E : -tato A **7** clademque *Obrecht* (*cf. 114, 5* cognita clade) : gladiumque *codd. Lehnert* **10** repetitae *Plasberg* : -tite *codd.* *distinctionem post* crimen *sustulit Reitz.* (*cf. quae scripsi 1974, 53 sq.*) **11** ablegavi *Sh. Bailey*^{2} *196* (*cf. 126, 11*) : alligavi *codd.* nec M **15** pietate β **17** ad quin V : atqui Mπβγ **19** iubeat βγ : -et C^2 **20** invenit ⟨viam⟩ *Lehnert* : ⟨iter⟩ *Walter* : ut utrique subveni⟨re⟩t (*l. 21*) *Reitz.; cf. ThLL 7^2, 149, 41 sqq., sed haud scio an* invenire *sic absolute poni possit; nota sis paronomasiam* invenit – subvenit **23** partis BV : -es *cett.*

expedit, diligenter defendere contrarium est actioni nostrae: ut impetremus funus, moramur. dum nos litigamus, dum circa cadaver nostrum orbi rixamur, dum agitur causa defuncti, dum sepulcro lege praescribitur, dum dantur legi-
5 tima dicentibus tempora, putrescit interim corpus, nec tutum in sicco iacet: cadaver ab incursu avium ferarumque tantum miserantium corona custodit. convenerunt etiam alieni parentes, totus in spectaculum populus effusus est, et ignoto quoque corpori publica humanitas quasi quasdam
10 fecit exequias. deflent omnes homines, dolent; plurimorum tamen illa vox est: 'iuvenis insepultus iacet miser, nec patrem habet fortasse nec matrem.' iam hominis figuram vetustas paene consumpsit, iam lenta tabes in terram defluxit, iam soluta cute ossa nudantur. quamlibet duraveris animo,
15 non ferres tamen ista, si videres.

Sed audire certe potes. ille est filius noster, cuius spes ipsas amavimus, quem apud omnia templa et surdos votis deos superstitem precati sumus, a quo sepeliri optavimus, ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuvenis etiam ante
20 hoc crimen piissimus, ille, dum par fortuna parentium fuit, propensus in amorem tui. mentior, nisi, cum peregrinatio mea nos diduceret, maluit esse cum matre. me per omnia maria volitantem, ut plus filio relinquerem, circumvenit saevius ipso mari latrocinium. describam nunc ego penden- 4
25 tem fluctibus carcerem et catenas macie mea laxatas et detritam lateribus meis consciam malorum carinam et obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam caecitatem? ista vero, si quid pudoris habeo, tacenda sunt. alioquin quis

2 ut = *etiamsi* **3** rixamus V **4** legi B perscribitur V **5** tutum *Helm 1911* : totum *codd.* **11** *ante* miser *vulg. distinguunt* **16** potest BV **20** fortuna : natura M parentium Bγ : -tum *cett.* **22** diduceret P : de- *cett.* **26** meis : mei β malorum consciam δ obruptam M DE H

mihi ignoscet, quod vicarium accepi? etiam scripsisse paenitet. o litterae fletibus tremulae, o parum alligatae manus, o dolenda uxoris oculis epistola! cur indicavi, cur scripsi quod uxor ac filius ultimum legerent, ut incertum sit, utrum me carius redimant an lugeant? cognita clade rarissimi uxor 5 exempli et prorsus talis filii mater totos efflevit oculos, fontemque illum perennium lacrimarum tantum caecitas clusit; si non tenuisset filium, vicerat. continuos inde planctus, incredibilis maestitia, assidua lamentatio †fuit iuvenem nescio in me magis an in te futurum impium, si non redemisset 10 quem tu sic desiderabas. ergo profectionem apparat, ut, quoniam reddere matri non poterat oculos, redderet virum oculis cariorem. sed videlicet est quaedam ultima calamitatium rabies, et novissime in furorem vota ipsa vertuntur. retinuit iuvenem et epistolis meis legem opposuit. o vanae 15 figurationes et pectora hominum alto errore confusa! nemo illam non putabat timere de filio. itaque iuvenis, quod ad solacium pertinere credidit, commendavit amicis custodiam matris, substituit vici curae suae propinquos; neque enim aliter usque ad reditum meum caeca vixisset. quicquid hu- 20 mana ratio valet, contulit. si potuisset redimere oculos matris, qua pietate fuit, vicarios suos dedisset. ipse profectus

3 delenda π P A C D δ **5** an : ac B (*corr.* B²) **6** et *om.* B (*suppl.* B²) effluit M (*corr.* M²) **8** vicerat (*ex* visc- M) *sc. pietate, ut indicat initium sententiae. verba* si non – vicerat *post l. 9* lamentatio fuit *posuit Schulting ita ut* iuvenem *appositio v.* filium *esset, approb. Reitz.* continuos BV : -uus *cett.* **9** fuit : ferit *Helm 1911* : ⟨tor⟩sit *conieci* : ⟨ob⟩ruit *vel* fregit *per litteras Sh. Bailey* **10** redimisset V **11** et V **13** calamitatium BMA : -tum *cett.* **16** pecora B (*corr.* B²) **19** sustinuit B ψ (*corr.* C²) : sustituit M vici : via V : huic *Obrecht* : *vel* vici *vel* curae *delere voluit Burm.* **20** redditum V **21** humanarum ratio BV : humanarum rerum ratio π *et coni. Ellis* redimeret V **22** suos *om.* B (*suppl.* B²)

est solo comitatus animo, nec se putavit ire sine pretio, quamvis ad piratas ferret inanis manus. dicat aliquis: 'adeo domi nihil reliqueras, adeo longa aetate sic vixeras, ut ne 5 pretium quidem tui paraveris?' si hoc ita esset, testor deos, 5 de redemptione litteras non misissem. fuit, unde redimi possem, iudices, fuit, sed illud totum filius matri reliquit.

Navigat ergo per horridos fluctus et gementia litora et spumantes scopulos et quacumque miser relatus est inauspicatum metiens iter, prorsus ominose retentus, perversis 10 etiam votis, qui optaret alligari a piratis, quos vitare quoque miserum est. quaerit haec omnia impius ille filius propter parentes, quod non praestitisset frater fratri, non uxor viro, (quid differimus ultra?) non pater filio.

Dii immortales, caeli, maris, inferorum praesides, uni 15 mihi adhuc omnes male experti, vos tamen solos habeo testes, quam invitus redemptus sim; miserum me: perit qui sciebat! nam ut primum pervenit iuvenis ad piratas adferens redemptionis meae se pretium, e ferali navicula avidus exiluit vicarias oblaturus manus; stravit se ad genua singu- 20 lorum, et, ut cupiditas fecerat blandum, obsecravit omnibus precibus, miserabili planctu et lacrimis paene maternis. nemo umquam sic, ut solveretur, rogavit. nec sane difficile fuit impetrare a piratis captivitatem; maior illi pugna me-

2 a M (*corr.* M²) inanis BV : -es *cett.* **3** nec E δ **4** deos *om.* B (*suppl.* B²) **5** fuit unde redimi fuit iudices possem δ **8** ọc̣ṭọ scopulos V delatus *Schulting, sed trad. recte def. Burm.* non auspicatum (asp- O) δ **9** omnino se B β D : omnino est M : *om. in lacuna* A retentus *sc. a matre, nam 'mali ominis habebatur retinere, morari et revocare aliquem ab itinere,' Burm.* **10** visitare ME **11** *nota sis* haec omnia – quod (*H-Sz. 431 sq.*) **13** differrimus V **14** miserorum β **15** solus V **16** sum δ periit π β ψ δ **18** efferali VA : efferalis M

6 cum fuit. non dignum illud spectaculum latronibus erat, cum pater filiusque de vinculis contenderent, et sibi quisque carcerem vindicaret: ego iam usu defendebam meum et in his annis iam maturam mortem asserebam; at ille contra: 'ego te in calamitate deseram? ego alligatum relinquam? et 5 quomodo ad matrem redibo, quae misera desiderio tui dies noctesque fletibus iungit, quae vivere sine te non potest?' non dicebat tamen omnia, et cum adsiduos planctus et inrequietas diceret lacrimas, adiciebat: 'iam paene caeca est. fortasse, si redieris, videbit. in summa: non recedo; fas est 10 mihi etiam invitis parentibus pie facere. non recedo; si perseveras, demus piratis lucrum: aut vicarius ero, aut comes.' quantum inter haec flevit, quamdiu cecidit oculos suos! si perseverassem, duos excaecaveram. obstupuerunt pietate tanta etiam latrones, et per immobiles ante vultus fletus 15 cucurrit. non tenuissent fortasse iuvenem, nisi redempturos parentes talem filium credidissent. ipse in se transtulit ferreos nexus, et hilarior alligatus est filius, quam solutus est pater. supremum tamen et (nefas!) in aeternum me iam catenatis manibus amplexus, postquam mei cura discesse- 20 rat, 'matrem', inquit, 'tibi per haec merita commendo: tu illam tuere, defende, ama, ne relinque. sic paria faciemus: illic tu eris vicarius meus. si haec feceris, non irascetur mihi 7 fortasse mater, quod ab illa recessi.' sic in navim filii mei male permutatus vector imponor, et qua visum oculi dede- 25 runt, ad piratas e puppe prospecto. curva litora et emensum

1 non : num Mπ illum V **3** vendicaret BπE : -ret *ex* -bat (*ut vid.*) M usum δ **5** deseram *om.* B (*suppl.* B²) **7** te *s. l.* B **14** obstipuerunt V **16** redempturos *ex* -oros B **18** solutus [est] *Winterbottom* **20** catenis B O : in cathenis M dicesserat S : de- *Burm. sed cf. ThLL 5, 1283, 77 sqq.* **22** me relinque O **23** *post* meus *dist. Reitz.* irascitur V **24** navim B : -em *cett.* **26** curvantora Bπ : curvant ora V emensum *Schulting* : imm- *codd. Lehnert* : rem- *Ascensius*

sideribus fretum et turritos rupium scopulos retro lego. miserum me, quamdiu a piratis etiam navigatur! mandata tamen tua, fili, perago: assideo, sustento – immo mehercules tu assides, fili, tu sustines, propter quem mihi etiam huius
5 propensior cura est: dum recedere ab uxore nolo, filium non redemi.

At illum interim cotidie situs carceris strangulat, insidunt ossibus catenae; exemplum saeculi in myoparone moritur. mater, iam satis est: habes poenas super legem. sepelissent
10 talem virum etiam ipsi piratae, nisi eos conscientia scelerum metusque poenarum ab omni litore arceret. quod unum poterant, secundis proiecere ventis. excepit mitior matre tempestas, et, si qua dici potest calamitatium felicitas, prospero cursu cadaver tantum quod non ad ipsa maiorum
15 sepulcra depositum est. narretur res saeculo nostro diversa et nescio utra parte mirabilior: filii corpus matri maria rettulerunt, mater mari. magnam quidem partem agnosco culpae meae: ego uxorem adduxi, et, ne miseram matrem dolore fraudarem, ipse meis umeris adversariam meam usque
20 ad litora tuli. et sane † adversus prima verba orbitatis animo aestimantem fefellerunt. quis autem non dolentis adfectum putasset, cum diceret defuncto filio mater: 'quid enim navigasti? quid maria ingressus es? quid piratas petisti?' nam

1 rupium *scripsi, cf. Luc. 8, 46* rupis – scopulos : urbium *codd. quod delere vult Sh. Bailey*^{2} *196* **3** assideo (*cf.* assides) πγ : -do *cett. Lehnert* **4** etiam *postpositum* **7** transgulat VH : stransgulat M **8** in myoparone *om. in lacuna* V : in meo patrono M (y *in mg. add.* M^{2}) E **9** legem *ex* -es V **10** talem : tamen M **12** seculis B **13** calamitatium BMSD : -tum *cett.* **14** quo M non *om.* BM **15** res *om.* V saeculo nostro *dat. cum* narretur *iungendus* **16** rettulerunt BM : retu- *cett.* **18** matrem *om.* Vψ **20** adversus (*e perseveratione ortum, ut vid.*) : affectus (*fort. recte*) *vel* adversae *Schulting* : adversus ⟨cadaver⟩ *Dess. Lehnert* : *an* advectae? **23** piratis PD

illa quidem vulgatissima orbitatis vox est: 'fili, cur me reliquisti?' etiam cum tota supra corpus incubuit, amplexam putavi, etiam cum iniecit tollentibus manum, 'et hoc', inquam, 'solent facere matres, ut funus morentur.' at ista
8 legem recitat et in cadaver fili perorat. tace, tace, misera! ita 5
tu istud optasti? sola scilicet calamitatibus nostris adhuc defuit culpa, ut, cum saevitia nimiae quoque felicitatis turpis sit, procedat inauditum antea monstrum, misera crudelis. si quid irati dii reliquerunt, si quid infelicitas oblita est, suis manibus perdere cupiat. detracta est fortunae invidia, 10
quando suo quoque iudicio mater post amissum filium parum misera est. lacrimas ipsas novissime perdo: inanis domi libitina plangitur, derisus dissignator redit, refertur rogus. inter haec omnia non gemitus ullus matris, non lacrimae, non questus. putes adpulsum ad litus aliquem esse 15
piratam. unde hunc illi animum? si mala sua ideo non sentit, quia non videt, et hoc boni caecitas habet, eruat aliquis oculos meos. si tenebrae corporis affectibus non obstant, estne haec uxor mea, estne ille filius noster? liceat dubitare, si fieri potest, et sane vix iam dinoscendam speciem vetu- 20
stas reliquit, sed adtritae manus et tumida vestigia vinculorum et testis longae captivitatis macies, infelicia argumenta, consentiunt. miserum me, certus luctus est: filium agnosco; uxorem non agnosco.

Ergo quoniam de iure longior pugna, et nobis festinan- 25
dum est, sint primae precum partes. adeste, universi utrius-

1 cur ς : cui *codd.* relequisti B : -linquisti V **3** iniceret β **5** et : e *in ras.* M ita : ista V AD **7** culpa *om.* Bπ felitati V **8** crudelis ⟨quae⟩ *Schulting propter coni.* cupiat *ut vid., haud scio an recte, nisi post* cupiat *signo interrog. distinguendum* **9** di V **13** refectus V **17** vidit B eruet V **18** si : sed βγδ **21** attriciae M **25** et *scripsi 1974, 57* : est *codd.* **26** precium P (*sed corr.*) γ

que sexus parentes, dum matrem in exequias filii rogo. per
matrimonium te vetus et per mutuam caritatem, quae utri-
que nostrum magno constat, adice, per commune pignus,
per annos pariter actos et beneficio filii plures, per meum in
5 te obsequium, iam mei miserere, cuius soles. crede mihi,
hoc, quod patior, carcere peius est, captivitate crudelius.
mea ista poena est. quid tibi tantum mali feci, quid offendi?
certe ego te non reliqui.

Iam si totum adfectum in hunc consumpsisti virum, et 9
10 omnis per oculos misericordia effluxit, tulerit sane filius
noster merito poenas, dederit spiritum supplicio. nihil de
praeteritis loquamur; quod postulavit Cicero etiam ab illo
crudelissimo Siciliae tyranno: mors sit extremum. † quod
quidem cum permissum non esset, pernoctabant ante
15 ostium carceris pretio redimentes sepeliendi potestatem
[quid tandem hoc Marcus Tullius] patres matresque mise-
rae. tu vende saltem, quod sub Verre crudelissimum fuit.
certe ego filium redimam, nec mihi pretium diu quae-
rendum est: habeo manus.

3 constitit S adice *Reitz.* : -ici αγδ : -icio β *Lehnert* **5** mei miserere mei M solius BMπ **9** iam – *l. 19* manus *del. Reitz. et approbavi 1974, 54 sqq., sed vide Lundström 81–86. verba ll. 13–18 maximam partem e Cic. Verr. 5, 117–19 sumpta primus vidit Schulting* consumpti B : -psi B² **10** tulerint β **11** dederis β n B : -ichil *in ras.* B² **12** cėcero V etiam *om.* δ **13** morsit BV AD extremum *Hammer* : -am BV : -a π : -a malorum *cett.* *fort.* ⟨iam detur mortuo funus.⟩ quod quidem *e. q. s.* **16** [quid – Tullius] *del. Helm 1911* patrem B **17** saltem vende M vire P : vere S : subvertes A **19** habeo manus : *patrem mendicando pretium filii comparaturum credit Lundström, 83 : minari se ipsum occisurum putavit Helm 1911, cf. 135, 19* si vicarium accipitis, me proicite. *confert Lundström decl. 9, 8, quem locum Helmii potius interpretationem supportare puto*

Nihil moveris nunc, et debilitatem tuam iactas? singulare feminis exemplum ostendi narrarique desideras: sepulturam filii maritus a te impetrare non potuit. vade hercule, si libet, et corpus in fluctum repelle, aut, si parum celebri loco videtur abiectum, inice manum et, ne minus te satiet alienum ministerium, ipsa potissimum trahe⟨n⟩s alteram manum cadaveri impone, altera⟨m duci⟩; duc, qua frequentissimum rotis iter est et nigra limo via; proterat miserum onustum vehiculum et sanctissimum pectus ungulae rumpant. ipsa, quoniam deficeris oculis, elisum caput et oppressa ponderibus praecordia manibus tuis pertracta; si quidem istis audeas, etiam dentibus lacera. litigamus, consistimus: in diversum abimus. nempe cum viceris, omnia paria habebimus praeter animum. non sepelies? vide, quaeso, vide, ne, dum ligitas, harenam fluctus aggeret, iniciat humum misericors populus. obsta, si cuius clementia tumulum fecerit, effode, et, cum talis sis mater, aude indignari et exclama: 'magis amavit patrem.'

Cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat, ipsi piratae nihil amplius quam proiciunt. mater … quam-10 quam hoc nomen profanari nefas est: si perseverat esse filii

4 fluctum BM : -us *cett. Lehnert, cf. l. 15* celeri H : celari O **6** poste (t *add.* M²) potissimum ME trahe⟨n⟩s *scripsi 1976, 127* : trahes BVπδ : -he *cett. Lehnert* **7** manum *om.* M (*post* cadaveri *suppl.* M²) altera⟨m duci⟩ (*nempe caeca erat*) *scripsi et ante* duc *distinxi 1976, 127 sq.* : altera duc, qua *edd. cum codd., sed quonam modo unam manum cadaveri imponens altera* (!) *manu ducere potest caeca? et quomodo a litore ad frequentem illum locum corpus trahere sola potest, cum paulo ante eam suis umeris ad litus tulerit maritus* (*117,19 sq.*)*?* : altera ⟨te⟩ duc *Watt* **8** poterat V **10** deficeris *Burm., Reitz. cl. 370,2* : defeceris *codd. Lehnert* corpus caput β **12** audeas istis Mψ litigamus *e. q. s.* : *cf. 135,2 sq.* **13** pa*t*ria B **16** populos B obsta π *et coni. Lehnert* : -as *cett.* **17** et (*alt.*) *om.* V **20** *aposiopesin significavi* **21** sic M

sui noverca, ut hac crudelitate videatur digna, quae orbitatem suam intellegat, si ultra hostium adfectum, qui caesos acie saepe tumularunt, ultra tyrannos, ultra latrones parum habet non sepelire, nisi aliorum quoque officia praeciderit, 5 et tantum quod non petita ex fluctibus aqua restinguit ignem, si adeo non genuit filium sed effudit, et illo infelici partu ingratum uteri pondus exposuit, licet inputet nobis, ut volet, quod tueri non potest, singulare mariti desiderium, dicam tamen quod sentio: excusatius odisset virum quam 10 filium. quamquam in hoc mutuae caritatis affectu paria fecimus: illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium; vicem caecitatis orbitate persolvi. tamen, quod inter haec quoque mala privatim doleam necesse est, omnem illam, quam contraxerat, perdit opinionem: iam inimici 15 triumphant, iam passim locuntur: 'illa exempli mulier, illa saeculi decus; virum redimi noluit nec filium sepeliri.'

Equidem, iudices, ut sentio, neminem non mortalium favere hominis sepulturae convenit, quia haec una res est, cuius exemplum ad omnes pertineat, ideoque non nisi ab 20 ultimo parricidio exigitur poena trans hominem. etiam si qua sunt iura, quae obstent, si tamen angustus saltem detur accessus, per quem intrare humanitas possit, vera clementia occasione contenta est. sive omnis in defunctis sensus perit, 11 et ad operiendam foeditatem subtrahendamque dolori ma-25 teriam mortui viventium causa sepeliuntur, seu, cum ad infernas sedes anima migravit, unus hic luce viduis honos,

1 haec α δ **3** cumularunt BV **5** restringuit M **6** et ex illo δ *haud scio an recte* : illo *om.* M **7** inputet : *obiectum est* desiderium (quod tueri = *quoniam videre*) **8** potes Bπ **10** effectu BM *approb. Reitz.* **12** quod π : quae E : quo *cett.* **13** hoc β privatim = *praesertim* **14** perdat M **15** exemplum *Watt coll. 117, 8* exemplum saeculi, *fort. recte* **17** et quidem β **19** que *om.* BMπ

et suprema face, ut vates ferunt, petitam ulterioris ripae stationem contingunt, quae vera esse et credo miser et opto cito iturus ad filium, certe rerum natura ut in generandis alendisque hominibus quae necessaria erant, ex se ipsa prospexit, ita, cum rursus opus suum resolvit, corpora nostra quam primum reducere ad principia festinat; ut desertis etiam locis circa cadaver tracta imbribus terra concrescit, adgerunt pulverem venti, et liquefacta multa die membra paulatim humus bibit, etiamsi nullus operit. at ipsa longo tempore in terram ossa desidunt. nobis vero adversus exanimes genuit non solum miserationem, quae cogitationi nostrae subit, sed etiam religionem. inde ignotis quoque corporibus transeuntium viatorum conlaticia sepultura, inde iniecta ab alienis humus. facinus indignum! cum haec ita sint, sepultus esset filius meus, nisi incidisset in matrem.

Et haec, iudices, non ideo ego dico, ut adfectu iura corrumpam, neque vobis praecipio, sed adversariae exprobro. legem quidem istam quidni horream, cum id unum miserrimo iuveni sit obiectum, quod in calamitate non deseruerit patrem? sed quatenus luctus nostri in ius vocantur, et flenti disputandum est, et orbitati suae mater irascitur, superemus quam exorare non possumus. ecquando duorum hominum miseriora vota vidistis, ⟨quam⟩ ut de his pater, si vicerit, filium suum efferat, mater, si vicerit, abiciat?

1 *sq.* petita – statione BVπδ **6** ut : un⟨de⟩ *Obrecht* **8** *ante* liquefacta *eras.* re M multa die : *cf. 113,12 sq.* (*118,20*) vetustas **9** *ante* bibit *ras. 2 litt.* M at : ad B : et M **10** vere β **11** quae in cogitatione nostra ME **17** exprob'o lo legem B **18** quidem : quidam MO quidni (*cf. 134,12*) horream (*ironice*) : quid inhorream (inoream O) βδ : quidni horrea V : quid mihi horream *Schulting approb. Reitz.* id in unum (usum O) δ **22** ecquando ς : et qu. *codd. Lehnert* **23** ⟨quam⟩ *dubitanter supplevi* ut de his (*sc. duobus*) : ut deis BV : ut dehis M (i *s. l.* M^2) **24** afferat V

Quae tamen lex est? qui parentes in calamitate deseruerit, insepultus abiciatur. omnis nobis in hac † prius causa, iudices, de scripto et intellectu legis contentio est, utrum verborum ambiguitate an voluntatis fide
5 standum sit. pars enim diversa id nititur parentem fuisse in 12
calamitate eam, quae deserta sit; cuius rei poena est abici insepultum. quid tum fuerit in causa, quid sit postea consecutum, quomodo legem intellegere conveniat, subterfugit dicere, neque a vestigio scripti recedit, sed nuda recitatione
10 contenta est. nos neque omnibus personis neque omnibus causis scriptam esse legem, et iuveni iustas ac necessarias recedendi causas, et, cui rei semper ius satis plenum est, bonum animum fuisse, postremo non hoc esse deserere contendimus, atque eo causam demittimus, ut non sit absol-
15 vendus adulescens nisi etiam laudandus. qui autem dubitat, an scripti voluntatem sequi conveniat, is mihi videtur quaestionem temptare † incertus.

Qua de re ideo pauciora adiciam, quod nobis quoque, si ita pergitis, adferet quandam cavillationem ista sermonis
20 ambiguitas, ac videri potuerit omnem actionem partis adversae prima statim recitatione subvertere. nam lex cum

3 prius *propter* omnis *damnavi* **4** fide standum ς *et def. Burm.* : fides tantum V : fide statutum *cett.* : utrum⟨ius⟩ – statutum sit ς *Ascensius* **5** diversa (-a *in ras.* M²) innititur M : annititur E **7** tunc D : tamen E **9** nulla V *et agnovit* M² **11** causis *scripsi, cf. 124,16* : caecis *codd. quod def. Helm 1911* : locis *Reitz.* **12** recedenti PD : recendi S **14** demittimus *Reitz.* : di- *codd.* **15** quis BVδ : *fort.* quis⟨quis⟩ **16** an *om.* BV **17** incertus *recepit Lehnert post l. 18* re *distinguens* : inertem *Reitz. post hanc v. distinguens* : ineptam *Plasberg* : iam certus *vel* in certis *conieci; ceterum cf. Publ. Syr. 575* Qui in vero dubitat, male agit cum deliberat. **19** quandam *ex* quen- B **20** ac : hanc Bπ : *om.* M (*suppl.* M²) poterit βγδ *approb. Reitz. fort. recte* pars adversa V **21** retractatione BMπ *et praetulit Reitz.*

dicit: qui parentes in calamitate deseruerit, ... rursusque cum dicit: insepultus abiciatur, non utique id significat, ut non liceat eum sepeliri, postquam proiectus est. quare aut mihi quoque permittite sic agere, quomodo volo, aut, quod magis vestram religionem decet, indignam 5 sanctissimis auribus verborum captionem ex utraque parte praecidite, et, cum filium singularis exempli probavero, fortiter sentite nullam umquam a maioribus nostris poenam scriptam esse pietati.

13 Atque in eo, quod primum proposueram, non ad hanc 10 rem pertinere legem, non diu versabor, neque dubitatione, quam non habet, adferam moram. neque enim puto, si aetas inpediet infantem, valetudo aegrum, res legatum, dux militem, nihilominus obstricta crudelitas non accipiet rationem necessitatis, et cum semel apparuerit patere in eius- 15 modi causis defensionem, potero plane esse securus, nec timebo, ne teneri videatur filius meus, si non potuit omnibus succurrere, dum in ipsa lege occupatus est. pater alligatus est, mater caeca est; unus utrique filius; magna locorum distantia; habet lex in medio debitorem. duc ad utrum ma- 20 vis, ad utrumque non potes, nisi hanc condicionem misero imponimus, ut, quicquid fecerit, proiciendus sit: si exierit, mater sepeliri vetabit, si remanserit, pater.

1 qui – *l. 2* dicit *om.* V *post* deseruerit *lacunam statuit Reitz. et suppl.* ⟨eum significat, qui et patrem deseruerit.⟩ **3** eum *om.* δ **4** autem mihi BV permittit et BV **5** indignam *om.* V **7** filii singularis exempla M **10** Atque : at βAEδ **11** dubitationem BVS : -num π **12** habet Mψ : -ent *cett.* : ne, quae dubitationem [quam] non habent, adferant moram *Reitz.* **13** impediat β valitudo VMγδ **14** ⟨lege⟩ obstricta *Burm.* : adstricta *Schulting* (*cf. ThLL* 9^2*, 252, 16*) accipiat ψ **17** timeo M ne Bπγ : nec *cett.* **18** alligatus est : est *om.* BMπ **21** potest V **22** proiciendum V

Non puto fore dubium, quin ius in hac lege fuerit et mihi, nisi forte, ut omnia inique iniusteque conquiritis, hic quoque unius occasione verbi aliud putatis iuvare parentes, aliud non deserere, id est, de hoc dubitare vultis, utrum
5 parentibus ubique ferri oporteat auxilia, ut ego aestimo, an vero non mereatur adiutorium, nisi qui praesente filio miser est. nam si deserere in calamitate nil aliud putamus esse quam a misero discedere, duo simul scelera permittimus: primum illud, ut etiam qui aderit, possit inpune nihil prae-
10 stare, siquidem absolutus est hac lege, qui secundum miserum stetit. quo quidem modo non adiutores calamitosis parentibus filios damus, sed spectatores. accedit illud vel 14 gravius, quod, cum rerum necessitas cotidie nos dividat, si quaedam fortuna parentes nos deprehenderit, quamvis ex-
15 iguo divisus spatio inpune opem non feret, non succurret, ut hac saltem se calumnia defendat: 'non reliqui, sed non accessi, neque pede, quod aiunt, uno a parente discessi.' solutus erit omni auxiliandi necessitate, quando vestra interpretatione absentia impietatis occasio est. hoc voluisse legum
20 latorem putamus, ut natus ex nobismet ipsis in rebus adversis praesidium parenti labore atque praestantia solveret lu-

1 puto *Sh. Bailey² 196* : dubito (*nimirum propter sequ.* dubium) *codd.* qui nimius BVπ : quin ius *ex correctura* M **2** conqueritis V (*sed corr.*) β D : conquiratis δ **6** praesente *ex* -eute B **7** nihil B E **8** discere B **9** quia deerit BV **12** parentibus ubique fi lios (fi li- *in ras.*) M expectatores BMπ *Lehnert* accedit *Dess.* : -cidit α : dehinc accidit M² *cett.* **13** quo V necessitas *om.* V **15** divisos *Burm.* **16** non reliqui *e.q.s.* : *cf. quae scripsi 1974, 57 sq.* : reliqui sed V : reliquisset B : -isse π : reliqui (*omisso* sed) *cett.* sed : si *Sh. Bailey² 196* accessi BV : abcessi M A : abscissi S : abscessi (-it π) *cett.* **17** discesserit solutus erit BV : discessi≡, *omisso* solutus erit (*suppl.* M²) M : discessi. erit solutus [erit] *Lehnert* **18** nostra β **20** natos BV **21** praesidium : praeditum BV δ praesentia J

cis usuram ubicumque, nisi forte non sumus parentes nisi palam. quid est ergo non deserere? opem ferre, non deesse. omnia haec enim eo spectant, ut auxilio liberorum tuti sint parentes. quod cum ita sit, tam ad me lex ista pertinuit quam ad matrem.

Duo unum vocabamus; videamus, quo ire debuerit. poteram quidem fortiter dicere: 'pater iussi. hoc nomen omni lege maius est; tribunos deducimus, candidatos ferimus; ius nobis vitae necisque concessum est. si non fecerit quod iubeo, non deferam illum ad sepulturam.' necesse habuit parere: non deseruit, sed abductus est. crede, non contemptu 15 tui venit in carcerem. sint sane iura paria, sedeatque medius inter duos filius iudex; non conparabo personas, quamvis apud omnes gentes plus iuris habeat pater. sit sane natura communis; non inputabo quod nomen dedi, quod familiam, quod inpensas, quod, dum illi adquiro, captus sum. non indulgentiae discrimen excutiam, de qua iam lite concessum est. fuerint quidem ista facienda, sed ego ius meum reprimo. inter duos parentes [c]aecus adfectus est; exorabit qui prior rogaverit. tempore certe vinco: ante miser esse coepi. tu adhuc integra es, ego iam alligatus sum; tu sana in domo, ego iam paene defunctus in carcere; tibi adhuc non opus est filio, ego iam rogo. nempe calamitas tua nata est post epistolam meam. nisi te flentem consolari filius voluisset, ante caecitatem tuam exisset. noli mirari, si te gratia vinco: ante exoravi filium, quam tu rogares.

2 ergo est M **7** iussi : eius si Bπ : ius si V : eius sum M *et praetulit Winterbottom, fort. recte* : ei iussi *Klotz, Lehnert* **8** deducimus (*sc. in supplicium, cf. Val. Max. 5,8,2; ThLL 5,270,78–80*) : didicimus BV : [de]ducimus *Sh. Bailey*^{2} *196* **11** adductus MPE contemptui venit B **12** carcere BV patria MAD **13** filios MD **15** inputatur M (*corr.* M^2) **17** litem V **19** [c]aecus *cum* E (aequus) *scripsi 1976, 128* : caecus *cett. Lehnert* effectus M exorabit γδ : -vit α : -bis β **24** consolari flentem δ

Si ⟨se⟩ quisquam figuratione quadam in hac malorum condicione iudicem ponat, fortuna quaeso absit, cuius tanta calamitas fuit. abstulerat quidem tibi oculos nimius adfectus, et de quinque rerum sensibus pars una cessabat, et
5 tenebras, etiam salvis luminibus alternans, continua nox duxerat. maius est tamen malum, quod sic fletur. nam ut 16 merito queri possis ablatas videndi voluptates, impeditos rerum actus, tamen, si non iniqui iudices sumus nec ambitiose miseri, sunt quae his mederi possint; referam non so-
10 lum, quia vincenda mihi, sed magis etiam quia consolanda es. nam quando omne tormentum corporis abest, dolorque membrorum, qui totam cogitationem in se rapit, feliciter cessat, superest, ut cruciet nimium otium et assidua quies, res, si non sint necessitate, iocundae. nam visus damnum
15 sarciunt reliquae voluptates, odor, gustus, tactus, auditus. quibus tamenetsi deesse summam fatendum est, non est tamen maximae calamitatis loco numeranda parum plena felicitas. domus certe propria lectusque genialis, conventus propinquorum, sermo amicorum, ipsa (quod raro contingit)
20 honesta calamitas et in quacumque fortuna beata libertas. tot voluptates obruere possunt unum dolorem. nam lucis desiderium, si malis meis compares, etiam delicatum est. num enim aliquid rerum natura genitura est spectaculo no-

1 ⟨se⟩ *suppl. Sh. Bailey*[2] *196* quisque D : quisquis E **3** oculos tibi M **5** alternas V *quo recepto* nox iunxerat *Burm.* **9** quae *Dess.* : qui *codd.* his ederi BV : hi sederi E : insideri MβAD : misereri his ederi (mederi O[2]) δ poss̃ B : possunt ME : quibus mederi possit *Ascensius* ⟨quae⟩ referam *Schulting* **11** es : est BMδ **13** cruciat M (*corr.* M[2]) O **14** iucundae δ visu M **15** *post* tactus *add.* odoratus β **16** tametsi βγδ deesset BVπ **18** convent≡s M (u *supra*) **19** contigit MS **21** desiderium lucis δ **22** comparares BVδ etiam *om.* Bπ **23** num *scripsi* : non *codd.*, *sed cf. 128, 1* ac non; num enim *invenies Tac. ann. 4, 35*

stro novum, ac non, quicquid speciosissimum pulcherrimumque visuri sumus, vidimus? [tenebrae] nempe cotidie nox oritur, et aequam temporum portionem involvit obscuritas, et ex parte sui ipsa quodammodo caeca natura est. cui alienis oculis uti licet, audire, imperare, cuius ministeriis 5 officia non desunt (non enim defuerunt), nisi se erigit et fortunae suae rationem reddit, et praesertim in tam bona 17 caecitatis conscientia, animi vitio miser est. non debet dolere quispiam, qui potest gloriari.

Quamquam cuiuslibet et quacumque causa hunc incur- 10 sum passae levius est tamen malum feminae: non enim navigatis, non legationem obitis, non frequenti peregrinatione variatis aspectus, non militaris vos, non forensis ratio deducit. alioquin semper estis intra domum, uno plurimum loco levibus officiis adfixae. tuum quidem adfectum si bene novi, 15 nulla magis causa caecitatem doluisti, quam quod ad redimendum maritum ire non posses.

Haec tua calamitas erat; aestimemus meam. nulli quidem gravior visa est quam tibi, audi tamen, quam multa in illis epistolis non scripserim. o fili, in quibus te malis reliqui! 20 iam illa principalis ac maxima dono deum concessa libertas, nec hominum solum sed ferarum volucrumque sensibus fixa et ingenita, primum spolium fuit: me ipse perdidi, teneor venale mancipium, et civis Romanus merces fio, et libertatem senex dedisco, et natus ingenuus venire opto. minimum 25 est: habitamus in fluctibus, hiberni nos ferunt venti; non

1 ac : hac B (*corr.* B²) : an *Burm.* [non] *Winterbottom* **2** tenebrae *om.* Mβγδ, *et* nempe *in hac decl. primo sententiae loco ponitur* (*120,13; 126,23; 129,19*) nempe *om.* M **7** reddidit Bπ **9** quippiam βγδ **10** cui[us]libet *Burm.* **11** passa α femininae B **13** miliaris B (*corr.* B²) **14** in loco ψ **17** maritum : virum β possis V **20** o : et M (*corr.* M²) **24** mercis V

statio, non sedes, non quies, sed, quod malorum meorum
maxima portio est, tam miseri sunt etiam domini mei. cito
praetereunda est memoria propter me uxori gravis, mihi
propter filium. transeo hirsutos hostium vultus et imma- 18
5 nium barbarorum feros fremitus, tantumque mihi cotidie
esse metuendum, quantum pati captus, audere pirata potu-
isset. nihil est desiderio suorum gravius; timui, ne quem ex
meis viderem. nihil tempestate minacius; cotidie naufra-
gium optavi. nam mortem, confiteor, senili inertia una
10 causa minus cupiebam: ne defunctum nemo sepeliret. quam
vestem relictam captivo putas, nisi quae praeda non erat?
quales epulas cibosque praebent, qui ipsi rapto vivunt? nam
illa quidem satis digne quis dixerit, udum carcerem et inun-
data sentina vincula et impositum nuda trabe inrequietum
15 latus, revinctas pone tergum manus, alligatos, tamquam es-
set, qua fugeremus, pedes? solae in carcere tenebrae iuva-
bant. saepe de auribus questus sum, quae sonum flagel-
lorum gemitumque caesorum quamvis impexis obrutae co-
mis acciperent, dira metus sui exempla. miserum me, fili:
20 nempe morbo peristi. compara terram mari, domum navi,

1 sed : et *Schulting approb. Reitz.* **3** gravis ς : gravius (grave gravius π) *codd.* : *an* gravis, ⟨gravior⟩? *cf. 134,22 sq.* **5** fremitus feros δ fremitus : gemitus V **6** captus vel audére (i *s. l.* M[2]) M **8** nihil nisi BVπ **9** confitebor VPDH seniles V **11** praedae *Francius* **13** digne β : -na *cett.* nudum VS inundata sentina vincula V : i. senti navicula B : inundatam sentina naviculam Mβγ H : inundata sentinam navinaculam O **15** pone tergum π : pone tergo (*ex* ponet ergo) B : pene tergo V : post ergo M : post tergum M[2] *cett.* **16** tenebrae *om.* V iubabant V **17** quae *om.* BVπ sonum : solum βA **18** impexis M[2] PE : -it S : amplexis V : implexis (-xś- B) *cett.* obrutae : -rutae *in ras.* M : -ruptae S **19** dira *Burm.* : dura *codd. Lehnert* **20** nempe *e.q.s.* : *'Haec ita accipi debent, ac si cavillaretur adversaria, non calamitate aut saevitia hostium filium perisse, sed morbo. Quod quam sit verisimile ex praecedentibus patet.' Schulting* nave B

lectulum carceri, libertatem servituti, desiderium oculorum totius corporis damno. quo nos longius ducit calamitatium nostrarum misera contentio? caeci etiam litigare possunt, captivi nec vivere.

19 Verum haec etiamsi in aequo ponerentur, multum tamen 5 in alteram partem debuisset habere momenti, quod plus mihi potera[n]t prodesse quam tibi. eo labori oportet incumbere, ubi effectus promittitur; stulta cura est, quae spem non habet. ego redimi poteram, tu sanari non poteras. qualiscumque ista calamitas, inemendabilis cecidit; non re- 10 medium accipere, non vicarium potest. adsedisset scilicet lectulo inefficax sedulitas et acceptis epistolis meis iuvenis filius nihil aliud quam cum matre flevisset? quia profectus est, alterius tamen parentis calamitas emendata est. si remansisset, et matrem caecam haberet et patrem captivum. 15 adice eo quod tibi non necessaria filii praesentia fuit; adsidere enim, cibos ministrare, manum porrigere quilibet poterat; mentior, nisi factum est. me ab illis captum tam dura condicione venalem, quod utique in confessione est, nemo alius redemisset quam filius meus. 20

Et ego sic ago, tamquam hoc tantum filius propter me fecerit. quamquam in hoc litigatu quodammodo tibi ipsa excidisti, et, tamquam id agas, ut merita tua iniuria vincas,

2 calamitatum VMψδ **3** litigari V **5** etiam sine quo VD poneretur BV **6** debuisset D *et coni. Reitz.* : -nt *cett. Lehnert* monumenti BM **7** potera[n]t *Obrecht* : -ant *codd. Lehnert* : prodesse poterant δ eo BVπ : ei (et E) *cett. Lehnert* labore VP : -rem *Reitz. sed cf. Sil. 4,818* nostroque incumbe labori **8** quam V **9** ego : nu *s. l.* B^2 (*cf. adnot. ad 131,3*) **10** non remedium – adsedisset *om.* V **12** e lectulo BV **16** adice eo BV : adice hoc π : adicio *cett.* **22** hac Bπ litigatu (*hap. leg. ut vid.*) : -to BV : -tum O : legatu S : in hac lite fato quodam meo *Reitz. sed* quodammodo *probum* (*cf. 128,4*) **23** tamquam *Wiles* : quamquam (-quam *ex correctura* M) *codd. Lehnert*

novum induisti rigorem, non prohibeo tamen testimonium: ad redemptionem meam filium ipsa misisti, cum sic plangeres, cum mortem precareris, cum te omni viduatam voluptate clamares, cum saepius gemeres captivitatem meam
5 quam caecitatem tuam. non erat illi ferreum pectus nec cor silice concretum, ut haec pati posset aequo animo. tu filium prima docuisti sibi non parcere. potius quam plus flere⟨s⟩, potius quam ipsam rescindere⟨s⟩ caecitatem, profectus est, maritum tibi reddidit. o crimen grave! si hoc ante fecisset, 20
10 videres.

At retinere non potuisti. non dicam tibi: habet pietas impetum suum, nec ullum dominum novit adfectus. nec ille potuit te retinere, ne fleres. audi quod est verius: aliud putavit. non erat credibile obstare te redemptioni meae.
15 interpretatus est maternum metum, et maris domui nostrae male experti periculum credidit. iuvenis nisi tibi non paruisset, nemo non vos putasset colludere. ceterum me poterat non redimere, cum tu clamares: 'caeca sum, oculos desiderio viri perdidi, solitudinem ferre non possum'? ita ille ad
20 redemptionem meam excusatius profectus esset, si me minus desiderasses? dubitabitur, an tua causa fecerit? et fi-

3 v$\overset{a}{o}$lupt$\overset{uo}{a}$te B (*obscuras litteras s. l. add.* B[2], *cf. adnot. ad 130, 9*) : voluntate V **5** illi *om.* V **7** flere⟨s⟩ *Burm.* : -re ($\overset{l}{f}$ere B) *codd. Lehnert* **8** rescindere⟨s⟩ *Burm.* : -re *codd. Lehnert post* caecitatem *distinguens* caecitatatem V **9** reddit M **12** damnum ME **13** te potuit Vπ Sψδ *fort. recte* **14** redemptionis M **15** nostram B : -ra V **16** iuvenis *scripsi* : timens (*ex* -t iuenis *ut puto*) *codd.* nisi *Dess., Helm 1911* : ne si (*ex* sit M, si *om.* S) *codd.* non *om.* BMπ *ne cum codd.* timens ne, si *legamus, obstant haec: 1) quod partic.* timens *minus aptum videtur; saltem expectaveris* ⟨ipse⟩ timens *vel tale quid. 2) plusqu.* putasset. *3) negatio* non *cum in multis aliis tum in* V *tradita* **19** solutudinem V **20** minim B (*corr.* B[2]) **21** dubitatur δ an id tua M

lium et virum habere non poteras; reddidit tibi quem magis amabas. siste iam lacrimas, maritum reducem, incolumem accipe. quid irasceris, quae tanta mutatio est? quis hoc crederet? quereris discessisse quem odisti, cum eum nolis redisse quem diligis. 5

Atquin si, ut supra probavimus, is parentes in calamitate deserit, qui opem non fert, et, ut nunc ostendemus, optimus filius corpore suo adiutoria matri redemit, profecto opem tulit, id est, non deseruit. nam si, ut ante dixi, ne vestigio quidem abisse a miseris licet, ne ipsorum quidem causa, qui 10 adiuvantur, discedere fas erit, nec cibos saltem petere aut alia usibus necessaria parare continget. si vero, dum adiuvatur parens, nihil refert, ubi sit ille, qui adiuvat, quia praesens cura exhibetur, quidquid tibi ego praestiti ad auctorem muneris, id est, ad redemptorem meum, transferendum est. 15 non assedi, non consolatus sum, non ministravi, non 21 ⟨opem⟩ tuli, non denique totus tibi redivi? verum fatendum est: si desertam te putas, mea culpa est.

Sed iam tempus est ista, quae non excusata debent videri, verum pulchra atque magnifica, animo maiore defendere 20 et, cum iudicium agatur exempli, tandem causam suam intellegere. hoc saltem habebis, miserrime fili, quod honora-

4 nolis *ex* nobis M *vel* M² **6** atque Bπ : -i MβγH : at quod O si ut : sicut ME : fuit D : si *om.* Sδ **8** redimit B **9** id est : *om.* S : idem ψ nam sicut *Reitz.* dixi si ne BV *quod recepit Reitz., fort. recte* **10** amịsseris B qui : quia B **11** discere M nec cibos : negi hoc B : ne vel hoc π : ne cibos V **12** contingat α : -it P adiuvetur *Francius sed cf. 177, 12 sq.* **14** praestiti filio B : p. filii V : p. filio ad auctorem scilicet muneris π : ⟨pro⟩ filio *Reitz. approb. Lundström* **15** id est : idem Dδ **16** num assedi M num ministravi *et* num tuli M **17** ⟨opem⟩ *h. l. suppl. Reitz.* : opem non E : *om. cett.* redibi B : redii B² **19** ista *om.* M (*suppl.* M²) accusata M **22** hoc – contingere *om.* B (*suppl.* B²) saltim V

tis contingere funeribus solet: defunctus laudaberis. omnia licet huc revocemus praeterita, et ad canendas unius laudes universorum vatum scriptorumque ora consentiant, vincet tamen res ista mille linguas, ipsamque, si sit aliqua corpore 5 uno, facundiam materia superabit, etiamsi nihil dixero, nisi quod obiectum est. lucem libertatemque patri filius reddidit, et, quod ante inauditum est, magis me amavit quam vellem. ingressus est maria, in quibus iam minimum periculi tempestas habet, et, quod inter ista difficillimum est, amore 10 mei vicit etiam matrem suam. tace, nefaria lingua: ergo tu ista laudas? ⟨tu melius, uxor, quae facturum retinebas.⟩ obtulit se captivitati; quia sciebat grave esse alligari, malis patris successit. subit libens poenam pietas etiam sceleribus gravem. [tu melius, uxor, quae facturum retinebas.] conpa- 15 rate nunc, si quis patrem per hostes solus tulit, qui, cum venientia in patrem tela excepisset, simplici tamen morte defunctus est. unum legimus, qui vicarias pro patre non quidem piratis aut mari manus obtulerit, sed ubi redimi posset. me miserum! dicendum est, quod hoc ipso admo- 20 neor exemplo: in honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur.

22 Haec alii laudant, ego queror. te quidem, iuvenis, omnia saecula loquentur, et admirabile exemplum tenaci memoriae traditum in ipsa astra sublimem pinnata Virtus feret; 25 sed mihi ista laus tua caro constat. non erat satius lectulo matris incumbere et in huius ministeriis deditum secura otia inpendere? soli tibi contigerat, ut posses patrem excusate

1 defunctum laudaveris V **4** aliquo δ **5** matheriam M superavit V **6** patris M **7** quam : quod β **10** me B tace – laudas : *cf. 118, 5* : non laudas M **11** ⟨tu – retinebas⟩ *e l. 14 huc transposui* **13** subiit Mπ **15** patre BV *Antilochus significatur, (cf. Pind. Pyth. 6, 30 sqq.), ut vidit Staffan Fogelmark* **17** unum *sc. Cimonem* **20** honore Bπ *Lehnert* **24** pennata B²Mπβγδ **27** contingerat V possis BV excusa V : -are MAE

non redimere. me interim, ut coeperat, tabes lenta consu-
meret, me, quae debebat sola, senem mors redemisset, et,
cum exanime corpus in fluctus esset abiectum, si contigisset
similis tempestas, quod aequius erat, tu me, fili, sepelisses.
fefellit te ingenitus honestis animis gloriae amor, spes tibi 5
perpetuae laudis inposuit: ubi virtus, ubi pietas? peristi,
miser, et male audis. non morienti pater adsedi, non aegri
caput molliori sede conposui, non fatigatum latus mutavi,
non spiritum excepi. absens exstinctus, eversus mortem
tuam inveni; nemo aegro vincla laxavit, nemo manus ferro 10
sordidas ad accipiendos remisit cibos. tantum catenarum
causa solutus es neglectus, despectus, quidni, vilis senis vi-
carius? inter tot ardentissima febrium desideria non habui-
sti quem posceres. quomodo te vincula composuerant, ia-
cuisti. matrem, patrem, propinquos tantum cogitasti. num- 15
quid indulgeo mihi, quod te puto exspirasse in carcere
meo?

Nondum matri satisfactum est. quoniam poenas a cada-
23 veribus exigis, audi sequentia tempora. mors ipsa filii tui
naufragium fecit, per tot fluctus volutatum corpus intumuit, 20
tot inlisum scopulis, tam spatiosis tractum harenis, num-
quam tamen infelicius, quam cum venit in terram. o quam
grave est mori! quanto gravius, quod ego vivo! superstes

1 non te redimere (*sc. e correctura vocis* excusa *male intellecta*) V **2** debebatur BMπ **5** spes ς : spem *codd.* **8** molliori *ex* -ieri B **9** excepi *om.* β *comma post* absens *delevi 1974, 59 sq.* **10** aegra V sordidas ferro V **12** es ς : est *codd.* **16** exspirasse E : spirasse V : insp. (insp. puto δ) *cett.* carcere : nomine *Sh. Bailey*[2] *197 si verba* in carcere meo *sana sunt, sic interpretemur: sc. ac non potius viventem adhuc in mare coniectum; cf. adnot. ad 129, 20* **19** filii *ex* -ium V **20** voluptatum MSDJ intimuit β **22** quam (*prius*) : quo P : quod S cum *ex* con B : convenit V δ (*corr.* O[2]) **23** *post* vivo *distinxi*

filii mei vivo omnibus diis hominibusque sed ante omnis mihi et invisus et infestus, et, ut uxoris quoque pietatem perderem, in funere filii divortium fecit. video haec rerum naturae bona, quae filio abstuli. omnis me aetas mei admo-
5 net luctus: senectus, ad quam non pervenit miser[a], pueritia, quam nunc transivit, adulescentia, in qua periit. supersum, ut, si felicissime cesserit, rogum meum videam et edacis circa corpus filii mei flammas; si hoc non contigerit, nigrum cadaver et deforme etiam ignotis spectaculum. inter
10 haec mala credetis, puto, si dixero: vellem oculos non habere!

Quid nunc amplius ad te, uxor, preces convertam inritas, male temptatas? tu vero perge et bono tuo utere. felicem te, quod in hac fortuna irasceris! ad hos confugiendum est: per 24
15 communes casus, per calamitatem meam, humanae calamitatis exemplar, ita vos coniuges vestrae sic ament, non sic desiderent, ita hoc orbitatis meae ultimum exemplum sit, ita vobis habere tam pios filios non necesse sit, misereminі! si vicarium accipitis, me proicite. non invidiosae preces sunt
20 †nihilominus impero†. non laeta sententiam vestram sequetur gratulatio, non ad templa deducar, sed ad sepulcra. etiam cum vicero, flendum est. si vero vincimur, ibo in litus

1 filio meo β vivo *om.* V omnis BV : -es *cett.* **2** et ut *Dess.* : ut V : et *cett.* **3** perderem V : perdo M : -ere *cett.* **4** me : mea Bπ **5** miser[a] *Reitz.* : -era *codd.* **6** nunc : non α : modo *Reitz.* perit VAD *fort. recte* **7** laces B : edaces VMπ **10** creditis αE **12** *post* amplius *dist. Lehnert et alii* **13** pergis β **14** fortuna tua β hos ς : hoc *codd. Lehnert* **16** coniuge V **17** exemplum ultimum Vπ **18** filios pios M **19** si – proicite *del. Reitz.* accepistis BπM² : accepitis M : non accipitis V **20** nihil hominis O imperio SD : imperio H : impetro *Gron.* : imprecor *Dess.* : nihil ⟨boni⟩ ominis mi peto *Plasberg* : *an* filio funus impetro (*cf. 113,2*)? letam BV vestra V sequetur gratulatio : gratuletur M (*corr.* M²)

miser, planctibus aves abigam aut ⟨me feris obiciam,⟩ me corpori filii mei velut tumulus imponam; iacebimus duo insepulta cadavera. aut circa singulorum domos ad genua praetereuntium ibo et recepto tamen miseris more supplex non cibos petam, non stipem; mendicabo terram et conlatas 5 miserantium manu glebas, aut, quod certe licet, filium in mare proiciam: iam, crudeles aquae et venti male secundi, reddo vobis vestrum beneficium; ferte quo libet, licet ad barbaros, licet ad hostes, licet ad piratas. fortasse aliquis iubebit sepeliri; certe, quod sciam, nemo prohibebit. 10

VII. Tormenta pauperis

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper et dives inimici. pauperi erat filius. nocte quadam pauper cum filio revertebatur. interfectus est adulescens. offert se pauper in

1 ⟨me – obiciam⟩ *transposui 1974, 60* : *post l. 3* cadavera *habent codd.* : *del. Reitz.* **2** tumulum M **3** domos Bπ : -us *cett.* **4** tamen *scripsi 1974, 60* (*cf. 181, 22; Cic. Sest. 140; Liv. 21, 55, 10*) : tam *codd.* : iam ς **5** collatos V **8** licet ad hostes licet ad barbaros V **10** iubebit *ex* -debit (*ut vid.*) M : videbit A **28** sepelire V scio π δ : scio quod E

EXPLICIT FELICITER **B** M̄. Fabij QVINTILIANI. CORPORIS. PROIECTI. EXPLICIT (*atramento*) Incipit Tormenta Pauperis (*minio*) **V** MARII. FABII. QVINTILIANI. CORPORIS PROIECTI EXPLICIT INCIPIT ARGVMENTVM INTORMENTA PAVPERIS (*minio*) **M**

M. FABII QVINTILIANI TORMENTA PAVPERIS B

12 Liberum – liceat *om.* M. (*cf. adnot. ad 137, 2*) ne : non ψ **13** inimici erant M erat *om.* V

tormenta dicens a divite eum interemptum. dives contradicit ex lege.

Sentio, iudices, plurimum detrahi calamitatibus meis miserationis, quod ad vos detulisse videor nimium fortem dolorem, et ⟨ad impatientiam⟩ tristissimae orbitatis mihi quoque accessisse novitatem, quod, cum adversus me tam gravia et crudelia deposcam, patior invidiam hominis exigentis aliena tormenta. non possum tamen, ⟨ut⟩ velim, vobis approbare, quid patiar, quod mihi non est relicta miseri patris infirmitas. percussorem filii mei vidi, et miserior sum, quam si nescirem, quis occidisset. fateor igitur, iudices, ipse miror, unde ad hoc probationis genus repente confugerim. veneram tamquam nuntiaturus indubia, manifesta, nec alium expectaveram publicarum suspicionum de filii mei morte consensum, quam si percussorem videretis omnes. hic, hic, ut torquerer, inveni; postquam satis non videbantur explicare verba quod videram, confugi ad fidem doloris. quid faciam, si temeritates quoque nostras conscientia reorum non potest pati? intellexi miser timore factum, qui⟨a⟩ ut

1 diuuite B : diuuet V   eum *ex* cum B   **2** *post* lege *add.* M lex: liberum hominem torqueri ne liceat : *post* lege *add.* Opus (*minio*) V : pauper agit β EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT TORMENTA PAVPERIS *et* (*in mg.*) CAVSA VIII M

3 iud *in ras. 4–5 litt.* M   **5** ⟨ad impatientiam⟩ *supplevi, cf. 152, 8 sq.*   et tissime V   quoque *propter rhythmum insolito loco positum ad vocem* novitatem *pertinet.*   **8** ⟨ut⟩ (*concessivum*) velim vobis *Obrecht* : vel in nobis *codd.* : vel inde vobis *Schulting* : vel hinc vobis *Burm.*   **9** quid *ex* quod M   **12** repe≡nte M   **14** expectaveram BMπ : spect- *cett. Lehnert*   **15** vidissetis ς   hic *semel* MD   **19** miser (*cf. e. g. 149, 3*) timore *scripsi* (*partim praeeunte Watt, qui* miser *per litteras proposuit*) : miseratione *codd.*   qui⟨a⟩ *scripsi* : qui (quid D) *codd.*   ut torquerer (torquear O) ut δ

torquerer exegeram, ex quo me dives non putat aliud in quaestione dicturum; neque ego, iudices, quemquam vestrum dubitare crediderim, ex qua conscientia, qua trepidatione descendat, ut quis torqueri nolit inimicum. quos nunc putatis cruciatus divitem pati, quem dolorem, quod hoc 5 mihi negat? quam vellet ideo tantum filium meum non occidisse, ut mihi posset indulgere tormenta! an hoc creditis, iudices, divitem facere legum libertatisque respectu, et reum pro exemplo esse sollicitum? ille vero nunc laceratur, 2 etsi magis nostro dolore fruitur: operae pretium est inimico 10 negare tormenta, cum feceris, ut velit ipse torqueri.

Illud igitur a vobis, iudices, infelicissimus omnium mortalium peto, ne, cum inaudita, incredibilia passus sim, misereri velitis corporis mei; crudelius et indignius est quam torqueri non impetrare tormenta. est adversorum meorum 15 et ista novitas, quod necesse habetis ea mihi ratione succurrere, qua odissetis alium, nec quicquam est homine infelicius, pro quo tormenta sunt. percussorem a me filii mei visum esse contendo; facinus est hoc vos non deprehendere, si mendacium est, facinus est hoc me non probare, si 20 verum est. quod ad me quidem, iudices, pertinet, orbitatis meae repeto praesentiam, et noctem illam rursus ante oculos meos cogitationes reponunt: iam mihi videor et in tormentis esse confessus. filium, iudices, habui, sicut erecti ac sublimis animi, ita qui nondum suos haberet inimicos, et 25 quem nemo adhuc nisi causa tantum mei doloris occideret. o parentum misera condicio, quam novis inusitatisque pate-

1 ex quo = *ex hoc quod exegeram, ut torquerem* **2** iudices unde β **4** nollit M **7** an ς : ad α ψ : at *cett.* **10** etsi E : et sic *cett. Lehnert* : et ⟨vel⟩ sic *Schulting* **21** est *om.* βγ pertinet iudices δ **26** mei tantium (*sic*) V (*sed transp.*) occideret acciperet P : acc. occ. S

mus insidiis! nos exasperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos nostros oderunt. quis hoc umquam, iudices, simultatium timuisset ingenium, ut eodem aliquis excogitaret animo et quod parcit et quod occidit?

5 Reliqua, iudices, non debebam nisi in quaestione narrare. felices illos in mei conparatione patres, qui perisse liberos suos nuntiis credunt! ego sum inaudita malorum novitate percussus, cuius unicus ideo tantum occisus est, ut viderem.

10 Revertebamur nocte pariter, sicut omnia nos vitae ministeria iungebant, et homines, quibus non servos praestabat fortuna custodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum invicem sustinentes, invicem innixi nec nisi magna percussoris diligentia separandi, cum dives medio noctis 15 horrore stricto mucrone prosiluit et stupentibus attonitisque miseris confodit illum fortiorem, illum, qui fortassis aliquid in mea morte fecisset. confiteor, iudices, nihil tunc oculorum meorum diligentia, nihil egit cura miseri patris: percussor voluit agnosci. 3

20 Vos nunc, cives, vos, omnes humani generis adfectus, miserrimus interrogo pater: suadete, quid faciam. hunc, quem videtis circa me sanguinem, de filii vulneribus excepi; his manibus labentis unici membra sustinui. in oculis adhuc vultus ille morientis, haerent auribus verba super cadaver 25 habita exultantis inimici. fidem tormentorum! quousque percussoris filii mei conscius ero? aperite pectus istud et totum de visceribus meis latronis egerite secretum. vidi, et mihi non creditur! vidi, ita possim et in tormentis idem dicere. aut si conpono, si fingo, urar, lacerer, et non pro-30 bem. si videtur, torquendus sum, iudices, ut hoc desinam

3 simultatum S δ   eosdem M   **5** debeam VDH : -eo E narre M (*corr.* M²)   **14** dies M (*corr.* M²)   **15** prosiliuit V : -liit δ   **18** cura mei patis β   **23** labenti B   **24** illius VE : filius β : illi D δ   **27** latrones Bπ   **29** aut : at *Francius*

dicere, nec me, iudices, fallit, quantam molem accusationis etiam in manifesta veritate susceperim: divitem detuli reum pauper, inimicus, occisi pater, et postulo, ut mihi credatur testimonium in mea orbitate dicenti. itaque non deprecor, quominus mihi velitis irasci, donec probem; torquete tam- 5 quam mentientem.

4 'Lex,' inquit, 'liberum hominem torqueri vetat.' per fidem, iudices, quis non hoc eum respondere credat, cuius tormenta poscantur! nemini, iudices, credo dubium legem, quae torqueri liberum hominem vetat, hoc prospexisse tan- 10 tum, ne quis torqueretur invitus, et iura, quae nos a servilium corporum condicione secernunt, inpatientiae tantum succurrisse nolentium. omnium beneficiorum ista natura est, ut non sit necessitas, sed potestas; quicquid in honorem alicuius inventum est, desinet privilegium vocari posse, si 15 cogas. cuncta, si videtur, iura percurrite: nusquam adeo pro nobis sollicita lex est, ut, quod praestat, extorqueat. dedit caeco talionis actionem: num manus recusantis inpellit? iniuriarum, caedis agere permisit, sed non cogit invitos. adeo paene levius est ultionem perire quam potestatem. 20 genus servitutis est coacta libertas, et eadem iniquitas, quicquid de invito homine facias. vis scire, quid lex ista prospexerit? non exigo, ut torquearis.

3 occisi *ex* ociosi M **5** *fort. post* irasci (*et non post* probem) *distinguendum* torqueri P : -ere S tamquam *om.* V **8** cuius : cum M **16** percurite BV **18** tallionis B (*corr.* B²) V : penam ta≡lionis M *h. l. hanc glossam habent codd. praeter* M (*add. in mg.* M²): talio dicitur quasi tali poena id est simili, ut cui oculus aufertur oculum auferat, vel si quid tale. actionem : *om.* M : etiam M² β AD num : *om.* M (*suppl.* M²) : unde S : non E δ **19** iniuriam δ caedis (*quod si sanum est = verberationis, cf. ThLL 3,52,16 sqq.*) : -des M : caesis *Obrecht haud scio an recte* **20** paene : *cf. 166, 7 : delere vult Sh. Bailey² 198* ultione Bπ O

Quam multa, dii deaeque, non minus sunt iusta quam lex! exigit quarundam invidia rerum, ut vinci se consuetudo patiatur, et quicquid accidisse mireris, tantundem poscit in ultione novitatis. filius in conspectu patris occisus est; torquete securi: nihil iniquius fieri potest. ignoscant persuasiones, si facinus istud omnium inlicitarum rerum consumpsit invidiam, et, unde tormentis salva iustitia est, plus est de quo quaeritur, quam quo modo quaerendum est. nullum debet iniquum videri genus probationis esse, quod solum est, et quicquid potuit prodesse [se]veritati, numquam nocuit exemplo. sufficit libertatis reverentiae quod torquetis inviti, quod contra me non alius invenit.

Liberum torqueri non licet. hoc est, iudices, propter quod filium meum dives coram me non timuit occidere. filium igitur meum in conspectu meo occisum esse contendo. quid dicitis? ita non erat contra proclamationis huius fidem, si nunc agere possem quietum modestumque miserum? vultis, cum hoc viderim, tantum testimonium dicam? mirum hercules, si scindo vestes, nudo corpus, ignes, flagella deposco! insaniat necesse est pater, cum solus hoc sciat. fallitur, iudices, quisquis hoc, quod postulo, contemptum, quisquis audaciam vocat: filius urit, exagitat, et inter tormenta fugio dolorem. si mentientis est velle torqueri, invenite, quid facere debeat, qui verum dicit et non probat.

1 iuxta B δ quam (*alt.*) : quod M P **2** invidiae BM vinciș B consuetudo *scripsi 1974, 62 sq.* (*cf.* novitatis *et ThLL 4, 558, 11 sqq.*) : magnitudo *codd.* : mansuetudo *olim conieci, et sic Watt* **3** mirereris B **9** iniquum *Ascensius* : inimicum *codd.* esse *om. unus e libris Burmanni; verbum otiosum supportat rhythmus* **10** [se]veritati *scripsi* : sev- *codd.* : severitate *Schulting, sed* exemplo *quoque dativus est (cf. ThLL* 5^2*, 1333, 83 sq.)* **12** non *om.* Bπ **14** non *om.* M (*suppl.* M^2) **17** posse B **19** hercule βγ **22** inter : in ψ δ

'Mentiris,' inquit. bene quod et tu fateris non esse mihi sine quaestione credendum. et quas, per fidem, mendacio meo causas, dives, adsignas? ignoro percussorem, deinde te potissimum, de quo quererer, elegi, an scio, et simultatibus nostris occasionem orbitatis indulgeo? decipi me non potuisse manifestum est: filius meus, cum pariter rediremus, occisus est. an dinoscere percussorem nocte non potui, cum percussor potuerit eligere, fugere? quid ais? iuvenem meum alius occidit, et tu mihi solacium ultionis imples? te accuso scilicet, ut interim nescio quis ille fugiat, evadat? quod tu mihi genus furoris adsignas, ut maximi sceleris ultio pereat falsae accusationis incerto! homo, qui me vidisse contendo, cum occideres filium meum, nisi de te vindicor, 6 non reliqui mihi, ut hoc de aliis probarem. o te extra omnes humanorum pectorum adfectus, inimice, sepositum, nunc qui me putas posse mentiri! perdidi infelix illum cariorem pauperibus adfectum. succurrere mihi putas, quod aliquando dissedimus? falleris, deciperis: hominis, cuius occisus est filius, unus inimicus est. sane possit aliquis hanc doloris [dis]simulationem mendacio perferre verborum; torqueri volo; nihil est tanti, nisi verum. videlicet inter ignes ac flagella sufficit mihi, si dixero: 'hic est inimicus, anime, qui nobis subinde maledixit, hic ille contumeliosus, ille inpotens.' ego nescio, an mihi possit in quaestione sufficere

2 quas per ς : qua spe *codd.* **3** adṣignas B **4** querere relegi V **8** fugere (= *evitare, ut puto*) *delere vult Winterbottom* agis B **9** te : t- *in ras.* B **12** occasionis B (*corr.* B[2]) homo : non β vidisset B **14** de aliis hoc δ **18** discedimus V E **20** [dis]simulationem *Sh. Bailey*[1] *76* : diss- *codd.* pro- (*quod habet* S) *vel* praeferre *Burm.* verborum: 'torqueri volo' *dist. Lehnert, sed cf. quae scripsi 1974, 63* **21** ≡nisi V ignes : *ex* gnis B : omnes δ **22** animae B

quod vidi. †et quod inimicus me contendit ideo velle torqueri†.

Tormenta postulo. en ad quod confugiat homo, qui se sciat posse mentiri! nulla est ratio quaestionum relicta mor-
5 talibus, si adiuvant contra veritatem, et sublata est de rebus humanis necessitatis huius utilitas, si causam ultro tuetur explicatque fingentibus. hucusque durant artis ingenia mortalium, et, licet sit aliquis secreti firmitate conpositus, hominem tamen ultra non sequitur animus. non vacat adserere
10 quae finxeris, tunc, cum vix prodest et verum fateri, et nemo non contra id torquetur, quod dixit ante tormenta. non refert, cuius ad eculeum nominis persuasionem, quas silentii adferas causas; in quaestionibus tantum corpora sumus, et nemo non contra aliquem torquetur adfectum. ex-
15 igam quaestionem, an recusem, quid interest tormentorum, brevi futurus similis homini, qui fateatur invitus? novum, iudices, inauditumque rebus humanis aperitur exemplum: nemo umquam ideo torqueri non debuit, quia mentiretur. 7

Sed etsi fas est, iudices, dubitare de fide quaestionum,
20 alius debet esse suspectus, ille scilicet, in quo servilium pectorum recessus, in quo verniles excutiuntur artes. quotiens tortori est rixa cum membris, tum cruciatus agnoscit adsiduis suppliciis durata patientia, †et homini non est nova res

1 *sq. locus lacunosus, ut vid., certe post* vidi *distinguendum. post* torqueri *supplevit Sh. Bailey² 198* : ⟨quia me sciam posse mentiri⟩ ; *an verba* et quod – torqueri *post l. 4* mentiri *ponenda*? **3** en tormenta postulo M **4** ratio est (*sed transp.*) V : quaestionum ratio β **6** si causam *Schulting* : suam V : si iam *cett. Lehnert* **8** si BVδ **10** tunc : tamen β prodest *om.* δ **11** non *om.* BMS ante dixit M **15** interest, tormentorum ⟨vi⟩ *Schulting, Lehnert, at cf. 361, 1; tradita def. et interpunctionem mut. Sh. Bailey² 198* **19** Sed si S **21** artes *Burm.* : -us *codd.* **22** tum : cum AD *Lehnert* : tamen S : dum *Dess.* **23** homini non : homo cui omnino *Dess.*

dolor corpus appliciti † quod scissa lacerataque veste primum ferre non potest pudorem, quod nescit ad flagellorum vices membra conponere nec ullo verbera frangit occursu. nos, inquam, sumus, quos leges supervacuum putavere torqueri. unde nobis inter ista secretum? in tormentis libero 5 homini opus est patientia, ut verum dicat.

'Sed,' inquit, 'ideo torqueri non debes, quia exigis, ut torquearis.' aliud sunt, inimice, tormenta, aliud velle torqueri. felices illos, qui recusare voluerunt! meretur clementiam et favorem quisquis ad illa tremens exanimisque per- 10 ducitur, quem vix a genibus tortor abducit, cui iam scissas quoque difficile possis eripere vestes. ego quemadmodum vultis deprecer, qui videor provocasse tortorem? ille, ille sine ulla miseratione laceratur, cui ad singulos ictus dicitur: 'ipse voluisti', quem non decet rogare, qui creditur fingere 15 proclamationes, simulare gemitus, de quo primum videntur 8 vindicanda tormenta. non invenio, iudices, quid sperare possit, qui mentitur et exigit quaestionem. homini, qui vult torqueri, diu non creditur nec verum dicenti. nec est, iudices, quod putetis adeo mihi tristissimam orbitatem omnis 20 humanorum pectorum rapuisse sensus, ut non intelligam petere me, quo[d] dives possit evadere, et paene magis pro percussore torqueri; sed quid me facere vultis? non debeo posse mentiri, homo qui, cum filius meus occideretur, interfui. veritati tantum praesto patientiam, exigo quaestionem, 25 in qua quid dicturus sim, nescio; quid debeam dicere, vidi,

1 corporis M ψ appliciti : applicari π : applicitum β A : applicui *Schulting* : *cf. etiam Sh. Bailey² 198* **3** componere membra M **4** quos : quod B : in quos V se per vacuum V **7** torqueri : -re β **11** cissas V (*corr. man. al.*) **13** ille *semel* S γ **20** omnis B : -es (-em A) *cett.* **22** quo[d] *scripsi 1974, 63* : quod *codd.* pena E δ **23** persecussore *ante corr.* B : -secutore AD **26** vidi : iudices (*i. e.* iuđ) *Schulting*

scio. vultis post hoc argumentis, suspicionibus agam? le-
viora tormenta sunt!

Non invenio, iudices, cur renuat tantopere dives quae-
stionem, post quam supersunt adhuc incerta ac dubia. faci-
5 nus est tamen me non torqueri, si mihi torto utique cre-
dendum est. quousque me, crudelissime mortalium, metus
simulatione deludis? ego magis, qui postulo tormenta, ti-
meo, ego, qui nihil facere potui, cum viderem. suspecta tibi
est nostra patientia; vides enim, hortatur nos contra dolo-
10 rem primae robur aetatis, solidum plenumque corpus.
quam facilis, quam expedita res est torquere miserum! ad-
fero ad quaestionem iam planctibus membra liventia; quan-
tum animae, quantum sanguinis orbitas traxit, quanto inbe-
cilliora sunt haec cotidianis lamentationibus everberata vi-
15 talia! quicquam ergo fingere potest hic pallor, haec macies
et iam torto similis infirmitas? adice quod nihil minus in
quaestione diu possis dicere, si mentiaris, quam quod oculis
scias, et brevissimum confessionis est genus destituisse
quod videris. felices, dives, quos tortor interrogat, qui non 9
20 habent in sua potestate credentis! impatientissima res est
posse, cum velis, desinere torqueri.

'Quin potius,' inquit, 'probas?' fiduciam hominis, qui
sciat hoc me vidisse solum! sine dubio, dives, multa te pot-
erant argumenta convincere, si deferret alius, et eras manife-
25 stissimus reus, si mihi percussor quaerendus esset. quis

1 leviora *scripsi 1976, 128* (*cf. e. g. 141, 22* inter tormenta fugio dolorem) : brev- *codd.* : *possis etiam* veriora *legere* **5** toqueri V **7** *an* deludes? **9** *post* patientia *fort. signum interrog. ponendum* vides : fides B^2 **11** torquere *scripsi 1974, 64* : -ri *codd.* **12** liventia βγ : labantia BMπ : libentia VH : labentia O **13** imbelliora M (*corr.* M^2) **16** et : haec *Klotz, Lehnert* tormento V adice VπE : -ere *cett.* : adice eo *Lehnert* **18** destituisse *Lehnert* (*ut vid.*) *tacens* : distulisse *codd.* **19** interroget V **20** credentis Bβγδ : -es *cett.* **23** poteram V

enim credibilior in caede pauperis quam dives inimicus, aut de quo facilius constare posset scelere, ⟨quam⟩ quod non habet nisi de sola ultione ⟨rationem⟩? non invenit multa verba vidisse; nec mihi debet perire probatio ista, quia poteras et accusari. exigit probationes, cum facinus sic disposuerit, ne possit probari. quem mihi nox testem, quos praestare potuit oculos nuda semper, incomitata paupertas? tibi servus a conscientia sceleris summovendus fuit et ista ratione, ⟨ne⟩ quis interesset, quem putares posse torqueri, et totum facinus in has angustias redegisti, ut illud soli scirent, qui facieba[n]t et cui non crederetur. numquid dubitaretis credere, si alius sciret hoc scelus? facinus est ideo filii mei perire vindictam, quia pater vidi.

Ego vero, iudices, et ex hoc, quod recusat dives quaestionem, partem probationis implevi: accusatoris tormenta numquam timebit reus, nisi de quo credi potest et ante tormenta.

'Cur,' inquit, 'si mihi causae sceleris simultates nostrae erant, non te potius occidi?' saeve, crudelis, ego te hoc

2 scelere quam eo quod π : scelere quod *cett. Lehnert* quod ⟨causam⟩ non habet ς : quod non habet ⟨testem⟩ *Dess. Lehnert* **3** ⟨rationem⟩ *supplevi* (*cf. 147, 3*) : scelere? quod (*sc.* vidisse) non habet ⟨orationem⟩ nisi de sola ultione, non *e. q. s. Sh. Bailey*[2] *199* **4** probatio perire ista M : perire ista prob. π : prob. ista perire β **5** ⟨aliā⟩ accusari *Reitz., sed v.* accusari *insolitae liberi hominis quaestioni oppositum* : accusari *ex* -re B deposuerit M **7** nuda, semper *dist. Lehnert* et incomitata βE : incomitataque M **8** et = *etiam* (*altera ratio describitur 147, 22–25*) **9** ⟨ne⟩ *suppl. Reitz.* et : *del. Reitz.* : en *Helm 1911* **10** illi β **11** facieba[n]t *Burm.* : -bant *codd. Lehnert* numquid non Mβγδ **12** credere β (*cf. quae scripsi 1974, 64 sq.; aliter Lundström 79 sqq.*) : credi quaerere B : quaerere Vγδ : creditorquere M : querere (credere *suprascr.*) π **13** ≡vidi≡ M **17** *post* tormenta *repetiit* numquam timebit reus (*sed del.*) B **19** occidi? saeve *scripsi 1974, 65* : occidisse ve B : occidissem ne H : occidissemus

maxime argumento percussorem probo, quod mihi pepercisti. tuum fuit hoc, inimice, commentum, occiso filio servare patrem. parcendi tamen mihi vel haec fuit ratio, quod defendi non poteras, si duo perissemus. audire mehercules 10
5 mihi videor illas cogitationes, illa scelerum secreta consilia: 'quid mihi cum vulneribus, quid cum cruore consumptae et iam paene abeuntis animae? occidatur potius ille iam iuvenis, iam inimicus; de sene vindicabitis me, patris oculi.' vis mirer, quod me nolueris occidere? queri mehercules te
10 puto, quod in senectute magni doloris vita brevis est. pepercisti mihi, quomodo excogitant artes detinere supplicia, et de pereuntibus magis saevitia fruitur dolore suspenso. agnosco noctis illius, inimice, clementiam: quod me torqueri non vis, ex hoc venit, quod neque occidisti.

15 Temptat, iudices, efficere dives, ut incredibile videatur, quod occisum ab eo contendo filium. dicturum nunc putatis magis interesse securitatis, ut quis facinus sibi tantummodo credat, et id tutius esse inimico patr⟨ant⟩e quam conscio? plus est quod affirmo: filium in conspectu patris occidere sic
20 operae pretium est, si illud ipse facias. perdit plurimam de sceleribus voluptatem qui mandat, et minus gratiae rebus ex nuntio venit. occidet alius te iubente, sed vulneribus illis non fruentur oculi, sed plus est, ut singultibus abeuntis animae, ut cruore satieris, ut conlapsum palpitantemque vi-
25 deas, ut me vidente. convenit, iudices, quod ipse dives hoc

ve P : occidissem ve *cett.* : occidissem? saeve *Dess. Lehnert* te *om.* Bπ

1 quo M **11** detinere *om.* V **12** fruitur *Gron.* : eruitur (eruit V) *codd.* **13** inimice *ex* -cu V : clementiam inimice M (*sed transp.*) E **14** evenit δ **18** *fort.* id ⟨scelus⟩ totius B D patr⟨ant⟩e *per litteras Sh. Bailey quod dubitans accepi, nam deest hoc verbum in declamationibus* : patre *codd.* : patr⟨ar⟩e *ipse conieci, sed abl. abs. melior videtur* : ⟨coram⟩ patre *Watt* **20** plurimam M : -imum *cett.* **21** graciae *bis* (*sed corr.*) V **25** conveniti V

fecit et quod ego vidi. ratio saevitiae est, ut aliquis coram eo occidatur, propter quem occiditur.

11 Fidem vestram, iudices, ne me ideo non putetis vidisse, quia nihil feci. servulorum iste libertorumque dolor est occiso homine statim scire, quid facias, exclamare, procurrere, fidem deorum hominumque testari. † postea cum lacrimis veni. † vultis percussorem invadam, vultis fugientem sequar? interim deficientem quis excipiet, cui se morientis inponet infirmitas? scis profecto, percussor, facinus ordinare, disponere: filium occidere coram patre secretum est. (10)

Miseremini, iudices, igitur, ut hinc quoque velitis aestimare divitis conscientiam, quod contentus est, ne de scelere quaeratur. non habet fiduciam hominis, qui me sciat mentiri, et, quod non minus debetis attendere quam si fateretur, non putat sibi salvum ut iterum neget. dissimules licet, non (15) est innocentiae metus, cum timentur aliena tormenta. quid ais, dives? orbitatem meam in tale scelus ⟨a⟩usumque convert⟨i⟩ et si⟨c⟩ paterni doloris auctoritas facinus inpingit alienum? deinde non ipse adfers eculeos, non ipse disponis ignes? dicerem mehercules te velle torqueri: ego scindo (20) vestes, tu intremiscis, ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimem, ego eculeos, ego posco flammas, tu non

1 saevitia B D eo *scripsi 1976, 129 propter* aliquis : me *codd.* (*quo recepto non* aliquis *sed* filius *legendum erat*) **2** occidatur : occidat V **4** dolor est : dolorem M D **6** *fort.* prostra⟨tum⟩ cum lacrimis ⟨t⟩enui *vel tale quid* **7** venire V **15** iterum : verum V (*quod praetuli 1974, 66, at cf. Lundström 68, Sh. Bailey[1] 77*) dissimiles β A **17** ais S : ait *cett. Lehnert* meum β vitale M P scelus ⟨a⟩usumque convert⟨i⟩ et si⟨c⟩ *scripsi 1973, 318 sq.* (*tamen* et *postea propter Lundström 69 addidi*) : genus usumque convertet si *codd.* : genus usurae converti et ti⟨bi⟩ *Lundström loc. cit.* : ⟨non⟩ orbitatem *vel* usumque non vertet *Sh. Bailey[2] 199* **18** ⟨tibi⟩ inpingit *Dess.* **20** dicerem M : -ere BV AD δ : discere β : dic E : diceres ς **21** intremescis BV

habes in meo dolore patientiam. rogo, quid aliud faceret qui occidisset?

Quid nunc agam miser? gratiam confessionis ante tormenta consumpsi. scio, quanto credibilius fuisset, si hoc
5 statim inter ignes, inter flagella dixissem, et multum de auctoritate primae proclamationis amisi. non est tamen, quod supervacua putetis esse tormenta, tamquam dixerim, quicquid sciebam; habeo adhuc ex illo multa referre secreto, quae argumenta faciet dolor. non refert, an me vidisse dixe- 12
10 rim; tormentis hoc probaturus sum debuisse mihi credi ante tormenta.

O quantopere nunc, inimice, torqueris, quod te coram iudicibus interrogo, quod hoc non potes mihi fateri! sed si bene gaudii tui perspicio secretum, non putas te negare,
15 quia vidi. adrogantissime percussorum, evasisse te putabas, quod illud duo tantum sciebamus? meis, meis hoc ignibus nega, et, dum me per singulos artus tortor interrogat, perfer saltem non credendi patientiam, cum ego me vidisse proclamem, tu nullam adferas innocentiae probationem. non pot-
20 es aliter absolvi, quam ut illud ego negem.

Ne[c] tamen, iudices, putetis solo me calamitatium ambitu petere quaestionem, dabo propter quod me torqueatis irati. filium meum, illum singulis vobis universisque laudandum, iuxta quem felix, iuxta quem adrogans eram, occi-
25 dit mea nimia libertas. ita ego te non eculeo efferam, non

3 num V **4** hoc *om.* M (*suppl.* M²) **5** ignis P A **7** tamquam *scripsi 1974, 66* : quamquam (quam A) *codd.* **9** an *ex* am B : tam A **14** ⟨mihi⟩ non putas *Dess.* : putes V **15** percussorem V **18** tamen saltem V credenti β **19** ignoscentiae β **20** aliter *bis* H²O **21** Ne[c] *Reitz.* : nec *codd.* calamitatum V S ψ δ **22** queṛẹṛẹ petere V me *om.* ψ **24** *sq.* occidi nimium mea libertas B (*de hoc loco cf. quae scripsi 1974, 66 sqq.*) **25** *suspicor* ⟨in⟩ eculeo efferam *i. q. ostendam* (*ThLL* 5², *150, 15–19*), *ut vid.*

super ardentis exeram flammas? nunc me vindicas, nunc tueris; modo, modo coram me filium meum dives occidit fiducia tui. concurrite, omnes liberi, omnes parentes, urite, lacerate hos, hos primum patris oculos, distrahite has manus, quae nihil pro pereunte fecerunt, hoc corpus, haec membra, quae de conplexu latronis vulnera nulla retulerunt. sive hoc poenam sive vultis esse clementiam, debeo tam miser esse, dum probo, quam cum viderem.

13 Miserum me, si fas est in quaestione mentiri! sine dubio dives hoc captavit recusando quaestionem, ne crederetur, sed dura parumper, anime, vidisti. nunc infelix ad nos, misera pietas, redi, quod fieri in ipsa orbitate non potuit, et vires, quas inprovisus abstulit dolor, probatio restituet. cum flammis urentur nuda vitalia, nox illa occurrat, cum membra fiduculae, flagella laxaverint, rursus ante oculos sit morientis unici vultus, haereant verba percussoris, mandata pereuntis. filium spectasse morientem longa praesentia est. nescis, infelix senectus, quanta tibi opus sit veritatis contentione, ut paeniteat divitem, quod non duos occidit. iam nunc tamen vobis, iudices, infirmitatem meam allego, commendo: si me forte fiduculae, flagella mutaverint, ego tamen vidi. si vocem in eculeis ignibusque perdidero, ego

1 ardentes MβAEδ   exeram *Sh. Bailey^2 199 sq.* (*comparans 177,13 et 271,16; cf. etiam Hil. in Matth. 12,8* sermo se et in praesens exserit et effert in futurum) : exuam *codd.* (*quo recepto possis 149,25* eculeo (*dat.*) offeram *legere*; *locus admodum dubius*)   vindicas o libertas nunc M   **2** dives *del. Sh. Bailey^2 200*   **3** tua V   cucurrite β   liberi, omnes *om.* Bπ   **6** rett- B *fort. recte*   **10** aptavit BMπ   **11** anima é V   **12** quod – potuit *dictum est quasi non* ad nos redi *sed 'nobiscum esto' praecedat*   **15** fidiculae M^2πβγ (*sic et l. 21*)   **16** mei data *vel* mens data B   **18** contentio γ   **20** iudices vobis P : vobis *om.* S   alligo B   **21** flella M (*corr.* M^2)

tamen vidi. si totus undique dolor pariter admotus occiderit, ego tamen vidi. alioquin, nisi hoc animo meo, nisi liqueret oculis, morerer hoc dolore, quo puto me posse torqueri.

VIII. Gemini languentes

5 Gemini, quibus erat mater et pater, aegrotare coeperunt. consulti medici dixerunt eundem esse languorem. desperantibus reliquis promisit unus se alterum sanaturum, si alterius vitalia inspexisset. permittente patre execuit infantem et vitalia inspexit. sanato uno accusatur pater ab uxore
10 malae tractationis.

Quamvis, iudices, plurimum infelicissimae matris adversis 1 miserationis abstulerit, quod ex duobus liberis pari desperatione languentibus alter evasit, et plerisque maximum dolorem prima fronte tractantibus videatur aviditas gau-

2 nisi (*alt.*) *om.* Bπ liqueret *Obrecht* : licuerit *codd.* **3** hoc dolore *sc. percussi filii* quo : qui *Sh. Bailey*[2] *200* : quo *non cum* torqueri *iungendum sed = propter quem*

M̅. FABII QVINTILIANI. TORM̅TA PAVPERIS EXPLIC≡ INCIP≡ GEMINI LANGVENTIS **B** MARCI FABI QVINTILIANI TORMENTA PAVPERIS EXPLICIT. (*atramento*) Incip̄ Gemini Languentes (*minio*) **V** M. FABII QVINTILIANI TORM̅TA PAVPERIS EXPLICIT (*atramento*) INCIPIT ARG. Ī GEMINI LANGVENTES (*minio*) **M**

5 gemini ḷạṇgụẹṇtẹṣ quibus V pater et mater πδ **7** se *om.* Bπ : alterum se M **10** *post* tractationis EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT LIBER GEMINI LANGVENTES (*minio*), *et in mg.* causa VIIII M

11 adversus M A **12** in miserationis B

diorum, ut modo ad totius orbitatis redacta patientiam iam non sit unius salute contenta, non possumus tamen affectibus vestris non hanc primam tristissimae calamitatis allegare mensuram, quae ex ipsa quoque solacii sui condicione descendit: minus misera quereretur de marito, si sanari nec 5 ille potuisset, pro quo est frater occisus: nunc infelix par non est dolori, nunc non invenit ulla solacia, ex quo sibi videtur filium perdidisse victurum. super impatientiam tristissimae orbitatis increscit, quod intellegit illum non sine sanitate fuisse languorem, nec persuaderi miserae potest 10 perituro laborasse fato, in quo inventum est, quod sanaret alium. captet licet crudelissimus senex parricidii immanitatem metu maiore protegere, non invenio, unde colligi possit utrumque fuisse moriturum; ex duobus aegris non periit nisi qui occisus est. 15

2 Ante omnia igitur illud a vobis infelicissima mater petit, ne maximi sceleris ideo decrescat invidia, quia pati videtur et reus ex orbitate tantundem. non perdidit filium, quisquis occidit. explicat a dolore patrem, quod sibi videtur fecisse rem maximam et in locum iuvenis amissi substituit de vani- 20 tate solacium. alia est, alia condicio matris, quae medico non credidit, apud quam saevissimae condicionis immanitas fidem non potuit impetrare temptandi. pro utroque timuit, pro utroque speravit. facinus est eum maioris pietatis videri, qui de morte filii potuit alterius vel certa salute transi- 25

1 modo atotius BM (*corr.* M²) orbitatis *om.* M reducta patientia M **3** alligare (-i- *in ras.* B) Bπ E (*corr.* E) **6** est : et V δ nunc : nunc non B : hunc V **9** intellexit BM (*corr.* M²) **11** perituro – fato : *def. Schulting cl. Petr. 119,19* : per⟨d⟩ituro *Burm., sed* fatum perdit *nusquam, quantum scio, legitur* : perituri *Watt haud male* **14** perit V **18** ex *om. Lehnert* **19** explica tamen dolore V **21** alia est alia est V **22** suavissimae β **23** impetrare : -rare *in ras.* B² **25** potuit ς *Obrecht* : putavit *codd. Lehnert*

gere. sic debetis odisse patrem, tamquam duos occiderit,
cuius non interfuit, uter occideretur.

Est tamen, sanctissimi iudices, quod de crudelissimo par-
ricida queri possit non sola mater: adiecit humanis cala-
5 mitatibus ipsam sanitatem et morborum languorisque vio-
lentiam medicinae concessit. filium occidit, si ipsi creditis,
fortasse moriturum, et hominem, cuius caritas debuerat
ipsa desperatione crevisse, in hoc solum impendit, ut tan-
tundem superesset incerti. non exonerat, iudices, immani-
10 tatem saevissimi patris, quod ha⟨n⟩c ratione⟨m⟩ credidit:
de languente filio rem inauditam, rem facere crudelem
unam rationem habet, si ipse sanetur.

3 O tristior indigniorque semper mensura calamitatum,
magna felicitas! huncine fecit exitum illa modo civitate tota
15 conspicua mater, ille indiscretus ab utroque latere comita-
tus, ille gaudentium dulcis error oculorum? quid mihi mor-
tem nuntiatis unius? perdidit misera geminos.

Passi sunt enim languorem miserrimi iuvenes sine dubio
pariter unaque, non fraternitate, non animae corporumque
20 consortio, sed condicione fragilitatis humanae, qua sic ex-
tranei quoque duo languere potuissent, non negaverim ter-
ribilem, gravem, et parentibus utique metuendum, de cuius
tamen adhuc, ut parcissime dixerim, remedio quaereretur.
quid refert, an medici consenserint utrumque periturum,
25 cum eundem dixerint esse languorem? manifestum est de
duobus non dixisse verum, quos de altero constat esse men-
titos. iam tamen, iudices, de tam perdita pronuntiatione

5 sanitatem = *sanationem, ut hic illic, e.g. 167, 3* violantiam B **10** ha⟨n⟩c ratione⟨m⟩ (*sc. esse*) *scripsi 1974, 69* : hac ratione *codd. Lehnert* : hac ⟨cu⟩ratione *Obrecht* : ⟨non⟩ h. r. *Schulting* : ⟨de⟩ h. r. *Dess.* : fac⟨tum⟩ ratione *Watt* **13** -que *om.* B (*suppl.* B^2) E **14** huccine δ **18** miseri β **19** non fraternitate : infirmitate M **20** quasi Bπ

non querimur, quod aegros, quos sibi videbantur explicare non posse, parentibus crediderunt; innocentior est simplicitas desperare, si remedia non noveris, et hanc ignorantiae malo probitatem, ut languorem, quem nescias, tantum neges posse sanari. maximi tamen virorum et quibus ⟨g⟩ratis- 5 sima solvendo non sit humanitas, si sciebant hoc genus curationis et illud non indicare voluerunt. 4 vultis, ut illos mentitos breviter probem? desperaverunt de languore, cuius remedium, si patri creditis, alius invenit.

Sive enim, iudices, vanissimus nescientium vidit hanc 10 patris in periculo liberorum rigidam nimiamque patientiam et hominem in filiorum languore sollicitum de remedio generis humani, sive captavit ex hoc velut quandam artis imaginem imitari, quod sanare non poterat, et ignorantiae pudorem tegere magno temptavit incerto, sive, ut aliud vide- 15 retur dixisse quam reliqui, verba desperationis incredibili vanitate variavit magnaque miseros parentes ambage suspendens tutissimum putavit promittere, quod deberet nemo experiri: causas quidem se dixit ignorare morborum, sed salutem spopondit unius, si licuisset alterum occidere, 20 lacerare, perspicere. en, cui pietas patris, cui credere sollicitudo debuerit: dixit se scire remedium, quod nesciebat!

Vultis intellegere, iudices, nihil inpatientia caritatis fecisse patrem? non retulit ad matrem. adacta est a morte filii

1 querimus M **5** ⟨g⟩ratissima *scripsi 1974, 69* : artis suae *codd. Lehnert* : artis summae (*gen. qual.*) *Schulting* : gratias suas *Watt* **7** indicare non voluerint V -unt vultis *in ras.* B ut Bπ : et *cett.* **9** pari M (*corr.* M²) **11** patri B (*corr.* B²) **12** languorem α **13** velut *Schulting* : vultu (-um E) *codd. Lehnert* imaginem (*cf. quae scripsi 1974, 70*) : *om.* BVπγ : imdustriam (*sic*) M : effigiem ς **15** videretur : diceretur *ante corr.* V **16** verba≡ ṣc̣ịḷịc̣ẹ V **18** nemo deberet β **19** quidam B ign^ra^ore ^mo^ṿẹrborum M **20** spospondit B A **22** dixit – nesciebat *om.* δ quod : et V

vel sanitate discedere. non propinquos consuluit, non amicos, sed sua tantum persuasione medicique contentus, quod nocentius est, quam si ipse occidisset, alterutrum potuit eligere. dicat nunc parricida, quid fecerit illud, quod etiam de ⟨tam⟩ similibus, tam paribus aegris in alterum desperatio illa praevaluit. si medici non interfuit, utrum occideret, constabit vivere utrumque potuisse; si interfuit, constabit non eundem fuisse languorem.

Qualis fuerit illa curatio, quid passus sit iuvenis in morte, qua medicus parabatur, omnium adfectibus, omnium cogitationibus liquere crediderim, ideoque parcimus auribus matris. breviter tamen longae crudelitatis explicanda saevitia est: ex omnibus, quae pertulit, levissimum fuit, quod occisus est.

Non est, quod veniam tristissimae curationis paret, quod videtur in alio fratre explicata promissio: an alterum medicus sanaverit, fortuna viderit; quod negari non potest, alterum medicus occidit. erumpit hoc loco mulier infelix et tota libertate proclamat: 'redde mihi,' inquit, 'marite, filium, quem tibi pariter medicoque commisi, ⟨recipe quem mihi credidisti⟩. hic est ille vester insanabilis, ille moriturus, hic, quem permiseras medico, si maluisset, occidere. vides, quid profecerint anxia vota pietatis, sollicitae preces. dum iam frigidi pectoris calorem superpositis revocamus uberibus, dum frigentia membra continuis osculis et spiritu trepidae matris animamus, dum labentes oculi ad nostras exclamationes nostrosque planctus admissa paulatim luce laxantur, dum multa mentior, multa promitto et fratrem dico

3 alterum M **5** ⟨tam⟩ *suppl. Burm.* **11** liquere *om.* S : relinquere P **13** levissimus δ (*corr.* O^2) **17** negare M **19** reddi B (*corr.* B^2) filium meum δ **20** ⟨recipe quem mihi credidisti⟩ *huc transp. Reitz.* : *post l. 21* insanabilis *habent codd.* **23** profecer̄ V **24** scalorem M **27** admissa π : am- *cett.*

sanatum, respexit ad vitam, convaluit, evasit. non tamen iacto pietatem, non arrogo mihi prosperae curationis eventum. quid hunc sanaverit, vis scire breviter? quod potuit utrumque sanare.'

6 Pudeat vos, o iura legesque, quod miserrimi sexus dolorem his clusistis angustiis. ita maritum, quod occisus est filius, malae tractationis uxor accusat? perdiderunt legis huius auctoritatem, quae ad illam uxorias querelas, matrimoniorum solent deferre delicias; ego illam datam miseris tantum matribus puto. potest autem ab iniquo coniuge explicare divortium, et contra maritales tuetur iniurias, ut nolis praestare patientiam. illis succurrit, quas nefas est abire, discedere, quas in pessimi coniugii durum perpetuumque complexum communium pignorum nexus artavit, quae malos maritos pariter et patres nec relinquere nec ferre sufficiunt. facinus est ideo evadere maritum, quia damnaretur, si de illo minore dolore quereretur. itaque impudenter facit, quod pro detracto † matrona cultu negatoque comitatu, fastiditis noctibus pulsataque facie filium complorat occisum? sileo adhuc illa, per quae parricidii crevit immanitas; oc-

1 respexit ad vitam : *coepit velle vivere* **3** breviter : pater β **6** clusistis ς : elusistis (-ti B -s *suppl.* B^2) *codd.; cf. 357, 25 sq.* **7** huius legis V leges M J **8** illam *Plasberg* : -as *codd. Lehnert* : ad ⟨eam⟩ illas *vel* ⟨eam⟩ ad illas *Reitz.* (*cf. 208, 4 sq. et quae scripsi 1974, 70 sq.*) **10** puto. potest autem *Reitz* : puto potestatem *codd* : puto potestatem. ⟨potest⟩ *Dess., Lehnert* : *cum v.* autem *in hac decl. alibi non legatur, fort.* enim *vel* etiam *legendum* (*sed* at *quoque semel tantum 171, 26 legitur*) iniqua B **12** ⟨illa⟩ illis *vel* illis ⟨lex⟩ *Sh. Bailey*[2] *200, sed subiectum facile mente suppletur* **13** dirum αδ *approb. Reitz.* **14** malos *bis* V **17** *intellege* : de illo (*sc. marito*) minore (*cum*) dolore qu. dolore minore M (*transp.* M *vel* M^2) **18** de protracto V matrona *ex* materno B : *vel* matrona⟨e⟩ (*gen.*) *vel* matrona⟨li⟩ *conieci 1976, 129 sq.* **20** adhuńc per quę B

cisum filium obicio, puta luxuriosum, perditum, nocentem, fingite hoc patrem ira, indignatione fecisse. quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fatetur, quam qui vult videri se illud fecisse pro filio.

5 Ecquid, iudices, vel ex hoc totus animus mariti, tota tristissimae coniugis calamitas perspici potest, quod se negat matri communium liberorum debere rationem? placet ergo, mortales, ut de hominibus, in quos plus ex harum sanguine, ex harum transit anima, non habeant partem nisi tantum 10 doloris? solos ergo communicabit misera planctus, et ab omnibus consiliis, quibus ordinatur iuventa, vita disponitur, extranea vilitate seposita circa maerores tantum lacrimarumque consortium orbitate iungetur? si mehercules fas est 7 aestimare, utri plus parenti debeatur ex liberis, non im- 15 probe totam potestatem sibi vindicabit adfectus, qui decem mensibus ante vestram incipit diligere notitiam, et, cum vos patres gaudium primum faciat oculorum, ante sunt conscientia matres. facinus est ideo tantum illis minus licere, quia minus facere sufficiunt. vos estis, qui crescentes adhuc 20 in peregrinationes, qui iam adultos in castra magnorum parentum vanitate dimittitis. erubescitis desideriis tamquam infirmitate, et, unde velocissimus transitus est in rigorem, liberos vultis amare patientia. quam multa ideo tantum de filiis facitis, quia licet! et frequentius potestatis ve-

1 abitio M   innocentem V β   **2** ire M   **4** se *del. Lehnert, sed* videri (-ere β) *impersonaliter positum, cf. H-Sz. 357 sqq.*   **5** Ecquid ς : haec qui[d] B : haec quid Vπ δ : equidem M : et quid *cett.*   **7** ratiotionem M (*nempe* rationem *scribere voluit sed aberravit*)   **9** nisi : si Bπ   **11** vita : vita res V   **13** iungetur ς : -ntur (-untur J) *codd.*   **14** uti V   **17** conscienti B (*corr.* B[2]) : conscie M E   **18** minus licere illis V   **19** minus *om.* M   **20** magnorum *subobscurum : = fortium sec. Burm. sed potius = superborum, ni fallor*   **23** armare M   potentia *Burm.*

strae iactatione tamquam aliquo gravitatis genere delinquitis. non habet orbitas vestra lacrimas; super ardentes rogos tenetis inconcussam rigidamque faciem, itis obviam consolationibus, et, quod omnem modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. quicquam ergo erit, quod 5
de communibus pignoribus non pari mente, pari [im]patientia, vel, si necessitas postulet, pari rigore faciatis? mali tantum patris interest, ut matri minus liceat.

Sane cedat vobis circa regendas communium pignorum mentes sexus infirmior; vos mores, vos vitae genus, vos 10
matrimonia ceterosque actus vestra persuasione firmetis; numquid arrogans consortium, numquid impotens societas est liberos communes esse languentes? si quis immo pudor est, cede nunc tota potestate matri, illius sit in aegri toro proximus locus, haec adhibeat fomenta, porrigat cibos. si 15
quid impatientia, si quid flagrantium viscerum poscit infirmitas, mater neget, mater indulgeat. illas, quas immodicus ardor discutit, vestes haec super fatigatos reponat artus, illas iactatas toto lectulo manus sedulo contineat affectu.
8 frustra captas videri velut timore mat⟨er⟩nae caritatis ab 20
omni curae ratione sepositus. cum circa curationes liberorum non consentiunt parentes, curationis est culpa, non matris.

Quid, quod filium occidit innocentem, cui nihil obicere, nihil poterat irasci? filium, si ipsi creditis, pro fratre mori 25
paratum, cuius suprema ferre non poterat? novum, iudices,

1 derelinquitis B **2** non – lacrimas *in ras.* B orbitatis B **3** mitis B **6** [im]patientia *scripsi 1974, 71 sq.* : imp- *codd.* **7** si *om.* Bπ postulat B (*sed corr.*) J **15** proximus : primus *Lehnert* **16** flagitium δ possit V **19** illa M SP² A *Lehnert sed* illas *anaphorice positum* **20** velut timore mat⟨er⟩nae *scripsi nisus sequenti sententia* : ultionem (-ne M) magnae *codd. intellege* : *frustra contendis matrem caritatis suae timore prohibuisse, quominus de cura filiorum rationem redderes* (*cf. 157, 5–7*)

et incognitum rebus humanis audite facinus: iam parricidium pietas, caritas et impatientia orbitatis admittit! malo odium, querelas, execrationes, quam ut quis liberos affectu, quo servantur, occidat. quid refert, an per hoc alterius filii 5 anima redimatur? si parricidium fas est ullas accipere causas, filius propter se tantum debet occidi.

Adicite, iudices, immanitati, quod occidit aegrum. omnibus equidem mortalibus maiorem crediderim de languore venire reverentiam, et illorum quoque, quos inter supplicia 10 pereuntis avido spectamus assensu, iuxta valetudines tamen morborumque violentiam quodam innocentiae favore miseremur. in carceribus et in illa profunda nocte poenarum religiosius ille anheli pectoris pallor inspicitur; non sic confundunt obvios gravibus catenis colla stridentia et diutino 15 squalore concreta facies ut ille, quem ad singulos conatus gressusque labentem vix trahit impellitque longus ordo vinctorum, et inter tot destinatos totque perituros omnium tamen in se retorquet oculos unus aeger. quid ais? tu illum, 9 quem nunc nefas est castigare, reprehendere, cuius auribus 20 parcere debuerunt saeviora verba, quem, si quid negares, videreris occidere, ferro, vulneribus aggrederis? non potest hinc tibi venire defensio, ut hoc sis pro alterius salute commentus. inter duos liberos pari desperatione languentes da bonum patrem: non praeponderabit alterutrum, non eliget, 25 sed, ut incertum orbitatis evadat, ipse morietur.

Temptat hoc loco, iudices, crudelissimus senex excusationem temeritatis suae de medicorum trahere consensu: 'desperaverant,' inquit, 'de duobus.' sepono paulisper immani-

1 cognitum B **10** pereuntis BV : -es *cett.* expectamus V : spectabamus δ valetudines M : vali- *cett.* **13** si M (*corr.* M²) **18** agis B **20** quem *om.* α γ δ **21** egrederis B : agrederis *ex* -ieris M : aggredereris δ **24** praeponderabit : *post hanc vocem distinxit Lehnert, corr. Reitz.* eligit *ante corr.* B **28** *post* duobus *repetunt* sed ut incertum orbitatis evadat α γ δ

tatem patris, qui credidit, et de arrogantissimae persuasionis hominibus queri [de] totius generis humani nomine volo. quam multas artes, misera mortalium sollicitudo, fecisti! fato vivimus, languemus, convalescimus, morimur. medicina, quid praestas, nisi ut iuxta te nemo desperet? dicturum me putas: 'non credo renuntiantibus, non accedo, cum deserunt relinquuntque langentes'? ego vero medicis non credo sperantibus. aspicite maiorem partem generis humani et, si me interroges, illam robustiorem, illam adhuc in prima rerum naturae veritate viventem: nullos artis huius novit antistites, nec minus tamen bellorum vulneribus morborumque medetur incursibus; non disputationum vanitate sollerti, sed experimentis et, invicem per similes dissimilesque casus observatione ducente, tradita ratione succurrit. non medicina sanat, sed quicquid videtur sanasse medicina est. 10 quo vultis animo feram, quod ars, quantum dicitis, inventa pro vita, si dis placet, auctoritatem famamque captat, ut longe ventura suprema prospiciat, ut adesse fata denuntiet, quae nec timentur, et maxima scientiae pars esse coepit sanare non posse? quisquamne ab homine, qui adhuc loquitur, spirat, intellegit, sic recedit, quemadmodum relinquitur exanime corpus, et ibi finem vitae putabit, ubicumque scientiae substiterit infirmitas? si fragilitatem mortalitatis incertosque velimus aestimare casus, tantundem periculi habet omnis aeger. iniquissimum est desperationes vocari,

2 [de] *del. Gron., cf. 166,26 sq.; e l. 1 repetitum, ut vid.* **10** veritatem B nullos ς : -us (-um S) *codd.* **11** antestites V : antistes BMπE **12** -que *om.* δ **13** experimendis M dissimiles *om.* VD **16** fera i[l]nqui[od]t B **17** dis placet V : displicet (-ciet A) *cett.* famamque *Watt* : formamque *codd.* **19** maxima ς : -me *vel* -mae *codd.; licet* -a *h. l. perfacile in* -ae *transire potuerit, tamen, cum plane sufficiat atque etiam melius sit dicere scientiae partem esse coepisse e. q. s., fort. legendum* ⟨cum⟩ maxime **25** desperationes : *plur. etiam 69,10* : desperatione sevocari *olim ego*

quotiens remedium medicina non invenit, et angustias sive artis seu mentis humanae ad invidiam referre fatorum. nihil magis interesse omnium puto, quam ut spes pro homine tam longa quam vita sit. unde putatis inventos tardos fu-
5 nerum apparatus, unde, quod exequias planctibus, clangore magnoque semper inquietamus ululatu, quam quod facinus videretur credere tam facile vel morti? vidimus igitur frequenter ad vitam post conclamata suprema redeuntis. plerique convaluerunt neglegentiae bono, quosdam explicuit
10 quicquid alios fortassis occideret, hos indulgentiae temeritas, illos adiuvit desperationis audacia. detur fortassis huic 11 arti perspicere morbos, profutura meditari, sed unde sciret, quantum inter viscera latentesque pectoris sinus unicuique animae natura concesserit, quam proprietatem spiritus,
15 quam corpus acceperit? non tam variae mortalibus formae, nec in vultibus nostris sedet tanta diversitas, quanta latet in ipsis dissimilitudo vitalibus. inenarrabile, indeprehensibile est, quicquid nos elementorum varia compago formavit, et, prout in nos plura seu rariora de terrenis seminibus caele-
20 stibusque coierunt, ita vel duramur tacita ratione vel solvimur. an desperantibus credi debuerit, vos aestimabitis; qui negarunt aegros posse sanari, nec in hoc probaverunt, qui evasit, nec in illo, quem non languor occidit.

Iustas mehercule haberet mulier causas querelarum, si
25 nova incognitaque ratione vel utrumque servasses. num-

2 magis nihil M (*transp.* M²) **4** faenerum V : funeros *ante corr.* M **5** plangore α δ **6** quam = *nisi* **8** redeuntis B A : -es *cett.* **11** datur β γ δ **14** animae *gen. cum* quantum *iungendum, cf. 172, 14* **17** vitalibus nostris enarrabile B (*corr.* B²) indeprehensibile *ex* inre- V **18** quicquid nos : *de duplici acc. cf. Apul. M. 7, 14* quae me formavit non canem sed asinum **19** caelestique M (*corr.* M²) : -que *om.* B **23** non : nec M **24** mehercules M **25** servasset V E : -sse P (*corr.* P²)

quam ex magno venit affectu incredibilia vel profutura temptasse, et in re, quae plus de incerto habet, temeritas experimenti solam probat desperationis audaciam. quid refert, cuius sit condicionis aeger, quantum adhuc spei, quantum videatur habere de vita? sacrosancti sint parentum me- 5
tus. dii non sinant, ut ex liberis vilior incipiat esse periturus. medici desperaverunt; quid istud ad patrem? spera tu, iube sperare matrem, tuis potius affectibus, tuis crede votis. et hoc de parricidii facilitate est circa filiorum languorem ad desperantes potius accedere. fidem habes hominibus, quos 10
mentiri alius affirmat, contra quos iterum credis uni? † praesertim si me † hercule de tua feritate sentirem, si in quacumque filii curatione non adhiberes propinquos, non interrogares amicos, non respiceres ad matris animum; non hanc primam impatientiam, non hunc consulis timorem? de 15
nullo filio minus debet soli sibi permittere pater, quam qui videtur utique moriturus.

12 'Fratres,' inquit, 'et gemini erant, ideoque credibile est illis eundem fuisse languorem.' rogo, quis in ullo mortalium ferat ignorantiam pariter et adfirmationem? quisquis nescit, 20
quod genus languoris sit, non potest scire, an idem sit. nihil, iudices, in rebus humanis voluit esse rerum natura tam simile, quod non aliqua proprietate secerneret. quid refert, an ex isdem prima illa duorum corporum animorumque conpago seminibus oriatur? sibi quisque firmatur, sibi quis- 25
que componitur, et duo pluresve fratres nascuntur fato singulorum. hanc ipsam indifferentiam, quam mirantur occur-

2 haberet M **5** videtur V **6** sinunt *ex* -ant B **7** iubes BVπ **8** et = *etiam* **9** hoc *om.* δ facultate B (*corr.* B²) **11** *post* uni *cum* ς *distinxi 1974, 72, cf. 165, 18* **12** pessime mehercule ς *fort. recte* : uni praesertim? ⟨severis⟩sime hercule *Dess., Lehnert* **16** pater *om.* B (*suppl.* B²) **17** utique : *fort.* ut⟨r⟩ique (*cf.* soli sibi) **18** ịncredibile V **23** secernite M (*corr.* M²) **25** formatur *Schulting, cf. adnot. ad 76, 3* **26** facto B δ

sus, stupent civitatis oculi, parentum tamen agnitio dinoscit, separat notitia nutricum, et fallentibus notis est rursus, quod faciat ipsa similitudo dissimile. in plerisque, quamvis sit indiscreta facies, invenitur tamen alius oris sonus, habi-
5 tus, incessus, seu, ut ipsa consentiant, diversa mens, contrarii mores et vitae genera rixantia. quid, quod non eandem esse naturam geminorum probat etiam fortuna dissimilis? hunc pressit paupertate perpetua, illum insperatis opibus excoluit, illius per titulos, honores, illius per ignobiles ob-
10 scurasque sordes totam duxit aetatem. simile est quicquid accipiunt ex homine gemini, dissimile quicquid ex fato. nec enim tam pariter in lucem de maternis exiluere visceribus, ut illos eadem origo signaverit: quantum putas interfuisse 13 temporis, dum primum uteri pondus egeritur, dum parum-
15 per exonerata vitalia altero rursus homine laxantur? breve fortassis exiguumque videatur inmortalibus oculis, sed si terrena mente perspicere velis orbis huius vastitatem, scies multum esse, quod inter duas transcurrat animas. volvitur super nos haec caeli siderumque compago, et praecipiti per
20 proclive decursu † totius diei noctisque brevitate emensus orientis occidentisque cursus † diversi siderum in primo statim ortu rotato se rursus axe consequitur. hoc tu parum credis esse spatium, quod diversis pariter rebus impletur? quantum inter illa transcurrentis horae momenta nascitur,
25 perit! igitur quando umquam peregrinati sunt una, milita-

1 dinoscit *ex* -at B **2** rursum M **3** in plerisque *fere* = *saepius* quam iussit MD (*corr.* D[2]) **4** aliis B **5** seu *Dess.* (*cf. quae scripsi 1974, 72*) : sed *codd. Lehnert* ipsa : ita δ : ista *Francius* **7** dissimiles B **11** nec : hec V **15** altero *om.* M (*suppl.* M[2]) **16** videatur *om.* V [im]mortalibus ς *at cf.* terrena mente **17** terrenam Bπ **18** transcurrit β **20** decursu ⟨sol⟩ totius *Francius, Lehnert* **21** demersi⟨s⟩ siderum ⟨ignibus⟩ *Dess., Lehnert* **22** rotato se : *mire positum, cf. H-Sz 295. fort.* rotante, *sed totus locus desperatus videtur* **24** transcurretis B

vere pariter? quid non diducti separatique fecerunt? quando illos languor, quando suprema iunxerunt? et quandoque sit necesse est ⟨aeger⟩ alter ex geminis: quod pariter languerunt, non sic accidit quomodo fratribus, sed quomodo duobus. non eodem fato languere geminos quemad- 5 modum vultis brevius probem, quam quod nec uterque occisus est nec uterque sanatus?

Sed fingamus hoc esse verum, quod desperaverunt medici; relinque nobis, pater, innocentiam calamitatis. salva solacia sint de liberis, quos tibi videris non perdidisse nisi 10 fato. quis ex parentibus nescit in hanc se mortalitatis procreare legem? sed indigni exitus supra orbitatem sunt. ideo magis flemus illos, quos bella rapuerunt, hausit incendium, naufragia merserunt. fortius feras inter adsidentium manus, inter suorum officia labentes, cum se invicem oscula, cum 15 se satiavere sermones, cum data suprema mandata sunt, et se scit pietas omnia fecisse pro vita. igitur verum dixerim: illos mori credimus, hos perire.

14 Non invenio, quemadmodum excusationem pater de consensu possit accipere medicorum. hoc est, quod omnem 20 comparationem feritatis excedit: filium pater propter hominem occidit, quem non putavit posse sanari. quod tu mon-

1 diducti BM[2] : de- *cett.* **2** illis B et quandoque : quando VM (quandoque *suppl.* M[2]) **3** sit *om.* M (ut sit *post* necesse est *suppl.* M[2]) ⟨aeger⟩ *supplevi 1976, 130. intellege: quandoque necesse est unus aut alter e geminis aeger sit; quod pariter languerunt, non accidit, quia fratres erant, sed quia duo erant, quorum uterlibet quolibet tempore languere posset* **5** *post* fato *ras. 6–7 litt.* M **10** nisi ex fato V **11** hanc V : hac *cett.* **12** legem α : -ge π *cett.* (*cf. quae scripsi 1974, 73*) **15** inter≡ B se *om.* δ **16** data *del. Lehnert, defendi 1974, 73* **22** occidit *om.* α (*praeter* π) γ δ : *ante* filium *posuer. Dess. Lehnert, ante* propter π *et Reitz., post* sanari ς; *ego* β *sequor, cf. 170, 16 sq.* : filium pater dedit propter M

stri portentique genus es? habes parricidii patientiam, non
habes orbitatis; ita demum potes ferre filii mortem, si faci-
nus adieceris! tu occidis, quia desperavere medici? quererer
mehercules, si reliquisses, si quid de continuatione curae
5 sollicitudo laxasset. nihil ergo plus facies quam illi, qui nunc
plures circumeunt fortassis aegros, quos detrahit, quos avo-
cat alia curatio? filios saltem committe vel matri; de fortuna
queratur, diis faciat invidiam. mulieri, quae ferre non pot-
est, quod videris desperasse, numquam ex hoc rationem
10 reddas, quod occideris.

Quis hanc, iudices, inpudentiam ferat? temptat pater, ut
et huic rei credatis, quod desperaverunt omnes et quod
speravit unus. nostrae quidem querelae sufficit non conve-
nisse medicis, et cum inventus sit, qui contra sensum de-
15 sperantium genus aliquod sanitatis adferret, fas erat, iudi-
ces, ut adhuc inveniretur alius, qui laetiora, utiliora promit-
teret. hoc nunc me queri putatis, quod in re, de qua credere
nec omnibus debuisset, accessit uni? non interest, an super-
sit remedium, quod temptare non debeas, et ubi tantundem
20 periculi sp[er]es quantum desperatio habet, melior exitus
est, qui facit miseros innocentes. quid invidiam prioribus
medicis paramus? nemo magis desperat, quam qui se negat
nosse languorem.

Quid ais, pater? ita tecum quisquam sic audet agere de 15
25 duobus filiis tamquam de duobus ⟨s⟩ervis? tu ex geminis

1 portentique *om.* V : portique M (*corr.* M^2) **2** potest B **3** adiceris δ **6** fortassis *om.* V distrait V : distrahit A advocat E δ **8** quaeratur B : quir- P **11** iudices *om.* V **12** *nota sis* huic rei – quod ⟨illi⟩ quod *Sh. Bailey*^{2} *201* desperaverint α A **15** adfert Bπ **18** interesse B (*corr.* B^2) **20** periculis B periculi habeas speres V sp[er]es *Lucas* : speres *codd.* *Lehnert* (*cf. quae scripsi 1974, 74*); *sc.* spes *in* spes *corruptum.* **22** quam qui se : quam si *Lehnert incerta de causa* **25** ⟨s⟩ervis *scripsi 1976, 130 sq.* : aegris *codd.* : agnis *Watt*

alterum occidendum dabis? non ferrem, si separare exposi-
turus auderes, si contentus esses educaturus alterutrum,
non ferrem a piratis captum filium alterius vicaria servitute
redimentem. tu de orbitate facies vices, et casum singu-
lorum per utrumque diffundes? parricidium vocarem, si 5
promittente medico, quod sanaret unum, posses eligere pe-
riturum. paene crudelius est geminos dividere quam per-
dere. en scientia, cui debeat credi! negat se scire causas
languoris, deinde promittit quicquid licere non deberet nec
intelligentibus: 'occidam,' inquit, 'deinde sanabo.' memine- 10
ris, pater, in hac condicione prius esse, ut occidas. non est
tanta pietas servare filium, quantum facinus occidere. tu
nunc hoc putas profundae artis esse secretum? verba tan-
tum desperationis involvit, et homo cautissimae vanitatis
captat illam novissimam circumire veritatem. vides, quanta 15
promissum suum experimentumque caligine medicus invol-
verit: numquam constabit, an fuerit languore moriturus ae-
ger, qui aliter occiditur. 'non novi,' inquit, 'languoris ge-
nus.' post hanc vocem mehercule non deberes committere
aegros, etiamsi vellet experiri potionis haustus, ciborum fo- 20
mentorumque novitates. 'nescio,' inquit, 'sed, si permiseris
alterius aperire vitalia, pectus effringere, remedium fortas-
sis inveniam.' iam excusatus es, medice, matri: sperasti, ne
tibi crederetur.

16 Differo paulisper, quod de fratribus, quod de geminis, 25
quod pater hoc facit non consentiente matre; publico potius
mortalitatis contendo nomine non debere genus istud cura-

2 esse B A   seducaturus BM (*corr.* M) A   **5** utrum HJ   **8** en conscientia credi cui debeat V   se *om.* M (*suppl.* M[2])   **9** deīn depromittit B : dein VSH : de ī DO (ī *del.* O[2]) : dende M (*corr.* M[2])   **15** veritatem *scripsi* : brevitatem *codd.* novissimam veritatem = *'die endgültige Wahrheit'* (*sc. quod sanare filios nequit*) **20** vellet ς : -ent *codd.*   ciborumque M

tionis admitti. peractum est velut de genere humano, si nobis pro salute aegri opus est morte hominis alterius, et paene ratio sanitatis intercidit, si consumit medicina tantundem. ego quemquam dicentem feram: 'ut inveniam va-
5 letudinis causas, date mihi corpus aliud, alia vitalia; occidam, deinde salutaria quaeram, profutura meditabor'? ita non facilius est nosse languorem? quae haec est inpudentia crudelissimae vilitatis? aegrum placuit occidere, ut inveniretur, cur non debuisset occidi!

10 Nullum, sanctissimi iudices, natura morborum genus solis visceribus abscondit, et quicquid causas valetudinis de vitalibus trahit, in corpus emanat. inde pallor, inde macies, quod ad interiorem dolorem superposita consentiunt. non invenio, cur hominem vulneribus exquiras, cum remedia
15 quoque vitalibus per corpus immittas, et in latentes meatus ⟨per⟩ haec, quibus tegimur, medicina descendat. cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum, qua sanitatem? prodit abditos profundosque morbos aut citatior clausi sanguinis cursus aut crebrior anhelitus laborantis ani-
20 mae. crede de his ante omnia sensibus, oculis tuis, et ipsos, de quibus agitur, modo singulos, modo pariter interroga, cui potissimum parti grave tacitae pestis pondus insederit, unde prorumpat in gemitus conscius dolor. medicus, qui per haec non potest invenire languorem, non invenit nec reme-
25 dium.

1 pactum P : factum S humanos in nobis B **3** paene : *fort.* plane interdicit B (*corr.* B[2]) D : -dicitur E : -cedit A **4** valetudinis ς : vali- *codd.* **5** aliud corpus δ **6** ita non *e. q. s.* : *cf.* *168, 4 sq.* languorem : *sc. quam causas eius* (*cf. l. 5*) **10** solis *ex* -us B **11** valetudinis B : vali- *cett.* **12** trabit M **14** cum *Schulting* (*cf. quae scripsi 1974, 74*) : cur *codd. Lehnert* **16** ⟨per⟩ *suppl.* ς **17** qui BMD sanitate β **18** aut *om.* V **19** clausis B laborantis ostendit animae M

17 Quid? si aliquid sanato medicina potest praestare rationis, sufficit, quod, aliquando iam facta exanimis hominis inspectione, ad totius intellectum naturae medicina profecit. quid adlaturus huic aegroto es, quod non tot saeculorum, tot languentium experimenta deprehenderint? vis tu 5
potius hac audacia, qua secreta languoris exquiris, remedia temptare? brevior via sanitatis humanae, propior nostrae salutis utilitas est. si viscerum nimius ardor stricta circa se membra duravit, adhibe remedia laxantia. si fluitat nimis aeger humoribus, praesto sint, per quae pressis clusisque 10
venis in novas vires corpus arescat. si parum prodest abstinentia, rursus ciborum qualitate foveatur. si spiritus receptis premitur alimentis, ad puriores meatus ieiunio fameque tenuetur. contigit tibi magna experimentorum materia, medice: aegri duo et languor idem. non est opus, ut expectes, 15
quando se per unius hominis patientiam explicet profuturorum magna diversitas; potes experiri pariter eadem, consentanea, diversa, pugnantia. nulla ratio est vulnerum, sanguinis, supremorum. quemadmodum sanari debeat alius aeger, scire non possis nisi ex homine sanato. 20

Quid, quod, etiam ut idem sit valetudinis genus, necesse est tamen duorum corporum diversitate varietur? numquam in alienis visceribus invenias totum, quod de altero quaeras, et alius languor est, ⟨si⟩ alius aeger. cur maximum

1 Quid – 170,2 : *de his empiricorum argumentis cf. Cels. prooem. 27–44; locum 1974,74 sqq. tractavi* Quid *del. Dess.* : quodsi π *Reitz.* ⟨ex⟩ sanato *Sh. Bailey dubitanter* : *locus dubius* **2** exanimis *scripsi loc. cit.* : ex unius *codd.* : [ex] unius *Reitz., Ellis* **4** huic *post* est V aegroto es *Burm.* : aegrotare S : aegroto est *cett. Lehnert* **10** ḷạṇgọṛịḅụṣ humoribus V clausisque AD **12** qualite (-te *in ras.*) B **15** aegritudo et V **16** se per ς (*cf. quae scripsi 1974,76*) : super *codd. Lehnert, quo recepto* explicet⟨ur⟩ *Ellis* **17** potest B (*sed corr.*) MS **21** valetudinis B : vali- *cett.* **24** ⟨si⟩ *suppl. Wiles*

nefas alterius filii salute defendis? homo, in quo sola quaeritur causa languoris, propter medicum occiditur. adice, quod nec deprehendi ex sanato potest ullius causa languoris: quicquid nos in vitia morborum a naturali sanitate com- 18
5 mutat, facit aut nimii sanguinis pondus exaestuans aut superfluens calor aut ultra naturalem modum humor exundans aut spiritus per tacitos meatus non solita laxitate discurrens. quid horum, si vitalia ferro vulneribusque resecentur, salvum potest esse languentibus, cum compressi spiri-
10 tus laborem protinus ille reserati pectoris meatus emittat, sanguis isdem pariter deprehendatur egrediaturque vulneribus? an fas putatis, ut suam servent viscera nudata faciem, ut nihil perdat ex priore natura illud pectoris vitaeque secretum, cum admisit oculos? plurimum in nobis etiam ti-
15 more mutatur. quantum aufert sollicitudo, gaudium, dolor et aliquis subitus adfectus! quotiens, dum ad curationem praeparatur aeger, dum componitur ad sua remedia corpus, medentium manus anima destituit! iam vero ad singulos ictus et longissimas vulnerum moras quantum ex toto ho-
20 mine convertitur clamore, gemitu! necesse est omnis perire, quibus continetur vita, causas, quotiens ipsa vita consumitur, et cum homine, qui propter intellectum languoris occiditur, ipse quoque paulatim languor emoritur. differ saltem, pater, hanc crudelitatem; quicquid ex filio facis,

3 potest ex sanato V : potes B sanato : laniato *Reitz.* : ⟨in⟩ exsecto *Sh. Bailey*[2] *201* : *intellege: ne ex sanato quidem, si exsecatur, nedum ex occiso; nam mox* (*ll. 8 sqq.*) *de hominibus salutis causa exsectis loquitur orator nec prius quam l. 18* (iam vero *e. q. s.*) *ad hunc iuvenem occisum revertitur* **4** committat πPγ **5** sanguis M (*corr.* M^2) **11** idem AEδ **15** aufert V : off- Bπδ : aff- *cett.* **16** effectus M (*corr.* M^2) D **20** convertit V omnes MπAE **21** casus M **23** languore moritur MπD differ≡ V : -rt D **24** ex filio *om.* V

facies ex cadavere. si potest deprehendi languor, dum occidit, facilius, cum occiderit.

Interrogare mehercules hoc loco libet, utrumne periturum pater an medicus elegerit. negavit sua interesse, quem occideret. hoc, si et alter perisset, probaverat utrumque fuisse periturum; cum convaluerit, probat utrumque victurum. ad saevissimam curationem potuit aegrum facilius mehercules explicare, si esset unici pater. sufficit ergo comparare, decernere? non iterum ille tibi pretiosior, ille 19 melior incipiet esse victuro? ubi est ⟨im⟩patientia, qua vix dimittitur cadaver in rogos, qua corpus exanime detinetur amplexu? dii immortales, quam saeva, quam crudelis est ipsa cunctatio! dum deliberas, dum unumquemque detrectas, parricidium in utroque consumis. duorum vilitate fit, ut ex fratribus possit alteruter occidi. numquam, iudices, res tam horribilis inauditaeque feritatis admissa est: filium pater propter eum occidit, quem etiam ipsum poterat occidere!

Transfert, iudices, reus in medicum electionis invidiam: 'ille,' inquit, 'aestimavit, ille decrevit.' ergo manifestum est non parem fuisse languorem: ex duobus aegris plus habuit spei, propter quem debuit alter occidi. recede paulisper, mulier infelix; filii tui nobis referenda curatio est. felices

2 occiderit *bis* B **3** periculum M **4** negavit : *sc. medicus, ut e sequentibus apparet, sed cf. l. 20; 173,18; nisi forte* ⟨uterque⟩ negavit *legendum.* sua *om.* Bπ interesse : esse M (*suppl.* M²) **6** fuisse : fuis B : esse V cum : *om.* Bπ : si M convaluit γδ **7** putavit BM **8** *an* sufficis*?* **10** incipire P : -pite S : -peret H (*sed corr.*) ⟨im⟩patientia *suppl.* ς : pat- *codd.* quia B vix B : vixit *cett.* **11** qua BV : quo *cett.* detinetur *om.* V **13** ipsa : ista δ detractas Mψ **14** consumis : -summas *Ascensius, fort. recte* **15** alterutrum BβA : alterum E : alter δ **16** inauditaeque MPD² : mandatique S : inauditae *cett. Lehnert* : tam inauditae E *et coni. Sh. Bailey² 201* **19** transfer V

aegri, qui languore moriuntur, qui supremos anhelitus inter suorum amplexus, inter suorum adloquia posuerunt! ut erat iuvenis primo ipso comparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta est a perituro prima mater, et modo se-
5 dula ministeria servorum repente mutata sunt in mortis officia. detrahuntur trementibus velamenta membris, et ut grassaturas manus totum corpus admitteret, nudatur miserabilis ac deflenda macies. toto deinde tenditur toro, et ad inmobilem rigidamque patientiam per omnia lectuli spatia
10 duraturus exponitur. accipit carnifex ille telum, non quo dextera statim totum vulnus inprimeret, sed quod leviter paulatimque discindens animam in confinio mortis ac vitae librato dolore suspenderet. haec exhortatio, hoc fuit perituri iuvenis adloquium: 'fortiter dura, patienter admitte;
15 sanabitur frater. non est, quod exanimeris metu, dolore deficias. cave viscera exclamatione ne lasses, anhelitu gemituque concutias, ne remedium pereat alienum.'

Passus est miser discurrentem per omnia reserati pectoris improbum vagae artis errorem. contentum fuisse medicum 20
20 toto homine discentem primo putatis aspectu? egesta saepe vitalia, pertractata, diducta sunt; fecerunt manus plura quam ferrum. stat iuxta medicum pater apertis visceribus inhians; stillantem animae sedem cruentis manibus agitantem ne festinet, hortatur, iubet altius diligentiusque scru-
25 tari, interrogat, dubitat, contendit, adfirmat et accipit de filii morte rationem. at mulier infelix clusis advoluta foribus

2 eras V **4** aperitur ut prima BV **5** servulorum M **7** admittent P : -erent S **10** quod≡ extera V **12** discindens (*ex* discendens B) BV *et defendi 1974, 77* : descendens *cett. Lehnert* **13** librator V haec : nec P : hoc δ exhortatio *edd. vett.* (*cf. quae scripsi 1974, 77 sq.*) : exortatio E : exoratio (exho- S) *cett. Lehnert* **15** santibitur B **16** lasse B **19** fuisset B **21** diducta Mπ : red- O : ded- *cett. cf. 174, 9* **26** clăsis B : clausis AD

cruentumque secretum toto corpore effringens velut super busta tumulosque clamabat: 'audi, miserrime iuvenis, si quis adhuc tibi superest sensus, exaudi: non permisit hoc mater, crede orbitati meae, crede lacrimis; nec frater hac vellet ratione sanari.' inter haec reficiebatur miser hausti- 5 bus, detinebatur adloquiis, conprimebatur residuus cruor, cludebantur aperta vitalia. nemo umquam tam nova pertulit commenta saevitiae: tamquam sanaretur, occisus est. ite nunc et quaerite, an potuerit medico sanante vivere, qui tamdiu vixit, dum occiditur. 10

21 Vos tunc putatis illius tantum languoris medicum quaesisse causas? quaesivit quicquid nesciebat, et usus occasione rarissima in omnem voluit proficere novitatem. dii inmortales, quantum infelix iuvenis animae, quantum sanguinis, quantum habuit ex vita, qui pertulit ordinem longissimae 15 curationis! vix aegro misero licuit mori, vix a cruciatibus suis anima dimissa est. inventum putatis esse languorem? inventum est illum potuisse sanari. agedum commento tuo, senex, superbus exulta; habes quod liberis, quod parentibus, quod inputare saeculo possis: fecisti medicum parri- 20 cida meliorem.

Libet mehercules intueri par illud: aegrum videtis hominem, qualem non salutares medentium manus, non ars inventa pro vita, sed diri ferarum rabidique morsus et animalium fames satiata destituit; hinc alium, in novas vires re- 25 censque robur reddito vigore surgentem. vultis scire, iudices, unde venerit tanta diversitas? illum pater curavit, hunc mater. 'quantum,' inquit, 'misera pertuli laborem, dum tam magnam foveo tristitiam! non fuit mihi rixa cum morbis nec

1 cruentatumque M **7** cludebantur *in* lueb- *mut.* M *vel* M[2] **11** nunc BMπ **13** di V **16** aegro π A : -gre *cett. Lehnert* **19** superbus exulta : superexulta BMπ **20** parricidio *Schulting* **22** partem illuc V **28** pertuli≡ B : -it A

cum repugnantis valetudinis rigore contentio. totus in lacri-
mas maeroremque resolutus oderat lucem: respuebat cibos,
fastidiebat haustus et vitam parricidii pudore fugiebat. in
omni proclamatione gemituque frater, ille diebus ac nocti-
5 bus cogitationes, ille torquebat oculos.' de quibus tu aegris,
inpotentissima medicina, mentita es? non fuit, non fuit solo
languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occi-
dere.

'Quid igitur,' inquit miserrima feminarum, 'saevissime
10 senex, ex hac recordatione tristissimae orbitatis ad hos vul-
tus faciemque converteris?' sine dubio filius est et post gra-
vissimas denuntiationes redditus vitae, sed ignoscat natura, 22
pietas: non est solacium matri unus ex geminis. felicior ille
dolor est, quo transigi saltem cum oculis potest; ⟨hic⟩ reno-
15 vatur, accenditur, et in his vultibus illum cotidie putat vi-
dere pereuntem. sed et ipse gaudio redditae vitae laetitia-
que non fruitur, nec se credere potest caritate praelatum,
quem medicus elegit. sentit infelix, cuius orbitatis unicus sit,
quibus lacrimis perfundantur oscula, quam magnis profun-
20 disque suspiriis concutiantur amplexus. misera verecundia
sanitatis ingratae : pretium sibi videtur fratris occisi.

Convertitur hoc loco, iudices, mulier infelix et velut ad
quandam praesentiam amissi iuvenis 'sive,' inquit, 'tandem
securitate mortis explicitus in aliquo ⟨angulo⟩ sedis aeter-
25 nae pudore requiescis, sive exclusus ac vagus et inter fabu-

1 valetudinis B : vali- *cett.* **5** torquebatur δ (*corr.* O[2]) **6** inpotentissima π (*cf. quae scripsi 1974, 78*) : in potentissima potissima S : potissima O : impotissima *cett. Lehnert* medicina *bis* V non fuit *semel* S A D **12** naturae Mπ E **14** quo *Sh. Bailey[1] 77* : qui *codd.* transigi≡ B : -is D ⟨hic⟩ *suppl. Burm.* **15** cotidie *om.* V **21** *post* ingratae *non dist. Lehnert* **24** ⟨angulo⟩ *suppl. B. Axelson necnon Sh. Bailey[2] 201* aeterno B **25** pudore : *cf. l. 3* pudore fugiebat et *om.* V

losa supplicia metuendus adhuc laceratione per stupentes horrentesque manes umbra discurris, audi miserrimae matris iniquissimam conplorationem. non quidem licuit mihi in illud conditorium cubiculum tuae mortis inrumpere nec supra carissima membra prostratae meis vulnera tua tegere 5 visceribus. quod solum tamen potui, corpus, quod medicus, quod reliquerat pater, hoc sinu misera collegi ac vacuum pectus frigidis abiectisque visceribus rursus implevi, sparsos artus amplexibus iunxi, membra diducta conposui et de tristi terribilique facie tandem aegri cadaver imitata sum. hoc 10 est tamen, quod de tristissima orbitate praecipue ferre non possum: propter fratrem videris occisus, nec tamen umquam constare poterit, an tu sanaveris fratrem.'

IX. Gladiator

Abdicare et recusare liceat. Pauperis et divitis inimi- 15 corum filii iuvenes amici erant. filius divitis, cum in piratas incidisset, scripsit patri de redemptione. illo morante pro-

2 manes sub umbra B **3** iniquissimam = *acerbissimam, ut recte interpretatur Sh. Bailey² 202* decomplorationem δ (*corr.* O) **4** conditorium O² *et coni. Schulting qui tamen* cubiculum *delevit* : conditorum *cett. quod del. et alii et Lehnert, def. Hammer cl. Plin ep. 5, 6, 21* dormitorium cubiculum *et sim.* **5** prostratae – *l. 9* membra *om.* V **8** adiectisque Bπ β A H *et* (*ex* ab-) J **10** tantem B **11** trissima B

M. FABII QVINTILIANI GEMINI LANGVENTES EXPLICIT INCIPIT GLADIATOR **B** M. FABI QVINTILIANI. GEMINI LANGVENTES EXPLICIT **VM** INCIPIT GLADIATOR (*minio*) **V** INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) **M**

15 *post* liceat *habet* Argumentum β

fectus pauperis filius, cum amicum apud piratas non invenisset, quia lanistae venierat, pervenit in civitatem, in qua munus parabatur, sub tempus ipsum, quo pugnaturus erat divitis filius. pactus est cum munerario pauper adulescens, 5 ut vicariis operis redimeret amicum, petitque, ut, si egeret pauper pater, alimenta ei praestaret. ipse in pugna occisus est. divitis filius reversus egentem invenit pauperem. palam coepit alere; abdicatur.

Neminem umquam, iudices, intra tam breve aetatis suae 1 10 spatium plura terra marique perpessum, quam quae proxima peregrinatione vel tuli vel timui vel vidi, facilis, ut opinor, fides est, cum ex omnibus, quos novimus, mortalibus unus nominari me miserior possit, quem infelicem ego feci. tamen in hac quoque omnia excogitantis in me fortu- 15 nae violentia confiteor numquam hunc me concepisse animo metum, ne post redemptum per alienas manus filium displiceret patri meo misericordia. illas verebar magis iam non tacitas vulgi opiniones, quibus crudelitatis atque saevitiae reus peragor. apud plerosque sanctos et graves homi- 20 nes nondum excusare potui, quod redemptus sum; obicitur mihi orbatus senex et ille, qui modo salvo filio etiam contra divitem steterat, amissis in uno iuvene omnibus bonis inimicae domus supplex. licet enim totas advocemus in odia for-

1 apud piratas amicum δ **3** munus : unus B (*corr.* B²) **4** dives (filius dives O) δ **5** vicarius VM² E petiitque E δ **8** EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT GLADIATOR (*minio*), *in mg.* CAVSA X̊ M

9 neminium B : nemo M umquam *om.* B : iudices umquam (non quam O) δ **10** marisque perpessus M **13** ne unus M (*corr.* M²) **16** animo : animo meo δ mecum Pψ O : metu A **17** dispiceret B (l *suppl.* B² *sed eras.*) **19** *post* peragor *cum* M² *distinxi* (*post* homines *vulg.*) **20** redemp V **23** advocemus totas β fortunae = *divitiarum*

tunae vires et unum egentem senem universa gratiae mole calcemus, confitendum est tamen: plus amici nocuimus quam inimici. quin ipsa prorogatae cotidiana stipe infelicis animae videtur quodammodo maligna clementia; quod enim beneficium est efficere, ut vivat orbus? unum tamen 5 vel gravius crimen infelix haec abdicationis meae fortuna defendit, quod vix ad sustinendum spiritum sufficientis cibos, prorsus tantum mortis inpedimenta avara manu dederim. puto, iam ignoscetis omnes, si plus praestare non potui invito patre. 10

2 Quamquam, iudices, oboritur animo meo nonnumquam et illa suspicio, quod patrem non alimenta uni seni parce vivere adsueto nec liberaliter data nec diu danda in offensam meam compulerint: quantulum est enim facultatibus divitis, quod sub patre sane tenaci filio familiae superest! ac 15 si foret maius forte momentum, quis tamen parens tam durus est, ut propter aliquam inpensam carere filio velit? ... quod ipse celatus sit, quod non suae misericordiae pauperem commiserim, non rogaverim, praesertim qui, quicquid umquam petii a patre, exoravi? sed neque haec ultimo ful- 20 mine castigari meruit in differendis precibus verecunda cunctatio. qui dum tempus opportunum, faciles aditus, hilariorem animum capto, interim volui superesse, cui ignosceret. neque infitior tamen fuisse me lentiorem, quam oportuit, tametsi hoc praecipue habere videor patris simile. sed 25 si ulla emendatio paenitentiae est, hic in publico vobis adhi-

1 fort. unum, egentem, senem *distinguendum, cf. 192,18*: senem *om.* δ **2** confidendum B (*sed corr.*) δ tamen est V nocuimus plus amici β **3** quin : qui in BV : quoniam P : quam S prorogata M **4** quod ad modo B **7** sufficientis BV : -es *cett.* **14** *fort.* ⟨ex⟩ fac. **17** velit? ⟨an velit⟩ *Dess. Lehnert*: ⟨an⟩ *Sh. Bailey*[2] *202* : ⟨an irascitur⟩ *vel tale quid expectaveris* **19** qui *om.* VM **20** petiı B flumine M **22** opportunum M : op- *cett.* **25** tamen si M (*corr.* M[2]) **26** illa M paenitentia Sψ

bitis rogabo. non ego aes alienum luxuria contraxi, nec profusus in vitia fortuna nostra male usus sum. redemptionis meae pretium debeo. si in petro, intellegam verum esse, quod quidam opinantur, ambitiosum patrem publicare vo-
5 luisse domus suae misericordiam, ne viderentur pauperes tantum vitam inimicis suis dedisse. si perseverat, ut porrectos egenti cibos mea fame rependat, expulsum ab omnibus bonis filium similem faciat inimico, vereor, ne iniquis aestimatoribus inexpiabilis illius et saepe reprehensi odii culpa
10 videatur penes patrem, qui tam facile irascitur.

3 Verum enim, si placet, fortunae magis moribus dissedere quam suis; nam et paupertatis est proprium, quando alia deficiant, exerere libertatem et, dum contemptus fama vitatur, potentiores vel ambitiose offendere, et nacta bonam
15 conscientiam magna fortuna indignius inparem adversarium patitur. ergo conseruit, ut solet, casus duratura longius a parvis initiis odia, dum contumeliam humilitas facilius intellegit, dignitas gravius. neque ulla fuit aemulatio (quae enim esse inter inpares potest?), sed fato quodam similis ex
20 diversis causis contentio. hic ⟨in⟩ irascendo pertinax erat, ille in cedendo contumax. quamquam, nisi ultimam exprimere confessionem victi ut⟨r⟩ique placuisset, multa iam pridem signa dederant veniae finemque pugnae petentis. nam quo pertinuisse credimus, quod pauper adulescens re-
25 lictis omnibus solum me, quem coleret, quem amaret, ele-

7 rependam E **9** et saepe : ≡esse≡ M (*corr.* M^2) reprehensi odii *manus tertia cod.* O : reprehensio de *codd.* **11** magis debet moribus M dissedere *Dess.* : -sidere *codd.* **13** exerere *Burm.* (*dubitanter*), *Dess. cl. 271, 16* : exercere (excerc- P A) *codd.* **15** inparem *om.* V adversarium *ex* -ius BM **17** humilitatis BV **19** inter pares esse potest V (im *s. l. add. manus alia*) **20** ⟨in⟩ *suppl.* ς **21** incendo B : incendendo P (*sed corr.*) E : vicendo A **22** ut⟨r⟩ique *Burm.* : utique *codd. Lehnert* **23** dederat V veniam *Schulting* finem quem BV

gerat? sine dubio a primis aetatis annis iunxerat nos potentissimus amor ille puerilis, dum aut nulla erant inter parentes odia aut a nobis non intellegebantur. post ⟨di⟩ductas tamen domos perseveravit, immo inpensius laboravit, et, si quid mihi in eo satis perspectum est, nihil horum fecit invito patre. quantum intellegere potui, pauper sine dubio pudore cedendi, ne damnasse causam suam videretur, simul quod nulla ipsi dabatur gratiae via, stare visus in suscepto circuitu tamen quodam molliores temptavit aditus, et, dum firma tandem pax inpetraretur, filium nobis obsidem dedit. 4 ac ne meus quidem offendi visus est pater; certe numquam reprehendit, numquam prohibuit. nec clam feci, nec contumacem adversus patris inperia umquam fuisse me vel ipse rerum declarat ordo.

Nam quamvis infestum latronibus mare iussus intravi neque dissimulaverim magnas fuisse causas patri, cur hoc mihi imperaret, quod ipse facere non potuerat. ego, etsi nesciebam, non interrogavi; satis plena ratio fuit patrem velle. felix navigantium condicio, qui procellas modo et saevos tempestatis incursus et albentes fluctibus scopulos aliaque pericula tantum maris pertulerunt! ego miser naufragis invideo: captus barbaris manibus nec tam nexu catenarum vinctus quam pondere inundatum carcerem tuli et vincula macie laxavi. quis non ignosceret omnibus, qui post hoc exemplum navigare timuissent? ergo, qua una spe misera trahebatur anima, litteras de redemptione scripsi patri, testor deos, soli. quid enim sentire viderer de parentis adfectu, si hoc incolumi redemptionem ab alio petivissem?

3 ⟨di⟩ductas ς : duras V : ductas *cett.* **6** sine : si B **9** quodam δ : quo^{s}dam V : quosdam *cett. quod paene praetuli* **12** deprehendit M prohibuit : praebuit B fecit B **17** poterat V **22** nec tam : rectam B **25** nagare M (*corr.* M^{2}) **28** aliis S potuissem M D

nam quod unum mihi secundum patrem fortuna videbatur parasse praesidium, hoc sperare in illa sorte non poteram; quid attinebat amico scribere, quem sciebam non habere, unde redimeret?

5 Numquamne mihi dabitur liberum tempus conquerendi 5 apud patrem de amicis suis, qui proficisci volentem retinere temptarunt, qui piae festinationi attulerunt moras? profectus esset tamen vel invitis omnibus (quis enim non hoc praestaret filio pater?), nisi quod interim amicus antecessit. 10 illum non pericula maris, non infesti latronibus sinus, non vicinum meae fortunae documentum prohibuit. minus haec miror de amico; illud est, quod pensari nullis beneficiis possit: proficiscentem non retinuit pater. immo, si quid in subsidia vitae seposuerat parca frugalitas, id omne in impensas 15 itineris contraxit et contulit. infelicissime senex, sic egere coepisti! dicam nunc ego, per quos iuvenis praestantissimus navigaverit fluctus, quos accesserit scopulos, quantos lustraverit sinus? faciliora ista putant qui numquam navigaverunt. in omnia praeceps, sine respectu sui, quem iam tum 20 apparebat vitae non parcere, adiit, exploravit, et tamen ille quoque, qui tanto opere festinabat, sero pervenit.

Audite, audite, iudices, novam captivi querelam: iam miser apud piratas non eram; alebat devotum corpus gravior omni fame sagina, et inter dedita noxae mancipia contemp- 25 tissimus tiro gladiator, ut novissime perderem calamitatis

1 nam si quod M ante fortunam B **5** conquirendi M (*corr.* M[2]) **9** pater filio M β intcessit V **10** infesto β **11** hoc AE **14** parca *om.* M (*suppl.* M[2]) in *om.* BM (*suppl.* M[2]) **15** egerere M **16** ego : ergo V **20** abiit *Ascensius* (*'nec male'*, *Burm.*) **23** alebam B : -bant M **24** dedita *Lucas* (*cf. Vocab. Iurisprud. Rom. 2,295,8 sq.; 4,297,45 sqq.*) : debita (-te M) *codd. Lehnert* contempsimus M (*corr.* M[2])

meae innocentiam, discebam cotidie scelus. haec tamen
omnia sustinui, tuli; adeo difficile est etiam sua causa mori.
6 et iam dies aderat, iamque ad spectaculum supplicii nostri
populus convenerat, iam ostentata per harenam peri-
turorum corpora mortis suae pompam duxerant. sedebat 5
sanguine nostro favorabilis dominus, cum me, cuius, ut in-
teriecto mari, non fortunam quisquam nosse, non natales,
non patrem poterat, una tamen res faceret apud quosdam
miserabilem, quod videbar inique comparatus; certa enim
harenae destinabar victima, nemo munerario vilius steterat. 10
fremebant ubique omnia apparatu mortis: hic ferrum acue-
bat, ille accendebat ignibus laminas, hinc virgae, inde fla-
gella adferebantur. homines piratas putares. sonabant clan-
gore ferali tubae, inlatisque Libitinae toris ducebatur funus
ante mortem. ubique vulnera, gemitus, cruor; totum in ocu- 15
lis periculum. si quid est in me abdicatione dignum, iudices,
unum crimen agnosco: quod in haec amicum meum misi.
est quidem felicibus difficilis miseriarum vera aestimatio,
figurare tamen potestis, qui tunc animus mihi, quae cogi-
7 tatio fuerit. namque et natura redit in extremis tristis prae- 20
teritae voluptatis recordatio, et mihi cum generis conscien-
tia, cum fortunae conspicuus aliquando fulgor, cum libera-
les artes, cum omnia quondam honestiora munerario meo,
domus, familia, amici ceteraque numquam videnda in ul-
tima mortis expectatione succurrerent tenenti servilia arma 25
et ignominiosa morte perituro, tum, si ulla miseris fides est,
quid horum omnium ignari agerent propinqui, nihil peius

1 hoc β O (*corr.* O[2]) **7** fortuna B A δ **9** quod : quos B **11** accuebat B : advehebat V : a≡cuebat M **12** lamminas BMπ D **13** homines *scripsi 1974, 80* : omnis α : omnes π *cett.* **14** libitinis M choris β **17** háac B : hac π : hoc E meum *bis* V **21** conscientiam V **22** cum (*prius*) *om.* M (*suppl.* M[2]) conspicuus *scripsi 1974, 80 sq.* : conscius *codd. Lehnert* : congruus *Gron.* **25** tenent β **27** honorem B : honorum M

de fortuna mea suspicantes, quam quod scripseram. illud tamen gravissimum, quod patrem, qui tamdiu non veniret, captum putabam. ergo tota cogitatione intentus in mortem expectabam cruentum illum confectorem. quis enim dubi-
5 tet, quid futurum fuerit, si ego pugnassem? ille quoque occisus est, qui inter nos, ut apparet, fortior fuit.

His cogitationibus attonito et in mortem iam paene demerso inopinata subito amici mei species offulsit. obstupui totumque corpus percurrit frigidus pavor, neque aliter,
10 quam si vana obiceretur oculis imago, mente captus steti. ubi primum lux rediit laxatumque est iter voci, 'quid tu,' inquam, 'quo casu pervenisti huc, miser? numquid et te vendidere piratae?' at ille complexus cervices meas, effusis in pectus meum lacrimis solutus, intercepto prope iam spi-
15 ritu sero iam trepidante me primam vocem et diu solam edidit: 'satis vixi.' ut vero causas itineris reddidit et venisse se ad redimendum indicavit, 'et unde,' inquam, 'tibi pecunia, nisi redistis in gratiam, et te pater meus misit?'

Audite gentes, audite populi! non solita iudicium no- 8
20 strum corona circumstet, sed, si patitur natura rerum, totus ad cognitionem talis exempli orbis circumfluat. tacete, priora saecula, in quibus tamen a primordio generis humani paucissima amicitiae paria admirabiliora fecerat longa temporibus nostris fides intercepta. quicquid historiae tradide-
25 runt, carmina finxerunt, fabulae adiecerunt sub hac conpa-

1 mea *om.* δ **2** tandiu non inveniret B (*corr.* B²) **3** putabat B (*corr.* B²) ego E δ **4** cruentem illum confictorem B **7** His : is *vel* iis δ cogitatiobus B in : inter BMπ **8** offulsit VSH *quod dubitanter recepi* : refulsit A : con- O : eff- *cett. Lehnert* obstipui B **10** quo β **11** redit Vβγδ *et sic fort. scribendum* est usque huc B (*et recepit Lehnert*) inter B (*sed corr.*) S **12** venisti M **14** solutus et ψ **15** sero : *fort.* ⟨mi⟩sero trepidantem α **17** pecuniam γ *quod aeque bonum est* **22** tamen : *cf. 136, 4* **23** fecerat ς : -ant (-unt E) *codd.*

ratione taceant. quis crederet, si dubitari posset, inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omnium fortuna fecerat, alterum piratis ac lanistae tradiderat, meliorem condicionem fuisse captivi? 'si dives essem,' inquit, 'pecuniam pro te attulissem. quod unum pauperibus praesi- 5 dium est, manus habeo. has piratis daturus fui, has pro te in pugnam vicarias dabo.'

Ignosce, pater, quod nimia contentione adfectus paene tibi orbitatis vulnus inpresserim. testor deos non per me stetisse, quod vivo. neque enim ita me efferarat ludus, aut 10 in tantum duraverat animum caedis longa meditatio, ut eum amicum vellem occidi, qui pro me mori poterat. vindicabam mihi fortunam meam et adhuc necessitatis gladiator depugnare etiam volebam, neque ullis precibus poteram evinci, quamquam se non superfuturum alioquin minabatur 15 idque unum adfirmabat interesse, utrum vicarium mallem habere mortis an comitem. non vici. quid igitur actum sit, quaeritis? duxit me ad munerarium, iudices. quas ego illius preces, quam pertinaces lacrimas, quam miserabilem obtestationem vidi! nemo umquam sic rogavit missionem. trans- 20 feruntur in illum detracta corpori meo arma, et male aptatis insignibus destinatum par producitur.

9 Quid me admonetis supremarum amici mei precum, quibus haec alimenta caro empta inopi patris senectuti petit[a]? adiutorium hoc ad causam putatis? me pudet, quod 25

1 dubitare B **2** alterum *om.* B (*suppl.* B[2]) **4** inquit essem βE **6** vicarias in pugnam V **7** dabo : habeo et dabo P : habeo S **8** adfectus (*gen.*) = *amoris* **10** efferarat ς : -abat VπD *Lehnert* : -ebat (off- E aff- O) *cett.* **12** occidi pro me qui pro me M **15** quamquam : quidquid P : quodquod S se michi non M **16** vellem δ **19** quam – quam : quo – quo β **21** meo corpori V **22** destiñatum *Burm.* (*cf. 179, 23 et 180, 10*) : fest- *codd. Lehnert* **24** petît [a] Winterbottom : -ta *codd.*

rogatus sum. 'per hanc,' inquit, 'mihi lucem ultimam, per notissimam amoris nostri fidem, non sinas mendicare parentem meum. sustineas, adiuves, praestes affectum. si mereor, tu sis illi vicarius meus.' nec plura dicendi tempus fuit,
5 iamque suprema per galeam dederam oscula, digressisque in diversum ministris permissus Mars erat. o quam sollicitus spectavi! quam attonita mente! quam simili corporis motu! quotiens ad infestum mucronem, quasi ipse peterer, me summisi, quotiens ad conatus erectus sum! o misera cogi-
10 tatio, o crudelis natura metus! merito tu, amice, pugnare maluisti. facinus indignum illum animum, illum ardorem non contigisse castris, non bellicis certaminibus, ubi vera virtus nulla pugnandi lege †praemium scribitur.† qua vi proelium invaserat iratus etiamnum tamquam adversario
15 meo! at omnis impetus excipiebatur callide, veterani gladiatoris astu; omnes conatus contra se erant. nec difficilem tamen sub illo praesertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator vivere. igitur iam nudum corpus vulneribus offerens, ut totam pro me mercedem semel sol-
20 veret, stans periit. cui licuit in patria, in domo, inter propinquos securo consenescere aevo, cui tranquillam sine reprehensione agere vitam, iacet confectus vulneribus, et primo

1 ultimam mihi lucem δ **2** novissimam *Francius* non : ne *Schulting* **3** praestet Bπ 'vel morior' M^2 (*et sic* π) **4** dicenti VS **6** fuerat BMπ *fort. recte* **8** peteret PA me M : *om. cett.* **12** contigis≡≡≡ B : contigisset V **13** praemium scribitur (scribuntur S praescribitur J) : praevia circumscribitur *Schulting* : praecircumscribitur *Dess., Lehnert quod non exstat* : *an* praemio (*vel* proelio) excipitur? **14** etiam non βEδ **15** *post* meo (immo βE) *interpunxi* at *scripsi* : ad *codd.* omnis α : -es π *cett.* callido *Francius* (*sed. cf. Gell. 12, 12, 1* callide et cum astu) **16** omnis αβ **17** praesentim V **19** pro me *Burm.* (*cf. quae scripsi 1974, 81*) : prope *codd. Lehnert* : prope⟨re⟩ *Schulting* **22** confictus BM

iuventae flore fraudatus periit miser fato meo. at ego, qui debebar illi fortunae, quem mors sibi destinaverat, emissus ludo nocentior quam venditus etiam viatico illius infelicis revertor. placeamus licet nobis fortuna nostra, pater, pauperi solvendo non sumus. 5

10 Si qua est fides, iudices, pudet me contra indicare mea beneficia, nec videor vobis rationem posse reddere, quod mihi tam parum obiciatur. redemptoris mei patri in pretium meum orbo, egenti quid praestiti? quod pirata capto, quod lanista gladiatori, exiguam stipem et cibos semper petendos. quantulum enim dari poterat, quod non sentiret dominus tam curiosus? de hac re consedistis, hoc concitavit istam iudicii scaenam, panis datus mendico, et dilatata hac impotentiae nostrae opinione videamur amicos ferro occidere, inimicos fame. computemus totam istam meae luxuriae impensam, audite summam et miramini, si hos sumptus ne divitiae quidem sustinent. tanti constat patri captivitas mea, cum tam caro redemptus sim. quo tandem patereris animo, si delicatus adulescens, praesertim splendidis op[er]ibus vel ex aetate mores vel ex fortuna traxissem et tempestiva convivia et pervigiles iocos advocata sodalium turba solutus atque affluens agerem, tantumque impenderem, quantum non posset te ignorante consumi (quae tamen ipsa boni patres libenter annis remiserunt), cum abdicatione dignum putes et ultimo patriae potestatis fulmine coercendum, quare mendico seni porrexerim, ut parcissime dicam, quod illi filius misit? non redempta meretrix, non egestum convi- 10 15 20 25

3 quam : quod β **6** beneficia mea β **14** opinio ne V videamur V : -emur ME : -ebamur *cett. Lehnert* occidere ferro V **15** luxuriae meae β **16** misereamini δ nec B **19** op[er]ibus ς : operi- *codd.* **20** transissem δ **21** locos α : litos A : licos CD : ludos C[2] **24** libenter *om.* B (*suppl. manus alia*) animis M **26** perrexerim B porrexerim solvere ut M

viis faenus, non lenonum parasitorumque cara adulatio in crimen venit; cibaria senis, nempe unius, aetate ac malis confecti. hoc divitias tuas concutit? hoc fundatam paternis avitisque opibus domum exhaurit? si tam avarus es, com-
5 puta; adhuc de alieno vixi.

At haec fortasse, quae circumstat iudicium, corona et 11 omnis ignara causae turba magnum nescio quid et portento simile crimen expectat. abdicas me, pater, tam cito? modo tibi ex illa funesta peregrinatione insperatus revertor, unde
10 ut venirem, vix optare potuisti; nulla adhuc pro reditu meo soluta sunt vota, non percussae diis immortalibus hostiae; redemptori certe gratiam non retulimus. at ego expectabam, ut desiderio incensus affectus vix posset expleri, ut post infaustam profectionem velut obiurgatus tanto peri-
15 culo numquam me post hoc saltem peregre dimitteres. vix salutatis laribus expellor, et apud plerosque dubitari potest, an admissus sim. an hoc agis, ne quid tibi praestitisse videatur, qui me redemit? saevus enim, credo, et impius et, quod maximum omnium vitiorum signum est, ingratus beneficia
20 patris non aestimo; fortasse, cui vitam debeam, nescio, nulla est apud animum meum memoria meritorum. miserum me, quod non possum tantum solvere, quantum accepi!

Quamquam causas abdicationis pater altius repetit et ul-
25 tra peregrinationem meam inquirit, idque ratione duplici: primum ut reum, quia premere atrocitas criminum non potest, turba confundat, deinde ut gravius videatur iudicium patris, cum is damnet, qui soleat ignoscere. 'cur,' inquit, 12

1 parasitorum quoque B : parasitarum E δ **6** ad BMD iudicum Mπβ **10** *lege* vēnirem **11** non *om.* Bπ **16** salutatibus M **17** an (*alt.*) : *om.* B (*suppl. manus alia*) : ad E : at δ **18** credo *om.* V **19** est signum E δ **20** debeo *in ras.* BM **24** quodquod β abdicationis meae V et – inquirit *om.* δ **26** quia : que M

'cum ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filium eius habuisti?' volo, iudices, omissa omni contentione scilicet sic agere: peccavi, veniam peto; et errare hominis est et ignoscere patris. duxit me similis aetas, evicerunt officia, cepit fides. amantem odisse non potui. nihilominus satis 5 habundeque poenarum [est] et, si pietatem tuam bene novi, plus quam velles, datum est. quantumlibet peccaverim, quid amplius iratissimus dominus exigeret? ludo tibi satisfeci. nullumne cladibus meis finem dari placet? parum est, quod insanos pertuli fluctus et saevis tempestatibus com- 10 missus arbitrio ventorum pependi? parum est, quod in nefarias latronum manus praeda perveni, quae ultima malorum etiam servorum condicio est, sine exceptione venalis? inde me, si voluisset, emere potuit inimicus. parum est, quod me diu piratae in carcere retentum, quia redempto- 15 rem illis divitem promiseram patrem, in ludum vendiderunt tamquam decepti? quod cotidiana pugnae meditatione tamdiu mori didici? quod compositus, armatus, inductus perieram, si melior amicus fuissem, nisi me nova velut in portu adorta tempestas paternis laribus extorrem et neces- 20 sarii quoque victus inopem circum [ad] alienas mitteret domos? pudet enumerare calamitatium mearum gradus: piratam, lanistam, patrem.

13 Atquin pars ista criminis, iudices, mei non defendi meruit sed laudari. neque enim reperio, quid in rebus humanis 25 excogitarit natura praestantius amicitia, quid concordia

2 omni contentione omissa δ si licet V *an recte* (*cf. 177, 11* si placet)? **5** coepit B **6** [est] *delevi 1974, 81 sq.* **11** in : *s. l.* B : *om.* D **12** veni δ **15** in carcere piratae δ **17** cotidiana *Burm.* : -nae αγδ *Lehnert* : cotidie β **18** cum positus B **20** portum βγ adorta ς : adopta A : -optata *cett.* **21** [ad] *del. Schulting, frustra def. Burm. cl. Phaedr. 4, 1, 4* **22** calamitatium B^2MA : -tum *cett.* **24** at qui M : atqui βACDδ **25** neque : ne Bπ : nec M **26** excogitarit : i *alt. in ras.* B^2 : -aret ψ quod *Obrecht*

contra fortunam maius auxilium. nam primum praeter ce-
tera animalia induit nostris pectoribus quandam societa-
tem, qua[e] mutuo gaudere congressu, contrahere populos,
condere urbes edocuit, et, cum mentibus nostris varios im-
5 posuerit motus, nullum profecto meliorem benivolentia tri-
buit affectum. quid enim foret humano genere felicius, si
omnes esse possent amici? non bella, seditiones, latrocinia,
lites ceteraque mala, quae hominibus ex se ipsis nata sunt,
fortunae accessissent. id quidem nimium deo visum est, at
10 certe honestis convenire mentibus, fidem colere, amoris
gratiam referre omnibus temporibus, omnibus gentibus
praecipuum et quodammodo sacrum fuit. neque enim nisi
optimis mentibus contingit, ut aut sic amare sciant aut sic
amari mereantur. hoc ego crimen expavescam? scires,
15 quantopere gloriarer, pater, si cum amico meo ego red-
issem.

Nisi forte similitudine flagitiorum ductus turpi me
coniunxeram iuveni; quae vita sine dubio nomen amicitiae
non accipit, [ita] tamen, ad paria ducente natura, vitia con-
20 venera[n]t. obice mihi amicum, et habes maledicendi mate-
riam: 'gladiator fuit, quare amicus illius fuisti?' ita, opinor,
paenitet! effers te longius, dolor, et nimia concitatus ira,

1 praeter : inter β **2** indidit β (*sed cf. 197,20*) **3** qua[e] *Lucas* (*cf. quae scripsi 1974,82*) : quae *codd. Lehnert* **4** vario M **6** genere *om.* B (*suppl.* B[2]) **7** omnis B **9** quidem *scripsi* : quia *codd.* at : aut BV : ad B[2] **13** contigit β **15** eum amicum meum M (*corr.* M[2]) *quod male defendi 1974,82; sensus est: nunc autem gloriari non possum, cum mortis causa amico fuerim* (*cp. e. g. 184,1 sqq.*) ego *om.* V (*suppl. manus alia*) redemissem B : rediissem V **19** ita *delevi* paria *in ras.* B[2] convenera[n]t *scripsi* : -ant *codd.* : vitia *non cum* paria *iungendum, sed cum* convenera[n]t **20** obicis Mπ **21** illius *s. l.* B : eius V **22** longior M (*corr.* M[2]) concita M (tus *suppl.* M[2]) : -citus ψ

14 quo progrediare, non respicis. non sentis, pater, hoc te mihi obicere, quod vivam? quisquam de illa amicitia queri potest praeter pauperem?

'At ego inimicum habebam illius patrem.' decuerat quidem simultates, quas maxime omnium mortales esse voluere sapientes, in his desinere, in quibus nascerentur. nam sic quoque immodicas serit discordiarum fortuna causas, etiamsi non hereditaria subeamus odia, ac diutius inimicitiae maneant quam inimici. tamen, si quid adversus te ipse commisit adulescens, sit hostis et meus. si innoxius et omni vacans culpa caritatem mereri cupit, si nullius me amici filius validius amat, quid tandem vis, pater? respuam et iratas obiciam manus? tu quoque non odisses pauperem, si te amaret. inserit se et beneficiis certat. noras adulescentem omnia ultro praestantem, et sic me amabat, quamvis tu esses inimicus patris. adice, si tanta in adolescente indoles fuit, quantam nulla umquam cognovere saecula, si fides antiquissima et cum deorum coetu permixtis inaudita temporibus, si me semper habuit cariorem spiritu suo, etiamne despicienda mihi rarissimi boni occasio fuit? at ego perpetuam quandam mihi gloriam reor, quod ille caelestis animus me potissimum, quem amaret, elegerit, ego sim probatus tanto iudice. me quoque igitur feret fama per gentis, et

2 amicitia illa M **4** illius : eius δ **5** maxime ς : *om.* V : -mi *cett. Lehnert* mortales ς : -alium *codd. Lehnert* : maxime omnium mortalium ⟨mortales⟩ *Sh. Bailey² 202* noluerunt P : noluere O **6** sapientis BVδ (*cf. e. g. Decl. min.* (*Ritter*) *51, 6–10*) **9** commisit ipse πδ **11** merere cepit M (*corr.* M^2) **14** interserit M **15** omnia *om.* M **16** patri βADδ **17** quantum BV : -ta ME umquam – saecula *om.* BM (*suppl.* M^2) π si *s. l.* B : sit M **18** antiquissima : antiquis et una V : antissima M (*corr.* M^2) **20** dispicienda BD -i boni occasio *in ras.* B^2 **21** gloriam mihi V **22** sum V **23** gentis B : -es *cett.*

amici laudibus inlustrior vivam. credet aliquis idem me pro illo fuisse facturum.

15 'Cur, cum inimici nos essemus, vos amici fuistis?' aliud hoc loco crimen agnosco: peccavimus enim, fateor, peccavi-
5 mus, quod, cum amici essemus, vos inimici fuistis. haec, iudices, diutius exequerer, nisi absoluta essent ipso iudice patre. longum iam istius criminis tempus est; numquam obiecit, numquam excanduit. ecquid hoc inter nos, pater, convenit, ne, si longiores repetis offensas, apud malignos
10 videaris me iratus non redemisse? sed si quid ante commisissem odio tuo dignum, potuisti me redemptum non recipere. manifestum est ergo te patiente, id est te volente amicum mihi fuisse iuvenem, et sane non solus in hac fuisti sententia: idem filio permisit et pauper. atquin si pars haec
15 causae, quae confessione longi silentii absoluta hodie in accessionem criminis alterius deducitur, potest apud vos impetrare veniam, facilior certe sequentium ratio est: ille enim sane fuerit inimici filius, hic iam est amici pater.

Nec ignoro, iudices, quam male ista defensio de humano
20 genere mereatur, si adeo nihil est per se misericordia, ut, nisi ulterior aliqua necessitas pudori vim fecerit, pro summo crimine damnanda sit minus necessaria humanitas. ergo si alienum et ignotum, tamen, quae publica omnium mortalium quippe sub uno parente naturae cognatio est, homi-
25 nem cibo forte iuvissem, poena dignum videretur servasse perituram animam et ignovisse rebus humanis et respectu communis omnium sortis velut adorato numini [et] stipem

1 crederet B **2** illo : ipso M **3** cum : tamen S : *om.* O : non H vos – essemus (*l. 5*) *om.* M **8** ecquid *Obrecht* : e quid V : et quid *cett.* **9** ne si V : nisi *cett.* repetens M **12** patientem M : -tie P id est : idem ψ **13** hac *om.* B (*suppl.* B²) **14** atqui Mβγδ **19** quod β **21** nisi : si Bπ **26** innovisse H : in nottis se O **27** numine ς *Lehnert* [et] *delevi 1974, 83*

posuisse fortunae? si hoc crimen est, laudetur ergo crudeli-
16 tas, nihil habeatur piratis lanistisque prudentius. ferantur
sane profutura humano generi duo exempla: intra tam
breve tempus propter misericordiam alter abdicatus, alter
occisus est. 5

Quod crimen si fatendum sit, num animum mihi ipse
finxi, aut mea potestate regitur affectus? an arbitrio for-
mantis mores omnium naturae compositus cum crimine
meo natus sum? nam sive caelestis providentia sive inratio-
nabilis casus sive assignata siderum cursu nascentibus nobis 10
necessitas multa varietate pectora nostra distinxit nec mi-
nus numerosas animorum quam corporum dedit formas.
sunt, quorum mentes etiam nocentium supplicia confun-
dant, qui ad omnium sanguinem pallescant, ignotorum quo-
que miseriis inlacriment. sunt contra, qui ne suorum qui- 15
dem misereantur. mihi mite pectus et mollis affectus ad
omnem calamitatium conspectum tremit. noli me aestimare
mea fortuna, pater, non habeo gladiatoris animum. utinam
mihi quidem causa permitteret sic gloriari: iuvenis concep-
tus splendidis parentibus cum solum tam speciosae fortunae 20
crederem fructum posse prodesse et contra varios morta-
lium casus quasi portum benignitatis aperire, concupivi
quandam humanitatis civicam gloriam: periturum homi-
nem, sive ille naufragio eiectus, seu spoliatus incendio sive
exutus latrocinio erat, naturae patriaeque restitui. paria te- 25

1 porrexisse ME si : est V : sed βE **6** num : non MSδ animum : amicum β **7** formatis B **8** mores E : -re *vel* -rae *cett.* **9** sive (*prius*) : si V : si ut D **13** innocentium V **15** inlacriment : -ent *in ras.* B[2] : -ant E nec V **16** misereantur E : -rentur *cett. Lehnert* (*cf. 192, 22; 193, 17*) **17** omnium BM calamitatium MA : -tium B : -tum *cett.* **19** quidem mihi Vπβγ **23** hominem *om.* B (*suppl.* B[2]) **24** seu : sive M *Lehnert* **25** latrocio M (*corr.* M[2]) naturae : *cf. Decl. min.* (*Ritter*) *65, 14 sqq.*

cum facio, res publica, quae propter me unum civem perdideras. haec me magis decet impensa quam vestis, argentum. ubi pecunia melius poni potest, quam ubi laus emitur, ubi faenus bonitatis extenditur? magna conscientia est felicita- 17
5 tem meruisse, [ignotus sane sit et alienus, quid fuerit ante, non quaero, post hoc erit amicus] et hercule, quo quisque plus potest quoque latius patet ad incursus, hoc magis cogitare debet atque respicere, quantum in nos fortunae regnum sit, quam instabili sede humana consistant. non me
10 aurata laquearia nec radiantes marmore columnae nec graves crustae fecerint immemorem fragilitatis. multa saepe et locupletibus accidunt, saepe in imum summa decidunt. ego vidi pauperem auxilia diviti ferentem. sed sane superbius aestimet miserias longa felicitas et alienum casum facile
15 despiciat securus sui; ego quotiens auxilia calamitatis petere aliquem video, non possum non moveri fortuna mea. succurrit mihi continuo tempus illud, quo ipse clementiam optabam. ignosce, pater, si penitus animo meo hic insedit affectus; amare misericordiam miser coepi.

1 civem *ex* avem (*ut vid.*) B[2] perderas B (*corr.* B[2]) **3** *verba* pecunia *et* potest *om.* A *verba* quam ubi laus emitur *suo loco habet* A; *in ceteris praeter* M *post* argentum *leguntur.* M *habet post* argentum : ibi (*del.* M[2]) quam aurum ubi laus emitur ubi pecunia *e. q. s.* **4** ostenditur δ **5** ignotus – amicus *delevi; certe verba* magna conscientia – meruisse *arte cum verbis* et hercule *e. q. s. cohaerent; neque verba* ignotus *et* alienus *pauperem patrem inimicum significare possunt, sed videtur 'ille naufragio eiectus' e. q. s.* (*190, 24*) *describi; fort. haec verba post* restitui (*ib. 25*) *inserenda, ita ut* post hoc = *post naufragium, incendium, latrocinium* sane : sit ne Bπ : *om.* D **8** fortunae in nos M **9** quam : quod β stabili V huma M (*corr.* M[2]) **12** in unum MAD **13** superbus δ **16** vidi V *fort. recte. cf. 197, 24* **17** mihi *om.* B (*suppl.* B[2])

'Sed inimicus,' inquit, 'meus est.' nam quis nos tanto opere laudaret, pater, si hoc amico praestaremus? haec est celebranda virtus, haec animi suspicienda moderatio, vincere iram et inter simultates quoque meminisse hominis. ut Fabio Maximo immortalem attulit laudem ereptus ex hostium manibus Minucius, ut Tiberium Gracchum admirata civitas est Scipione in carcerem duci prohibito, te quoque similis animi magnitudo memoriae dabit. tuis enim opibus vivit inimicus; quicquid est istud, quod senex inops ex nostra domo accipit, si non irasceris, tu praestitisti, tibi hoc pulchrum atque magnificum est. nam ego, si quid in patrem servatoris mei confero, non sum laudandus. 5 10

18 Neque expectaveris hoc loco, pater, ut illa dicam: semper odiorum honestus occasus est, et, dum simultates nihil aliud habent quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est cum exempli honore, iunctaeque ex hostili paene concursu in affinitatem manus. unde tantum misero boni, ut inimicus sit? aspice solum, egentem, senem, omnibus praesidiis destitutum; nonne contumeliam fortunae tuae facis, si hunc odisti et adhuc putas tua interesse, ne vivat? nulla tibi contingere maior ultio potest, quam si iam talis est, ut illius etiam nos misereamur. magna mehercule iam de vetere aemulo poena; superest panem eripere mendico et gravissimae per se fortunae manui pondus imponere. age, si perisset, cadaver calcasses? ferae mehercules 15 20 25

1 num *Dess. Lehnert* qui M **2** est : enim B : *om.* π **3** suspicienda ς (*cf. quae scripsi 1974, 84*) : -cipienda *codd. Lehnert* **5** maximam β **6** Minucius *Gron.* : mimicus O : inimicus O[2] *cett. Lehnert* **7** spicione B : spitione V duci : diu V : duci in carcerem δ prohibito te : prohibitate B **10** praestitis B : -istis D **12** salvatoris VM : senatoris A δ mei *om.* V **14** tum α **16** mutatio est : mutatione γ tum α **19** non B : numne M **21** quod β **24** manui M β AD : magni E : manu *cett.* : maius *Obrecht*

generosiores iacentes transeunt, et, ⟨cum⟩ reservati hostes restitutaeque urbes maiora causae exempla sint, quod scio, victis etiam gladiatores parcunt. post orbitatem, post egestatem quid amplius potest pati, nisi quod optat? ulteriorne
5 tibi aliqua ultio quaerenda est, aut aliquid rerum natura peius capit? quis non te omnium mortalium inhumanissimum putet, si hoc adversus inimicum tuum saltem optasti! si mehercules inexpiabiles odiorum causae et compositis quoque fabulis ulteriores inimicitiae fuissent, ausim dicere,
10 si propter illum liberos perdidisses, accipienda tamen erat a fortuna tali[s] satisfactio, certe ad vitandam insolentiae opinionem, quae fere immeritam quoque potentiam carpit, ne vagaretur per urbem invidiosus mendicus et calamitatis auctori crimin⟨os⟩us causas vulgo suggereret odiorum. ne- 19
15 scio quo modo omnis pro laborante favor est, nec ulla[m] perpetuam gratiam servat nisi modesta victoria. nostra potissimum clementia sustineatur, ne illius alii misereantur.

Facilis, ut animadvertere vos spero, iudices, defensionis meae cursus est. antequam incipiam habere causam nimium
20 bonam, hic iam conscientia trepidat oratio, et velut inter binos deprehensa scopulos, cum aliud obiciatur, aliud defendendum sit, haeret in dubio; cum beneficiis meis compu-

1 ⟨cum⟩ *supplevi 1974, 84* **2** urbis BM causae *om.* M (*suppl.* M²) sunt B (*sed corr.*) πβD **7** saltem *om.* πS **11** tali[s] *scripsi 1974, 85* **13** calamitas V **14** crimin⟨os⟩us *scripsi ib.* (*cf. 198, 5 sq.*) : criminis *codd. Lehnert* : criminans *Schulting* causa BMπ vulgo suggereret *scripsi ib.* (*cf. 7, 10*) : vulgus (volgus BM A) egereret *codd.* **15** ne B ulla[m] ς : -am *codd.* **16** servet M (*corr.* M²) : servaret β vistoria B (*corr.* B²) **18** adni advertere M (*corr.* M²) **20** *post* bonam (*non post* cursus est) *graviter dist. Sh. Bailey² 202* conscientiae M trepidat≡ (i *eras.*) oratio et M : trepidatio ratio et BV : trepidat et ratio M² *cett., sed ad totum hunc locum cf. Cic. Pro Caelio 51* **22** dubio : -o *in ras.* B²

tare non audeo. cognovistis expositionem causae, quanta quamque excedentia fidem adulescentis optimi merita narraverim. haec mihi omnia sine dubio ille praestitit, sed quid interest? debitor delicatus sum. quid in hac parte defensionis agam, iudices? dicam: 'referre gratiam beneficiis volui'? [itane tandem aliqui mendicare amici patrem aequo animo visurus fuit?] at ille me redemit, cui nihil debui⟨t⟩. dicam moveri me supremis amici mei precibus? [egregia vero comparatio.] at ille mihi praestitit quod non rogavi. utro me vertam? tamquam honestum defendam factum an tamquam necessarium? alterum absolvi facilius potest, alterum laudari. rectissimum, opinor, veritatis i[n]ter est.

20 Audi, pater, alimenta ista, quae donata egenti putas, quanti illi constent. si accepto captivitatis meae nuntio nullis precibus adductus, nullis epistolis vocatus adolescens ad liberandum me vinculis piratarum profectus esset, quibus tamen meritis pensarem, cum id mihi praestitisset, quod ego tantum a patre speravi? intrare maria, praesertim tam recenti documento timenda, et latrones ultro quaerere et, cum praeter vicarias manus nihil esset, navigare voto captivitatis, quis posset alius quam qui paratus esset pro amico mori? magnum hoc per se ac saeculo nostro vix credibile, iudices; illud vero omni praedicatione maius: ad redimendum me profectus est, cum mendicaturum patrem

1 expositione[m] ς *sed tum l. 2 non* narraverim *sed* fuerint *expectaveris*   quamque : quoque β   **3** haec *e. q. s.* : *verba obscura; fort.* ⟨ultro⟩ ille *legendum* (*cf. 188, 15*)   **6** [itane – fuit] *delevi, nam verba* at ille *e. q. s. aperte ad verba* referre *e. q. s. spectant*   aliqui ς : -quem *codd.*   **7** debui⟨t⟩ *Dess.* : -ui *codd.*   **8** supremis : praesumis M (-su- *s. l.* M^{2})   [egregia – comparatio] *delevi*   **11** facilius est potest V   **12** i[n]ter est *scripsi 1976, 131* : interest *codd.*   **13** donata : -ta *in ras.* B^{2} **14** constet BV   **15** advocatus V β (*propter praecedens* adductus *et sequ.* adulescens ad, *ni fallor*)   **19** recti B

suum sciret. atquin sperare poterat futurum, ut sine periculo suo redimeretur nihilominus amicus, cum haberem divitem patrem, sed noluit ipsum itineris apparatum, et, ne qua periret redemptionis hora, praeceps cucurrit. pro fidem
5 deum hominumque, quemadmodum ad redemptionem amici festinat, etiam cui[us] pater lentus est!

Terentium, quem inter ceteros captivos secundo Punico bello Scipio Africanus vinculis exsolverat, memoriae tradidere maiores insigni receptae libertatis pilleo ⟨gratiam⟩
10 testantem in triumpho ducis esse conspectum. et ille quidem maioris momenti accessio publicam senserat felicitatem, privatim tamen debere se putavit victoriae beneficium. quid me facere convenit, qui per maria latrociniis infesta solus petitus sum, qui lucem, libertatem, denique quicquid
15 patri debeo, non ignarus, ut primo natalis horae tempore, sed videns sentiensque acceperim, nec solum donatus his bonis sed summis periculis liberatus sum? nonne me ex 21 amici fide natum et tenacioribus beneficiorum vinculis fatear esse constrictum? miserum me! amice fidelissime, in-
20 gratum me moriendo fecisti. et quantulum est, quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis! levis [est] ista fortuna, quae etiam nunc recepit moram. solent expectare latrones redemptorem. in ludo fui, qua poena nullam ulteriorem scelera noverunt, cuius ad comparationem ergastulum leve

1 at qui M : atqui γ δ **4** redemptioni[s] *Plasberg* proh D H : pro ḥọc O **6** cui[us] *Francius* : -us *codd.* : cuius etiam *Reitz.* **8** Scipio : spio M (*corr.* M²) affri- africanus V : affricanus β γ H exsolveram M **9** ⟨gratiam⟩ *supplevi* **10** testante π ψ : gestantem *Burm.* (*qui et* insigne – pilleum) in *om.* Bπ **11** accessio B A D δ : -ione *cett.* **12** victoriae (*gen.*) : victori[ae] ς *Lehnert* **14** solus *om.* V **19** miserum me *Dess.* : miserrime *codd.* **21** loquor *om.* β [est] *delevi, cf. 292, 3* **22** quae *scripsi* : haec *codd.* recepit nunc V : recipit π S E *Lucas, Reitz.* latrones expectare V **23** interiorem M

est. hoc si scisses, pater, affirmo, promitto: cuius pietatis es, nemo te antecessisset. illa, certum habeo, expectas, ut dicam: morabar inter sacrilegos, incendiarios et, quae gladiatoribus una laus est, homicidas, inclusus turpiore custodia et sordido cellarum situ, iamque in eam veneram fortunam, 5 ut me victum recipere non posses, victorem nolles. aderat hora supplicii mei, qua nusquam morandum, iam praebendus erat ingulus et fundenda vita cum sanguine. neque enim dubitare de eventu licet; exemplar fati mei vidi. si me ab his imminentibus malis pecunia redemisset, beneficium tamen 10 potius dicerem magis aestimandum esse quam pretium, sed apud malignos interpretes posset videri vel spem secutus aliquam venturi temporis vel praesentis voluptatem. hoc admirabile et uni tantum pietati referendum est: dedit beneficium, quod numquam reciperet, et, cum amicum, quem 15 redimebat, habiturus non esset, nihil aliud emit quam honestae mortis conscientiam. transtulit ergo in se fortunam meam subiitque non solum fortiter sed etiam libenter id, quod mihi miserum putabat.

22 Res dictu incredibilis: gladiator dimissus, redemptor oc- 20 cisus est! recepit pectore adverso ferrum et quasi, quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet, et hoc uno tristis occiditur, quod amplius amicum visurus non erat. eant nunc antiquarum conditores fabularum poetae et se ad

1 scisse B (*corr.* B²) **2** antecessit B (*corr.* B²) **4** inclusus π *et coni. Lehnert* : -os *cett.* tam turpiore V *ex quo* etiam t. *Schulting, haud male* **5** situ *ex* -um B venerat δ (*corr.* O²) **6** victum : nectum α (*post* nolles *habet* M victum) non *om.* BMπ **7** hora *s. l.* B : *post* mei *habet* M qua qua V **10** tamen *om.* V **11** potiūs V : *om.* π (*cf. H-Sz. 167 et 498*) dicerem ⟨et⟩ *Dess. Lehnert* quo β **16** quo β honestae *scripsi 1974, 86* : -am (-um E) *codd.* **19** misero Vπ **21** adverso pectore V et : ut ς *Burm.* (*cf. 374, 3 sq.*) **22** pectus meum V et *om.* β **24** fabularum conditores δ ad *om.* BV

exhortandam amicitiae fidem magna quaedam composuisse carminibus putent, si dixerint aliquos per maria terrasque asperiorem fortunam amicorum tantum secutos aut principem Graeciae virum in ultionem interfecti amici inauspi-
5 cata bella gessisse. nam inter fratres quoque illa maxime admirabilis, tamen alterna mors est. una fingitur coniunx, quae iam perituri vitam mariti vicaria morte sua redemerit, adiciturque miraculo fabulae fecisse hoc eam, quod non praestitisset pater. en indubitabile saeculi decus et fictis
10 maius: ut moreretur pro me amicus, suum reliquit patrem, meum vicit. et sane quid profuisset festinatio patris, etiamsi ad redimendum me prior forte venisset? hoc me pretio nemo alius redemisset. neque vero plurimum fuit praestitisse mortem; namque interim specioso titulo bene vita
15 pensatur. illud honesto amico gravius, nomen gladiatoris accipere, subire dominum lanistam. minus te, amice, laudarem, si vicisses. an ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris? mea depugnasti causa, tua peristi. haec tamen omnia ultima fortu-
20 nae nomina, ut mihi detraheret, induit sibi. venit in harenam homo nec sceleratus nec infelix. ecquando, iudices, hoc audistis? bonitate sua gladiator factus est!

Utinam, iudices, haec, quae illi speciosa sunt, tam honesta essent et mihi. quotiens ad infelicissimum respexi se- 23
25 nem, cuius orbitate vivo, cum confectum cladibus et tantum

1 exhortandum β E **2** si *om.* Bπ **4** gratiae B : gracie A **6** coniux V E *Lehnert* **7** quae M : quod *cett. Lehnert* redimeret D : -imerit δ (*corr.* O²) **8** eum β AD **11** et : est Bπ δ **13** neque vero : ne quaero vero B **14** bene *om.* β vitam BV **15** honesto amico ς : non esto amico B H : non est a. Vπ β γ : non est≡ a. M : non aestimo O **18** magistrum ς : -ram α β γ : ministram δ **19** ultimae S **21** ecquando ς : necquando BVπ : et q. *cett.* **23** illis α **24** senem respexi β

poenae suae residuum considero, verum fatendum est, pudet me pretii mei. video senem meliore sui parte praesepultum, omnis etiam spei superstitem, orbum, destitutum. illud tamen solacium est, quod, nisi talem amicum habuissem, haec de te dicerentur. huic patri invidiosa quaedam, opinor, 5
et, quae [bene] filii morte pensetur, criminosa liberalitas contigerit egenti. alioquin duo egentes, et circa omnium vel ignotorum domus stipem rogabimus pariter. si quis grandis natu parens est, miserebitur senis, si quis iuvenis filius, miserebitur adolescentis. fortasse proderit mendicaturo mihi, 10
quod ipse aliquando egentem pauperem alui. accipe satisfactionem, in quacumque parte rerum naturae es, amice carissime. non excidere mihi tua mandata; fortuna defecit, opes auferuntur, quod unum mihi relictum est, en polliceor patri tuo vicarias manus. quid vis porro faciam? agrestia 15
opera? delicatior, quod a fortuna non didici, et cotidiani quaestus operis duobus egentibus non sufficit. miserum me! si exsolvere fidem voluero, fortasse mihi in ludum revertendum est.

1 putet M (*corr.* M²) **6** [bene] filii *scripsi* (bene *ex dittographia praeced. litt.* -ue *ortum suspicatus*) : beneficii *codd.* : beneficio mortis ς **7** alioqui BV gentes M (*corr.* M²) **8** rogavimus BV **9** parens est : parenses B : -ntes B² **13** K≡arissime M : Kar- βψ excedere Bπ **15** patri tuo : tibi V quid : quod BMπ **18** vertendum B (*corr.* B²)

M̄ FABII QVINTILLIANI GLADIATOR EXPLICIT INCIPIT SEPVLCHRVM INCANTATVM (*minio*) **B** M̄. FABI. QVINTILIANI. GLADIATOR EXPLICIT (*atramento*) INCIPIT SEPVLCRVM INCANTATVM (*minio*) **V** M. FABJJ QVINTILIANI GLADIATOR EXPLICIT (*atramento*) INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) **M**

X. Sepulcrum incantatum

Malae tractationis sit actio. Quae amissum filium nocte videbat in somnis, indicavit marito. ille adhibito mago incantavit sepulcrum. mater desiit videre filium. accusat ma-
5 ritum malae tractationis.

Quamvis, iudices, inter eos, qui liberorum mortibus destituti cuncta vota et praeparatas spes in senectutem ante se egerunt, id fere acerbissimum certamen conflictationis oriatur, ut unusquisque luctibus ac lacrimis suis credat accedere
10 quandam dignitatem, si miserrimus esse videatur, haec tamen femina neque noto neque publico genere miserabilis non impudenter inter ceteras matres, quae aut unicos aut iuvenes pios filios perdiderunt, eminere et occupare quendam maerentium principatum differentia novae calamitatis
15 affectat, quae sola omnium supra fidem infelix in uno filio iam alteram patitur orbitatem. priorem quidem illam, ut communem ceteris et fato accidentem, fortius utcumque tolerabat. nam et de filio nihil aliud perdiderat misera nisi dies, nec iam timebat, ne ille, quo fruebatur, mori posset.
20 planctibus lacrimisque, paene improbe dixerim, parcius utebatur, nec sibi permittebat dolor lugere venientem. nunc 1

2 fit BMπ AE nocte *om.* V **4** maritum *bis* V EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT SEPVLCRVM INCANTATVM *et* (*in mg.*) Causa XI (*minio*) M

7 vota : vero B : *om.* A in senectutem *om.* Bπ **8** *lege* egĕrunt fore δ : -et O² conflictatione MA **13** iuvenes *del. Helm* pios *del. Reitz.* : ⟨aut⟩ pios *Lehnert dubitanter* : *fort.* plures **21** venientem : viventem *Schulting, cf. 200, 12 sq.; Decl. min. (Ritter) 358, 27; Sen. Helv. cons. 2, 5. sed obstant loci velut 215, 6 sq., 15, alibi*

destituta solacio, persuasione fraudata est: dum non putabat perisse, quem poterat videre, †eripuit ingrata filio alterum titulum.† miser ille, nisi teneretur, iam et ad patrem veniret.

Tantum misera petit, ne minus perdidisse videatur, quam ipsa desiderat. non inani persuasione nec cogitationibus ficta lugentis umbra veniebat, nec agitabat incertos levis imago somnos, ac ne confusi quidem tristi cinere vultus et inspersum favilla caput noctibus suis obibat, sed filius erat qualis aliquando, et iuvenis et pulcher habitu, nec aspici tantum viderique contentus, verum, si quid desiderio creditis miserae, quae sola vidit, amplexus et oscula dabat et tota 2 nocte vivebat. multum perdidit mater, si contingebat hoc illi, non minus, si videbatur. nunc tenebras inanis et longas oculis flentibus noctes iuxta somnum mariti pervigil et tantum deserta metitur, [non desiderio fictus aut fucatus habitu nec, ut somniorum vanitate conspicitur, sed experta non totum mori hominem illud, quod nec flammis uritur nec cineribus extinguitur nec urnis sepulcrisque satis pre-

2 *locum obscurissimum vereor ne frustra explicare conatus sim 1974, 87; prorsus haereo* **8** ac : [ac] *vel* at *Sh. Bailey² 203, sed cf. 208, 7* ac ne – quidem ne : nec BM *Lehnert* **9** inspersum *Burm. cl. Apul. M. 9, 30, 2* comae semicanae, sordentes inspersu cineris (*cf. et ThLL 7, 1950, 67 sqq.*) : infernum *codd.* : informe *Gron.* : inferna *Schulting* : infern⟨a nigr⟩um *Plasberg* ⟨nec similis⟩ noctibus suis *Sh. Bailey ib., sed cf. 206, 22* noctes suas, *218, 25* **12** misera V **14** inanis Bβ : -es *cett.* **15** tantum ⟨non⟩ *Schulting* : tamen *Reitz.* : tamquam *Sh. Bailey² 203 dubitanter* : *fort.* tandem *nam non statim post filii mortem sed nunc tandem deserta erat. fieri potuit, ut* -dem *ante* de- *excideret et* tan *in* tantum *temere mutaretur* **16** [non – expectat] *del. Reitz.* (*cf. quae scripsi 1974, 16*) non *om.* M (*suppl.* M²) fictum aut fucatum *Sh. Bailey² 203* : fugatus BVSE : fusc- π **17** expertam B

mitur, expectat] nunc ista carcere obseratam animam et repugnantem magico iuvenem cogitat ferro. infelicissima omnium mater plus aliquid esse quam umbram filium putat, postquam potuit includi, nec sua tantummodo poena pro-
5 prioque supplicio deserta consumitur; rescissa orbitate vel magis cruciatur, quod non licet filio venire cupienti: 'nunc barbaro carmine gravem terram totis noctibus pulsat, et impositum sibi sepulcrum, quod non possit evolvere, quae solebat ipsos discutere inferos, umbra miratur. miser, quem
10 non tantum verba clauserunt (nam forsitan per illa transisset), sed vincula ferrea solidique nexus ad mortem reduxerunt. quomodo tenetur infelix, qui ne propter hoc quidem venit, ut queratur!'

Misereor feminae, cuius invidiae totum facinus ascribi-
15 tur. maritus sic filium inclusit, tamquam se inquietari mater ista quereretur. igitur, iudices, nemo miretur, si ad tam crudelem, ad tam immitem patrem umbra non venit. sciebat, ubi lacrimas, ubi posset invenire singultus, a quo magis desideraretur. namque isti ferreum pectus et dura praecordia,
20 nec sunt de orbitate sensus. quid enim inhumanius patre, quid inveniri truculentius potest? invidit matri, ne filio frueretur, nec hoc ideo fecit, quia videre ipse malebat; ne viven- 3

19 *Hier. ep. 14, 3, 2 non est nobis ferreum pectus nec dura praecordia*

1 'vel istam' M^2 (*sed cf. e. g. 206, 6*) **4** propriaque βD **5** *post* consumitur *dist. Plasberg, post* orbitate *vulg.* **9** quem : quae B **10** forsitan : sor M (*corr. et suppl.* M^2) pertransisset πADH **12** ne VπPDAδ : nec *cett. Lehnert* quidem *om.* VE **14** cuius *gen. obi.* tantum *Reitz. sed maritus totam culpam in uxorem transfert* **15** inquietari se β **16** isto *Burm.* quaeretur B (*corr.* B^2) ne moreretur B ad tam : altam M (*corr.* M^2) **18** desideraretur : -etur *in ras.* B^2 : -eratur β *Lehnert* : -eretur A **21** qui invidit M^2E fruetur M (*corr.* M^2) **22** ne : nec Mπ

tem quidem adhuc et incolumem tam blanda tamque debita pietate prosequebatur, ut defuncto servaturus affectum etiam sepulti pater videretur. tanto magis effusa mater et suis ac paternis vicibus occurrens: haec pallidior ad metus, ad vota pronior, non diebus secura, non noctibus. et ille 5 miser intellegebat, utri promptior ex parentibus et facilior esset affectus. itaque ab huius osculis, ab huius feminae cervice pendebat. et, quia longum est officia praeterita debitae pietatis agitare, illo ipso languore, quo filius caducum illud et fragile corpus amisit, quam perdite mulier et usque 10 in exemplum modo super ora pallentis infelices lacerabat oculos, nunc siccata frustra ubera querebatur, nunc superstitem caedebat uterum! notabat haec ille deficiens mandabatque morti suae, cui periret. ubi sunt, qui cito iubent stare lacrimas, quibus non placet longum agere maerorem? retu- 15 lit umbra gratiam matri. scio et intellego: cum inter gementis iacet medium cadaver, et cum omnis videtur remisisse curas, tunc sentit aliquid et intellegit et inter suos iudicat. moneo te, orbitas, moneo, effusius fleas, effusius ⟨te⟩ efferas, numquam perisse ⟨lacrimas⟩ credas. filii sui umbra cui 20 non apparet, irascitur.

4 Iam gelidi piger corporis sanguis omnis in mortem strinxerat venas, et nutantium fulgor extremus vanescebat oculorum, et iam desperantibus medicis crediderat pater. ad-

1 et incolumem *om.* MA pietate tamque debita β **4** ac : aut β **6** utri : uti BD : uter M : ut β **7** ab eius oculis β (oculis *etiam* EJ) **10** et *om.* M **11** infelicis BV **14** morti suae : *cf. 205, 23* cui : *sc. patri* **15** agere longum β **16** gratias β matris B δ (*corr.* O²) gementes BMπ E δ **17** omnes π β γ δ remisse V **18** tunc : tamen β **19** ⟨te⟩ *suppl. Wagenvoort cl. 187, 22* feras B (*corr.* B²) **20** ⟨lacrimas⟩ *supplevi 1976, 132* (*cf. 216, 2* adfirmat perire lacrimas) **22** omnis B : -es *cett. Lehnert* **23** natantium *Gron. fort. recte* oculorum extremus vanescebat V

huc tamen spirare matri videbatur, et quamcumque corpo-
ris partem osculis misera tepefecerat, illo vitae calorem re-
disse clamabat. oderat ignes, oderat rogos; reponi corpus et
servari membra cupiebat. et nunc infelicem magis matrem
5 paenitet, quod sepultus est, qui poterat reverti. scitis ipsi,
quo exequiarum die⟨s⟩ labore extracta sit, quamdiu filium
tenuerit a lambentibus flammis. unde enim speraret, ut
postea videre contingeret, ut extra orbitatem haberet ocu-
los? iam magum misera quaerebat, ut umbra evocaretur.

10 Reliqua, mater infelix, tu ad iudices referre debebas, et,
nisi orbitate, nisi lacrimis vox mutaretur in gemitus, noctes
tuas quanto melius tuo ore lugeres! ego, utcumque potero,
perferam. satiare, misera, satiare saltem memoria diei illius,
quo exequias unici duximus. 'iam planctus,' inquit, 'lacri-
15 masque consumpseram et tenebras veluti perpetuas venire
gaudebam, iam fatigata propinquorum officia defecerant,
iam plangorem familiae altus sopor vicerat. rogo, ne quis 5
tam contumeliosus sit in matrem, ut per quietem contigisse
filium dicat; unde miserae tunc, unde somnus? nihil de te,
20 marite, nihil queror; satis magnas dedisti poenas. si totis
noctibus mecum flere voluisses, vidisses utique, non quem-
admodum tenues rerum imagines solent cogitationibus ac-

1 spirare Mβ (*defendi 1974, 88*) : sperare *vel* spare *cett.* mater Eδ **2** oculis β squalorem M **3** oderat oderat ignes reponi (*omisso* rogos) δ **4** matrem magis β **6** die⟨s⟩ *Gron.* : die *codd.* **7** a lambentibus BMπP : a lab- VSψδ : ab alb- A : adlamb- *Lehnert* **9** magnum B AD : misera magum β vocaretur Bπ **10** reliquam δ debeas VM (*corr.* M^2) AE et *om.* M **13** illius diei β **14** dicimus β **15** venire *om.* B (*suppl.* B^2) **16** gaudebam̄ V defecerat *ante corr.* B **17** planguorem BV **20** dedisti (*sc. filium non videndo*) *Reitz. et Sh. Bailey² 203, qui et post* poenas *distinxerunt* : dedisse BπPD : dixit O : dedisses *cett. Lehnert*

cipere corpus, cum vanae absenti animo † cogitationes † finguntur, sed ipsum filium, qualis blandissimus erat, et, si dimittatur, videbis. subito ante me diductis constitit tenebris, non ille pallens nec acerbo languore consumptus, nec qualis super rogos videbatur et flammas, sed viridis et sane 5 pulcher habitu nescio ubi totam reliquerat mortem: non igne torridae comae nec favilla funebri nigra facies nec vix bene cinere composito umbrae recentis igneus squalor. proclamaret mater infelix, etiamsi talem videre desisset. primo tantum stetit et se permisit agnosci. ego tunc plurimum 10 stupui; non ausa oscula dare, non iungere amplexus; infelix primam perdidi noctem, dum timeo, ne fugeret.

Hanc tu, marite, persuasionem putas et vanum animi mei lugentis errorem? quicquid est in filio, plus apud matrem fit, cum desinit. vis denique scire, quid uxori tuae detraxe- 15 ris? ex defuncto filio non habet aliud, quod speret.

6 Iam nox altera aderat, et primis statim tenebris praesto filius erat, non ille, ut pridie, procul et tantum videndus, sed audacius et propius et ad matris manus tamquam corpus accedens. nec iam nisi cum luce certa fugatisque sideribus 20 invitus ille vanescebat ex oculis multum resistens, saepe respiciens, et qui se promitteret etiam proxima nocte venturum.'

1 cum – finguntur *del. Reitz.* absentiae V cogitationis V : *substantivo male repetito* persuasiones (*cf. l. 13; 206,6*) *vel tale quid excidisse puto* **3** videbis *Gron. et approb. Sh. Bailey*[2] *203* : -bo *codd. Lehnert* diductis π : de- *cett.* **8** bene : *fort.* paene, *cf. 57,13* paene vix libero umbrae : membra B **10** permisi M (*corr.* M[2]) **11** osculum β **13** mei *del. Reitz.* **14** plu⟨ri⟩s *Schulting* patrem BπE **15** sit B[2] S : sint B **16** aliud habet δ aliud : ≡mplius (a *eras.*) B (aliud *s. l.* B[2]) *cf. 50,1* amplius aliud **21** evanescebat V (*cf. 202,23*)

Iam maerori locus non erat: mulier filium nocte videbat, die sperabat. quid attinet singula referre? 'nullis,' inquit, 'destituta sum tenebris, donec scelerata tacui; satiabar osculis, satiabar amplexibus et colloquebar et audiebam. mi-
5 sera plus perdidi, si nemo credit. iam coeperam tuam quoque, marite crudelis, agere causam rogabamque iuvenem, ut paternis oculis quoque laetus occurreret, et tibi, ingrate, dimidia nocte cedebam. iam miser et ille pollicebatur. haec me fiducia perdidit, ut confiterer.' rogo, quid tam muliebre,
10 quid tam maternum fieri potest? 'gaude,' inquit, 'marite, gaude; filium fortasse nocte proxima videbis, illum, quem crudelibus flammis exussisti, ex quo cineres et ossa supersunt, iuvenem videbis et forte etiam † die speres † ego certe totis noctibus mater sum, video, fruor, iam et narro.' exitum
15 paterni affectus quaeritis? filium videre timuit.

7 Sic magum protinus nescia matre, cuius horrido murmure imperiosisque verbis dii superi manesque torquentur, excogitator iste mortis alterius advocat, non ut exorati manes deducerentur, nec ut evocata nocturnis ululatibus unde-
20 cumque umbra properaret, sed tamquam parum sepulcra premerent et tumulorum leve pondus esset, 'filius,' inquit, 'meus non satis periit; adhuc fulgore siderum fruitur et nocte nostra. nam cum dies occidit, imponit morti suae finem, domum repetit et maternos territat somnos. inveni

4 et (*alt.*) *om.* B **6** iuveni B **8** ṭọṭạ dimidia V **9** quid : qui M (*corr.* M^2) S **11** fortassis S **13** die speres : diu frueris *Reitz.* : die [speres] *Sh. Bailey^2 203 (sed cf. ll. 8 et 11)* : ⟨au⟩dies, prendes *conieci 1974, 89 (cf. l. 4)* : *an* ut forte et iam diu speres? **14** totis *om.* M (*suppl.* M^2) noctibusquae ME videor β iam et narro : *haec verba sane suspecta videri possunt, sed cf. 219, 2* fruar et tacebo **16** magnam B : magnum A murmure : munere β **17** dis B **19** diducerentur Vψ **24** inveni ali- *in ras.* B : inveni ⟨ferri⟩ aliqua *Wagenvoort haud male, cf. 201, 11*

aliqua, inveni vincla verborum, sed arte tota, sed labore toto. magna tua gloria est, si retines filium, qui redit etiam a morte ad matrem.' noxium sepulcro circumdatur carmen. tunc horrentibus verbis urna praecluditur, tunc primum miser filius mors et umbra fit. ite nunc et putate vana fuisse 5 matris solacia; filium ista si cogitationibus et inani persuasione vidisset, adhuc videret.

At quae supplicia sustinuit infelix illa statim nocte! iam totam domum ac familiam quies prima sopiverat, et tacentibus tenebris venerat tempus dulcissimum matri. iacebat 10 haec insomnis, inquieta, cum diceret: 'iam statim apparebit, iam statim veniet. numquam tamen tardius venit. miseram me, fili, proxima nocte iam veneras. ecce iam medios sidera tenent cursus; indignor, irascor; ita demum mihi satisfacies, si apud patrem fuisti. miseram me, iam maligna mundus 15 luce clarescit; quando venies? iam redire debebas.' ac post-8 quam alteram tertiamque noctem deserta vanis questibus duxit, tum tristiora lugubria, tum squalidae magis placuere vestes, tum repetitis sanguinavere planctibus iam convalescentes lacerti. nihil est infelicius matre, quae perdidit ali- 20 quid in filio, postquam extulit.

Cum vero comperit noctes suas iuveni[s] necessitatibus magicis et cantato perisse ferro, quam tum illa praefixum clausumque tumulum nudis cecidit uberibus, quo fletu se-

2 gloria tua β **3** sepulchrum BV **6** si : nisi Bπ : *om.* M (*suppl.* M[2]) **9** ac : ad β : et Eδ **11** iam statim veniet iam statim apparebit δ **12** tamen : *cf. quae scripsi 1974, 89 sq.* **13** iam proxima nocte veneras V medios iam δ **15** patrem *om.* M (*suppl.* M[2]) **16** debeas M (*corr.* M[2]) ac α : at *cett. Lehnert* **17** quaestionibus BMJ **22** iuveni[s] *Schulting* : -is *codd.* **23** et *Dess.* : ex *codd. Lehnert* quam tum *Gron.* : quantum *codd.* **24** nudum M uberius B (*corr.* B[2])

pulcra perfudit, quo gemitu audientem forsitan et exire cupientem frustra vocavit animam! o natura crudelis, plus magum posse quam matrem! ubi sunt, qui acerbas mortium necessitates et ferrea iura fatorum et invictas nec ullo mae-
5 rore mutabiles inanium leges querebantur umbrarum? filium tuum, mulier infelix, non impositae inferis clusere terrae nec spissa perpetuae noctis caligo compescuit, non fabulosa vatibus palus multumque celebrati curvato igne torrentes. haec permeabat, haec omnia nocte transibat levio-
10 remque mortem suam fecerat, quam si peregrinaretur et abesset. et nunc minus mali pateretur, si non sentiret: ille, qui non venit, in quendam carcerem translatus a tumulo patitur veneficia vitae. magnae sunt ergo umbrarum catenae, et quamquam volatilem vagamque imaginem, morti
15 stringunt atque alligant tamquam reum corpus animam. ferro vero ac lapidibus artare et, ut solent bellicae robur accipere portae, ipsam umbram iam catenis alligare, iam claustris, non dico crudele, est portentosum, nefarium, utique si hoc faciat, qui sensurum filium credat. et nunc illos
20 miserrima mater in corpus putat et in membra descendisse mucrones.

O mage saeve, crudelis, o in lacrimas artifex nostras, vellem non dedisses tam magnum experimentum! irascimur 9

1 et *om.* αD **4** factorum V invictos V : victas M (*corr.* M²) **6** inferis : infelix δ clausere β **8** curvato : *cf. ThLL 4,1548,83 sqq.* **9** permanebat M **10** quam si : quasi ψ **13** beneficia BMψ : veneficia *magicas artes esse vid. Schulting et Wagenvoort* (*cf. 218,23* veneficum pondus) mage BVπ **15** reum : rerum VA : verum E **16** vero ferro π : ⟨sepulcrum⟩ vero ferro *Reitz.* : *Wagenvoort* lapidibus = *sepulcro interpretatus est cl. 213,20 ita ut* ferro ac lapidibus ἓν διὰ δυοῖν *sit et intellegendum* : *ferro sepulcri lapidibus praefixo artare animam* **17** alligari M **18** *post* crudele *dist. Burm., post* est *Lehnert* portentuosum M **20** patat B (*corr.* B²) **22** lacrimis B vellem desisses B

tibi, et blandiri necesse est: dum cludis umbram, intelleximus solum te esse, qui possis evocare.

Videtur itaque mulier infelix a dignitatis dolore secedere, quod tam⟨quam⟩ uxorias in forum querelas et tamquam delicata matronae desideria pertulerit? non enim vestes nec 5 aurum nec ambitiosos quaerit ornatus; contenta est orbitas sordibus suis. ac ne pelicis quidem dolore compellitur, nec tacita gaudia mariti impatientia et muliebri vanitate complorat. sed nec relictum torum desertumque genialem velut contempta vilitas uxoris ulciscitur: alia longe, alia de nocti- 10 bus cura est. ne timueris, quaecumque dignitas es magni doloris; nihil queritur misera nisi par orbitati, nisi matri dignum, quod publicos consumat oculos, quod ignotas quoque exigat lacrimas. quantam enim a marito acceperit iniuriam, scire vultis? sola mater filium perdidit nec potest invi- 15 diam facere morti.

Ante itaque quam sciatis, iudices, quis dolor quisve maeror, quae tanta impatientia eruperit, ut mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum clarum nitorem publicae lucis et diem etiam domi invisum in foro interque leges notabilis et 20 sepulcris abstracta pateretur, certum profecto habetis non audaciam neque impudentiam nec vanitatem umquam querelas habuisse miserorum. quam verum est quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temere exeunt gemitus! mulier, quae sanguinantes ad iudicem porrigit lacer- 25 tos, quae scisso laniatoque vultu, quae lividis profertur uberibus, magno dolore cogitur, ut hoc potius agat quam cine-

1 claudis β **3** dignitate doloris *Reitz. cl. l. 11, sed vix necessarium* **4** tam⟨quam⟩ ς : tam *codd. Lehnert* **7** suis sordibus B ne : nec BMπ *Lehnert* **8** tanta β **10** contenta VM **11** es V : est *cett. Lehnert* **12** matri *ex* -tre B **18** ut : *om.* B : nec P **23** quam : quod β **24** ne V **25** *utrum* iudices *ex* -em, *an versa vice, incertum in* B **27** quam : ut P : quam ut S

res osculetur, quam complectatur urnam. gravis testis querelae suae orbitas est.

Et antequam ad genus illatae inique ei iniuriae venio, 10 cur, marite, quae ex te filium perdidit, quicquam potest
5 queri? crudelis orbitatem feris adhuc alio dolore, tamquam parum desideria conficiant, quae de unico gerit; non pateris animam vacare lacrimis suis tu, qui sinum debes, qui colloquia et amplexus. quam misera est, quae queritur et de solacio suo! nun⟨c⟩ coniugis desideriis large indulge[t]: ni-
10 hil aspere, nihil contra voluntatem! habet privilegium suum mater infelix. molles manus et mitia fomenta magnis vulneribus admoveas. quae se adhuc secari plaga permittit, in summo est. viri forsitan, quomodo fortior sexus, sic et contra dolorem quam imbecillis animus magis pugnat, itaque
15 totum istud lugere femineum est, et simul orbitas imbelle pectus invadit, animus ille, qui luctus suos sequitur, incipit indulgentiam sentire lacrimarum. fidem tuam, marite, coniugi flere liceat; satiare gemitu orbitatem, permitte, quamdiu velit, flere. odi patrem, qui, cum filium et ipse perdide-
20 rit, putat nimis lugere matrem.

'Quid ergo queritur?' inquit; hoc primum: filium ⟨non⟩, 11 quomodo debes, scelerate, desideras; magno animo orbus es, loqueris fuisse mortalem et interpretaris nihil superesse post flammas. flet iuxta latus et plangit uxor, tu siccos ocu-
25 los habes. illa totis noctibus funebres exercet ululatus, tu

1 testis querelae : testisque pelle BV **3** inique ei V : iniqua ei π : iniqua eique B : iniquae M : inique β AD : iniqueque E δ **4** ex te ⟨natum⟩ f. *Reitz., sed vix necessarium* quicquid M δ potest – tamquam *om.* Bπ **5** queritur M **8** quae *om.* M (*suppl.* M[2]) D **9** nun⟨c⟩ *scripsi 1974, 90 sq.* : non *codd.* indulge[t] *Gron.* : -et *codd. Lehnert* **13** sic *Gron.* : sit *codd. Lehnert* **14** quam : quod β **18** orbitati βγδ **19** odit Bπ patrem *del. et* matrem *s. l.* M[2] **21** ⟨non⟩ *suppl.* ς **23** es *om.* M

graves somnos ac placidam quietem. pater crudelis, pater immemor, quid vis tibi amplius obiciamus? ex quo perdidisti filium, numquam sic desiderasti, ut videres. quid, quod eripuisti matri solacium, puta vanum et supervacuum? nolo iudices, nolo corripias; scires, quantum esset hoc, si tantundem doleres. res indignior non est, quam quod tibi de eo postulas credi, quod non vidisti. indulge sane vanae rei, ignosce; libenter se orbitas decipit. magnas calamitates una ratio sustentat, quod indulgent mala persuasionibus suis. quicquid ad miseros pertinet, crudelius eripitur quo minus est. clamat itaque, clamat mater infelix: 'si mihi aliquam imaginem filii mei vel parvuli vel iam adulti vel novissimam iuvenis auferres, inicerem tamen misera tamquam corpori manum, illam similitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratissimam faciem et risus oris, expressos et adumbratos artificis manu vultus. sed illum perdidi, unde imago, 12 unde similitudo, unde solacium. fili, plus hodie amisi, quam cum elatus es: post mortem te tuam vidi. si mehercules notas in corpore unici vestes subtrahere temptares, dicerem: succurre solacio meo. haec omnia apud me filii mei membra sunt; ego osculabor, amplectar, flebo supra. non est ratio fortasse; adeo quicquid rationem vincit, affectus est. nihil est sceleratius prudenti orbitate.'

'Levia,' inquit, 'levia loquor; ego filium meum videbam.' quaenam istum fortuna, quae indulserat condicio naturae?

1 ac : et β **2** ex quo *e. q. s.* : *cf. 218, 7* **7** vanae *om.* M **8** una *Obrecht* : vana *codd. Lehnert* (*scil e praeced.* vanae) **15** risus A *et coni. Almelovenius* : rictus *cett.* **16** manu : ụṃḅṛạ manu B **17** hodie : odi et V **18** te *om.* B : tuam te V (*sed transp.*) D si me[h]ercules notas hercules in B (h *s. l.* B[2]) **21** umbra V supra : *an* semper*?* **22** adeo *dubitanter scripsi* (*cf. ThLL 1, 612, 41 sqq.*) : ideo *codd.* : ideo ⟨parce⟩ *Reitz.* vincit Vπ *et approb. Reitz.* : vicit *cett. Lehnert* **25** quae *om.* V

non excludebat orbitas oculos tuos, eras iam consecuta, mater, ut iuvenem die absentem putares. maximam perdidit mors acerbitatem, si possis videre quem amiseris. videre ergo tibi contingebat, o mulier, vultum, habitum, corpus, 5 incessum? non crederem, nisi te perdidisse sentires. tempora ergo cum morte diviseras, et superstite filio fruebaris omnibus tenebris. quantum perdideris, hinc aestima: hoc tibi si non contigisset, non eras tam improba, ut optares. aliquis, o pietas, sepultus et conditus, veteri⟨s⟩ corporis 10 cinis et favilla, tamen corpus sumebat in noctes, et ad solida viventis membra revocatus praebebat se matris oculis qualem non crederes recessurum! nec queri de luce poteramus; quantum licebat, aderat. videbas ergo, mulier, ac praesentia fruebaris? 'videbam', inquit, 'et fruebar, et ad quem perti- 15 nebat, rogo, etiamsi decipiebar?' sed quid ego utor testimonio tuo? mago credo et vidisse te filium et nunc non videre.

13 At tu misera nihil crudelius ex marito timebas, quam ne tibi non crederet. 'nemo,' inquit, 'oculis meis fidem detrahat. fili, indulgentissime adolescens, vidi te, nec semel vidi; 20 certum est, fixum est, eripi non potest. quatenus impius pater et hoc tibi auferre conatur, ut te venisse non credam, nec illud garrula nec vana voce vulgavi; venire te nulli indicavi, nisi qui deberet optare, ut hoc posses. patri tantum

1 oculos tuos orbitas β **4** ergo $\overset{\text{tibi}}{\underline{\text{igitur}}}$ M **8** contisset M (*corr.* M^2) **9** veteri⟨s⟩ *G. Bendz in colloquio* (*cf. 216, 16*) : ceteri *codd.* : cetera *Francius, Schulting* **10** noctes et *Burm.* : nocte sed *codd. Lehnert* **11** iuventus M P **13** adherebat M ac : hac V **14** fruebar : -bat M (*corr.* M^2) **15** rogo *om.* B **18** non *om.* M A **19** filii Bπ : *post* fili (*non post* detrahat) *dist. Reitz.* **21** tibi : mihi *Schulting* *post* credam *signum interrog. posuer. et alii et Lehnert, sed cf. 220, 2* **22** vulgvi M (*corr.* M^2)

tuo, patri – ignosce deceptae – confessa sum, dum interrogo, an te et ille vidisset.'

Itaque das, mulier infelix, graves ⟨satis⟩ nimiumque poenas. effecit magus, ne filium videres, et solum apud te reliquit, ut meminisses, quod videras. totum tamen illud sola- 5 cium tuum refer, misera, si potes, et primum confitere simpliciter, an soporis pondus illud et nesciae quietis vanitas fuerit. apud me quidem satis misera, satis eras, mater, infelix, etiamsi tale somnium perdidisses. 'miserere,' inquit, 'melius de affectibus meis sentias. non ego fatigata plancti- 10 bus sensi venisse noctem; videre filium pervigiles meruistis, oculi. sed primum, dum metuo, umbra processit. subito – dii boni, quod ego gaudium, quam vidi felicitatem? – constitit ante me filius discussis tenebris; ita dimittatur aliquando! prosilui protinus et accessi, vultus, comas, ora per- 15 spexi: meus erat. quam laetum se, quam hilarem offerebat, 14 quomodo persuadebat mihi, ne crederem morti! scelerate, nescis, pater, quam similem viventi filium cluseris. circuibant totum corpus oculi, non inveniebam, quid ignis egisset. subinde dicebam: hunc ego extuli, hunc rogo imposui? ex 20 hoc ego cineres et ossa collegi? si talis est, quid habeo, quod lugeam? perisse filium meum hoc uno intellegebam, quod illum non poteram et patri ostendere.

1 decepta β **2** an te *om.* M (*suppl.* M²) **3** infelix *om.* M (*suppl.* M²) ⟨satis⟩ *supplevi* (*cf. 186, 5*) : nimiumque ⟨severas⟩ *Klotz.* : nimiasque E **4** efficit BM **5** videras β : -ebas *cett. Lehnert* **6** refers BM **7** illud pondus BM **8** quidem *om.* M (*suppl.* M²) mater eras M **9** perdisses M **12** sed primum *e. q. s. : mater filium non statim agnovit, ut vid.; sed cf. simillimum locum 204, 3–12, ubi mater hoc solum timet, ne fugiat. locus dubius* dum ⟨nondum⟩ *Sh. Bailey² 203 sq. ante* subito *distinxi cum Lucas propter rhythmum et propter 204, 3* : *post* subito *vulg.* **15** ora *ex* opera B : ora comas V prospexi βψδ **18** clauseris filium β **23** et *om.* V

Confitebor, primae tamen nec ego credidi nocti, et tamquam victis irascebar oculis et erubescebam misera, si quies fuisset. ecce iterum iuvenis, ecce iam cotidie venit! quid habeo, quod ... interpreter? verum est utique quod semper
5 est. novissime, non tamquam umbra veniebat sed assidebat, sed amplexus dabat. ego sentiebam et recipiebam. quotienscumque domus fuerat grato sopore prostrata, aderat ille, quales humanis se offerunt oculis propitii dii, quale laetissimum numen est, cum se patitur videri. sicut omnis
10 religio templorum, omnis religio lucorum, cum tacuere mortalia et profani procul erravere sedibus totis, solitudine frui et de suis dicitur exire simulacris, ita iuvenis meus noctibus totis agebat filium et paterna domo et penatibus suis fruebatur placidus et mitis et matri propitius; ut numen et
15 deus delabi sideribus et venire de liquido puroque aere videbatur. quid imprecer sceleratissimo patri? umbram probare voluit!'

Misereminі, iudices, ut hoc facinus, quibus debetis, accipiatis animis, maius parricidio, maius, quam si filii sepul- 15
20 crum funditus eruisset et sacratos morte lapides, etiam cineres et ossa religiose quiescentia fracta sparsisset urna. advocatur homo, cuius ars est ire contra naturam, qui simul ore squalido barbarum murmur intonuit, pallere superos,

1 primę B (a *s. l.* B²) : prima M (e *s. l.* M²) nocte BM (*corr.* M²) **4** *lacunam statui; expectaveris* ⟨aliter⟩ *vel* ⟨quietem⟩ interpreter *vel tale quid* **8** oculis offerunt δ dii propitii V **10** templorum – religio *om.* M (*suppl.* M²) **11** profani E : -is *cett.* **13** domo et *codd.* (*errat Lehnert*) **14** matre β : propitius matre δ **15** pueroque B **18** ut : et V **19** maius (*prius*) : magis V : maius est M maius (*alt.*) : magis V si *om.* B **20** funditus eruisset *om.* B (*suppl.* B²) **21** quiescia M (*corr.* M²) **22** *non post* naturam, *ut vulg., sed post* fama est (*214, 2*) *distinxi 1974, 91 sq.* **23** pallere ς : fallere *codd.* : favere *Meursius, Lehnert* superos : os V : superbos (*ex* super hos *ut vid.*) H : super≡os O

audire inferos, tremere terras, ut experimentis loquentium fama est. constitit iuxta tumulum miserrimi iuvenis mors certior: 'nunc,' opinor, inquit, 'arcana mea tenebrae adiuvate me digna⟨e⟩, nunc omne terrenum numen et religio, quam isti inrogo, propius adeste, succurrite. magis mihi laborandum est, quam cum sidera mundo revelluntur, cum iubentur hiberni fluviorum stare decursus, cum potentiore carminis veneno victi rumpuntur in mea strumenta serpentes. custodiendus est iuvenis, assignandus est inferis et densioribus transfuga claudendus est tenebris. quanto facilius opus erat, si revocaretur!' mox in ipsam dicitur incubuisse pronus urnam et inter ossa et inter cineres verba clusisse. hoc tamen subinde respiciens confitebatur: 'repugnat umbra, itaque carminibus non satis credo; praefigamus omne tumuli latus et multo vinciamus saxa ferro. iam bene habet, expiravit aliquando, non videri, non progredi potest. an mentiar, scies proxima nocte.'

16 Omnes mehercules parentes, utique qui liberos perdiderunt, ire in istos oculos, in ista ora debebant! tu sic filium tuum clusisti, tamquam nocentes ad inferos revocari soleant animae, quae inter languentium familiam et tristes penatium morbos vagae errantesque magica sanitate captantur. laqueone vitam damnatus eliserat, noxium per sua viscera

4 me digna⟨e⟩ *Englund* (*cf. Stat. Theb. 1, 87*) : me digna *codd.* : medica *Dess., Lehnert* : maligna *Plasberg* : malignae *Reitz.* terrenum *Obrecht, quod dubitans recepi* (*cf. Ov. Met. 7, 248*) : pervium (perium D) *codd. Lehnert* **5** quam istum rogo BV : perquam istum rogo M **8** veno M (*corr.* M²) **9** iuvenis – claudendus est *om.* M (*suppl.* M²) **12** verbra P : umbra S **13** repugnabat ψ itaque umbra carnibus B **18** utique *om.* B (*suppl.* B²) **19** tu : tunc β **20** revocare β **21** lugentium δ penatum H : -arum O **22** sanitate = *curatione sec. Wagenvoort* : vanitate ς *Lehnert nihilo melius* **23** super sua BM : sua super π

exegerat ferrum, an ex conscientia venena praesumpserat, nec recipiebat se nisi carmine inclusus? quando domum tuam funereus et squalidus, quando te terruit? crudelissime omnium pater, de filio tuo malam umbram fecisti! quas
5 nunc putas uxoris miserrimae esse cogitationes, qua materna viscera persuasione torqueri? 'nunc filius meus illic, unde venire consueverat, iacet strictus, alligatus, inpatiens. queritur subito terram graviorem, utique cum sentit venisse noctem, quando umbrae feliciores dimittuntur ad matres. at
10 vero, si qua inter manes colloquia sunt (et esse credo), non deest, qui iuveni meo dicat: 'quam vilis tuis fuisti, quam libenter te perdiderunt.' quid? illa mater, ad quam ire consueveras, has tibi catenas, haec vincula pro merito reddidit?' ita infelicissima omnium mulier, et si magus etiam
15 recedat, hoc periclitatur, ne filius se putet venisse ad invitam.

Agit iam hoc loco nobiscum maritus gravius, altius, sapientius, ut homo sine dolore; negat ullos esse manes, contendit omnia perire cum corpore, nec remanere viventes a
20 cinere sensus, nec tam videri imagines hominum quam cogitari et oculos luctibus credere. quod si ita est, magum ad quid advocavit? pessimi parentium, qui liberos suos sepeliunt flere contenti, ut obiter ab rogo siccis oculis revertan-

3 tuam *om.* β squalidus repetiit quando V : s. introivit quando π te *om.* Bπ : te fruit P **4** omnium *om.* B (*suppl.* B²) : pater omnium M (*transp.* M²) malam *om.* B (*suppl.* B²) **7** consuerat ADH **8** venire V **15** recedet β ad vitam βD **17** agit etiam V vobiscum MP sapientios B **18** illos V **19** remanere remeare P (remanere *del. manus alia*) : remeare *cett. Lehnert* (*cf. quae scripsi 1974, 92 sq.*) **21** ad *om.* V **22** pessimi *Sh. Bailey² 204* : -me *codd.* parentum BMπγδ qui, ⟨dum⟩ ... [ut] *Sh. Bailey ib.* **23** ⟨ita⟩ *vel* ⟨sic⟩ flere *Ellis*

tur! negat ad manes, negat ad umbras pertinere quod plangas, adfirmat perire lacrimas, adfirmat perire singultus. o sceleratum hominem, quisquis luget et timet, ne hoc perdat! **17** vana ergo sapientes persuasione frustrati, qui constare homines et perfici corporis elementis animaeque dixerunt; corpus caducum, fragile, terrenum, ut sicca humidis, calida frigidis, resolutis adstricta pugnarent, partim aut doloribus adfici aut novissime annis et senectute dissolvi, animam vero flammei vigoris impetum pernicitatemque non ex nostro igne sumentem, sed quo sidera volant et quo sacri torquentur axes, inde venire, unde rerum omnium auctorem parentemque spiritum ducimus, nec interire nec solvi nec ullo mortalitatis adfici fato, sed, quotiens humani pectoris carcerem effregerit et exonerata membris mortalibus levi se igne lustraverit, petere sedes in⟨ter⟩ astra; donec in alia fata saeculo †pugnante† transmigret, diu prioris corporis meminisse. inde evocatos prodire manes, inde corpus et vultus et quicquid videmus accipere, occurrere suis imagines caras, aliquando et oracula fieri et nocturnis admonere praeceptis, sentire, quas mittamus, inferias et honorem per-

1 pertinere *Francius* (*cf. 211, 14 sq. et adnot. ad 272, 16*) : -venire *codd. Lehnert* **3** nec hoc perdet B **5** corpori B : -ra M : -reis E elementis ς : ali- *codd.* animasque M (*corr.* M^2) : -aque βE **6** hudis B (*corr.* B^2) **7** adstrictis B : ≡a≡stricta M partim *fort. corruptum* : parti⟨u⟩m *Obrecht* aut – aut = *et – et* **8** novissime *Burm.* : -mis (-mus D) *codd. Lehnert* et *Meursius* : aut *codd.* **9** virgoris V pernicitatemque Mπ : pere^{ci}nitatemque B : perenni- *cett. Lehnert* **11** a≡xes B : ares P ^{ve}nire B : ire M actorem B **12** dicimus B (*sed corr.*) MA **13** humani pectoris humani M **15** in⟨ter⟩ ς : in *codd.* **16** facta B pugnante : fugiente *conieci 1974, 93 sq.* : purgante *Schulting, Ellis* diu *scripsi ib.* : dñi (domini π) *codd.* : deinde ς *Lehnert* **17** inde : in V **18** currere Bπ **19** ammoneri β

cipere tumulorum. rogo, cum filius perit, nonne satius est hoc credere?

'Tuae tamen,' inquit, 'hoc quieti praestiti, ne attonitis agitata terroribus sollicitas semper ageres suspensasque du-
5 ceres noctes.' ita, parricida, commune facinus fecisti et inputas, quod filium videre desiimus? somnum enim a te petebamus et placidum soporem? crudelis, nunc inquieta, nunc attonita mater est, nunc perdidimus noctes! um- 18 bramne tu fili rem formidulosam, rem plenam putasti esse
10 terroris? quid illa laetius facie, quid illo blandius vultu, quid magis adulatur oculis, quid possunt videre libentius lacrimae? non magis metuenda est umbra filii quam cadaver, [necesse est, ut mors horrida fiat aliena] sed ali⟨en⟩ae forsitan animum imagines territant, et tunc inferi vocantur,
15 cum ignoti sunt; itaque prudenter, si tantum ad suos veniunt. sceleratus ille, ille impius, quicumque defunctum filium vidit et meminit quod elatus est! 'terrebaris,' inquit, 'et sollicitis noctibus laborabas.' itane es, marite, crudelis? tu clusisses filium, etiam si ad te veniret? 'nec magus,' inquit,
20 'inclusit umbram, sed persuasioni tuae succurrit, ideoque putas non venire illum, quia nec ante veniebat, [quia] nec factum est aliquid, nisi quo avocareris.' hoc ipso incipit mater sibi gratulari. 'ita non tenetur,' inquit, 'ille, non premitur, nullo carmine, nullo inclusus est ferro? removete
25 ergo omnia et interrogabo. ego autem scelerata tam cito

3 praestitisti B **4** torroribus M (*corr.* M²) sollicita[s] *Castiglioni, sed cf. l. 18* **5** commune (*sc. etiam ad me pertinens*) *praedicative positum* **6** a te V : ante *cett. Lehnert* putabamus β **9** putatis M (*corr.* M²) **13** [necesse – aliena] *delevi 1974, 94 sq.* ali⟨en⟩ae *Schulting, Wagenvoort* : aliae *codd. Lehnert* **15** ignota δ tamen M **16** sceratus M (*corr.* M²) **18** es : est BVπδ **21** quia (*alt.*) *del. Sh. Bailey¹ 77* **22** nisi *scripsi 1974, 95* : in (*ex* n̄ *ut puto*) *codd.*

credidi; ita non ille ad me veniret solutus et liber, non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? quando enim me iuvenis ipse nisi flentem, quando non lividum pectus et sanguinantes vidit lacertos, quando non erubuit matri fecisse maerorem? arte cluditur miser, arte retinetur.' quid vis carmina amplius tibi praestent? effecerunt quod repromiserant: desinis erubescere iam, quod filium non vides.

19 At tu, cuius in leges di superi manesque torquentur, qui nocturno terribilis ululatu profundum specus et ima terrarum moves, modo servientium revocator animarum, nunc idem crudelis et inexorabilis custos, aliquando preces et matris admitte. paciscere quantilibet, totos lugentis posce census, non ut labores, nec ut horridum carmen exerceas, sed ut ferrum tuum refigas, ut verba tua resolvas, ut nihil feceris; dimitte tantum, et evocasti. nihil ipse crudeliter; patri, scio, paruisti, sed et huius etiam lacrimis, planctibus huius indulge. consule famae tuae: execrabilem te, mage, facies et invisum, si facilius de filio exoraris, ut includas. nec tu marite, nec tu timeris, ne ultricis umbrae vanis exagitere terroribus, ullis imaginibus; huic secura dabitur quies; scit ad quam debeat venire dimissus.

'Iuvenis piissime, iuvenis indulgentissime, numquam matri tuae umbra nec manes, si modo veneficum pondus et terris omnibus verba graviora mago patiente discusseris, ad me,' inquit mater infelix, 'ad tuas noctes, ad meas lacrimas,

5 maerorem *scripsi 1974, 95* : terrorem *codd.* **9** specus : pectus B **10** saevientium evocator *Reitz., et fort.* saevientium *legendum* **12** p̣ọṣc̣ẹṇṭịṣ lugentis M : lugentes E δ **18** nec tum maritae nec timueris B **19** exagiter V **20** nullis V : ullisque ME : ne ullis β imaginis *ante corr.* B **21** ꝗ M (a *s. l.* M^2) demissus V **23** beneficum B : veneficium M **24** terris *scripsi 1974, 96* : terroribus *codd.* **25** ad tuas : at tuas B : ad meas β A : ad meas noctes ad tuas lacrimas *Lehnert errore typogr.* (?)

ad illos viventes mihi semper amplexus, miserere, propera. scio, quid mihi nocuerit, scio, quid me torserit. fruar et tacebo.'

XI. Dives accusatus proditionis

5 Pauper et dives inimici. utrique terni liberi. bellum incidit civitati. dives dux creatus profectus est in castra. rumor ortus est ab eo prodi rem publicam. processit pauper in contionem et accusavit divitem proditionis. absente eo populus lapidibus liberos eius occidit. reversus dives est victor 10 a bello, petit ad supplicium filios pauperis. pater se offert. contradicit dives. erant enim leges, ut proditor morte puniretur, et calumniator idem pateretur quod reus, si convictus esset.

Expectaveram quidem, ut de inimici mei supplicio non 1 15 quaereretur, nec me decipi posse credideram in ultione,

S. I. E. INCIPIT DIVE[s] ACCVSATVS PRODITIONIS **B** M≡ FABI QVINTILIANI SEPVLCRVM INCANTATVM EXPLICIT (*atramento*) INCIPIT DIVES ACCVSATVS PRODITIONIS (*minio*) **V** S. I. e. (*atramento*) EXPLICIT SEPVLCRVM INCANTATVM INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) **M** *post sollemnem subscriptionem sequuntur haec in* β : Legi et emendavi ego dracontius (dracōcius S) cum fratre ierio (Krio P) incomparabili arrico (*sic codd. ambo* : grammatico *Rohde* : vicario *Dess.* : Attico *L. Herrmann*) urbis rome (⟨oratore⟩ *suppl. L. Herrmann*) in scola fori traiani feliciter.

5 Pauper : p (*prius*) *deest in lac.* B liberi : filii BMπ **6** civitate B (*corr.* B[2]) est *om.* V **8** contentionem BMD **12** victus B EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT DIVES ACCVSATVS PRODITIONIS, *in mg.* causa XI[a]I (*minio*) M

quam mihi debebat civitas tam liberi doloris, sed quatenus eo malorum novitate perveni, ut in vindicta primum mei consulere leges ac iura velletis, quaeso, ne quis prodesse pauperi velit, quod nec defendi potest nisi genere poenae. plus meretur pati homo, qui, si ipsi creditis, debet occidi. 5 hoc est quin immo, iudices, quod super omnes calamitates meas ferre non possum: videtur sibi satis vixisse pauper, postquam occidit liberos meos. operae pretium putat coram impatientia mea felicem consummare patrem, et gaudiorum suorum satietati hoc quoque adicit, ut orbitatem 10 meam liberis suis relinquat. fidem vestram iudices, ne pereat, quod ultioni meae contigit bonus pater! actum erat de solaciis meis, si liberos suos pauper mallet occidi. illud plane, iudices, etiam in hac pauperis impudentia miror: liberos meos pudore deceptae civitatis occidit, deinde me 15 crudelem vocat, parvulos suos ostendit, allegat, tamquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri, nec intellegit, quantum debeat ad impatientiam nostri doloris accedere, si passus sum, quod et in ultione miserum est. 2 facinus est, iudices, quemquam calamitatum suarum invi- 20 diam pati. sic ultionem meam debetis aspicere, tamquam et liberos suos pauper occiderit.

Nec me fallit, iudices, plerosque credere callidissimum pauperem nec mori velle, et hoc quod nudat iugulum, pectus opponit, artes esse pro vita. sed ego illum non credo 25

1 tam *om.* V **3** pauperi prodesse V **4** potest *om.* V nisi *Reitz.* : sine *codd.* (*quod def. Helm. 1911*) **15** pudore (*cf. 173, 3; 230, 8*) : furore *Gron. approb. Reitz.* **16** alligat BM D **18** debet V **19** et *om.* M (*suppl.* M^2) **23** falli M (*corr.* M^2) : iudices fallit δ **24** vellet M nudatum iugulo BMπ : nudato iugulo *dubitans Reitz. qui verba* pectus opponit *sensu proprio evanido posita suspicatus est cl. 317, 15* **25** ego non credo illum δ

mentiri, ego, qui scio, quid maluissem. numquam hoc adversus nos excogitasset nisi inpatientissimus pater et hanc poenae meae suppliciorumque novitatem de sua pietate commentus est. nihil magis de inimico efficere velis, quam 5 quod ipse ferre non possis.

Habet hoc mali, iudices, principum innocentia, quod inimicos esse nobis, nisi postquam nocuerint, nescimus, et tunc omnibus patemus insidiis, quotiens nos odit inferior. homo, qui omnem adversus superiora rabiem de sui vilitate 10 sumebat, qui genus libertatis putabat odisse maiores, nulli caritati, nullis inplicitus adfectibus, quod humilis, quod esset abiectus, in furorem se magnae conluctationis exer[c]uit: primus se meum dixit inimicum. o dii deaeque, cuius ego monstri artes pertuli, in cuius feritatis conluctatione 15 duravi? inimicum habui neque occidere contentum et mori paratum.

Gratias ago civitati, quod in illis necessitatibus, in quibus 3 nihil adulationi, nihil praestabatis obsequiis, laudatus sum testimonio periculorum: bellum mihi fatumque publicae 20 sollicitudinis credidistis. sed neque ego rem melioris ducis facere potui, quam quod sine liberis meis profectus sum; non reliquisset illos dux proditurus.

Non puto, iudices, adhuc quaeri, unde illae falsarum sollicitudinum fabulae repente proruperint, quis primus trepi25 dae civitatis aures rumore complev⟨er⟩it, cum videatis,

1 qui : que BM **3** meae : suae V **6** principum H : -p≡um M : -pium *cett.* innocentiam BVπ **7** nisi : nichil V **8** odit *om.* M (*suppl.* M²) **11** nullis *om.* M (*suppl.* M²) **12** exer[c]uit *scripsi 1976, 132 et propter acc.* in furorem *et ut verba* se exeruit (*fere = se extulit*) *vocibus* humilis *et* abiectus *apte opponerentur* **14** in cuius *om.* V conluctatio V **15** contemptum V **19** testimonio : -io *ex corr.* M : -ni P **23** sollicitudinem B **24** fabulae *om.* V proruperunt β **25** complev⟨er⟩it *Reitz.* : -vit *codd. Lehnert* : -plerit *Burm.*

quis sic egerit, ut crederetis. vidit hanc inter metus vestros occasionem, et, quia semper apud sollicitos in deterius prona persuasio est, abusus est hoc, quod poterat videri timere vobiscum. igitur homo, qui nullum conscium meum, nullum mihi crimen obiecit, de mendacii magnitudine fidem 5 veritatis aptavit. civitas deinde, cui accusator proditam se esse persuaserat, fecit quicquid hic de me facere potuit: liberos meos, quos inimicus tota sua contione monstraverat, occidit genere quo pereunt innocentes. feretis me, iudices, liberius aliqua dicentem? rem pessimi exempli passus eram, 10 etiam si prodidissem.

Scio vos, iudices, hoc loco mirari innocentiam meam. ut primum enim mihi calamitates meas nuntius in castra pertulit, non arma proieci, non stationes vallumque deserui; totam orbitatem meam in bella converti, tamquam liberos 15 meos ibi perdidissem. si umquam, iudices, in me habuissent profanae cogitationes locum, si patriam odisse vel pro liberis meis possem, proditorem me feceratis.

4 Necesse est, iudices, hoc primum reversus exclamem: 'ita pauper etiam nunc liberos habet? adhuc inimici mei plena 20 domus est?' o miserae cogitationes, o decepta solacia! sic ego revertebar quasi vindicatus. quas ego legionum vestrarum indignationes, quem fortissimi exercitus conpescui dolorem, dum omnibus promitto liberos suos, dum minus pro

1 qui δ nostros M **2** apud semper M (*transp.* M *vel* M²) **4** temere β A O **5** magnitudinem M **6** captavit β γ δ *sed haec forma clausulae in hac decl. non invenitur* se *om.* V **7** hic *adverbium* **8** contentione BM AD *Lehnert, sed cf. 226, 3; idem error 219, 8 occurrit* **9** nocentes E **11** etiam *om.* V **22** vindicaturus M *sed e praecedentibus apparet eum credidisse se iam vindicatum esse* (*i. e. liberos pauperis a populo iam occisos*) quas ego *om.* M (*suppl.* M²) **23** exercitu B **24** suos : tuos V : meos E : *locus suspectus; an* ultos? minus = *parum* (*Schulting*)

vindicta mea puto quicquid ipse fecissem! congerantur iam licet adversus omnium mortalium nocentissimum cuncta supplicia, ego tamen maximum ultionis meae solacium perdidi, quod pauperi vos potius debueratis irasci. quoniam
5 igitur adhuc cum paupere legibus ac iure consisto, liberos eius in supplicium patris peto. quid satis inprecer homini, qui fecit, ut quisquam deberet sic vindicari?

'Calumniator,' inquit, 'idem patiatur.' permittunt mihi, iudices, calamitates meae queri de hac lege, tamquam
10 parum nobis in ultione prospexerit. contra nos inventus est vindictae modus, quo non debeamus esse contenti. quisquamne mortalium idem vocat facinus et poenam, tantumne doloris venire de suppliciis quantum de calamitatibus putat? nescit profecto, nescit, quantam patientiam pa-
15 ret mereri, quantum animo membrisque rigoris induat, quod patiaris, agnoscere. innocentia opus est, ut miserum faciat color. constet licet utrimque mortium numerus, totidem nobis ultio cadavera adsignet, plus tamen est de innocentibus, et quicquid patiuntur deprehensi, licet solacio
20 idem sit, aequitate minus est. ut idem sit supplicium nocentis et facinus, una ratione efficias, ut illud ferre non possit. frustra aestimatis, quam crudele, quam saevum sit, quod petimus, in quantum excesserit usitata genera poenarum; explicata est, iudices, explicata legis invidia, cum quis, quod 5
25 patitur, et fecit.

1 congregentur M E **4** vos potius *om.* V **6** puto M **8** idem : vel β **10** prospexerit : prosperique B : prospiciatur speroque M : prospexerit spero q̄ (*in mg.*) M² **12** tantundem *Gron.* **15** mereri BV : merori *cett.* induat BV : -dicat A : -ducat *cett.* **22** quam – quam : quod – quod β **23** excesserit E : -erit B : -erint *cett.* **25** patiatur Bπ *Reitz.* : cum quis patitur quod *Schulting*

Quid, quod hoc solum est poenae genus, in quo non debeat nocens nisi de se queri, et tanto minus debeat esse miserabilis, in quantu⟨m⟩ maior⟨e⟩ est quod patitur, invidia? quid aequius excogitari, quid iustius potest? grassatus aliquis est ferro; praebeat et ipse cervices, miscuit noxium (5) virus; refundatur in suum facinus auctorem. oculos rapuit, effodit; reddat de sua caecitate solacium. in nullo mortalium perferre possum sceleris sui impatientiam. verissima est iustitia vindictae, cum facinus mensura poenae est, et, si naturam ultionis aspicias, optime vindicatur quisque quo (10) modo miser est.

Fidem vestram, iudices, ne ideo tantum putetis iustum, quod exigit reus, quia ego recuso. non ferretis me pauperis mortem petentem, si liberos suos optulisset. ex omnibus tamen, quicumque incognita, inaudita passi sunt, nullos hac (15) lege magis vindicandos puto, quam quorum liberos aliquis occidit. quid mihi pro hoc redditis, leges? ubi respiro, ubi claudo gemitus, unde sumo solacium? bene, bene admones, dolor: illos, illos, liceat invadere, qui nunc magis amantur, quos orbitas nostra commendat. sic quoque circumscribi- (20) mur, nisi totidem sunt, nisi illis par est ac similis aetas et ante omnia optimus pater. deceperas me, fortuna, deceperas, si mihi tam grande fecisset facinus homo, qui liberos non haberet.

6 Quid, quod ex omnium scelerum comparatione nihil est (25) detestabilius hominibus, qui leges ipsas faciunt nocentes? vestro mehercules nomine calumniantibus debetis irasci,

1 quid : quia β : quis A **3** in *om.* M quantu⟨m⟩ maior⟨e⟩ *scripsi* (maior⟨e⟩ *etiam Sh. Bailey*[2] *204*) : quanto maior *codd.* **5** aliquis Mπ AE : qui V : aliqui *cett.* **8** verissima *scripsi 1974, 96 sq.* : brevissima *codd.* **9** iustitiae vindicte B (vindicta B^2) poenae *om.* M (*suppl.* M^2) **15** passa δ **16** quam : quod β **18** bene *semel* M AD **19** illos *semel* M D **20** circumscribitur Bπ **26** destestabilius B : detestalius M (*corr.* M^2)

quorum nefas non potest nisi per iudicum facinus inponere. actum est de rebus humanis, si de criminibus nostris tantundem mendaciis licet, nec ullus innocens hucusque felix est, ut diligentiae fingentium par sit. quemquamne mortalium
5 in re, quam finxerit, quam conposuerit, ⟨non⟩ invenire aliquid, quod potest probationem vocare et facinus explicare facilitate verborum? magis oderis mendacium, cum simile vero est. quotiens manifestum est aliquem perisse sine causa, calumniantibus irasci debeas, ut possis illis ignoscere,
10 qui crediderunt.

Adicite huic execrationi, quod calumniatus est in bello, quod de proditione, quod de duce, quod haec omnia fecit inimicus. non est, quod se publico tueatur errore, nec in excusationem adferat, tamquam crediderit et ipse fingenti-
15 bus. nemo sic decipitur, ut de inimico suo mentiatur. 'rumor,' inquit, 'fuit te prodidisse.' bene admones. hunc primum calumniae tuae obicio rumorem. quis enim, iudices, nesciat hanc famae esse naturam, ut sit primo unius hominis audacia? de nulla re locutus est continuo populus, nec quic-
20 quam adeo subito statimque notum est, ut in illud pariter omnium sermo consentiat. quam non possit movere civitatem, quem non replere populum, si quid omnibus obviis narres, in nullo non coetu loquaris, et de re, quam cum maxime fingas, iam dicas esse rumorem? quanta tibi deinde
25 mentiendi materia de periculorum nostrorum occasione

1 iuditium V : -icium γO **4** figmentum V sparsit M **5** fixerit V ⟨non⟩ *suppl. Burm.* inve[ni]ri B **6** vocare : probare[vocare] M **7** odoris B **13** publice BM **17** obici Bπ *Lehnert* **20** notum ς : totum *codd. Lehnert* in *om.* V illud *scripsi* : -um α : -o *cett.* **22** replere : *cf. Verg. Aen. 4, 189* obviis *Gron.* (*cf. quae scripsi 1974, 97*) : *om.* M : nobis *cett. Lehnert* **23** narras BMπ nullo : illo β loqueris *ex* -aris B **24** deinde tibi M

succurrit? nihil est tam capax malignitatium sermonumque quam bellum. quid interest, unde sumpserit rumor ortum? quod negari non potest, tu contionaris, accusas, tu crimen de fabula facis. in rumore, cuius probationes, cuius argumenta non habes, calumniae genus est primum credere. 5

7 'Sed,' inquit, 'mori debeo, quia lex, qua te accusavi, hoc proditorem pati iubet.' poteram quidem breviter respondere legem, quae calumniatorem idem pati iubet, eius poenam exigere, quod fecisset, non quod facere voluisset; fingamus tamen non hoc pauperem captasse, quod accidit; cui 10 debet inputari exitus, qui de calumniae tuae fluxit errore? vultis scire, iudices, aliud quaesitum, quam quod lex, † quae mori iubeat? † accusavit me eo tempore, quo non poteram damnatus occidi. dic nunc: 'non ego effeci, ut occiderentur liberi tui,' et aude civitatis illud vocare facinus, non tamen 15 ullis efficies artibus, ut non potius miserear rei publicae meae: non minus et illa facinus est passa quam pater: coacta est liberos imperatoris vincentis occidere.

Fallitur, iudices, quisquis ullum facinus in rebus humanis publicum putat. persuadentium vires sunt, quicquid civitas 20 facit, et quodcumque facit populus, secundum quod exasperatur, irascitur. sic corpora nostra motum nisi de mente non sumunt, et otiosa sunt membra, donec illis animus utatur. nihil est facilius quam in quemlibet adfectum movere populum; nulli, cum coimus, sua cogitatio, sua mens, 25

1 malignitatium M : -tum *cett. Lehnert* **2** quid : quod B **6** quate te B **12** quae *om.* β : quae mori calumniatorem iubet iubeat M *aperta interpolatione, nam* proditorem *vel* reum, *non* calumniatorem *scribendum erat; locum lacunosum puto, nam cum verbum vocis* lex, *tum subiectum verbi* mori *desideratur. si ellipsin verbi audaces recipimus, possimus legere* mori ⟨reum⟩ iubeat **14** feci M : profeci H **15** liberi : filii H **16** misear M **19** ullum *om.* M (*suppl.* M²) **22** sic : si B **24** in *om.* V **25** coimus : *om. in lac.* A : cogimus ψ

ulla ratio praesto est, nec habet ulla turba prudentiam singulorum, sive quod minus publicos capimus affectus, sive neglegentior est, qui se non putat solum debere rationem, et multi fiducia facimus omnium. quam non possit rem pu-
5 blicam turbare, confundere, si quis repente proclamet: 'prodidit vos imperator vester, addixit, et nunc ille liberos habet?' si mehercules post hanc, inimice, vocem templa monstrasses, sacrilegum continuo flagrasset incendium, si convelli simulacra voluisses, fecisset omne de numinibus
10 suis facinus audacia. vis scire tuum esse, quicquid civitas fecit? gloriareris illo, si prodidissem.

Non est, iudices, quod vos a gravitate iustitiae dolor ul- 8
tionis abducat; quod mortem suam inimicus offert, non petit illud, nisi quisquis ipse non debet occidi. seposita igitur
15 paulisper lege mei doloris hoc tantum ab adfectibus vestris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti poenae praestetur arbitrium. infinitam, iudices, sceleribus aperitis audaciam, si poenam licet eligere condemnato, nec iam ulla[m] mortalium innocentiam trepidatione contineas, si pa-
20 titur deprehensus quisque quod maluit. levat omnes cruciatus, omnem dolorem praeparata mentem conposuisse patientia. fallitur quisquis humana tormenta sola nominum atrocitate metitur; nulla poena est nisi invito. non habemus

2 minus : nimis *Sh. Bailey*[2] *204, sed intellego : sive quod minus (fere = non) publicis affectibus pares sumus* capimus *om.* β **3** debere : non debere M **4** multa Mβ **5** si *om.* δ **6** nos imperator noster β **8** flagraret β **12** dolore *Schulting non post* abducat *ut ego, sed post* offert, *ut vulg., distinguens* **15** legẽ ei (*sed* ˜ *eras.*) B : legem ei M (*corr.* M[2]) $\overset{\text{uris}}{\text{meis}}$ V **16** nomine : iure M peto nec innocenti β **18** condemnato : contemptu V ulla[m] *scripsi 1976, 132* : -am *codd.* **21** praeparatam BM mente β

ullum nisi ab impatientia dolorem, et, ut aliquid crudele,
saevum sit, metus faciunt. supplicium quisquam vocat ad
quod prosilitur, quod exposcitur, quod circa se non habet
moras? illo, per fidem, illo trahite damnatos, quo non se-
quantur. tunc est poena, cum periturus trepidat, haeret, 5
cum restringit supremo vincla conatu. volo perituri prius
videre pallorem, audire gemitus, volo circumspiciat, volo
queratur. fidem vestram, iudices, ne nocentibus supplicii sui
contingat electio! minus iniquum est, ut evadat nocens poe-
nam, quam ut contemnat. mortem vero damnatis quisquis 10
praestat, indulget, nec sunt ulla beneficia poenarum. fallitur
quisquis illam velut omnium suppliciorum summam putat;
occidi non est poena sed exitus. neque enim habet impa-
tientiam aut dolorem, quod possis aspicere quasi fatum.
quid, si liberos relinquas, immo si serves? quam felix exitus 15
est plenusque laetitiae! lucri facit mortis atrocitatem, quis-
quis laudatus occiditur.

9 'Me,' inquit, 'occidite.' non habet liberos, inimice, non
habet, quisquis hoc te velle miratur. saeve, crudelis, ego tibi
permittam mori? et quid iam mihi melius optem? vides 20
quantum feceris nefas: idem pro liberis meis offerre non
potui. tu vero parvulos tuos tene, ut in isto potius moriantur
amplexu. tu nunc quoque non evades, non effugies: qua-
cumque te duxerit orbitas, sequar; effundam, si quod para-
veris venenum, subtraham omne ferrum, incidam quoscum- 25

4 per fide B : pro fidem V : perfidos Mπ illo (*alt.*) *om.* M (*suppl.* M²) sequuntur BM **5** cǒmperiturus B **6** restingit B **7** audirem B circumspiciat : *cf. e.g. Plin. ep. 7, 17, 13* **9** inqum B (*corr.* B²) **10** quis M **11** nec – poenarum *delere vult Winterbottom* ulla *scripsi* : alia *codd.* **20** et *scripsi* : ut *codd.* (*quod delere vult Winterbottom*) : at ς qui M mihi *om.* Mβ vides : -es *in ras.* B : -eo S **21** meis *om.* B (*suppl.* B²) **22** ut *om.* V

que strinxeris nexus, ab omni revocabo praecipitio. etiam occisis liberis tuis non idem patieris, inimice, nisi vixeris.

Nec vereor, iudices, ne putetis utriusque nostrum orbitatem simili esse ratione tractandam. admoventur en ecce 5 contra lacrimas meas liberi, quos nemo nosset. patris innocentis occisi sunt parvuli, quos nunc circa templa ferretis, circa quos se celebraret vestra laetitia. facinus est, iudices, minorem esse transactarum mortium miserationem.

Non invenio, quemadmodum liberis prodesse debeat 10 odium patris; perierunt etiam illi, quorum nec pater debebat occidi.

Me miserum, quod sic quoque multa habiturus es, quibus ego, qui vindicabor, invideam: osculaberis ante perituros, alloqueris, accipies suprema mandata et moriturum te con-15 tinuo promittes. exonerabis gemitus tuos, cum meorum sepulcra numerabis, siccabit oculos, quod meam nunc quoque respicies vacuam domum. me miserum! pauperis tantum solacium futurum est, quod pares sumus. quid, quod in ipsa 10 conparatione mortis non idem patientur liberi tui? occiden-20 tur uno fortassis ictu, et erit ultio manibus contenta carnificis. parvulos meos occidit quicquid fuit tota civitate telorum, omnis sexus, omnis aetas, omnis infirmitas. nihil est crudelius morte hominum, quos populus occidit, et solus hic exitus est, a quo non est nec cadaveribus salva reverentia. 25 hoc me nunc conplorare tantum putatis, quod non sum liberis meis ante satiatus? miser ego nec ad cadavera ac-

1 praecipio P A **2** liberis *in ras. om.* B (*suppl.* B²) si V : ni A **3** verear β iudices ne : un ne P (uti *add.* P²) : unde ne S **4** en *om.* βγδ **7** iudices : unde β : iudices est δ **10** nec *om.* V debeat α (*om.* π) D : debeat pater E **12** bibiturus β **13** invidiam B (*sed corr.*) A **15** exonerabilis BM (*corr.* M) : exhorabilis A eorum D δ **16** nunc : vivi M **17** respitias V **19** occiderint V : occident β : -derunt γ H **25** conplurare M (*corr.* M²) **26** ante liberis meis V

cessi, non in sepulcra maiorum meis manibus intuli, nec licuit super ipsa corpora proclamare: 'non feci!'

Qualem ego illum, patria, perdidi diem, cum duces ab explicito bello revertuntur! non me laetae cinxere legiones, non effusi obviam cives triumphali circa currus meos exul- 5 tavere laetitia; sequebar captivos meos tristior victor, maestus undique claudebat exercitus, occurrentium lacrimae propinquorum et erubescentis circa me populi timida solacia. o successuum quoque nostrorum misera condicio! ergo ego victoriam meam non narrabo sine fletu, nemo ami- 10 corum propinquorumque coram me de bello meo loquetur? 11 nihil est crudelius calamitate, quam gaudia reducunt. quotiens redierit ille laetus vobis in supplicia mea dies, lugubres mihi ferte vestes, renovate, servuli, planctus, parate solacia, propinqui. nulli liberi inpatientius desiderantur, quam qui 15 propter patrem videntur occisi.

Sed verum, iudices, fatendum est: timeo mehercules, ne par solaciis meis non sim, ne me iste, quo pro liberis irascor, affectus in media ultione destituat. sed adiuvate, misere- mini, propinqui, adiuvate, amici, et, si forte defecero, tu 20 ultionem meam, popule, consumma. timeo mehercules ne, cum carnifex propius accesserit, subito proclamem: 'iam malo patrem!' sed si quis est pudor, oculi, differte lacrimas, abite, gemitus; horridum, trucem debeo praebere et mi- serum. deprehendam, omnium mortalium callidissime, 25

1 non : nec M in sepultura maiorẽm B **2** corpora *om.* M **3** patria illum V **4** me me δ **6** undique maestus M **8** tumida δ **11** de bello : de͡llo B **12** est *om.* MS **18** sum B pro quo β liberis meis V **22** iam *om.* β **24** praebere *scripsi 1974, 97 sq.* (*quo recepto* et miserum *delere vult Winterbottom*) : praeparare *codd.* : me parare *Burm.* et (= *etiam*) : ut Vπ : *fort.* ⟨me⟩ et **25** deprehende ME

hunc, quem simulas, quem nunc imitaris adfectum. tunc sciemus, quo animo rogaveris, ut potius ipse morereris. sed si bene novi capax omnium malorum scelerumque pectus, inimice, vives et libenter et fortiter et quasi vindicatus.

XII. Cadaveribus pasti

Cum civitas fame laboraret, misit ad frumenta legatum praestituta die, intra quam rediret. profectus ille emit et ad aliam civitatem tempestate delatus duplo vendidit et duplum frumenti modum comparavit. illo cessante corporibus
10 suorum pasti sunt. reversus ad praestitutam diem rei publicae laesae accusatur.

Quamvis, iudices, innumerabiles me indignandi causae initio statim actionis strangulent, quia nec dicere universas semel possum nec gregatim erumpentes differre gemitus 1

1 si malas B mutaris B **2** moriaris V **3** pectus scelerum (*sed transp.*, que *omisso*) V **4** vinces M E : vices D vindicaturus *Schulting*

CADAVERIS PASTI (*nullo spatio intermisso*) **B** feliciter emendavi. M. FABI Q^{I}NTILIANI DIVES ACCVSATVS PRODITIONIS EXPLICIT (*atramento*) INCIPIT CADAVERIS PASTI (*minio*) **V** EXPLICIT DIVES ACCVSATVS proditionis INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) **M**

Tit. Cadaveribus *Burm.* : -eris *codd.* **6** Cum : C *om. miniator in* B **7** praestituitque diem M **8** est tempestate B EXPLICIT ARGVMENTVM. INCIPIT CADAVERIS PASTI, *in mg.* CAVSA XI^{a}II M

12 Quamvis : Q *om. miniator in* B : quam M (*suppl.* M^{2}) **13** transgulent VD universa~~s~~ B : -sa A **14** simul *Francius* (*sed cf. 247, 15*)

(levior est enim dolor, qui disponitur), primum tamen ille
sibi adserit locum, qui est ex hoc iudicii tempore et tam
lentae vindictae dilatione ortus animi mei prope dixerim
furor, quod hominem tam sceleratum, ut nos quoque fecerit
nocentes, legibus accersimus, quod defendi patimur, quod, 5
ut puniatur, precamur, quod damnatus quoque vel morte
defungetur, quam nos in illa funestissima fame, dum sepe-
liri licuit, optavimus, vel exilio, quod hic quantopere con-
temnat, apparet, qui tam lente in patriam revertitur. quam-
quam de quo exilio loquar? quantalibet ignominia dimittite 10
domo noxium; habet quo eat. non publicis manibus exeun-
tem discerpsimus, non, quoniam semel consueramus et
bona fide ferarum esse civitas coeperat, hic primus nobis ex
tam tardo commeatu placuit cibus? sic enim istum laniari,
sic confici, sic consumi oportuit iure nostro. quis credat? 15
ego me ab hoc abstinere potui, cum et esurirem et iras-
cerer?

2 Sed frumento occupati sumus, nec quicquam aliud vide-
mus. o quanta es, fames, quae tam grandem iram vicisti! at
ego, etiamsi talis ultio contigisset, si me a nefario grassatore 20
rei publicae non lingua sed dentibus vindicassem, nihil ta-
men irae, nihil vindictae praestiteram; hoc et meis feci.
aestuant adhuc intra pectus sepulta ventribus nostris co-
gnata viscera, et tumescere intus atque indignari videntur et
sera paenitentia redundant. iam enim vacat nobis lugere, 25
iam cibos nostros efferimus, residua cremamus; nam cetera

5 accersimur *ex corr.* M **6** precamur *om.* B (*suppl.* B^2) **7** dum *om.* M (*suppl.* M^2) **8** quanto opere αγ (*et sic hic illic codd. diversi*) : tantopere δ **10** dimitate M **11** noxium : notatum βγ habe⟨bi⟩t *Golz* (*cf. adnot. ad 249, 9*) exeuntem *sc. e navi* (*Burm.*) **12** discerssimus MAE consueveramus MβE **14** civibus αδ (*corr.* O^2) et sic M **18** fumento B (*corr.* B^2) **19** aut ego BMπ **26** residua *scripsi* (*cf. 245, 20* ad sepulturam residua conferuntur) : viscera (*e l. 24*) *codd.* : [viscera] cremamus ⟨ossa⟩ *Sh. Bailey*[2] *205*

nobiscum sepelientur. o fames inaudita, in qua levius est, quod esurimus! ignoscite tamen, violati manes meorum, hic vos adloquor, ignoscite, quod ora temeravimus, quod ab homine descivimus. non ut infelicem animam sustineremus, 5 non ut invisum spiritum produceremus, fecimus; una causa mortem distulimus, quod, si expirassemus, idem timebamus.

Et ego quidem me consumptis excuso, qui mihi ipsi ⟨nisi⟩ irasci non possum. at iste interim stat, ut videtis, longa 10 via saginatus et satur atque habundans publico commeatu; ad mentionem ciborum nostrorum plenum fastidio vultum trahit et exsangues ac pallidos ad calculum vocat, quasi ego non confitear illum etiam nimium multum attulisse tam pauci⟨s⟩. rari per vias interlucent, et quamvis odio everso- 15 ris nostri evocatus e latebris suis populus subsellia non implet. pauci sceleribus pasti, alienis mortibus salvi, quod vivunt, ipsi sibi rei, graves aegra et tabida membra in publicum protulerunt. hae sunt civitatis reliquiae, quas videtis, sic tabuimus, ut miseri nec vivos habeamus nec mortuos. hic 20 est populus, hae vires, hae spes, hae opes. nisi tandem ad vadimonium, legate, venisses, non multorum dierum commeatum habebamus. quo nunc tantum frumenti, quo clas- 3 sem commeatu gravem? multum hercule negotiatione tua actum est: frumentum habeo, populum non habeo. nus- 25 quam prodest, nusquam opus est: iam licet vendas.

1 levius : lêtiius B : leti vis M **2** exurimus M violenti VJ **4** homine non δ (*corr.* O *vel* O²) **6** quod si : quasi M **8** ⟨nisi⟩ *supplevi, cf. e.g. l. 17* ipsi sibi rei **9** irasci *del. Sh. Bailey² 205* **10** satur : -us B **13** nimium et multum ME **14** pauci⟨s⟩ *Gron.* : -i *codd. Lehnert, post* attulisse *distinguens* : *del. Dess.* rarique M **16** paucis M **17** sibi ipsi V graves = *gravati* **18** hec Vπδ **20** hae ae vires B **21** commeatus M **25** vendas *om.* A δ

Dum tu salutis publicae nundinator proximum quemque emptorem admittis, dum aut funera nostra vendis aut scelera, dum populo tuo fame moriente alienae civitati legatus es factus, nos interim cibos ex malis invenimus, et fames se ipsa pavit, et miseriae nostrae crudeles factae sunt. patiamur te defendi, si absolvi saltem nos possumus. haec nunc, iudices, ego solus queror, ad me magis pertinent, aliquid proprie passus sum? non communem dolorem accusator habeo cum iudice? quisquam in hac vindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi una mendicitas fuit? – nisi, quia funestas epulas et nefarios invenimus cibos, non putamus famem fuisse. in omnes gentes, in omnia ventura saecula proscripti sumus, omnes haec prodigia narrabunt, omnes execrabuntur, nisi qui non credent. famem ipsam infamavimus, et, quod miseris ultimum est, miserationem quoque perdidimus. adhuc tamen una defensio fuit, quod videbamur in haec omnia istius opera inpulsi. si hic innocens est, nostra culpa est.

Etiamne publica mala narrabo et miseriis nostris convicium faciam? exibunt verba, subsequetur sermo? non alligabitur lingua? (4) plane nihil non possumus: exponamus ordinem cladis nostrae, et simpliciter omnia indicentur; decet ista nostro ore narrari! sed novimus et nimium meminimus. iudex doceri non debet, opinor; reo indicanda sunt, qui a malis publicis afuit, qui hoc certe maximum debet patriae suae beneficium, quod a fame solus dimissus est. audi ita-

2 admittis *Schulting* (*cf. 253, 13*) : di- *codd.* **3** civitatis MO legt M (*suppl. et corr.* M²) **5** ipsam δ crudes M (*corr.* M²) **6** nos : non BMγ **10** mendicitas una βψ **13** proscripsimus BMπ omnes : -is BV **14** omnes : -is B fame BV **21** non *om.* BMπ exponamus βδ (*cf. quae scripsi 1974, 98 sq.*) : -ponimus A : -ploramus *cett. Lehnert* **22** et : ex B : ut π indicantur *Obrecht* (*sc.* exploramus *recipiens*) **24** quia a V **26** beneficium – fame *om.* V

que, audi, frumentum istud, quod lucri fecisti, quanti nobis constet.

Aliqui fortasse, iudices, miratur, etiamsi huius feralis anni fructus cessavit, quod tamen illa superior longi temporis beata fecunditas tabuerit, et secum iste dubitat, quid sit in causa, cur civitas opulenta quondam nihil frumenti, nisi in spe, habuerit. sic fit: ubi vicinis civitatibus vendimus, et, undecumque offulsit lucrum, sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit. etiam si quid residui erat, ut carius quidam venderent, ad annonae incendium suppressum est. testor tamen conscientiam vestram, non sumus questi, quamdiu duplo emebamus. non enim vulgaris illa labes frumenti fuit, nec qualis alias ab agricolis accusari solet perfidia terrarum et ingratae messis inritus labor. nova et inaudita abominanda lues, quae nihil homini reliquit praeter hominem. aut astricta citra conatum sata sub ipsis tabuere sulcis, aut levi rore evocata radix in pulverem incurrit, aut perustis torrido sole herbis moribunda seges palluit. nullus imber sitientis soli pulverem tersit, nulla super arentes campos saltem umbra nubium pependit. calidi spiravere venti, maturitatem praecepit aestus. etiam sicubi forte ieiunae herbae solum vicerant, vanis tantum aristis spem fefellerunt, et inanis culmos tristis agricola iactavit ventis nihil relicturis. levia queror: prata exaruerunt, perierunt frondes, germina non exierunt, nuda terra et rudes glebae et aridi fontes erant. nisi haec omnia inter scientes dicerem, poteram videri falso questus de hoc anno, quo tantum frumenti vendidimus. utinam saltem nobis rudem

3 aliquis Eδ (-i O^2) *fort. recte* mirantur MπSA **5** ista JH **7** fit : sit β **9** quid : quis M **13** alias *Lucas* : -iis *codd.* : *fort.* aliis *delendum* **16** relinquit V **19** sitienti BMπγδ sole BMπ **21** maturitate B **22** solum vicerant herbae V **23** fefellerant β inanis BV : -es *cett.* **25** et rudes : crudes Bπ : crude M **26** interficientes BVδ **28** tanto M

victum silvae ministrassent, et carpere arbu[s]ta, concutere quercum, legere fraga licuisset, et quaecumque primi mortales ante traditos divinitus mitiores cibos contra famem obiecerunt, pestifer annus reliquisset! non eram delicatus. sed o tristis recordatio, funesta necessitas: nihil habuimus, 5 quo viveremus, praeter famem.

Nec tamen in totum queri de numinibus possumus, maria certe secunda experti. si voluisset servare legatus diem, quem illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis adferre. ut primum tanti mali sensus in civitatem percrebruit, 10 cum iam urgente inopia cotidie malum artius premeret, et praesente fortuna peior tamen esset futuri metus, apparuit nullum ex propinquo esse praesidium, cum finitimas quoque civitates incendium nostrum adussisset. erat quidem aliquid in vicino adhuc frumenti, sed iam nemo 15 vendebat. ergo ut vidimus salutem publicam trans mare 6 petendam, se in curiam quisque cogunt. ut arma bello, ut aqua incendio inclamari publice solent, ita uno quodam consensu non aetatibus [ex]spectatis, non honoribus, pariter rettulimus, probavimus, decrevimus, pedibus manibus 20 ⟨r⟩uimus in sententiam necessitatis, nec ordo nos officiorum moratus est. legationem multi pollicebantur, nec innocentiae iste beneficio vel auctoritatis meritorumque re-

1 capere BVπD arbu[s]ta *Becker cl. i a. Verg. ecl. 3,92; Georg. 1,147 sqq.* : -sta *codd. Lehnert* **2** fragla V et *om.* V **3** minores β **8** scunda B (*corr.* B[2]) **9** frumentum *om.* δ **10** percrebruit SADδ : -buit (-puit E) *cett.* **11** urgiente B (*corr.* B[2]) **12** futurae *Francius* **17** cogunt *om.* Bπ **18** aquam M **19** [ex]spectatis ς : exp- *codd. Lehnert* *post* honoribus *legitur in* β : pedibus manibus ruimus (ruumus P) **21** ⟨r⟩uimus *scripsi 1974,99 nisus lectione codd.* β *supra adnotata* : ≡imus B : imus V *et* (*in ras.*) M : iimus *vel* ivimus *cett.* (*etiam* β *cum h. l. verba repetuntur*) : iimus *Lehnert* sententiam : senectutem M (*corr.* M[2]) **23** actoritatis B

spectu electus est; una causa nos movit, quod se cito rediturum pollicebatur. pecuniam sine numero infudimus, frumentum sine modo mandavimus; quantum potuisset, adferret, festinaret modo. hoc una voce supplices acclamabamus,
5 ac, ne moraremur, ne hoc quidem diu rogavimus; una tantum vox fuit, quam iste pro quodam praeiudicio amplexus est: 'nihil agis adferendo frumentum, si post illum diem veneris.' nostris manibus legatum in navem tulimus, ac, ne quid morae esset, pro sua quisque portione etiam commea-
10 tum dedimus, retinacula incidimus et litus ingressi classem publicis manibus inpulimus. inde fugientia vela longo visu prosecuti facilem emptionem, secundos ventos, placidum mare, non secus ⟨ac si⟩ ipsi navigaremus, precati sumus.

Quis credat hoc de tam miseris? omnia a diis inpetravi-
15 mus. scilicet unum superest, ut pro aliena civitate vota solvenda sint. cito pervenit, cito emit, cito rediit, quo voluit. quid prodest? [expectare] alia civitas prior est, et sane religiosus legatus diem expectat.

Nos interim coacta primo ex agris pecora diripuimus et,
20 ne venturo saltem anno prospici posset, non reliquimus, qui ararent, boves. iam servis fugas imperavimus, iam procumbentes ante limina principum pauperes in ipsis precibus expirant. plorantibus liberis legatum promittimus. iam tantum sibi quisque cura est. nihil tamen horum etiamnunc in invi-
25 diam legati queror; adhuc prior cursus est, hactenus nostra

2 infundimus VM (*sed corr.*) π AD **3** auferret V **9** qui M (*corr.* M[2]) **10** litus = *aquam litori proximam* **11** longa *Lehnert* (*errore typogr.*) **13** ⟨ac si⟩ *suppl.* ς : quam *suppl.* π : *nihil suppl. Lehnert* **14** ta' V **15** scilet B **16** redit BM **17** expectare *delevi* (*sc. e sequenti sententia falso additum*); *subiectum verbi* prodest *e praecedentibus supplendum, sc. quod omnia tam bene legato cesserunt.* **20** relinquimus B (*corr.* B[2]) V **21** bovus B (*corr.* B[2]) **24** *fort.* cura⟨e⟩ in *om.* P D δ invidiam est legati B

7 mala tulimus; in reliqua legatus nos vicarios dedit. si quicquam tibi humani sanguinis superest, nisi nimia saturitate alienae fortunae cogitatio excidit, respice patriae casum, respice gravissimam fortunam. miseri te misimus, expectant pallidi exsanguesque cives tui, et quicquid extremi spiritus 5 adhuc superest, spe tui trahitur. figura tibi exesos vultus, decrescentem populum, iam praemortuas vires. nec quicquam horum potes ignorare: si quid tibi credimus, fame laborantem civitatem vidisti. festina, dum supersunt, quibus legationem renunties, festina, dum mori ultimum est, fru- 10 mento digni sumus. quid in nos convertis etiam alienae civitatis famem? quatenus nobis computandum est, propter te duplum mali tulimus.

Tu supra frumentum publicum stertis et omnes maris circumvectus oras litora portusque cognoscis, tu inter duas 15 civitates fatorum arbiter alienae conditor, tuae eversor, salutem nostram peregrinis admetiris, et secunda tempestate in patriam ferente contrarios ventos exoptas. nos per arentes effusi campos morientium herbarum omnes radices vellimus, eo quidem fortius, ut, si fieri possit, in venenum 20 incidamus subeuntes insolitis cibis. et sicubi forte uberius paulo pabulum contigit, de pascuis rixa est. amaros fruticum cortices et ramorum male arentium pallidas frondes

3 excidi B (*corr.* B²) **5** tui : cui B **7** quicquid βO **8** potest BπA **9** *et* **10** festinandum VJ *post* ultimum est *repetit* festina dum superest quibus legationem renunties B : *repetit* festinandum super≡est (s *eras.*) q. l. r. V, *ex quo* ultimum est, ⟨festina dum⟩ frumento *Wiles* **14** supra *om.* β publicum *om.* V omnis BMπ **15** cognoscit V **16** civitatis A adversor M **17** peregrinationis BM admeritis B : admetis M **18** ferente O : -tes *cett.* **19** herbarum radices vellimus omnes radices vellimus BVAδ *Lehnert* omnes *om.* βψ : *post* vellimus *habet* π **20** posset BM **21** insolitos cibos πE **23** ardentium M

decerpimus morbidi; nam quicquid fames coegit, corpus
admisit. iam passim moriuntur, et pestilentium more pecu-
dum subinde aliquis ex populo in ipsis pascuis procumbit.
crebrior cotidie interitus et latior strages, et – me miserum!
5 – iam fames desinit. quos tester deos? superosne, quos per 8
tantum nefas fugavimus, an inferos, quos nobis permiscui-
mus, an nostram malam conscientiam omnia nos ante fe-
cisse, quae nemo praeter nos fecit? pecora cecidimus, cam-
pos evolsimus, silvas destruximus; novissime nihil relictum
10 est praeter esurientes et mortuos.

Si qua est fides, libenter hanc partem accusationis sub-
inde differo. adeo, ubi tantum nefas narrandum est, etiam
exigua temporum lucra sectari libet. at necesse est reo indi-
care, qui a malis publicis afuit, quam multis non ad diem
15 venerit. ignoscite, dii hominesque, sceleri quidem ultimo,
sed tamen quod fecisse miserrimum est. non habitant una
pudor et fames, et cum semel intrarit inpotens domina,
feras etiam et ingentes beluas subigit. terram morientes
momorderunt. memetipsum, si nil fuisset aliud, comedis-
20 sem. sed confitendum est: legati beneficio non defuit. post-
quam omnem patientiam vicerat ignea fames, postquam
spes quoque, quae miseris ultima est, omnis abierat, et fru-
mentum totiens sibi frustra promissum animus iam ne cu-
pere quidem audebat, subiit furor et alienatio mentis, et

1 decerpsimus MJ morbidi nam M (*post* morbidi *dist. Gron.*) : morbi nam BVδ : morbida βγ *Lehnert* : morbidi *cum* π *omittens* non quicquid *Reitz.* **2** amisit β **5** deserit δ tester : t̃̃ B : testor M : teste S : testes γ (*corr.* A²) -ne *in ras.* M² **7** an : ad *codd. praeter* δ **9** evulsimus Vγδ **11** hanc : ac Bδ **13** exiguam B at (*ex* et) D *et coni. Schulting* : et *cett. Lehnert* **14** qui a β : quia *cett.* publicis *om.* β **15** ultimos et BM (*corr.* M²) **16** tamen *in ras.* M miserrim M (*corr.* M²) **18** etiam et : et tam BM : etiam βE ingš M terra B : -am *ex* -as π morientis BV **19** me me ipsum α nichil Vδ **24** quidem *in mg.* V

tota sui arbitrii fames facta est. animus malis deriguerat, os insolitis cibis stupebat, feris invidere coepimus. primo tamen furtim et intra suas quisque latebras admisit hoc monstrum, et, si paulo citius venisses, potuisset hoc negari: si quid ex strage corporum defuerat, sepultum putabamus. 5
nec tamen indicavit quisquam, nec deprehendit aliquis. nemo, ut hoc faceret, exemplo inpulsus est; se quisque docuit, omnes scire coepimus, postquam omnes fecimus. quotiens tamen, antequam inciperem, in portum cucurri, quamdiu in altum intentus, si quae essent in conspectu na- 10
ves, oculos fatigavi! tibi, legate, tempus differre facile est, qui tuam tantum partem non vendidisti. tu, quem habeas diem, videris, ego septimum expectare non possum.

9 Ergo rabidi supra cadavera incubuimus et clausis oculis, quasi visus conscientia acerbior esset, tota corpora morsi- 15
bus consumpsimus. subit interim horror ex facto et taedium ac detestatio sui et planctus, sed, cum ab infaustis fugimus cibis, urit iterum fames, et quod modo ex ore proiecimus, colligendum est. nunc mihi illa foeda videntur, nunc abominanda, laceri artus et nudata ossa et abrepta cute intus 20
cavum pectus, nunc occurrunt effusa praecordia et lividae carnes et expressum dentibus tabum et exhaustae ossibus medullae. quantulum enim corporis fames relinquebat! nunc illud horreo tempus, si quando aut manus incidit aut facies aut aliquid denique, quod hominem propria nota si- 25

1 diriguerat Vπ β A δ : *om.* DE   **3** inter β   **4** si (*prius*) *om.* M (*suppl.* M²)   **5** quid VM : qui B *Lehnert* (*qui falso dicit* V quid *in* qui *mutasse*) : quis *cett.*   ex trage B (corr. B²) J   putabamus : *vide adnot. ad 241, 14*   **6** nec : non nec V   **7** hac B (*corr.* B²)   **12** vendisti M D   **13** ego et β   et expectare BM AD δ   **17** infaustis : infa B (*cetera suppl.* B²)   **18** interim M   quo Bπ J   ore≡ V   **20** a^r^epta M : arr- A   **21** effossa D   **22** et (*prius*) *om.* BM   **23** reliquerat *Reitz.*   **25** designat M

gnat, nunc cibi succurrunt, quos inponere in mensam non ausus sum. confitendum est enim: devoravimus homines et quidem avide, qui diu nihil ederamus, et tamen coepisse difficillimum fuit. postquam ius factum est, postquam nemo erat in civitate, quem confiteri puderet, tum vero iam in posterum prospicimus et funera horreis condimus. retro aguntur exequiae; aut circa ⟨corpora⟩ aut ad rogos pugna est. heres cadaver cernit. novum et incredibile, nisi nossemus, monstrum habuimus: sine rogis pestilentiam. mortium ratio non constitit; perisse cives scio tantum, quia inter viventes non video. aegri adsidentes timebant et labentem animam ⟨a⟩ supremis domesticorum o⟨s⟩culis reducebant. primo tamen nihil rogabant suos nisi tantum sepulturam. ut maior urgere necessitas coepit, beneficium factum est expectare, dum moritur. nemo adeo adfinis fuit, nemo tam coniunctus, quem pietas abstineret. nostros comedimus, nostros, nam si alienos vellemus, nemo [audebat] cedebat.

Nihil est tamen, quod indignari velitis; narravi vobis lucrum vestrum: frumentum duplo vendidimus, et callidissimus legatus vicinae civitati inposuit. plena nunc horrea, bonae rationes, onustae naves sunt, et, quo magis gaudeamus tanto bono, pauci sumus. nam quod ad temporis excu-

3 tamen : tantum M **4** est et β **7** citra βγδ ⟨corpora⟩ *supplevi 1974, 99 sq.* aut ad *om.* V **9** mortium ς : -tui *codd. Lehnert* **12** ⟨a⟩ *suppl. Burm.* o⟨s⟩culis *Schulting* **13** tamen *ex* tantum M tantum *Becker quod dubitanter recepi* (*nam potes et* solam *legere*) : totam *codd. Lehnert, at quis credat verba 'totam sepulturam volo' idem significare atque 'integer sepeliri volo'?* **14** urgere : ut gerent B : urgeret V necessitas putaremus coepit BV *an illud mirum* putaremus *e mg. prioris folii* (*vel prioris columnae eiusdem folii*) *irrepsit, ita ut correctura v.* putabamus *240, 5 re vera sit?* **16** quem : quo ς *Reitz.* **17** [audebat] *del. Reitz.* : nemo audebat, nemo cedebat π *Lehnert, sed l. 7 de cadaveribus etiam pugnare audent* **19** vendimus P J

sationem pertinet, nihil est, opinor, quod aestuet ⟨aliquis: fames⟩ in desertum non incidit populum, nec sane fuit, cur festinaret; etiam nunc expectare poteramus, sola est nostra civitas, quae fame perire non possit. dissimulaturum me putatis istius patrocinia? confiteor, venit ad ultimum diem, 5 adtulit frumentum. gratulemur, quod iam nulla civitas fame laborat.

O si vires sufficerent, latera durarent, aliquid ex aridis diu faucibus residuae vocis exiret! quanta indignatione opus erat, ubi pro omnibus dolendum est! † quod cum si universi, 10 qui adsumus, proclamemus, haec tota contio in unam vocem consentiat, non esset tamen futura par crimini invidia; ut omnes accusemus, quota pars queritur! secum quisque reputet, quae tulerit, quid admiserit. plane immanis belua est et non tantum necessitatis causa per nefas pastus, qui, 15
11 quod comederit hominem, non irascitur. succurrite, dolor et seri vomitus et ultrix paenitentia, ades, longi ieiunii imperiosa necessitas, et vos intus inplicitae, si quid potestis, admonete, animae, et a ferali ventre prorumpite, dum commissum nefas devoto capite expiamus et quasi lustrata urbe 20 feralem victimam violatis manibus mittimus. decent nos tales hostiae. in iudicium perduxi publicum scelus, et infamatae civitati quaero velamentum. nemo non commisit ali-

1 opinor : omnino V ⟨aliquis: fames⟩ *supplevi* **2** in – populum : *desertus non erat populus, quia cadaveribus pasci poterat* (*deseri fere = carere, ThLL 5*[1], *682, 43 sqq.*). **3** sola *sc. quia sola tam scelerata est* **10** quîd B si B : *om.* V : sit simul M : sit *cett. praeter* π : quod cum ita sit ς : quod cum ⟨fieri non pos⟩sit *Klotz, Lehnert male* : quodsi π *Reitz. fort. recte nisi* quamquam si *legendum* **11** qui *om.* V tota *om.* M (*suppl.* M²) **12** par *om.* B (*suppl.* B²) : par futura M **13** ut ς (*cf. 113, 2*) : aut (aut si Mπ) *codd. Lehnert* accusemus omnes δ queratur δ **19** anmote M (ne *s. l.* M²) : admovete E vente V **21** violatibus (-ibus *in ras.* P²) β hostiae tales M (*transp.* M²) **23** civitat B

quid; habetis tamen, si vultis, unum et pro omnibus nocentem.

Rei publicae laesae accuso. mirari vos certum habeo, cum civitas tota consumpta sit, cum populus in se tabuerit, 5 hanc verbi segnitiam, quo perstricta tantummodo patria et leviter, quod aiunt, manu offensa intellegi possit; sed ferenda est, ut in ceteris, haec quoque rerum naturae iniuria, quod non tam inmanibus factis paria verba accommodavit. et fames nostra fames dicitur, et cibi nostri cibi vocantur et 10 res publica nunc laesa. nec scilicet nisi peracto legitimo ordine reus non punietur. omnia, rogo, scrupulose agantur. videte, ut iure irascamur, qui contra ius viximus. immo etiam, si libet, defensionem audiamus, etiam nunc nos moretur. neget laesam rem publicam, quia plus quam laesa est. 15 non enim discussos alicuius operis angulos nec recisas lucorum frondes nec publicarum aedium dispersos parietes obicimus; ac, si videbitur, adiciet forsitan non esse rem publicam, quae perierit. id enim superest, ut iam hoc nomen extinctum audiamus! procedet eo usque fortasse, ut esu- 20 risse nos neget. non infitior autem parum proprie hoc legis 12 verbo nefas istius signari non posse. maiores enim ne laedi quidem rem publicam impune voluerunt, ideoque existimo

1 et : ex B **4** populus : cop- M : *om.* β populus in se = *ipse p., cf. 247, 9–15* **5** hanc verbi segnitiam *hoc loco habet* π : *cett. habent* hanc verbi (-bis BM) *post* certum habeo (*l. 3*), *et tantum* segnitiam (egn- B : -iem γ *Lehnert*) *hoc loco. totam expressionem post* certum habeo *posuer.* ς *Lehnert, sed tunc* quo *vix intelligendum, ut monuit Reitz.* quo : qua π : quo⟨d⟩ *Helm* **6** levi[ter] *Gron.* quo δ **11** non BVπ : *om. cett. Lehnert, sed potius crediderim auctorem propter coacervationem negationum errasse* (*cf. l. 20*) scopulose δ **13** moremur BMπ **15** enim *om.* β **17** at S esse = *superesse cf. 247, 18* **19** exinctum B (*corr.* B[2]) eo *ex* eos M **20** infiteor BV ⟨nisi⟩ parum *Schulting, Lehnert sed cf. adnot. ad l. 11* **21** ne : nec BMπ *Lehnert*

etiam hoc esse comprehensum. nemo autem verebatur, ne absolvi posset crimen lege maius.

Quid, quod actionem rei publicae laesae temptat in legem male gestae legationis deflectere? eligit reus crimen, hoc est, noxius crucem optat! non sustineo, iudices, in tanto animi motu argumenta conquirere, nec impetus irae meae in digitos descendit, hoc tamen scio: non cadit in formulam publicus dolor, nec, si adeo iudicibus, quid passi sint, exciderit, ut has ferant cavillationes non diluentis crimen, sed differentis, populus quoque inpunitum nefas sine lapidibus praeteribit. non praescribes. accusare te male gestae legationis possum? age porro, si occisos obiecero homines, non tu es causa mortium? si violata sepulcra, non propter te rogos fraudavimus? sed legatus fuisti. quod tamen ipsum quid est aliud, quam rem ⟨publicam⟩ tractare? rem autem qui male agit, ut arbitror, laedit. an existimas hanc legatis dari peccandi licentiam, ut quaecumque scelera in eo officio commiserunt, cum his omnibus hac una lege decidant? o nimium invidendam huius legationis condicionem, si tibi et famem remisit et legem! sed erraverim sane, et, quia nullum in foro nostro iudicium fuit, desuetudine ipsa iura exciderint: quomodo legem meam effugis? nam nisi malis stupeo,

1 ne : nec γ **2** posset *om.* δ **8** quod *Reitz.* sint ς *Francius* : sunt *codd. Lehnert* (*et def. Englund cl. 261, 4, sed ibi* quae *rel. esse potest*) **9** diluentis (*acc.*) V : deluentes BM : diluentes *cett.* **10** differentis (*acc.*) V : -es *cett.* **11** ⟨huic legem⟩ non pr. *Reitz.* te accusare γ **12** *post* possum *signum interrog. posui; 'tantum' post* legationis *subaudiendum puto* abiecero α D **13** propter te : propte M (*suppl.* M[2]) **14** tamen quid est ipsum M (*transp.* M[2]) **15** quid est : quidem β AD : quid E ⟨publicam⟩ *suppl.* ς (*om. Lehnert*) tractare est β autem : ante β **18** o nimium : omnium π δ **20** *fort.* quia ⟨iam diu⟩ nullum *vel* ⟨diu⟩ iudicium nullum : missum A : *om.* δ **21** nostro *om.* M deconsuetudine π δ (*corr.* H) **22** meam *om.* M (*suppl.* M[2]) *an* effugi⟨e⟩s *vel* -i⟨a⟩s *?*

duo sunt omnino, quae in eiusmodi crimine quaeri soleant, 13
an laesa sit res publica, an ab eo, qui arguitur, laesa. in
quibus si quid tibi fiduciae fuisset, non a criminibus crimina
appellares, nec ad alteram poenam transfugeres, sed te ab
5 hac, quae intenditur, tuereris.

Dico laesam esse rem publicam. oratione hic opus est,
aut reliquorum more accusatorum hoc nunc mihi quae-
rendum, quomodo res verbis adgravetur? adeo infirma est
calamitatium memoria? quae si posset excidere, non tamen
10 narranda vobis, sed ostendenda erat ruina publica. agedum,
si videtur, extra portas prospicite squalida arva et spinis
obsitas segetes et semesos arborum truncos. viduis cultore
agris errant a fame nostrae innocentes ferae, inanes villae
sunt et deserta horrea in ruinam procumbunt. nullus inver-
15 sis aratro glebis campus nitet, nullum solum opere renova-
tur. iam et in sequentem annum famem timeo. redite in
domos vestras: videbitis noxios focos et ignes tabo cada-
verum extinctos et tecta mortibus gravia; cum maxime infe-
rimus in tumulos ossa insepulta, ducimus opertas exequias,
20 et ad sepulturam residua conferuntur, et tandem cadavera
igni permittimus. ubi vero universas familias fames extinxit,
quae pars maxima est, inanes domus situm ducunt, iacent
relictae sine herede sarcinae. invenitur interim clusa domo
conditus dominus, si cuius mors famem evasit, quem riman-

5 tuerereris B **6** esse *om.* β **7** more *om.* B **8** infirmata M **9** calamitatum π AE δ **10** nobis M E **11** si : sibi B : si tibi M **12** obsistas B (*corr.* B²) **13** erant B A : errat S **14** nullis Bπ E **15** nitet : viret E **17** nostras S A **18** gravi⟨d⟩a *Francius approb. Reitz, fort. recte* (*cf. 261, 11 sq. sed etiam 246, 10*) maxime *ex* -ma V **20** tantundem BV : tantum π cadavera : *non de illis 'ossibus insepultis' et 'residuis' dictum, sed de illis 'horreis conditis funeribus' (241, 6), quae etiam supra l. 18* (tecta mortibus gravia) *commemorantur* **22** domos δ **23** inter inclusa B clusa : clausa Vβ AE **24** dominus *om.* Bπ rimante M (*corr.* M²)

tes non invenere proximi, qui inter suos ultimus decessit. quo vos mitto? ipsam intuemini contionem, unius deficientis speciem tota civitas habet, cavum macie caput et conditos penitus oculos et laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum et destitutas genas et inanes faucium sinus; prona cervix, tergum ossibus inaequale, infernis imaginibus similes, foeda etiam cadavera. aut si quis talis non est, confiteatur se usque ad saturitatem comedisse. sua 14 quisque consulat misera praecordia, suum ventrem conscientia gravem. dic nunc, legate: 'innocens sum, quod ad illum diem veni.' at ego propter te nocens sum, quod ad illum diem vixi.

Quae comparata nobis mala non delicatas lacrimas habent? aliquem populum hostilis exercitus intra portas coegit; solet venire ultima obsessis inopia, sed everti certe licet: victor captivum aut occidet aut pascet. tormenta quidam piratarum tulerunt; felices, quibus contigit innocentia! mors certe finis est, nec saevitia ultra fata procedit. aut etiamsi quis adeo hominem exuit, ut ibi poenam quaerat, ubi sensus doloris non inveniat, nempe tamen cadavera feris obiciet. circumdati sunt quidam flammis, ipsa tamen poena habuit sepulturam. nos incendii cinerem perdidimus, nostra etiam ruina tabuit. nostra mala nunc latent: non ignis defunctos cremavit, non ferae laceraverunt, non aves attigerunt, et tamen cadavera mortibus adnumerare non possumus. citra spem convalescendi adflicti sumus, immo etiam citra vo-

1 *vel* ⟨aut⟩ qui *vel* ⟨vel⟩ qui *vel* ⟨sive⟩ qui *Sh. Bailey*[2] *205* **2** quo vos mitto : hos amitto P : nos omitto S contentionem B[2] : conditionem S **3** canum M *post* caput *habent in contextu* BM : quomodo fame corpus tabefiat **7** simile ME **10** dic : di M (*corr.* M[2]) **11** veni – diem (*l. 12*) *om.* S propter te : pro certe P **12** vixi : veni M (*corr.* M[2]) **15** obfsessis inopia est sed V **18** facta M **20** obiciet et licet M **21** poena *om.* M (*suppl.* M[2]) **23** nos ignis V defructos B **25** tamen *om.* M (*suppl.* M[2])

tum. gravior in dies facti paenitentia est, pudet vitae, lucem ac sidera intueri non audeo. cotidie felices mortuos clamo et malae conscientiae facibus agitatus nihil fortunatius in aeterna sede utcumque compositis puto. adeo mors placet: iam etiam cibis nostris invideo!

Praeterita differo; ipsa ex nimia cupiditate nocet habundantia. desideratos diu cibos avide haurimus et lassam famem saturitate strangulamus. morimur adhuc etiam frumento tuo. atqui ceterae rei publicae partes, quae sunt ad usum populi comparatae, et leviore cum damni sensu pereunt et facile remedium accipiunt, cum reparari possit amissum: opera restituam, aerarium replebo, naves, arma reficiam. hic vulnus altissime penetrat, hic ipsa vitalia feriuntur, ubi populus ruit, ubi continuis funeribus omnis sexus atque aetas semel sternitur. exhausta est civitas et desolatae domus, triste florentis quondam fortunae indicium laxi muri. quam multi in civitate nostra perierint, quaeritis? minima quidem portio est, sed etiam ex hoc intellegi potest: esurienti populo satis fuerunt.

Plurimum tamen interest, quomodo perierint. felix pestilentia, felix proeliorum strages, denique omnis mors facilis! fames aspera vitalia haurit, praecordia carpit, animi tormentum, corporis tabes, magistra peccandi, durissima necessitatium, deformissima malorum. haec ad humile opus nobiles manus mittit, haec alienis pedibus mendicantes prosternit, haec saepe sociorum fidem fregit, haec venena populis publice dedit, haec in parricidium pios egit. adhuc tamen unum videbatur remedium non expectare mortis

3 fortuna δ **4** positis VE **7** diu *om.* M **8** transgulamus VM **10** levior edum damni B : leviore damni M pereunte Bπψδ : -tes M **17** perieri≡nt V : -ierunt γ **18** est = *superest, cf. adnot. ad 243, 17* **23** necessitatum VπSγδ **26** venena – dedit : *de talibus miseriis dici puto, quales 238, 19 sqq. describuntur* **27** publice = *sine exceptione, populis totis*

diem et tabescentem cotidie spiritum supervenientibus malis subducere. nam in fame nemo quidem mortibus inmunis est.

At non tua culpa fames coepit; sed vulneratum iugulasti, titubantem stravisti, fumantem incendisti. ne quid inique 5 faciam, dividenda sunt mala: primam famem fortunae inputo, ultimam tibi. moram tuam itineribus separo. denique ex eo inopiam tibi obicio, ex quo propter te tuli. itaque caritas annonae, rarum frumentum, caedes ac direptio pecorum fuerint fortunae, fuerint anni, fuerint temporum; 10 aliam condicionem habent civium mortes et cadaverum dira laceratio et peiores inopia cibi. haec fames iam tua est.

16 Puta me nihil in praesentia dicere nisi hoc unum: tardius quam potueras venisti. nondum tibi obicio duplicata tempora nec remensum totiens mare nec graves ancoras, 15 nondum tantam moram, quanta legationi satis esset. si innocentes essemus, populum septem diebus perdidisses. angustos humani spiritus terminos fames fecit. morimur, deficimus; festina misericors, omnes excipe auras; etiamsi tota secundis flatibus vela tetenderint venti, tamen remis 20

2 nam – est : *si textus sanus est, sensus est: nam in fame nemo quidem mortibus sc. alienis immunis (= salvus) est; vox* mortibus *vim instrumentalem habet. cf. 233, 16. totum locum sic fere interpretor: adhuc tamen non ad ultimum malum venerat, nam adhuc nullum peius remedium in mentem veniebat quam mortem sibi ipsum consciscere; postea alienis mortibus pascebamur* **4** vulnerasti iugulasti δ **5** neque iniqua facie M (*corr. in mg.* M²) **6** faciem B **7** deque M (*corr.* M²) **13** in praesenti adicere πβγδ **15** graves *fere = tardas* **16** tantum δ esset ⟨alienae⟩ *Sh. Bailey² 206, at verbo* moram *non totum absentiae tempus significatur sed tantum pars eius, ut e l. 7 apparet* (moram tuam itineribus separo); *hanc temporis partem dicit orator legationi satis fuisse* **18** defecimus VM (*corr.* M²) AD δ (*corr.* O²) **19** tota : non tota M **20** tenderint BVπδ

adiuva. salutem publicam vehis, spiritum populi tui reportas, omnium nostrum in ista classe navigant animae. iuramus per tuum reditum, effusi per gradus templorum vota suscipimus, tendimus manus; nam, quas feriamus hostias,
5 non habemus. quid spem publicam ad ancoras alligas? non stat interim dies, et plenis velis mors venit. festina, merita tua non conditores aequaverint, non ipsi dii plus praestiterint. tibi nos, tibi liberos nostros, tibi quicquid homini iocundum est, tibi debemus quicquid vicinae civitati praesti-
10 tisti. non dico illa, quae poteram: 'puta caerulus imber in naves ruit, classis inter fluctus latet, nec inter canentes collisarum aquarum spumas vela dinoscimus; egerit ex fundo harenas mare, micant ignes, intonat caelum, scissis rudentibus tempestas sibilat, denique sidus hibernum conditur, tu
15 tamen persevera: frumentum vehis.' nihil horum necesse est feliciter naviganti. festina; quererer, si naves commeatu tardasses. dum velocitatis ratio haberetur, mallem accipere dimidium. non delicati sumus, non luxuriae quaeritur abundantia; unde spiritum sustineamus, unde mortem differa- 17
20 mus, in praesentia quantulumcumque; si plus opus fuerit, redibis.

Siccae fauces sunt, aeger anhelitus os tendit. iam frustra in sinu parentium liberi plorant, et nondum editi conceptus intra uterum famem sentiunt. iam nemo dives est. auras

1 adiuva remis M (*transp.* M[2]) **2** nostrorum δ **3** per gradus – alligas *om.* Bπ **4** tendimus manus : manus attolimus M : tendimus *om.* ψ (*cf. quae scripsi 1974, 100 sq.*) **5** *post* habemus *notam* R *habet* V, *notam* Kmē *habet* E **9** debe⟨bi⟩mus *Reitz. sed in hac decl. praesens hic illic pro futuro ponitur, velut 244, 22; 253, 14; 264, 1* **16** aves Bπ : ⟨nimio⟩ naves *Reitz.* **17** velocitati β **19** sed unde spiritus β **20** est si β **22** os tendit : ostendet B : os tendet V : *om.* π : os ostendit β : ostendit γ **23** sinum α parentium B P A E O : -tum *cett.*

captamus et rore vescimur, et iam spirare tormentum est. cotidie vires deficiunt: iam non imus in litus, sed repimus. in editis scopulis populus sedet, dum naves expectat, in pascua non redit. aquas ingredimur, et unus ad te spectantium rictus est, et, cum defecerunt omnia, expirant. te, te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadunt. quotiens sole percussa nubes refulsit, navem putamus, quotiens fractus vento fluctus incanuit, vela interpretamur. o mobiles miserorum spes! ad unaquaeque solacia ab unoquoque quomodo mutant⟨ur⟩. 'haec certe navis est; ecce vela panduntur, propius appellitur et accedendo crescit. nostra est, suos in utramque partem ventos habuit, nostris votis gubernati flatus sunt.' haec dicimus, at illa interim transvolat. fletus inde et desperatio et lucis odium. nihil enim gravius quam destitutae spes torquent. ne interrogare quidem licuit aut quaerere; nemo applicabat. ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quisquam cognovit. saltem si scire licuisset, ubi frumentum vendidisses; ipsi petissemus. iam quomodo ad singula momenta temporum mutabantur animi! 'bene est, serenus sol occidit, purus se dies tollit, ad nos venti ferunt. iam veniet.' 18 pendet interim fames, et illud,

1 spirare *ex corr.* A *et coni. Dess.* : sperare *cett.* : *cf. Luc. 4,327–30* **2** repimus *scripsi 1974, 101 sq.* : redimus *codd.* **3** editis : ditis B (*corr.* B^2) scopulis *ex* -us B populus *om.* BM (*suppl.* M^2) **4** egredimur β unus *e. q. s.* : *omnes ore aperto anhelantes ad mare spectant* (*cf. 249,22 et 252,1 sq.*) ritus M **5** expectante B **8** incanduit E inī e^{pre} e aetamur B : vela intercepta nave interpretamur M **10** mutant⟨ur⟩ *Burm. cl. l. 19* (*qui tamen locus paulo aliter se habet*) : mutant A : nutant *cett. sed* nutare a re ad rem *non invenitur* **11** proprius B **13** at : ad B **15** nec JO **16** *ante* ergo *notam* K *habent* BVM (*del.* BM) D, *notam* R *habent* AE rerum *om.* V **17** saltim BM **19** mutabuntur B AD **21** interius M

quod iam diu cogitat, differt, ita tamen, ut subinde computet, quot dies ad mortem supersint. numquid profecit? meministis, cum contrarii venti flare coepissent, et in altum fluctus a terra volarent, quanta conploratio, quanti planctus
5 fuerint: 'retinebitur, stabit, laborabit!'

At, si diis placet, legatus noster tum maxime bene navigabat. nos in hac fortuna, in tam gravi casu, in eiusmodi cogitationibus sumus; tu sinus maris circuis, et per omnis curvatorum litorum ambitus terram legis. sic fit, ut te iuvet
10 diu navigare. nullus amoenus praetermittitur portus, nulla celebris civitas invisitata transitur. mentior? etiam ad esurientis adplicas. dein, si quam tu maris iniuriam quereris, non feram te morantem; quomodo satis accusabo vendentem? spiritus nostros transcribis, salutem nostram exponis.
15 quae diu inaestimabilis fuit, innocentiam publicam vendis. frumentum non naufragio perdidimus, non latrocinio; lucro perimus! tempestas quoque aliquam navem in meum litus impingeret, nec ex classe numerosa omnes fluctus exhausisset. perit frumentum, quia classis venit in portum. ita nos
20 alienae civitatis legatum misimus, et vilia ac devota capita vicinorum deliciis morimur. nobis nihil iam residui spiritus

1 iam quod diu δ   differtur V   tantum M   ut *ex* vel V   **2** numquid *Schulting, Sh. Bailey² 206* : nam nil quidem M : nam quidem πβAD : nam quid E *Lehnert* : num quidem *cett.*   **3** contraria BV   in *om.* V   **4** a : ac (*in ras.* V) αADδ   **5** *post* laborabit *signum interrog. pos. Sh. Bailey*   **6** At : ac γ   tum : cum AD   navigabit πβ   **8** sinum M   omnes Vπγδ   **10** negare δ (*corr.* O²)   **11** *post* mentior *signum interrog. posui* esurientes Vπγδ   **12** deinde βAE   tu maris *Burm.* (*cf. quae scripsi 1974, 102*) : timoris (-es P) *codd. Lehnert*   querereris VE   **14** transibis M (*corr.* M²)   **17** meum (*cf. 252, 9 et 15; 254, 2 et alibi*) : medium δ   **18** nec *Schulting* : et *codd.*   fluctus A : frụctus B : fructus *cett.*   **19** periit Eδ   **20** civitati[s] ς *fort. recte, cf. 234, 3*   devocata BVπA   **21** nihil nobis πδ

superest, nos in conspectu mortis stamus, nos legatum frumentumque nostrum ore aperto expectamus; classis nostra vecturam facit et vicinarum civitatum copias reconducit. paene a conspectu nostro vela conversa sunt: quantulo minus quam con⟨g⟩esti frumenti pulverem vidimus? tantum 5
iam temporis transiit, ex quo pecuniam contulimus, legatum creavimus. iam dinumeratis temporibus, quae secundi venti breviora fecerunt, cotidie spero, et sane prope est. at
19 legatus meus ad emendum modo proficiscitur. tibi ergo tot civium mortis inputo, tibi stragem populi, tibi liberum pa- 10
rentumque miserrimas poenas, tibi quicquid passi sumus, tibi, quod gravius est, quicquid fecimus.

Et scilicet speras, ut tantam sceleris invidiam ab animis nostris duplae pecuniae strepitus avertat? nescis, quam multa vendideris. 'duplo vendidi.' ita infelicitas mea cocio- 15
nanti tibi lenocinata est: 'quod fame perire cives meos patior, quod, ut vestram civitatem servem, meam everto, quod a tam vicinis litoribus classem torqueo, quod ad diem redire non possum, quod pretium constituitis, quid occul-

2 expectavimus≡ V nostram Vδ **3** fecit Mψ copia M **5** con⟨g⟩esti ς : comesti (-edisti E) *codd.* : *an* convecti? **6** transiit VE : -ivit *cett.* **7** creavimus : cavimus M (*corr.* M²) **8** venti : vit B (en *s. l.* B²) allegatus BM (*corr.* M *vel* M²) **10** mortis B : -es *cett.* liberum Bβ : -orum (miserorum A) *cett.* **14** nescit B **15** venderis M *ante* duplo *notam* K *habent* BMπD, *notam* R *habent* AE meo B cocionanti *Dess.* : conc- αδ : negot- βψ : aliter negot- A **16** quod – possum : *rediit ad diem legatus, neque orator hoc negat* (*cf. e. g. 259, 18*), *sed hoc loco facit eum credentem, si vicinis opem tulerit, se ne ad eum quidem diem venturum.* **19** *post* possum *habent* Vβ *et* M² (*in mg.*) quod prope civium constitit (constit S) discrimen *quod e sequentibus verbis* quod pretium constituitis (*quae omissa sunt in* V) *ortum primus vidit Reitz. ceterum cf. adnot ad 253,8* constituistis BMψ : -isti A quid Bπ : quod *cett.*

tum datis? duplum? patrocinio meo quantulum lucror?' at nos inepti ac vesani de fame querebamur, gravis nobis inopia, intolerabilis et misera accersita mors videbatur. non agimus gratias industriae legati? res publica nostra locupletior perit. sacrosanctus mercator oportunum, opinor, invenit mercis exactum. miror hercules, si tam bene negotium gesseras, quomodo nobis pecuniam non retuleris. 'duplo vendidi.' decepisti vicinam civitatem, circumscripsisti; itaque queritur? 'duplo vendidi.' hoc enim unum supererat, ut devectum tantidem venderes! 'habita est itineris ratio, habita usurarum.' ego vero malo quod tam magno vendidisti. apparet enim te nihil coactum. sed si semel ponis hastam salutis, si redemptores vitae admittis, et nos admone; melius vendis. nos quicquid in domibus habemus, quicquid in templis, quicquid civitas suum vocat, congerere parati sumus. frumentum pecunia remetimur, libertatem nostram

1 *post* duplum *signum interrog. dubitans posui* : *del. Reitz.; locus dubius, cf. 260,17* meo est M **2** ac vesani *om.* V fame : morte M (*corr.* M²) **3** accersita mors : *cf. Plin. ep. 1,12,1 sq.* **4** gratias *om.* β **6** herculis B : -le Mβψ **7** gesserat M retulerit BVψ *ante* duplo *notam* O *habent* αγ **8** *post* vendidi *habet* M : ita infelicitas mea opinor mercis exactum invenit. duplo vendidi decepisti *e. q. s.* : BπACD *hic repetunt 252,15* ita infelicitas – *253,5* invenit; *adnotabo ea quae in* B *a prioribus lectionibus eiusdem codicis differunt* : *252,16* meos : hos *19* quod pretium constituitis *om. et habet* quod prope civium constitit discrimen *253,1* lucro *2* ac vesani *om.* (*cf. adnot ad loc.*) *3* accersit amor *4* nostra : est sacrosanctos **8** decepistis β curumscripsisti M **9** superat BVSAEδ : supirat M **11** vendisti M (*corr.* M²) : *post hoc v. notam* ⁜ *habet* M **13** admones M **14** vendi B (*sed corr.*) E quicquid in templis quicquid in domibus habemus β : in domibus – *l. 15* quicquid *om.* A dominibus B quicquid in templis *om.* BM (*suppl.* M²) π **15** congregare B (*corr.* B²) S **16** frumention B pecuniam BVπ remetimur *Reitz.* : reme(ti)amur B : -tiamur *cett* : -tiemur *Obrecht*

addicimus, fines publicos tradimus. omnia licet eadem vi-
20 cina civitas polliceatur, plus non potest. prosit mihi quod
apud negotiatores solet: in antecessus dedi. triplum, qua-
druplum, quantum poposceris accipe, et illa pecunia fru-
mentum licet vicinis adferas. si nobis nihil de commeatu 5
nostro partiris, nos vicinae civitati vendemus; liceat servire,
ubi frumentum est. non exigua res est: pro vita, pro sepul-
tura, pro innocentia licemur. non potest hic commeatus tam
care emi quam expectari.

'Sed nisi vendidissem,' inquit, 'fame laboranti civitati, ti- 10
mui, ne raperet.' et ita utique occupare voluisti, ut nobis
iniuriam tu potissimum faceres? multum mehercules vos
fallit opinio, iudices, si ullam causam ita evidentem deferri
posse in forum putatis, cui nulla ne mendacii quidem vela-
menta contingant. opinione sua defenditur, et, quae res mi- 15
nime coargui potest, utitur se teste. ne nos periremus, non
timuisti, ne repetiti commeatus post diem nostrae mortis
applicarentur, non timuisti. nostris certe malis quamquam
nihil poterat accidere inopinatum, tamen inter metus tem-
pestatium et ancipites incerti maris casus, confiteor, ne fru- 20
mentum salva classe perderemus, non timuimus. non dico:
'ut maxima vis parata sit, ut more inmanis latrocinii turba
raptorum litus premat, vel repugna vel fuge vel roga, incen-
surum naves depressurumque minitare. potius quam totum

1 eadem *om.* V **3** tecessus M (*suppl.* M^2) triplum : trium-
phum M (*corr.* M^2) : templum A **5** nihil Mπ *et* (*ex corr.*) V : -ilo
cett. **6** vende[mus] *Reitz.* **8** ligemur Mπ **11** et : id *Fran-
cius* **12** mehercule vos M : -le suos V β γ δ **13** ullum Bπ **14**
mendaci B **17** tiisti B ne repetiti – timuisti *om.* Bπ **19**
tempestatium BM : -tum *cett.* **20** ne : in B : an π : ut S **21**
post dico *lacunam statuit Sh. Bailey*^{2} *206 supplens* ⟨quod timeres
non erat⟩ **22** latro[ci]nii B : latrocii M : latroni E : latrocinii *bis* P :
latrociniis latrocinii S **23** latronum raptorum P : latronum S
post minitare *distinxi 1974, 103*

frumentum utique populo pereat, partire vel gratis, dum nobis aliquid, quo respiremus, adferas.' illud quo certe nihil asperius accideret, rapi patere; faciat fortuna quod voluerit, legatus a praecepto non recedat. refer nobis saltem iniu- 21
5 riam nostram, mitte nuntios; ira famem differemus, rapiemus furentes arma, et se in obsidionem civitatis inimicae sine dilectu populus effundet. vastabo interim fines, hoc est, per aliena prata pascar. si qua in villis deprehendero pecora, diripiam; bellum me alet. citius ad frumentum perve-
10 niemus, quam tu cum frumento redibis. adiuvabunt pugnantem iusta sacramenta. si contigerit aequum fortunae iudicium, non meos tantum commeatus recipiam; si minus, certe dabitur bene mori. liceat et manum conserere, in aciem confligere: condant se postea licet muris, in longius
15 obsidio eat, interim certe hostium potius cadaveribus vivemus.

Sed nulla vis fuit, nulla exterior iniuria; tuum certe commeatum nemo rapuit. iure miseri sumus, et ex stipulatu legati nostri perimus. vendidit quantum voluit quanti voluit,
20 et, ut hoc ad nostras accederet moras, fortasse diu cocionatus est. omnis cum fide persoluta pecunia est. hoc qui colligo? qui quanti voluit vendit, iudices, potest non vendere.

1 pereat populo M **2** quo (*prius*) : quod MS certe quo M **3** accidet V faciet αγH **4** praescripto *Francius* recedat : credat Bπ refert MA saltem nobis V : nobis salutem BM (*corr.* M²) Eδ **5** ira : ita VA differremus B **6** furentes : ferentes *ante corr.* V **7** delicto V **8** paraliena BM **9** deripiam BM *Lehnert* perveniemus – frumento *om.* V **11** ista BMπ sic B contingerit BA aecum B **12** comeatum V **14** in *om.* βγδ **15** erat AC (*corr.* C²) D : erit E **17** cum meatum M **20** ad nostras hoc V cocionatus *Salmasius* (*cf.* *252, 15*) : conc- vel cont- *codd.* **21** qui : quid M **22** vult VS : vulit P potest : post B *post* vendere *notam* K *habent* BVM, *notam* R *habet* π

nam, per fidem, si rapere alienum frumentum et possunt et volunt, quid ita duplam pecuniam solvunt? nam quomodo in magna inopia quicquid emi potest vile est, ita, cum possis habere gratuitum, duplo carum est.

Sed mihi credite: color iste patrocinii est et diu in saturo 5 otio cogitata defensio. non potest similis usquam fames fuisse. 22 nos grave huius anni sidus adflavit, nostrum hoc fatum fuit, quos non tantum sata sed etiam empta fallunt, qui nostra pecunia, nostra classe, nostro legato, nostro vento, felicissimo cursu commeatum tamen perdidimus. nos a fru- 10 mento longius sumus, ad illam civitatem potuit frequenter accedere negotiator, saepius adplicari onusta classis. itaque non misere legatos, nullus illis commeatus longius petendus fuit. quod felicissima annona, affluentibus copiis, fortunatis opibus contigit, nihil emerunt nisi devectum. quare nulla 15 causa istius, quem fingis, metus fuit, nulla utique vis. forum legisti, et, quia adhuc supererat tempus, obiter negotiatus es.

'Rapturos putavi.' quid dicis, scelerate? et cum hoc timeres, adplicabas? onustus viator apud latrones hospitaris, 20 commeatum publicum in scopulos annonae inpingis et plenae frumento classis ancoras ad famem ducis? non praecidis medium mare, non velut inhospitales Syrtis aut voracem Charybdim praetervehens tota in fugam vela torquebis? nusquam est periculosius legationis tuae naufragium: tu, ut 25

2 solvunt ·r· M : solvuntur P : *om. in lac.* A **6** umquam BMπ *Lehnert* **11** illa B **12** $\overset{\text{classis}}{\underline{\text{navis}}}$ V **14** afluentibus BM *Lehnert* **15** apibus BV contingit E *Burm.* **16** utrisque M : itaque β **18** ēs B : est M **19** *ante* Rapturos *notam* K *habent* BVM **20** victor V **22** praeripis *Reitz.* : praecipis *Plasberg* (*locum tractavi 1974, 103 sq.*) **23** Syrtes πβγδ **24** caripdim *ex* carrpidim B : carib≡≡dim M : caribdim *cett.* praetervehens *Plasberg* : -heris *codd.* totam BMψ torquebas M **25** est *om.* M

cogi posses, tu, ut auferri frumentum posset, effecisti. tantum habituri sumus, quantum reliquerit pudor esurientium. quid te duplo frumentum iactas vendidisse? potuerunt nihil solvere; quod refers, alienum beneficium est.

5 Alterum confingitur hoc loco mendacium: 'tempestate,' inquit, 'appulsus sum.' ita plane; infelix navigator es et cuius votis aurae non respondeant. nescimus te duplo me- 23 lius navigasse quam speraveramus, nescimus singulis commeatibus bina itinera confecta, nescimus in una legatione
10 ventos quater secundos? sat erat verbo negare quod verbo ponitur. remove hanc spem eludendae mendacio civitatis. quo damno probas tempestatem, quid amisisti? frumentum certe totum venit in portum, nec laborasse, tamquam nimium onustas, naves simulaveris; duplum adferre poterant.
15 non vexata armamenta turbatosque funes aut scissos velorum sinus quereris; classis statim exiit et, quod magnum integrae signum est, cito redit. porro tempestas in unum agebat angulum? nihil potuerunt obliquata vela deflectere? non potes ultra procedere; citra applica. effuge raptores,
20 effuge non dimissuros. si aliud fieri non potest, cum tempestate decide, naufragio in desertum litus inpinge. quid devitata procella prodest, quid subducta nubium minis clas-

1 posses E *quod* dubitans *recepi* : -set *cett. Lehnert, cf. decl. min.* (*Ritter*) *72, 28 cum adnot., Wahlén 17;* potest *impersonaliter positum nusquam alibi in decl. mai. invenitur, ni fallor* posset frumentum Vπ **2** esurientium ·r· M **4** quod π : quid *cett. Lehnert* : ⟨quic⟩quid *Dess.* **8** speramus Bπ **9** confesta *ante corr.* B : -frecta β in una legatione *om.* V **11** $\overset{\text{civitatis}}{\underline{\text{veritatis}}}$ V **12** quod anno M **13** laborasse *scripsi 1976, 133* : -asti *codd. Lehnert* : -asti, ⟨neque⟩ *Sh. Bailey*[2] *206* **14** *ante* naves *2 litt. eras.* B **16** classus B **19** potest BVπ **20** non potest fieri δ **21** decede βADδ : discede E **22** nubium *scripsi* : -ibus *codd.* minis BVAD : *om.* π : mimis S : nimiis E : nimis *cett.* : nigris *Burm.*

sis? in portu naufragium fecimus et frumentum ad ancoras perdidimus.

'Ego vero,' inquit, 'attuli, et quidem duplum.' o nos felices! rumpamus saturitate praecordia, pascamur in praeteritum et famem cruditate pensemus! frumentum attulisti? 5 quid, quod medicina mortuorum sera est? quid, quod nemo aquas infundet in cinerem? quid, quod extincto populo etiam novendialis tarde venit? quid, quod iam ego frumentum non desidero? naufrago tabulam abstulisti, mortuo adplicas navem. duplum est? infunde in sepulcra et admetire 10 tumulis! ibi sunt, qui mandaverunt. quid aliud effecisti adferendo frumentum, quam ut nos, quod adhuc fecimus, paeniteret? nunc me magis pudet, nunc cibos meos 24 obiurgo; potui heri non comedisse. o nefas, in quo me scelere commeatus deprehendit! sicine paria fecimus: adhuc 15 nihil habuimus, sed nunc licet reponamus? quis autem umquam pensabit necessaria supervacuis? duplum attulisti, sed illis, qui perierunt, nihil, sed non possumus iam non fecisse quod fecimus, sed plerumque sera pro nullis sunt, et temporum ista momentis aut pretiosa fiunt aut vilia. vis 20 scire, quantum inter hoc tempus et illud intersit? tempta igitur forum tuum; totum hoc non potes dimidio vendere.

Superest adhuc unum patrocinium, in quo spes omnis profligatae causae consistat: 'ad diem veni.' † stare hoc certe †, iudices, nam ferri non potest, exundat altius dolor. 25

3 o nos : onus M **4** saturnitatem B : saturitate *ex* saturnitatem M **5** crudelitate BMA δ **8** novendialis ⟨cena⟩ *Reitz.* ego iam V frumentum *om.* β **9** naufrag≡o M : -io S ψ **15** deprehendit ς : -det (-deret H) *codd. Lehnert* siccine *codd. praeter* BV **16** reponamus r· M **17** *fort.* pensavit superba quis BVπ **18** possum B **19** pro nullis sunt : 'vel nulli prosunt' M[2] **24** fligatae B : con- *suppl.* B[2] stare hoc BVπ : state hic (hec A) *cett. Lehnert* : *fort.* ⟨ob⟩state, occurrite *cf. Enn. sat. 5* occurrunt, obstant **25** certe *om.* β ferre β extundat B

pudorem publicum quamvis proiectum et iam olim sepul-
tum hucusque protrahis? cur non expectavimus, cur famem
non ad constitutum distulimus, cur ad tantum nefas accessi-
mus? in hac lance publica causa, iudices, pendet: aut iste
5 tarde fecit aut nos cito. hoc videlicet exspectasti, et, ne
captiosum esset officio tuo maturius redisse, ex industria
tempus trivisti. non tempestas in causa fuit, non vis ulla
vicinae civitatis; una ratione moratus es: nondum erat tem-
pus. adeone nobis miseriae publicae exciderunt, adeo in-
10 sperato frumento obstipuimus, ut haec audienda sint? ulti-
mum omnis memoriae reum una vox innocentem facit? po-
pulatorem eversoremque civitatis nisi ad supremum dam-
nabo, absolvatur; publicus reus redit.

'Illum,' respondet, 'diem dedimus.' tu tamen, si interpel- 25
15 latus tempestatibus serius venisses, excusares mare et ambi-
guos flatus, et tibi bonam causam habere videreris, cum
diceres: 'ante non potui.' et nos hoc cogitavimus, his casibus
ampliavimus tempus. nos illum tibi diem dedimus, sed quid
attinet? citius emisti, quam speravimus, supra votum no-
20 strum navigasti; ad proximum litus mature classis adplicata
est. ego tibi possum satis irasci? felicitatem nostram perdi-

1 publicum pudorem δ **2** hunc usque B **4** iste tarde : istarde B (*corr.* B^2) **5** facit V hoc *sc. ut ad diem venires* videlicet : iudices β H : iudɫ M [ex]spectasti *Schulting* **6** esse B A **8** rationis B (*corr.* B^2) **9** adeone – exciderunt *om.* BM (*suppl.* M^2) π **10** obstipuimus B δ : obstup- *cett.* ad ultimum M **11** memoria est M **12** ad supremum ⟨supplicium⟩ *conieci 1974, 104* **13** *post* absolvatur *signum interrog. posuit Sh. Bailey*^{2} *207* redit V : reddit B (*sed corr.*) π : rediit *cett.* **14** respondit BVM **15** venisse β mares *ante corr.* M **17** diceris B : -xeris V his : hic β **18** nos : non BVπ quid attinet *scripsi 1974, 105* : q; ad illud B : quia ad illud VM^2 : q ad illud M : quae ad illud π : quia illud (-uc E) *cett.*

disti. ergo, quantum in te, tempus consumptum est, dies
excessit; peius pati nihil possumus, sed pessima diu pati-
mur. inputas nobis propitios ventos et secundum mare et
civitatis opulentae liberalitatem, quae tantum frumenti
vendidit, quantum duobus populis satis esset. quantumlibet 5
velocitate tua glorieris, computa, si placet, quando primum
conterminos portus onusta classe deprehenderis; quam
tarde a vicina civitate venisti!

At etiam, si dis placet, animo defenditur et quam causam
vexandae civitatis habuerit, quaerit. istud ego interrogare 10
debueram. non ubique, iudices, morandum est: alioquin, si
quid requirere vellem, multa occurrissent. solent enim ne-
gotiatores praeter haec aperta pretia privatum aliquid ac
proprium stipulari, utique cum alienam rem vendunt. pot-
est fieri, ut primo lucrari voluerit pretium, serius deinde 15
subvenerit reddendae rationis dicendaeque causae cogi-
tatio. veniit fortasse frumentum lucro, redemptum est pa-
trocinio. potest fieri, ut aliquam gratiam speraverit a civi-
tate servata; occulta quaedam in civitate sua odia, quae
26 plerumque ex inanibus causis oboriuntur, habuerit. multa 20
succurrunt, sed, si qua est, iudices, dicenti fides, ego nihil

1 tantum quantum V *fort.* in te ⟨fuit⟩ *vel* ⟨est⟩ (*cf. decl. min.* (*Ritter*) *317, 1; 412, 17 sq.*) *vel* ⟨est,⟩ tempus consumptum [est] diem (*sic Reitz.*) excessit **3** inputa ψ **4** tantum : tum Bπ **5** quantumlibet : quantum licet BMπ **7** conterminatos δ partus B deprehenderis V : conde- B : comp- *cett.* **9** at : aut Bπ si displicet M quam : quod β **10** ergo VD **12** enim E M^2 : in B : hi *vel* hii *cett.* **13** $\overset{\text{pretia}}{\text{negotia}}$ V **15** voluerint Vδ **16** redden devoluerint rationis B : reddendeque voluerit rationis M cogitationes M **17** lucro frumentum M (*transp.* M^2) redemptum M : -to (*ex* -ta B, retento π) *cett.* patrocinium M (*cf. 253, 1*) **19** in *om.* Bπ **20** manibus M (*corr.* M^2) π aboriuntur Bπ **21** dicenti ς : -ndi *codd.*

invidiosius reputo, quam quod civitatem suam sine causa perdidit.

Quaecumque ratio, quodcumque propositum fuit, audi quae passi sumus, postquam redire potuisti. transeo tor-
5 menta nostrae inopiae, maciem corporis, vulsos terra destrictosque ramis cibos, quod aris altaria non inposuimus, quod populus corporibus suis vias stravit, quod mendicus, quem rogaret, non habuit. non obiciam tibi famem. o tristis recordatio, o tormentis omnibus conscientia gravior, rumpe
10 ferreum pectus, et ardentia scelera viventisque intus epulas excute! luctantur intra viscera animae, et uterum funeribus gravidum in os agunt. credibiles fabulas fecimus, felices miserias, scelera innocentia. omnes quascumque clades fama vulgavit, solacia hinc petant, hinc audient occisos sine san-
15 guine, sepultos sine ignibus ⟨homines hominibus⟩ cibos. si quis mentitus est Cyclopas, Laestrygonas, Sphingas aut inguinibus virginis latratum Siciliae litus et quaecumque miser didici domi committens, [quaere] hinc argumentum, hinc fidem accipiant. quaedam plane falsa sunt: sol in ortus
20 non occidit, nec ad humanorum viscerum epulas diem vertit. vidit nos funeribus pastos et ad eviscerata corpora inluxit. publice monstra commissa sunt, et inexpiabile nefas

1 invidiosus M (*corr.* M²) quod *om.* BVπ **5** districtosque VπPδ **6** altariae B : -ibus M : *om.* δ **10** viventesque πβγδ **11** discute δ **14** petent E occi≡sos B : ociosos P **15** inguibus M (*corr.* M²) ⟨homines hominibus⟩ *suppl. Plasberg* **16** ciclopas VβE : cyclophas δ lesthrigonas BM : legrygonas S sphyngas βAD : psyngas E : spingas δ **17** Siciliae : sycie M (*corr.* M²) : *om.* π **18** committens *scripsi* : comites *codd.* [quaere] *delevi* : quaere B : -ret M : quaero *vel* quero *cett.* in argumentum B (*corr.* B²) M **19** in ortus : in ortis PAH : mortis ψO : in ortu O² **21** funeribus *Burm.* : vuln- *codd.* pastas δ

uno ore civitas fecit. poenis nostris iam ne fames quidem satis est. hoc non immanes ferae faciunt, et quamvis sensu careant muta animalia, pleraque tamen innocentibus cibis vescuntur, utique quae mansuerunt inter homines. etiam si 27 qua alienis membris inprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abstinent, nec est ulla supra terras adeo rabiosa belua, cui non imago sua sancta sit. nos, quibus divina providentia mitiores cibos concessit, quibus sociare populos, mutuo gaudere comitatu, sidera oculis animisque cernere datum est, busta nos fecimus: nigros sanie dentes pallidis cadaveribus inpressimus, et inter horrorem ac famem restrictis labris morsa abrupimus. cadavera rogis devoluta sunt, et ad funera tamquam ad naves concurrimus. deficit aliquis extremo iam spiritu pendens; tamen durat, quia prius moriturum alterum putat. invicem expectant, et, si spei figuratione tardius cadit, morsibus pugna⟨n⟩t. non in omnibus mortes expectantur: pater liberos esurit, et oppressa decimo mense mater sibi parit: redit in uterum laceratus infans. cludunt domos, ne quis funus eripiat; solae sunt divitiae mortium. velut infaustae aves supra expirantes stamus.

1 ne : nec M fames : *cf. 263, 16 sq.* **2** immanes *Watt* : omnes *codd. Lehnert* **3** multa B tamentéá B **4** utique quae mansuerunt *scripsi* : uti quaeque consuerunt *codd.* **8** concessit – populos *om.* M (*suppl.* M²) **10** busta nos *scripsi* (*cf. 264, 4 sq.; Ov. met. 6, 665* seque vocat bustum miserabile nati) : ius annos B : ius (*vel* uis) an nos V : ·uu· (or) annos M (or *s. l.* M²) : ius nos inaudita nos execranda *impudenter* π : vis (vix O) *vel* ius annos (agnos S animos E) *cett.* : visa non ante nos ς *Lehnert* sanie *scripsi 1974, 105* : fame *codd.* **11** hoc rorem B restrinctis V **12** morsa *Reitz.* : -us *codd.* abrumpimus αγ *Lehnert* **15** *fort.* si ⟨quis⟩ **16** cadit π *et coni. Burm.* : -et *cett. Lehnert* : cedet *Sh. Bailey² 207* pugna⟨n⟩t *scripsi* (*sic et Sh. Bailey loc. cit.*) : -at *codd.* **17** expectant ≡ B : expectantu P decimse B **20** infaute B expirantes ς : asp- αδ : sp- βγ

secreta miseri petunt, in solitudinem fugiunt, et, ubi nulla
spes vitae superest, mortis suas abscondunt; iam morituri
ad feras confugiunt!

Dehisce, terra, et hanc noxiam civitatem, si hoc saltem 28
5 fas est, haustu aliquo ad inferos conde. caelestes auras con-
taminato spiritu polluimus, et sideribus ac diei graves invi-
diam saeculo facimus. nullas iam spero fruges, propitios
deos non mereor. quomodo me a scelere meo divellerem, in
quas ultimas terras, quae inhospitalia maria conderem?
10 †meum sine conscientia†: urunt animum intus scelerum
faces, et, quotiens facta reputavi, flagella mentis sonant.
ultrices video furias, et in quamcumque me partem con-
verti, occurrunt umbrae meorum. habitat nescio quae in
pectore meo poena, et, ne morte saltem hos metus effu-
15 giam, occupant gravia apud inferos supplicia, volucris rota
et fugacibus cibis elusus senex. adeo ne apud inferos qui-
dem ulla poena est fame maior. et ille haec patitur, qui
hominem apposuit epulandum. nobis imminet saxum, nobis
stridunt ferreae turres, nostris causis urna iam stetit, nobis
20 vivax ipsum crescit iecur, quia illic quoque viscera tantum

1 et – confugiunt *om.* Bπ **2** mortis V A : -es *cett.* **5** aliquo : *cf. 264, 4* auras VM^2γ : -res *cett.* **10** meum (meram S) sine conscientia (-iam S) *codd.* : mea sine ⟨fine⟩ c. *proposui 1974, 106* : mecum simul conscientia ⟨iret⟩ *Sh. Bailey*[2] *207* : conderem meam miseram conscientiam? *Watt* : *an* conderem me[um] sine conscientia? urānium B **11** reputo Mπ **12** quacumque B patrem B (*corr.* B^2) : partem me VE : me *om.* P converto Vπ **13** qua BVπδ **14** spectore *ante corr.* M saltim BV **15** inferos quidem ulla poena supplicia (*e l. 16 sq.*) M (*corr.* M *vel* M^2) ψ **16** clusus M adeo : non audeo BV : non adeo π : ideo S **18** hominem : hec ominem B : et hominem V apposuit diis e. M **19** strident VS ferreae turres : *cf. Verg. Aen. 6, 554 sq.* nostri Bβ

aves laniant. excipiunt nos in proximo litore inhumatae nostrorum animae. miserum me, verane haec sunt, an mens aspicit? laceros video manes et truncas partibus suis umbras. quid hoc est? non de sepulcris insurgunt, non aliquo terrarum haustu procedunt umbrae nostrorum; de populo 5 exeunt. illuc ite, illi taedas intendite, illum anguibus petite et tam longae morae exigite rationem. vobis dicat: 'duplum attuli', vobis dicat: 'ad diem veni'. ego, si huius poenam videro, possum reddere rationem, quod vixi.

XIII. Apes pauperis

Damni per iniuriam dati sit actio. Pauper et dives in agro vicini erant iunctis hortulis. habebat dives in horto flores, pauper apes. questus est dives flores suos decerpi ab apibus pauperis. denuntiavit, ut transferret. illo non transferente flores suos veneno sparsit. apes pauperis omnes 15 perierunt. reus est dives damni iniuria dati.

Ps-Hier. ad Praesid. de cereo paschali 11,2: puto te Quintiliani controversiae recordari, in qua pauper causatur dolens ob interitum apum flores ab impotentissimo divite venenatos.

1 laniant aves V : ave B (*corr.* B[2]) excipient π inhumatum P -ati S **2** -ne *om.* δ mens vana a. M **3** tuncas V **5** de : num de P : non de S **6** incendite VE unguibus M **7** duplum – dicat *om.* V **9** video β rationem reddere δ

Subscriptio deest in **B** M̅. FABI. Q[I]NTILIANI CADAVERIS PASTI. EXPLICIT. INCIPIT APES PAVPERIS **V** EXPLICIT CADAVERIS PASTI. INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) **M**

Titul. om. BS **11** Damni – actio *om.* S data BM (*corr.* M) fit Mπγ EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT de APIBVS

Credo ego, iudices, plerosque mirari, quod homo tenuis et 1
iam ante quam quod habebam perdidi, pauper, ausus sim
iudicio lacessere divitem utique vicinum eumque notae in-
potentiae, expertae crudelitatis, in tantis fortunae viribus
5 perniciosum inimicum, etiam si venena non habeat. neque
hoc ipse periculum ignoro expertus non levi documento,
quanti steterit mihi, quod semel inperata non feci. sed ne-
que illud, iudices, damnum tolerabile est pauperi, cum tam
parvis etiam divites moveantur, et mihi, quamquam prope
10 nihil iam relictum est, quod perderem, si tamen ista impune
sustinenda sint, solacium erit iram potius quam contemp-
tum pati. nec sane vitae causa iam superest, si ad ceteras
humilitatis nostrae contumelias hoc quoque accedat, ut, si
habemus aliquid, migrandum sit, si perdidimus, tacendum.
15 unum oro, ne cui minor dignitate vestra videatur causa litis
meae. ante omnia enim non debetis expectare, uti pauper
magna perdiderim. sed quantulum est, quod abstulerit mihi
dives, minus est, quod reliquit. et tamen quis indignatur
apes formula vindicari, cum venenis etiam flosculi vindicen-
20 tur? quae tamen, iudices, quamquam eversus et ab omni
spe tuendae paupertatis exclusus, aequiore animo omnia
tolerarem, si cuius mihi conscius culpae etiamsi iniustam

VENENO ASPERSIS ET SIC OCCISIS LIBER, (*in mg.*) CAVSA XII^{a}II (*minio*) M

1 ego *om.* M et iam *Gron.* : et AE : etiam *cett. Lehnert* **2** sum V **3** undique *Schulting* (*cf. 267, 11 sqq.*) note *ex* -cte M : notte S **6** ipse hoc Vβγδ **7** quanto V quod *om.* δ **8** damnum *om.* Aδ **9** moveatur (*ex* -eantur) M **15** dignate B (*sed corr.*) M (*corr.* M^{2}) **16** uti *Gron.* : nisi S : ubi *cett. Lehnert* : ut ς **17** *fort.* abstul[er]it **18** etamen B indignetur A **19** formulam B : -a hac M venis V **20** quae *Lehnert, quod dubitans recepi* : quod *codd., et retineri potest, si l. 21* omnia *cum* πβAE *omittitur; Dess.* quod tamen = *attamen interpretatus est* **21** spe : pe M (*corr.* M^{2}) omnia : *cf. adnot. ad l. 20*

poenam, meritam tamen iram tulissem. sed circumspicienti omnia nihil mihi obici potest a divite, nisi quod vicinus sum.

2 Est mihi paternus, iudices, agellus, sane angustus et pauper, non vitibus consitus, non frumentis ferax, non pascuis laetus; ieiunae modo glebae atque humilis thymi, et non (5) late pauperi casae circumiecta possessio. verum mihi vel hoc fuit gratissima, quod non fuit digna, quam dives concupisceret. in hoc ego vitae meae secreto remotus a tumultu civitatis ignobile aevum agere procul ab ambitu et omni maioris fortunae cupiditate constitui et, dum molesta lege (10) naturae transiret aetas, vitam fallere. hoc mihi parvulum terrae et humilis tugurii rusticum culmen aequitas animi regna fecerat, satisque divitiarum erat nihil amplius velle. quid prodest? sic quoque me latentem invenit invidia. nec ab initio, iudices, vicinus divitis fui; pares circa me habita- (15) vere domini, et frequentibus villis concors vicinia parvos limites coluit. quod cives pascebat, nunc divitis unius hortus. postquam proximos quosque revellendo terminos ager locupletis latius inundavit, ⟨postquam⟩ aequatae solo villae et excisa pagor⟨um⟩ sacra et cum coniugibus parvisque li- (20)

14 *Hier. quaest. Hebr. praef.: me quoque procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotum sic quoque, ut Quintilianus ait, latentem invenit invidia. Idem vita St. Malchi 6 (44): sic quoque me latentem invenit invidia*

3 agillus sine B (*corr.* B[2]) **4** frumenti EH **6** pauperis M **7** gratissime M dives : pauper V **8** ergo VA meae : mͤae B : *om.* A a†tumultu B **10** constituit *ante corr.* BM **11** vitas Bπ vitam fallere : *cf. 268, 8 sq.; Ov. epist. 1, 1, 9* spatiosam fallere noctem *et sim.* **12** tuguriis B (*corr.* B[2]) **17** cives : *cf. 277, 2* unius ME : hunus B : unus B[2] *cett.* hortus est A : ⟨est⟩ hortus *Reitz.* **18** quoque M **19** ⟨postquam⟩ : *vide adnot. ad 267, 2* et (*sed eras.*) aequato M **20** pagor⟨um⟩ *Lehnert* : pacor BVπ : paria M : patria M[2] *cett.*

beris respectantes patrium larem migraverunt veteres co-
loni et latae solitudinis indiscreta unitas facta est, [post-
quam] ad apes meas divitis fundus accessit.
Namque ego, iudices, dum fortius opus permisit aetas,
5 terram manibus subegi, et difficultatem labore perdomui, et
invito solo nonnihil tamen fecunditatis expressi. cito labitur
dies, et proclivis in pronum fertur aetas; abiere vires, census
meus, defectaque labore senectus, magna pars mortis, nihil
mihi reliquit nisi diligentiam. circumspicienti, quod conve- 3
10 niret opus invalidae senectutis curae, succurrebat sequi pe-
cora, fetuque placidi gregis paupertatem tueri, sed ex omni
parte circumiectus divitis ager vix tenuem ad gressus meos
semitam dabat. quid agimus? inquam, undique vallo divi-
tiarum clusi sumus. hinc hortuli locupletis, hinc arva, inde
15 vineta, hinc saltus; nullus terra[e] datur exitus. quaeramus
animal, quod volet. nam quid apibus invenit natura prae-
stantius? parcae, fideles, laboriosae. o animal simile paupe-
ribus! et sane dabat occasionem mihi oportunitas hortuli
mei; est namque positus ad ortus solis hiberni, apricus om-
20 nibus ventis. modicus fusus ex proximo fonte rivus trepi-

2 postquam *hoc loco del. et 266, 19 post* inundavit *inseruit Reitz.* **4** fortior *Schulting* **5** ≡ficultatem B (*suppl.* B^2) **8** defectaque ς (*cf. 271, 6 sq.*) : -oque *codd. Lehnert* **11** fetusque M paupertate *ex* -em B **12** vix : iuxta BMπ egressus E *et coni. Gron.* (*cf. l. 15*) **14** clausi V AE : inclusi π **15** hic B (*corr.* B^2) π terra[e] *Gron.* : -ae *codd. Lehnert* **16** nam quid : quidnam O **17** o : *om.* BD : cum E **19** hortus BπSD $\overset{a}{e}$tpricus B : et a. VM **20** *post* ventis *dubitans distinxi* (*cf. ThLL 2, 318, 65 sqq.*) : *vulg. post* medius (*quam vocem in* modicus *mutavi*) *distinguunt, quod et malam clausulam nec sensum idoneum efficit, cum* o.v. medius *nil aliud nisi* o.v. patens *significare possit, ut ThLL* (*8, 596, 17*) *interpretatur; at e contrario tranquillitatem et teporem apes amant* (*Verg. Ge. 4, 8 sq.: Colum. 9, 4, 1; Varr. r.r.*

dantibus inter radiantes calculos aquis utrimque ripa virente praeterfluit. satis consiti flores et viridis quamvis paucarum arborum coma nascentibus populis prima sedes, unde ego frequenter consertum novae iuventutis agmen ramo gravescente suscepi. nec me tanta capiebat voluptas, 5 quod fluentia ceris mella conderem, quod ad sustinendas paupertatis impensas deferrem in urbem quod divites emerent, quam quod adversus omnia lassae taedia aetatis habebam senex, quod agerem: iuvabat aut lenta vimina vernis fetibus texere vel, ne aestivus ardor aut hiberna vis gravi- 10 dam penetraret alvum, hiantis rimas tenaci linire fimo, aut fessis apibus ultro praebere mella aut fugiens examen aere terrere aut bella sedare pulveris iactu, tum, ne quid periculi saltem singulis esset, avidas longe fugare volucres et arcere parva ⟨a⟩ditu animalia, reclusas interim scrutari apium do- 15 mos, ne per vacuas alvos foeda pestis insidiosas texeret plagas.

4 Dederam laboribus meis iustam senex missionem; habebam, quae pro me opus facerent. quo non penetras, livor

3,16,12 quem locum declamator in mente habuisse videtur) modicus *scripsi*: medius *codd. quod adiectivum cum verbo* praeterfluit *non quadrat*: viduus *vel* vacuus *Burm.* (*post hanc vocem distinguens*) ex : et Bπ : e VM : *om.* A δ proximus B H

1 virente ripa M (*transp.* M²) *cf. cum hac rivuli descriptione Varr. r.r. 3,16,27* **2** satis (*cf. 283,5*) – flores : *Varr. r.r. 3,16,12* si pabulum naturale non est, ea oportet dominum s e r e r e, quae maximum sequuntur apes **4** ergo B **7** deḟferrem V : diff- δ **8** lassae et t. M **10** vel ne π (*cf. quae scripsi 1974,106*) : vel BV : ne *cett.* aut : ad B gravidam (*fere = plenam*) : grandinis J **11** hiantis α : -es π *cett.* linere Mβψ **15** ⟨a⟩ditu *Reitz.* (*cf. 269,22*) : dictu *codd.* **16** vacua saluos *in* -ua aluos *corr.* M : vacuas *obscurum* : *an* cavas? insidisas B

improbe, quidve scabrae malignitati clausum est? invidit
pauperi dives! cum evocasset me subito trepidum totoque
fortunae suae strepitu circumstetisset, 'quid? tu,' inquit,
'non potes imperare apibus tuis intra privatum volent, ne
5 hortorum meorum floribus insidant, ne in meo rorem le-
gant? remove, transfer!' inpotentissime tyranne, quo? num-
quid tam latum possideo agellum, ut illum apes transvolare
non possint? neque tamen tantum inerat pectori meo robur,
ut non perturbarer denuntiatione notae inpotentiae. volui
10 relinquere avitos lares et conscios natalium parietes et ip-
sam nutriculam casam iamque pauperem focum et fumosa
tecta et consitas meis manibus arbusculas destinatus exul
† decreveram †. volui, iudices, decedere, volui, sed nullum
potui invenire agellum, in quo non mihi vicinus dives esset.
15 Nec tamen licuit diu quaerere. forte serenus pura luce
fulserat dies, et hilaris matutini solis tepor ad cotidiana
opera laetius solito agmen effuderat. quin ipse spectator
operis (praecipua namque haec mihi voluptas erat) proces-
seram sperans fore, ut viderem, quemadmodum aliae libra-
20 tae pinnis onera conferrent, aliae deposita sarcina in novas
prorumperent praedas, et, quamquam angusto festinaretur
aditu, turba tamen exeuntium non obstaret intrantibus,
aliae militaribus castris pellerent vulgus ignavum, aliae
longum permensae iter fatigatae anhelitum traherent, haec
25 ad aestivum solem porrectas panderet pinnas. miserum me,

3 qui M **4** ut intra V volet B (*corr.* B^2) **5** insidiant V *et ante corr.* B (*in* -eant *corr.* B) M (*in* -ant *corr.* M) : -eant E **7** tam : iam B H (*et fort.* O) : vel iam tam A angelum B : -gulum B^2M **8** neque ẹṇịṃ tamen V **11** causam B H (*corr.* B^2 H^2) **13** decreveram αγδ : omittere decreveram β *Lehnert* : deserue-ram (= *deseruissem*) *Schulting* : *fort.* defleveram *vel* ⟨vendere⟩ decreveram **18** processerant BM (*corr.* M *vel* M^2) **19** quem-admodum *e.q.s.* : *vide adnot. ad 270,2* **20** pinnis B : pe- B^2 *cett.* **23** pellere BV : -et E **25** pinnas Bπ : pe- B^2 *cett.*

5 ignoscite modo gemitibus meis: non flosculos perdidi, nec caduca folia proximo lapsura vento; [apisci K cum volarent] suffugium tenuitatis meae, solacium senectutis amisi. numquam me alias pauperem putavi. triste me excepit silentium et inanis alvei inchoata tantum opera et rudes cerae. vos, 5 iudices, aestimate, quatenus recipiatis hunc adfectum meum: libenter bibissem, si invenissem, venenum.

Hoc mihi damnum non brumae glacialis penetrabilis ⟨intulit⟩ rigor; non suppressi longa siti flores induxerunt ieiunam miseris famem, non aviditas iniusta domini nihil mellis 10 reservavit; non aliquis fessas morbus invasit, non damnatis sedibus suis avias fuga petiere silvas. apes pauper miser in opere perdidi. paravit homo nefarius ante omnia tantum veneni, quod posset et divitis hortis satis esse, et linivit flores maleficis sucis et in venenum mella convertit. sparsit 15 omnibus floribus mortem, et quanto plura interim corrupit quam quae apes abstulissent! illae studio cotidiani operis excitatae, ut primum aurora lucem vocavit, in adsueta miserae pascua volant, ut, ante quam noctis umorem radii solis ebiberent, matutinos legerent rores et caelestis aquas ad 20
6 horreum ferre possent, nec sibi sed operi biberent. hic triste

2 proxima BV apisci (aspexi V) K cum volarent BV : apes (*lac.*) cum volarent H : apes cum volarent (-luerent D) *cett.* (*et Lehnert*) *praeter* π : apes dum circumvolarent, *quod 269, 19 post* quemadmodum *inseruit Reitz.*, dum *deleto. et sane credo lectionem codd.* BV *ex verbis* apes $\overset{K}{c}$ircumvolarent *in mg. archetypi scriptis ortam* **3** effugium B A E δ **4** tristi M (*corr.* M^2) excepit V A E δ : excepit expectat B : e. expectatque *cett. Lehnert* **8** mihi ⟨dedit⟩ *Sh. Bailey*^{2} *207* pruinae AD ⟨intulit⟩ *suppl. Reitz.* **9** indixerunt V *Gron.* **11** reservantis M β D aliquis *Watt* : aequalis (inaequalis A) *codd.* : letalis *Schulting, Winterbottom* **12** in opere *om.* V **14** et (*prius*) *om.* V A **15** flores – omnibus *om.* B (*suppl.* B^2) **16** corrumpit BVS *Lehnert* **17** illa B **20** ibiberent (inb- π) matinos B flores V et *om.* β caelestes π P γ δ **21** possint B (*corr.* B^2) V E δ

spectaculum et tantum non ipsi, qui fecerat, miserandum: illa ad primum feralis suci haustum insolito consternata gustu fugit, sed fugisse nihil prodest. illa longiores expetitura pastus in altum tollitur vitamque in aura relinquit. haec
5 primo statim flosculo inmoritur. illa rigescentibus morte pedibus exanimis, sicut haeserat, pendet. alia defecta nisu volandi adhuc per terram languide repit. si quas tamen usque ad sedem suam distulit mors lentior, sicut aegrae solent sub ipsis pendere portis, in globum nexas et mutuo amplexas
10 mors sola divisit. quis figurare possit, quis dicere, quam multas mali formas, quam varia leti genera fecerint tot mortes! semel ut ipse tristem finiam expositionem, dicendum est: omnes perdidi. celebre illud alvearium et domino suo notius ad nihilum recidit.

15 Audete nunc lacessere divitem, quibus vitae causa superest, exerite libertatem fortibus verbis, si quid offenderit; et quod difficillimum fuit iam expertus est: venenum. quod si mihi fortuna vel ingenii vires vel suas dedisset, crimen istud non privatam taxationem formulae merebatur. venenum le-
20 ges habere, emere, nosse denique vetant, inevitabilem pestem occulta fraude grassantem. male haeret ibi innocentia, ubi in potestate est secretum scelus. [velut] venenum, et

2 succi *codd.* (*corr.* B²) *et sic hic illic singuli libri* **3** nil *propter rhythmum suspicatur Winterbottom* **4** reliquit ADδ **6** exananis B defacta B (*corr.* B²) **7** usque : unusque B : -s- *in ras.* M **8** aegri BVπ **9** amplexus M (*sed corr.*) A **12** *post* semel *comma posuer. edd. perperam* tristem finiam : tristes num B : finiam *om.* M (*suppl.* M²) A **15** causam M **16** exerite (-it E) *codd.* (*errat Lehnert*) ⟨habet⟩ et *Dess. Lehnert* (*locum tractavi 1974, 106 sq.*) et : id A *et coni. Schulting, sed* et (= *etiam*) *probum* **19** privata BV taxationem ς : actionem ME : exact- A : extat- *cett.* : aestimationem *Reitz. cl. 275, 21, sed cf. ib. 19* **20** tem (pes *suprascr.*) B **21** ibi : tibi V **22** velut *del. Gron.* et quidem : equidem B²

quidem praesentaneum, inventum, compositum, datum est. quantulum interest, quis biberit! homo dedit; et homini dari potest. non adeo desunt odiorum causae, ut iam rara simultas sit, et, ut videatur aliquis nihil magis quam [m]alios odisse, libebit aliquando longius manum porrigere et indul- 5 gere animis. credite mihi, iudices: difficilius est venenum invenire quam inimicum.

7 Sed me conscia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo continet querelas. nam damnum, id est, iudices, gravissimum pauper vulnus accepi. quod mihi diutius de- 10 flendum apud vos quam probandum est, nam coarguendi quidem criminibus quis labor est adversus confitentem? habent divites hoc quoque contra nos contumeliosum, quod non tanti videmur, ut negent. porro qui confessum defendit, non absolutionem sceleris petit, sed licentiam. longius ista, 15 quam timui, quaestio pertinet; non de praeterito tantum litigamus; hoc agitur, ut, etiam si quid forte reparavero, iterum diviti liceat occidere.

In duas enim, quantum animadvertere potui, quaestiones dividit causam: an damnum sit, et an iniuria datum. negat 20 esse damnum, quod animal liberum et volucre et vagum et extra imperia positum perdiderim. negat iniuria datum,

2 dederit BMπ **4** [m]alios *scripsi 1976, 134 sq.* : malos (-lo M) *codd., sed ipse potius malus est, qui et oderit homines neque a venenis abhorreat* **5** libebis β porrigere et : -eret O : et *om.* A HJ **6** est *om.* Bπ **8** mediotrinitatis B (*corr.* B²) me has Vπ **9** querellas B : -elas B² id est : idem Mπ P ψ **10** gravissimus BM (*corr.* M²) pauper⟨i⟩ *Schulting* **11** coarguendi M : -dis A : -dum *cett. Lehnert mira sane verborum constructione. locutio* criminibus coarguere *invenitur Cic. Verr. 5, 104* **16** pertinet *Gron.* : -venit *codd. Lehnert* (*cf. adnot. ad 216, 1*) de *om.* V **17** reparavero ς : prae- *codd.* **19** anima vertere B (*corr.* B²) **20** sit *om.* V et an : an et P : et *om.* S : et *s. l.* A **22** perdiderim *Sh. Bailey² 207 sq.* (*cf. e.g. 276, 1 et 2*) : -diderit *codd.*

quod in privato suo, quod eas, quae sibi nocerent, extinxerit, postremo, quod sparso tantum per flores veneno ipsae apes ultro ad mortem venerint. ut nihil esset, quod his possem respondere, aequum erat inter vicinos sic agi? sed ex-
5 cutiam singula, nec prius meis argumentis nitar, quam diversa reppulero, quoniam quidem quaeritur, an damnum sit perdere, quod lucrum est habere.

Liberum est animal, puta; non dico fetus meis manibus 8 exceptos et in tutam conditos sedem et, reservatis ad sup-
10 plementa generis favis, examen vernaculum, quoniam quidem tyrannorum iura defendis, natos in privato meo. puta me vel inanis arboris trunco vel cavis inventos petris domum favos retulisse; multa nihilominus, quae libera fuerant, transeunt in ius occupantium sicut venatio et aucupa-
15 tio. nam, ut cetera animalia hominum causa finxerit providentia, quod omnibus nascitur, industriae praemium est. quid autem non liberum natura genuit? taceo de servis, quos bellorum iniquitas in praedam victoribus dedit, isdem legibus, eadem forma, eadem necessitate natos; ex eodem
20 caelo spiritum trahunt, nec natura illis sed fortuna dominum dedit. cur infrenatis equis victor insidet, cur iniusto cotidie iugo boum colla deterimus, cur in usum vestium saepe pecori lanae detrahuntur? taceo de sanguine et epulis per mortem paratis. si omnia, quae libera generantur, na-

4 aecu B (quum *suppl.* B²) agi sed : egisse V : egisse sed π **8** puta *mire collocatum; an excidit aliquid velut* puta ⟨sine domino⟩? **9** sed in BV : sed et in δ **11** defendes α **12** inanis: *cf. Ov. fast. 3, 743* cavis *ex* casuis B **13** nihil hominus B **15** finxerint M (*sed corr.*) D **16** hominibus V **17** autem : ante β **19** *post* natos *habent codd.* cur – insidet (*l. 21*); *transp.* B² **20** illis AE *Gron.* : vilis *cett. Lehnert* **21** aequis B (*corr.* B²) victor *def. Becker p. 46* : vector *Gron.* : rector *Burm.* insidit VM : -is β **22** bouum B (u *del.* B²) π vestiunt BM (*corr.* M *vel* M²) **23** taceco M

turae reddemus, desinitis divites esse. si vero haec condicio est, ut quicquid ex his animalibus in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid iure possidetur, iniuria aufertur, ut volucres † mutae et alia, quae per rusticas villas quaeque ditibus cellis saginantur, in quibus tamen 5 domini ⟨non⟩ ambigua possessio est, et vaccae et armenta et omne pecudum genus.

9 'Sed illa inpositus cohibet magister.' peiusne domino in his ius est, quibus custode non opus est? nam si hoc dici[ti]s, nihil esse nostrum, quod perire possit, ex nullius animalis 10 damno haec edi formula potest. nam et errare pecudes solent et fugere mancipia. si hoc in ceteris non obstat, ⟨apes⟩ vagari tu nolles, in opus exire et ad cotidianum censum laboris assidui non detractare militiam? at non ipsae domum sua sponte revolant finemque laboris sui sole metiun- 15 tur, et omnis intra solitas domos turba conditur, noctemque modesto silentio trahunt? age porro, ut non sit earum certa possessio, dum volant, nempe cum remearunt, cum cludi,

1 redemus B : reddimus B² : demus βγδ **4** ut : aut α (*corr.* B²) mutae : mites ς (*cf. 284, 11* ferae volucres) : mu⟨l⟩tae *Helm 1911* : et alia muta *Reitz.* : *volucres mutae = pavones fort. credat aliquis interpretandum cl. Ov. medic. 34, sed ibi quoque* muta *dubium videtur; fort.* multa[e] et alia alia B² : -iae *cett.* **6** domini ⟨non⟩ *Schulting et Sh. Bailey² 208,* tamen = *quamquam aves sunt, interpretatus* non est E **9** est (*prius*) : es B (*corr.* B²) custodi B (*sed corr.*) V : -dia M dici[ti]s *scripsi* : dicitis *codd.* **11** hac (defendi) dedi B **12** ⟨apes⟩ *hoc loco supplevi* : *post* nolles AE *Lehnert* **13** vagåri B : vagare V pensum *Gron. sed cf.* militiam *et 282, 18* statione **14** detrectare MSD ad B (*corr.* B²) : an ς nonne B² *Lehnert* : num M² **15** suam βO sponenta (te) erevolant B **16** solitas intra M (*transp.* M²) conditor B (*corr.* B²) δ **18** remearunt : remediarum (are) B : remeant arto M cum cludi *scripsi* (*possis et* cum ⟨in⟩cludi *legere*) : concludi *codd.*

transferri, donari, venire possunt, in potestate sunt. quomodo autem potest sine damno meo perire, quod cotidie meum est?

'At extra imperia positum est.' mirum hercules, si negato
5 commercio sermonis humani sunt in ceterorum animalium forma. tamen quam dominus dedit, incolunt sedem, lascivientem luxuria fugam tinnitu conpescimus. etiam, si diversis regibus coorta seditio ad bellum inflammavit iras, exiguo pulvere vel unius poena ducis residit omnis tumor. illa vero
10 admiranda sedulitas, quod operi totus insumitur dies, in dominorum reditus ablata supplentur. age, si obsequi possent, quid amplius imperares?

Intellego his vanis ultra necessitatem esse responsum. si non sunt apes meae, ne id quidem, quod his efficitur, meum
15 est; atqui nulla umquam inveniri potuit inpudentia, quae fructus mellis in dubium vocaret. hoc ergo fieri forte potest, ut quod nascitur, meum sit, quod generat, alienum? age, si 10 mihi alvei furto abessent, utrum nulla daretur actio? an viminis modo vilisque texti pretium formula taxassem, et
20 proinde agerem, quasi inanes perdidissem? nisi fallor, esset aestimatio et apum. an tandem quas subripere non liceret, liceat occidere? non est damnum, quod exutus sum, quod

2 *sq.* meum est cotidie V **4** hercule βψ se B **5** consortio A **6** lauscivientem B (*corr.* B²) **7** luxuria V : -iae AE : -iam *cett.* : ⟨in⟩ luxuriam *Dess. Lehnert* **8** choarta B : cohorta V : choorta M **9** residit *Lundström per litteras* : -sedit *codd.* : -sidet *Lucas* timor M (*corr.* M²) SAE **11** redditus MSD possunt B (*corr.* B²) **14** his : iis O : non H **16** forte potest M : fortes, *omisso* potest BVδ : forte *omisso*, potest βγ : forte putas π **19** texit BVπ : tex≡ (ti *supra*) M : texi S : -iit δ formulata saxem B : formulatas axem V et – perdidissem *om.* V **21** et *s. l.* P : *om* πS apum an : apuma in BV : apium ut π subrrpere (*sic*) V **22** laceat B

reditus perdidi, quod annuos fructus, praesidia paupertatis amisi? non est damnum id perdidisse, quod, ut proximo utar argumento, si habere voluero, emendum est? quid ergo tibi opus est maleficis sucis, cum liceret palam trucidare et plenas vel cremare igni vel aquis inmergere alvos? 5
an est aliquod animal, quod non liceat nisi venenis occidere?

'Ut damnum sit,' inquit, 'iure tamen feci in privato meo.' per fidem vestram, iudices, succurrite exemplo; non sufficit his partibus unus rusticus pauper, obviam publice eundum 10
est et obiciendae adversus nascentem licentiam consensu manus. credite mihi, maior lite quaestio est. hoc vobis hodie iudicandum est, ubi scelus facere non liceat. nam cur non hoc idem de homicidio respondeat, cur non de latrocinio? non enim iure ista sed modo differunt. aperitur ingens fu- 15
rori via, et obluctantia diu legum velut claustris scelera libera porta prorumpunt. si in privatum iura non veniant, et in manifestissima quoque noxa non de facto quaeritur, sed de loco, non aequa portione cum sceleribus terras divisi-
11 mus; ubi enim non iam divitum privatum est? parum est 20
proximos ⟨solo⟩ aequare terminos et possessiones suas velut quasdam gentes fluminibus montibusque distinguere. iam etiam devios saltus et silvas vasta solitudine horridas

1 redditus VMβγ **3** utar : ut Bδ argumentis V **5** alveos B²Mβψ **8** in *om.* B (*suppl.* B²) D **9** iudices vestram δ *post* exemplo *distinxi 1974, 108* **11** concensu B **13** dicandum B (*corr.* B²) **14** respondeat cur : respondeatur M **15** furori *Reitz.* : funeri *codd.* **16** viae B **17** *post* prorumpunt *plene dist. Reitz.* veniunt *Reitz.* (*cf.* quaeritur) **18** noxia α **19** sceleribus π *Reitz.* (*'haben wir, und zwar ungleich, mit dem Landbesitz zugleich die Verbrechen [das Recht auf Verbrechen] unter uns verteilt'*) : -eris BV : -eratis *cett. Lehnert* **20** parum est *om.* V **21** ⟨solo⟩ *suppl. Burm.* possiones *ante corr.* B

occupant, tot⟨ae⟩ aquae intra paucorum umbram latent, e
finibus suis populus excluditur, nec ullus procedentis finis
est, nisi cum et in alterum divitem inciderit. adhuc tamen
spolia transeuntium et abacti pecorum greges sub hoc titulo
5 defendebantur; iam privati veneni transcriptio est? iterum
ac saepius, iudices, admoneo, considerate, dis⟨pi⟩cite: aut
nihil usquam contra ius licet aut in privato omnia.

'Etenim adversus inferentem damnum iusta ultio fuit.'
dicam nunc, quam iniqua sit invicem iniuriae conpensatio
10 quamque non solum legi adversa sed paci? barbarorum mos
est populorum, quos procul omni iuris humani societate
summotos proxime beluis natura efferavit. nos ideo magi-
stratus legesque a maioribus nostris accepimus, ne sui quis-
que doloris iudex sit, et adsiduae scelerum causae [se] re-
15 bellant, si ultio crimen imitabitur. damnum accepisti? erat
lex, forum, iudex, nisi si vos iure vindicari pudet. at meher-
cule, si ad arma mittimur, et instituitur perniciosa nocendi
contentio, et in vicem legis ira succedit, premetur quidem
obnoxia infirmitas, et paucorum dominio subiecta plebes

1 tot⟨ae⟩ aquae *scripsi, cf. Sen. ep. 89, 20, quem locum declamator imitatur* : tota qui B : totaque V : totas atqui ME : totas quia π : tot aquae *cett.*   later. (*sic*) B : latenf V : -erẽt M   ep B : et D   **2** excluditcur nec nullus B   **3** et *om.* VS   **5** *post* est *signum interrog. posui*   **6** iudicis P : *om.* S   amoneo V   dis⟨pi⟩cite *scripsi 1974, 108* : dicite M : -scite *cett. Lehnert*   **8** at enim ς   **9** iniquam *ante corr.* B   **10** pati BMπS   barbarum B *Lehnert*   **11** omni π : -is *cett. Lehnert*   societatem BV   **12** summotus B   proximos M : -ma βγ   magistratos B (*sed corr.*) V   **14** vindex AE *fort. recte* (*cf. l. 16* vindicari)   [se] rebellant *scripsi, cf. Plin. nat. 21, 144; 25, 174* : se refellant *codd.*   **15** ultio : vicio BH : vitio VO : vitia A   mutabitur MH   *post* accepisti *signum interrog. posui*   **16** vindicare B (*sed corr.*) V   mehercules V (*sed corr.*) Aδ   **17** si : iam βγδ   instituit M   **19** dominiorum BM : dominorum B[2]V   plebs V

triste servitium perferet; est tamen et pauperibus interim dolor, et, ut facilius nobis noceri potest, ita vobis latius. postremo, placeas licet tibi opum tuarum fiducia, dives; si mihi vivere non expedit, pares sumus.

12 Quid ergo? si quid tibi damni attulissent apes meae, non mihi auferretur [r]actio, sed forsan aliqua daretur et tibi. nunc vero quid quereris? credo, depopulatos agros eversosque reditus; non enim debet leve esse damnum, quod dives ferre non possit. 'decerpebant,' inquit, 'flores meos.' ecquid intellegitis, iudices, quanto dolore dignum sit quod ego perdidi, si etiam hoc damnum est? 'flores aufere⟨bant⟩.' ita plane. alioquin tu illos in vetustatem reservabas, et durarent adhuc, nisi ad hortum tuum apes venissent. cuius rei inveniri potest brevior aetas? namque dum inmaturos exterior alligat cortex, nondum dixeris florem. paulatim deinde vividiore suco tumescit uterus et albentis accipit rimas, necdum tamen flos est. at cum se ruptis iam tunicis in patulum capita fuderunt et velut fissa in orbem, iam quae tenera

1 perfert VSA : -ferret MEδ (*corr.* H[(2)]O[2]) et : nec BVπAEδ **2** et *om.* M nobis *om.* V **3** opuum B **4** vivere ς (*cf. 265, 12; 271, 15*) : -dere *codd. Lehnert; dicit se desperationis audacia potentiam divitis aequaturum* **6** afferretur M [r]actio *scripsi 1974, 108 sq.* : ratio (narratio π) *codd.* **7** vero : venero V quid *om.* M (*suppl.* M[2]) versosque BV **8** redditus MSAD **9** ecquid ς : et q. (quidem π) *codd.* **10** iudices *om.* β **11** *post* est *distinxi* aufere⟨bant⟩ *scripsi* : auffere BV : auferre MπD : -rri *cett. Lehnert, haec verba cum prioribus coniungens; sed et* ita plane *et* alioquin *indicant haec divitis esse verba* (*cf. 281, 12 et, de v. auferendi, 279, 3*) : auferri? ⟨flores amisi⟩ *Reitz.* **15** flores A **16** huco V albentes πAE **17** at cum : tum V **18** *locus dubius* : velut – *279, 1* et (*alt.*) *om.* Aδ (*suppl.* H[2]) fixa MπS *fort. post* orbem *excidit aliquid* iam quae *Dess.* : iamque (que *om.* πS) *codd. Lehnert; intellege* : *quae* (= *id quod, nempe ad vocem* maturitas *accommodatum*) *maturitas*

eorum videtur maturitas et ingenitus occasus est, et iam sine ventis quoque soluta natura labitur gratia, nec quicquam est flos nisi novus. quare si dicerem: abstulere peritura, et, quae protinus humi iacuissent, in usus hominum
5 conversa, inauditus tamen livor videretur etiam apibus invidere. nunc vero disserendum mihi est, quam momentosa sit huius animalis rapina? nescimus, qua pernicitate plerumque vix contactis floribus revolet discurratque per singulos velox experimento, quam etiam, ubi inmorantur, libratis
10 pendeanṭ alis? quis umquam quod ferentem apem viderat, ubi deesset, invenit? quantulum vero est, quod ex his manu 13 consitis floribus legant! prata silvaeque vel maturae fructibus vites et fraglantes thymo colles, quantum coniectura suspicari potest, pabulum ministrant. non omnibus floribus
15 carpunt utilia operi suo, sed in omnibus quaerunt. praesens quidem illa protinus redditur merces, quod omnibus, quibus insedere, odorem mellis inspirant et brevi contactu vim sui relinquunt. hoc tu damnum intellegis? hoc veneno vindicas, quod mehercule inhumane etiam fumo prohibuisses?

esse videtur, etiam occasus est tenera eorum *scripsi 1974, 110* : earum ME : terrarum *cett. Lehnert* : *del. Dess.* : eorum ς : apertorum *Sh. Bailey*[2] *208*

1 maturis B : -rus π ingenitus *Dess. qui et* innatus *coni.* : ignotus *codd.* : admotus *Gron.* : vicinus *dubitans Sh. Bailey* **2** quisquam β **3** novos B **6** est mihi M mementosa B : momentosa (*hap. leg.*) *potius de parvo pondere rapinae dictum quam de brevitate vel velocitate sec. ThLL 8, 1391, 53; verba sequentia intuenti in mentem veniat* quam[mo] ventosa *i. levis, pernix, ventis similis* **9** quam : quod β inmorabantur (-ratur π) αγδ **10** pendeant : ant B (*cetera suppl.* B^2) : -eat π *et* (*ex* -eant) M quod : qui β videat βA : viderat ubi viderat V **11** his *om.* β **12** vel : mel BVπ **13** fragentes B : frang- B^2 : fragrantes M : flagr- SA : fraglantibus δ **14** de omnibus A : ex o. ς

An non te se⟨du⟩lus vicinus colui, non frugum mearum primitias omni vere misi, non, si quis ceris novis candidior incidit favus, tuis reservatus est mensis, cum parvis mediocritate munusculis illa semper adiceretur commendatio: 'hoc tibi mittunt apes meae'? puto, relata est mihi gratia! 5

'Admonui,' inquit, 'et, ut transferres, denuntiavi.' idcirco contumacem merito punisti? non enim video, quid aliud patricinio tuo conferat haec denuntiatio supervacua; si non licuit tibi facere quod queror, iniusta; si licuit, iusta; aut sine ista, aut ne cum ista quidem valeat. pudoris vero quod 10 velamentum est male audire culpa, defendi superbia! an tandem tuas pecudes quamvis diffusa stabula non capient, tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arva sulcabis, et ad excolendos agros procedet ignota etiam vilicis familia, tuis horreis populi annona pendebit, nec tamen invidebi- 15 mus, nec quisquam tam⟨en⟩ grave putabit sibi istud fortunae tuae pondus? nos si paucas apes intra angustias paupe-

1 se⟨du⟩lus *scripsi* : solus *codd. sed dives plures vicinos habuerit necesse est, neque interpretari possumus 'solus e vicinis tuis' nam huc non pertinent ceteri vicini* : solum *Sh. Bailey*^{2} *208, sed utrum divitem* s o l u m *coleret necne, nihil ad rem. nec legere audemus* solus (*pro voc. positum*) vicine (*cf. 267, 11–13*) **4** munusculus B (*corr.* B^2) **6** admovi V igitur inquit M **7** *post* punisti *signum interrog. posui* video quid : ideo qui BV *ll. 7–10 tractavi 1974, 110 sq. sed non nego Winterbottom fortasse de hoc loco melius iudicare, qui sic legit* : denuntiatio [supervacua] : si non – iniusta, si licuit, ⟨supervacua⟩ [iusta]. **9** iusta : causa *Sh. Bailey*^{2} *209, praecedentia verba eodem modo quo Lehnert constituens* aut : ubi A : ũ E : ut δ **11** culpa BV : -am *cett. Lehnert* an tandem ς (*cf. 275, 21*) : aut in tandem BV : aut vitandum M : aut tandem *cett. Lehnert* **12** defusa V **13** sue cabis O : succabis H : sicc- A J **14** procedat α vilicis *om.* B (*suppl.* B^2) **15** tantum M **16** tam⟨en⟩ *Obrecht* : tam *codd.* sibi *om.* V **17** paucas ṭạḷẹṣ M pauperi B (*corr.* B^2)

ris horti conposuimus, quae tamen vobis mella faciunt, id prorsus indigne ferendum est, et, quod numquam fando cognitum est, vicinus diviti pauper molestus est? adeo 14 parum est plurimum possidere, ut, cum servis quoque ve-
5 stris habere peculium liceat, invidiosum nobis putetis quicquid egestatis nomen excesserit? tam honestis in hac, ut putamus, aequissima libertate legibus vivimus, ut nobis habere medellam non liceat, vobis habere liceat venena?

Postremo quidem divitis patrocinio non putavi, iudices,
10 respondendum, nisi rideri vestram maiestatem contumeliosa defensione non ferrem. 'ultro enim,' inquit, 'ad mortem venerunt apes tuae.' ita plane; alioquin tu venenum floribus dederas. impudentiaene, iudices, eius adsignem, si hoc nihi⟨l⟩ apud vos obtinuerit, an stultitiae, si speravit? si
15 venenum homini dedisset, diceret ipsum labiis admovisse pocula; si percussorem posuisset in saltu, ipsum in insidias ultro venisse clamaret; si telum obiectasset in tenebris, inla-

1 nobis δ **2** indigne ς : -num *codd. Lehnert* : -num ⟨nec⟩ *Schulting* **4** quoque *post* habere *habet* δ **5** habene V **6** tam honestis *scripsi 1974, 111* : tantone his *codd. Lehnert* : tam bonis *Gron.* : tutone *Obrecht* : tam iniquis *Burm.* : tam novis *Sh. Bailey*[2] *209* **7** legibus *om.* V **8** medellam BM : -elam *cett* : mella ς *sed cf. 286, 14 sq.* vobis – liceat : *om.* B : contra π **10** contumeliosam BMπ defensionem Mπ **11** *ne sic distinguamus* : 'ultro' enim inquit *e. q. s., obstat 277, 8* **13** impudentiane B : impudentie V eius iudices βE **14** nihi⟨l⟩ *scripsi* (*intellege* : si hoc (*abl.*) nihil (*acc.*) a. v. o. *sc. dives*) : mihi *codd.; 1974, 111 sq. aliter de hoc loco iudicans i. a.* obtenderit *conieci, quo recepto* [si speravit] *Sh. Bailey*[2] *209* obtinu[er]it *Winterbottom fort. recte* speravit (*sc. fore ut obtineret*) : superaverit M : speraverit A : spavit β **16** potuisset BMAC (*corr.* C) D : posuit sed V **17** venisse ultro Aδ obiectasset ς : ab- *codd.* non inlatum AE *et fort. vel hoc vel Lundströmii* (*per litteras*) ⟨sine⟩ sua (*282, 1*) *recipiendum*

tum sua culpa contenderet. ego, iudices, quid dico? duo esse sola, quae omni in crimine spectanda sint, animum et eventum. quis animus divitis fuit, cum venenum sparsit? ut apes perirent. quis eventus? perierunt. in summa, iudices, quis dubitat, quin damnum ei sit imputandum, sine quo non 5 accidisset?

15 Intellego neque prudentiam vestram desiderare plura de causa neque vestram fidem ac religionem egere exhortatione vere iudicandi. quid moror igitur? tenet me dolor et adsuetae voluptatis desiderium. sunt quaedam in hac causa, 10 quae sarcire poena non possit. maior forsitan materia videatur adfectus, si pauperes amare nisi parva non possumus, et necessario nobis pretiosa, quae sola sunt. animum meum extinctae unius horae momento tot animae movent ... quod perierint de me bene meritae. quin ipsum leti ge- 15 nus addit indignationem: veneno perierunt! quis hoc ulla satis persequi possit invidia? apes veneno! haec illis gratia refertur, quod fructibus nostris invigilant, quod cotidiana statione laboris adsidui ne damno quidem summoventur? nam ut cetera animalia videtur mihi natura usibus nostris 20 genuisse, haec etiam deliciis, cum eo quod in illis, quae vel

1 ego sum iudices qui M **2** sola esse A δ expectanda BMπ **3** diviti[s] *Francius* **5** dubitet C sit ei S δ inferendum imputandum V **6** accendisset B : accessisset Mπ **7** intellego si neque BV *post* prudentiam *habet* B fidem ac religionem desideraret (-ret *etiam* V) *e. q. s.* (*errat Lehnert*) **8** neque : neque de BV fide (*ex* -em) ac religione (*ex* -em) B **10** adsuetudo voluptatis Bπ **12** *post* adfectus *repetit* non possit M parva *Burm.* (*defendi 1974, 112*) : paria *codd. Lehnert* **14** horae *om.* V *post* movent *lacunam statui* **15** quot SA perierunt SDE qui in B (*corr.* B[2]) **17** prosequi Vπ β γ δ **18** quod a cot. A **20** ut *scripsi 1974, 112 sq.* : et *codd.*

scindendo solo vel maturando itineri comparamus, multus
ante reditus insumitur labor, et, cum perdomanda, cum
alenda sint, nihil tamen possunt sine homine, et tantum
coacta prosunt. apes ⟨opus⟩ faciunt iniussae, ac sine ullo
5 rationis humanae ministerio totus fructus ultro venit. adice
quod cetera aut satis incurrunt aut vitibus nocent, prima-
que, ut fama est, hostiae causa pecudi fuit laesa fruges.
harum ita innoxius per prata silvasque discurrit labor, ut
tantum factum opus appareat.

10 Qua satis digna prosequar laude? dicam animal quodam- 16
modo parvum hominis exemplar? hoc humana excogitare
non potuit sollertia. etiam ratio nostra, quae sub terris lu-
crum invenit, quae maria inquisitione sua sideribus inmis-
cuit, hoc tamen efficere, consequi, imitari non potuit.
15 venena potius invenimus. iam primum futurae laudabilis
vitae digna principia: non illas libido progenerat, domitrix-
que omnium animalium Venus, utque homines in excusa-
tionem sui fabulis tradiderunt, etiam deorum potens, has
regnis suis excepit. abest inimica virtutium voluptas castis
20 sine labe corporibus: solae omnium non edunt fetus sed
faciunt. ipsae paulatim, sicut stipatae sunt per mella, vives-
cunt, et, ut oportet, animal laboriosum ex opere nascitur.
inde ut adolevit iuventus, et ad similes labores aetas robo-
rata convaluit, relinquitur liber parentibus locus, et, ne co-
25 acta in angustum multitudo nova turba laboret, quasi habita

1 naturado B (*corr.* B^{2}) uultus B **2** redditus Mβ C (*sed corr.* C) D **3** sine homine possunt δ **4** prosunt : possunt B ⟨opus⟩ *suppl. Winterbottom, cf. e.g. 268, 18 sq.* ac H^{2} *Lucas* : faciunt Mπ AE : favos C^{2} : fac *cett.* **7** pecudi *del. Winterbottom* **8** itaque BMπ labo B (*corr.* B^{2}) **16** progenerant M **17** utquia V **18** suis M de eorum α O : dominorum P potens *Wiles* : poteris BM : posteris VM^{2} : poteritas δ : posteritas β γ *Lehnert* **19** regni BM (*corr.* M^{2}) : suis regnis β virtutium BVπ : -tum *cett.* **21** ipsa *et* stipata BV δ vivescunt BVπ : -iscunt *cett.* **23** labores *om.* M (*suppl.* M^{2}) **25** nove turbe β

verecundiae ratione cedit populus minor, suspensumque proximis ramis examen humanas manus expectat; acceptas cum fide colit sedes. et, cum ingenia nostra, quae nos scilicet ambitiosi nostri aestimatores proxima divinis credimus, ad percipiendas disciplinas multo labore desudent, nulla apes nisi artifex nascitur. quid credas aliud quam divinae partem mentis his animis inesse? quid praecipuum referas? 17 non, ut cetera animalia per pastus vaga, incertum quieti capiunt cubile noctis arbitrio semper habitatura⟨e⟩, sed tutae sedes continent; urbes tectis, turba populos imitantur. non ut ferae volucres, non praesentis modo cibi memores in diem vivunt; duraturus hiemi reponitur victus, et repletis vere cellis tutus annus est. etiam cum ad humanos usus opera subducta sunt, reparare amissa contendunt, et labor damno incenditur, et numquam deficit animus ante quam locus. quid, quod inter animalia, quae non verba coniungunt, non vincla rationis invicem nectunt, tantus operis consensus est, tanta difficillimae rei laboris concordia? non humano vitio in proximos quaeque usus lucrum ducit; in publicum vivitur, et communes opes congeruntur in medium, nec fas est delibare gustu prius quam plena horrea securos spondeant menses. quis porro tantus ardor operis quaeve

3 nos : non B : *om.* M **5** perficiendas α *Lehnert* **6** apis VβC nisi : sini B (*corr.* B[2]) : non M **7** anim⟨alib⟩us *Becker* praecipium B **9** habitatura⟨e⟩ sed tutae *scripsi 1974, 113* (*cf. 273, 9*) : habitaturas et totis BV : habitatura sed totis noctibus M : habitatura sed (sed et E) tutas βγδ **10** continet δ turbe BVπ **11** fere α non (*alt.*) *om.* A **13** cellulis A ad : *om.* B : in M **17** vincla *Gron. qui et* iura *coni.* : verba (*e l. 16*) *codd. Lehnert* nectunt *Reitz.* : negant *codd.* : regunt *Obrecht, Lehnert* : ligant *Gron.* **18** laborisque β **19** proximos : primos M : proprios AC[2] *haud male* **21** nefas αAEδ *Lehnert* **22** quis : qui BV tantus (-to B, *corr.* B[2]) porro BM ardor : sus arbor (-dor B[2]) B

officiorum partitio, ut aliae congerant onera, aliae accipiant, aliae linant! quae severitas in castiganda inertia! multa dictu visuque miranda: praevidere tempestates nec dubio se caelo tradere nec ultra viciniam nubilo tendere.
5 iam si levis iniquior aura rapuit, ad dirigendos in destinata cursus modico lapilli pondere librare pinnas. illa maiorum pectorum: motis pro rege castris procurrere et inire bella mortemque honestam pro duce oppetere. adice quod, si quas aut aetas longior aut morbus oppressit, efferuntur
10 prius corpora, posteriorque operum quam funerum cura est. quid inligare cruribus flores, quid ore sucos in publicum 18
ferre? me tamen ipsius operis praecipua admiratio subit: non eas temere nec fortuito figuram et sedes modo reponendis cibis quaesisse credas; rudis cera componitur, acce-
15 dit usibus inenarrabilis decor. nam primum tenacibus vinculis fundamenta suspendunt, tum ab exordio in omnem partem opus aequaliter crescit, nec quicquam ex inchoatis parum est quod non sua portione perfectum, † sit iam † nec

1 congerent BV **2** liniant V : ligant S **4** dubio se : dubios a B (*corr.* B²) c. credere *Francius, Burm., Becker cl. Verg. Georg. 4, 192* in nubilo M **5** iam ς : nam *codd.* levis (acc.) BV : -es *cett.* iniqui hordura (h *del.* B²) B : iniquiori $\overset{a}{ḍ}$ura V rapiunt B : -iuntur V : -iat π *Reitz.* **6** pilli M (*corr.* M²) pinnas BV : pe- B² *cett.* illas βψ *Lehnert* maiorem BM **7** peccorum M (*corr.* M²) motis *Burm.* : votis VM : totis (tectis D) *cett.* **9** referuntur αδ **11** fucos V *quod def. Becker cl. Verg. Georg. 4, 39; idem illud mirum* quid illigare cruribus flores *e Georg. 4, 181* crura thymo plenae *fluxisse credidit, haud scio an recte* **12** admirant BV subito V **13** eas *Obrecht* (*defendi 1974, 113 sq.*) : has π : est *cett. Lehnert* fortuito *scripsi loc. cit.* : -itam (-itum S) *codd.* sedens B : sedis P (*corr.* P²) **16** tum : tamen β : cum ψ **18** *locus dubius* parum ψ : pravum π : parvum *cett.* quod *om.* BV nec : ne α *Burm. explicat: 'ita nimirum cellas suas singulas perficiunt, ut nulla sit pars totius aedificii non sua portione ita perfecta, ut non opus esset aliis partibus',*

alia parte opus esset. ⟨ipsi enim sibi invicem anguli haerent, et ita mutuo vinciuntur atque inligantur, ut, quod voles, id medium sit.⟩ gemina frons ceris imponitur, et, cum foraminibus tantum spatium detur, quantum ad generanda examina ⟨na⟩tura[m] apum capiat, his textis, ne universi mellis effluat pondus, intersaepta onera cluduntur. quis non stupeat hoc fieri posse sine manibus, nulla interveniente doctrina hanc artem nasci? quid non divinum habent, nisi quod moriuntur!

19 An vero auctorem vini Liberum colimus, primitiae frugum Cereri referuntur, inventrix oleae Minerva ⟨ve⟩neratur, mella genuisse minus est et in temperanda gustus voluptate tantum effecisse, quantum ne ipsa quidem rerum natura per se potuit? ad plurimarum incursus valetudinum remedium est praesentissima medicina – nam quod ad cibos

sed tum saltem parum est ⟨et⟩ quod *vel* parum, et quod *expectaveris; fort.* parum est quod non (*fere = non solum non*) sua portione perfectum (*cl. 1*), si ⟨e⟩tiam nec alia parte operis est *vel* sed ⟨e⟩tiam nec a. p. o. e., *si quidem* alia parte *pro* pro a. p. *dixit, sicut* sua portione = *pro s. p.* (*cf. e. g. Quint. 10, 7, 28* sit pro sua scilicet portione perfectum)

1 ipsi – sit *huc transposui* (*nec nego haec verba etiam post* crescit *285, 17 collocari posse*) : *post l. 5* capiat *habent codd.* ipsis (-i^s M) *et* angulis α   sibi : se α (*corr.* M)   **2** alligantur (-atur S) β   **5** ⟨na⟩tura[m] apum *Burm.* : exanimina turam spem B : examinaturam spem V : exanima natura spem M : examina puram spem *cett.*   **11** ceteri M (*sed corr.*) O   me nerva B   ⟨ve⟩neratur *dubitanter scripsi 1974, 114* : narrantur B : -atur *cett. quod languet* : *possis etiam* ⟨ho⟩noratur *legere*   **12** in temperanda *scripsi* : interponenda *codd.*   gustus : gustu suo BME : gustu A   voluntate V   **14** valetudinum ς : vali- *codd.*   **15** est : et π : est et C^2: *post* est *comma pos. Lehnert, sed credo* praestantissima medicina (= *mel*) *subiectum esse; si minus, cum* π *vel* C^2 *faciendum*   medicinam B   nam *om.* BMπ

quidem pertinet, divites viderint. his animalibus aliquis insidiari potuit, et insidiari qua re mella facerent, haec pestiferis sucis, exquisita per fraudem morte confecit, et, quod sit indignissimum, quo facilius deciperet, fortasse venena
5 melle permiscuit? quae tam inhumana crudelitas, quis tam inauditus livor! nihil est enim, quod utaris patrocinio tuo, dives: paucorum damno foliorum doluisse te simulas? dum meas apes occidere vis, flores tuos inutiles fecisti.

XIV. Odii potio I

10 Meretrix amatori suo pauperi dedit odii potionem. adolescens desiit amare. accusat illam veneficii.

Sentio, iudices, hanc quoque calamitatibus meis accessisse 1 novitatem, ut vobis nondum videar odisse, nec me praeterit plurimum perire de nocentissimae potionis invidia, dum me
15 putatis adhuc inpatientia priore miserum. quaeso tamen vel hinc totam delati sceleris probationem gravitas vestra pro-

1 pertinent α (*corr.* B[2]) ψ (*corr.* C[2]) is B (*corr.* B[2]) **2** qua re (*i. venenato florum nectare*) *Francius* : quare *codd. Lehnert* **3** mortem M J **6** enim est ψ patrocio M (*corr.* M[2]) tuo *om.* β A **7** filiorum B A : florum π *sed cf. 270, 2*

subscriptionem om. **B** M FABI QVINTILIANI APES PAVPERIS · EXPLICIT Incipit odij Potio **V** EXPLICIT DE APIBVS VENENO OCCISIS · INCIPIT LIBER ODII POTII (*sic*) *minio* **M**

Argum. om. BM (*in mg. add.* M[2]) π S **10** adolescens : ille M[2] **11** illam : eam M[2] CAVSA XV (*minio*) M

13 praeterit : poterit β

spiciat, quod dolori meo querelaeque non creditur; nec amo, qui accusare possum, nec odi, qui amare mallem. quid est aliud quod bibi quam venenum?

Licet igitur nocentissima feminarum rideat quod accuso, et in manifestissimi sceleris confessione per ludibrium ma- 5 lorum evadere temptet meorum, sed quod hodie me torquet ac lacerat, quod a taeterrimae mulieris caritate discessi, sed quod remedii mei patior dolorem, – fidem iustitiae, fidem severitatis humanae! – ne meretrici prosit, vel quod praevaricatione videor explicatus! pro me forsitan 10 fuerit, ut amare desinerem; contra me inventum est, ut invitus odissem.

2 Hoc primum itaque, iudices, a clementia publica peto, ne, quod videtis tristem habitu dirumque conspectu, verbis asperum, contentione terribilem, mores putetis. haec est 15 illa sanitas mea, hoc odium, in hanc corporis mentisque dierum noctiumque feritatem ille modo laetus, ille, si creditis, nimium remissus amator excandui. miseremini, iudices,

1 doloriri B **5** in *om.* Bπ **6** temptet : -at β : t. evadere E : *om.* BVπ (*pro quo* videatur evadere π) *et damn. Reitz. sed cf. 303, 10* evaderem eorum B sed quod : *defendi 1974, 114 sq., sed locus dubius est* : ⟨non⟩ [sed quod] hodie *Helm 1911* : *fort.* sed ⟨non⟩ [quod] hodie **7** alacerat B (*corr.* B²) deterrimae VE *Lehnert* dicessi β discessi sed : discessisset B **8** hodie (*e l. 6*) remedii M fidem ς : eidem (eius- E) *codd.* **9** humanae adhibeatis ne M meretrice BV : -ci *ex* -ix M possit BV **10** praevaricationem BV **13** iudices : id BVδ : *om.* π ad clamantia Bπ **14** dirum (*ex* dierum) M **15** contentionem V est illa : stilla B : illa est M **16** hoc odium *Gron.* : hic (haec π) omnium *codd. Lehnert* hanc Gron. : ac B : hac B² *cett.* **17** feritatem BAE : -te *cett. Lehnert* : *fort.* [in] hac … feritate modo : vero β lentus ς *Lehnert, sed* laetus *praecedentibus verbis* tristem – conspectu, *verba* nimium remissus *praecedenti locutioni* contentione terribilem *opponuntur*

ne vobis venefica sic imponat, tamquam hoc mei caritate commenta sit; suum animum, suum tantum secuta fastidium est. odii potionem contra se nemo dabit homini, nisi quem oderit.

5 Quaeso itaque obtestorque vos, sanctissimi viri, ut calamitatis meae penitus velitis aestimare mensuram: perdidi infelix, quod quandoque potui amare desinere, patior necessitatem rei, quam †breviter utique noluissem. excogitatur contra animum futuramque rationem, ne, quod relin-
10 queretur, meus esset adfectus. iterum cum meretrice compositus sum, rursus in se cogitationes meas, rursus retorsit oculos, et hominem, quem ab incommoda caritate vel satietas vel aetas vel fortunae suae fuit dimissura condicio, ad perpetuam inpatentiam viribus nimiae diversitatis inplicuit.
15 hoc solum insanabile genus ⟨a⟩moris est, ut odisse cogaris.

Festina⟨s⟩ ad complorationem praesentis doloris, anime, festinas, et te a prioribus malis recens abducit indignitas; altius gemitus, altius querela repetenda est: cum meretricis sit, quod amator odi, cuius putatis esse, quod pauper
20 adamavi?

1 venefica C[2] (*defendi 1974, 116*) : venena *codd. Lehnert* imponant BVE **2** est fastidium V **6** aestimare *Burm.* : exist- *codd. Lehnert* (*cf. adnot. ad 291, 17*) **8** breviter = *ut breviter dicam, sec. ThLL 2, 2187, 24 sq., sed valde dubito. fort.* brevi tem⟨pore⟩ (*cf. 300, 3 sq.*) voluissem PE *fort.* excogitatum (*sc.* est) **12** quem *om.* M ab *om.* Bπ **13** vel aetas *om.* B (*suppl.* B[2]) **14** inpcientiam B (*corr.* B[2]) **15** ⟨a⟩moris *Obrecht* : mortis (est mortis V) *codd.* : morbi *Gron.* cogitaris B **16** festina⟨s⟩ *Reitz.* : -na *codd.* praesentis doloris : fidelis V festinas et te *Reitz.* : festina sedite (*vel* sed ite) BVδ : festina sed te MβCD *Lehnert* : festina sed item (ita E) πE : *fort.* festinas et ita te a : ad B adducit B : a[b]ducit V **18** gemitus altius *om.* M

Non quidem ego, iudices, ex illis umquam fui, quibus nobiles opes, adfluentes indulsit fortuna divitias, quorum felicitas capere possit in amore luxuriam. habui tamen, unde ad vitae necessitates concessa gaudia parca mediocri-
3 tate sufficerent. ideoque meretrice tantum, et, quae certis- 5
sima est in voluptate frugalitas, una fui semper eademque contentus. at ista seria, gravis, quae nunc amari recusat, o quam voluit amari! quibus artibus, qua calliditate miseram simplicitatem meam sollicitavit primum, deinde tenuit, donec quantulamcumque substantiam in huius sinus credulus 10
iam iamque securus amator egererem! iam frustra captavit videri miserari condicionem, in quam nos ipsa detraxit. breviter totum nocentissimae mulieris accipite facinus: pauperem me fecit, deinde ferre non potuit.

Sive enim, iudices, † pro communium † quae ad corrum- 15
pendas expugnandasque mentes excogitant ingenia meretricum, placuit experimentum, et in me temptatum est, quantum quis amare, quantum quis posset odisse, seu mulier omnibus exposita mortalibus vanitatem fastidio mei despectuque captavit, et fama inde quaesita est, ut a solis 20

1 numquam M **2** nobilitas *Burm.* apes B et affl. π A *et coni. Winterbottom* : flu- S : aflu- *Lehnert* **3** habuit M **4** ad *om.* V **5** sufficerem *Gron., an recte?* metrice M (*corr.* M²) et q̄; B : te quae β **6** voluptate MEH : frugalitate (voluntate) V : volun- *cett.* fui semper : fuissem per BVβACD : fuissem M : fuit semper E eandemque βACD **7** contemptus Mβ ad Bπ gravisque quae M **8** artibus : *om.* B : verbis M : blandiciis π qui B **10** simus B **11** iam *om.* B (*suppl.* B²) VDE egerem B (*corr.* B²) M (*corr.* M²) A **14** potui α **15** pro *om.* Mβγδ : pro communibus *Lehnert* : poculorum omnium *Helm 1911* : *exspectaveris* pariter omnium (*n. pl.*) *vel tale quid* **16** -que *om.* β ingenia : ingentia more M (more *del.* M²) **19** expositam V dispectuque B (*corr.* B²) **20** et *Obrecht* : et ei π, *Reitz. dubitanter* : ei *cett. Lehnert*

videretur amari debere divitibus, non eram profecto, qui paulo ante; patiebar iam tunc haustus affectus. quod scortorum foribus haerebam, quod, si istis creditis, pallore deformis, macie ⟨notabilis⟩ paupertatem in lupanarium obse-
5 quia transtuleram, inde veniebant, unde nunc quod excandesco, quod fremo. numquam hoc tantum meretrix scit, 4 quemadmodum non ametur.

Quod negari igitur, iudices, non potest, virus homine firmius, mente constantius, quod inmodico ardoris aestu et
10 exundante inpatientia possit etiam recusantis animi dolorem conpescere, diris utique carminibus et feralium precationum terrore permixtum, lenitate vultus et blanda porrigentis dissimulatione protectum iam perustis, iam laborantibus visceribus infudit et hominem solaciis potius ac mol-
15 lium remediorum ratione tractandum exasperavit ira, dolore concussit, magnaque miserum commutatione renovavit. an fecerit, iudices, ut amare desinerem, vos aestimabitis; fecit, ut amare mallem. explicitum me putatis et ab

1 eram *Reitz.* : -at *codd.* qui Mπ : quid BV : quod *cett. Lehnert* **2** *post* ante *dist. Reitz.* patiebar C : -batur *cett. Lehnert* iam tunc *om.* δ haustus *scripsi* (*cf. adnot. ad 294, 16*) : noster *codd.* **3** isti[s] *Obrecht, sed advocatum habet puella* pallore deformis, macie ⟨notabilis⟩ *Reitz. cl. 305, 2* : pallor et indeformis macie BVM : *hoc loco om. cett. et post* transtuleram (*l. 5*) *habent* πγδ pallor et deformis (inde- AD) macies : *post* veniebant *sequitur in* β pallor et informis (-es P) macies *quod recepit Lehnert* **4** paupertasque M lupanarum β *Lehnert* **5** veniebat δ **9** ĩmente B aestuet V **10** exundante E : exud- M : exsud- *cett.* **11** precationum terrore : -tionum t̂r- *in ras.* B : praecantationum t. C[2] **13** dissimulatio V proiectum M **16** concussit *Reitz.* (*cf. 294, 14*) : conclusit *codd.* magicaque *Reitz.* : *an* malaque? **17** desinerem D O *et s. l.* A : -siderem *cett. Lehnert* aestimabitis V O : exaest- Bπ : ex est- M : exist- (-bilis S) *cett. Lehnert* **18** ut *om.* B δ

incommodo hilariorem dimissum? nunc, nunc me fateor debere sanari. habet aliquod solacium, quisquis in amore miser est, levior calamitas, cui blanditur aliquid de voluptate laetitia. nunc infelix uror ac laceror, nunc retinere mentem, nunc regere non possum. crudelius est odisse me- 5 retricem.

5 Veneficii ago. seposita paulisper, iudices, noxiae potionis invidia, nonne vobis videtur implere sceleris fidem, quod abstulit fidem condicio personae? veneficium, iudices, tota vita meretricis est. parum se lenociniis, parum putant agere 10 mendaciis, et, cum omnis ad expugnandas mentes cura conlata sit, ⟨non⟩ sufficit tamen, ut de sui caritate corpori credant: in hoc noctium dierumque sollicitudo consumitur, quemadmodum de libidinibus fiat adfectus, qua ratione transcurrentia cotidie desideria teneantur, ne cui prosit of- 15 fensa, ne quem explicet pudor, ne quem satietas aliquando dimittat. en quam putetis ignorare, quibus vinciantur oculi, quae per incommoda desideria flagrantes mentes corrumpa⟨n⟩t primum, deinde consuma⟨n⟩t, cum sciat, quibus oscula, quibus artissimi rumpantur amplexus, quae pro lae- 20 titia dolorem, pro blanditiis gaudiisque tristitiam praecipiti velocitate substituant. infinitum est, quantum ex hoc medi-

1 hilariorem Mπ C *et s. l.* A : -ore *cett* demissum BV **3** levior est M *vel* aliqua *vel* laetitia⟨e⟩ *suspicor, cf. adnot. ad l. 22* **7** veneficii causam ago M **8** quod abstulit fidem *om.* MγJ **9** totam B **11** mendicus B (*corr.* B²) : mendicis M (*corr.* M²) **12** ⟨non⟩ *suppl.* C² corpori *ex* -re B : -ris Vπ **16** ne quem (*prius*) : neq̃; B : neque V **17** vinciantur oculi *Reitz.* (oculi *iam Gron.*), *cf. 289, 11; 301, 4* : vincatur oculis *codd. Lehnert* : v. ⟨p⟩oculis *Helm 1911* **18** flagrantesque BV : -ntis β mente B corrumpa⟨n⟩t *et* consuma⟨n⟩t *Gron.* : corrumpat (-unt E) *et* consumat (commusat B, *om.* π) *codd. Lehnert* **22** substituant ς : -uunt (-uit π) *codd. Lehnert* *expectaveris vel* quanta *vel* (*293, 1*) notitia⟨e⟩

camento deprehendi possit notitia peiorum; ... nemo scit tantum remedium.

Temptat, iudices, mulier inpudentissima sceleris invidiam nomine potionis effugere, et venenum negat esse nisi tantum quod occidit. facinus est, iudices, evadere nocentes, quia iam facinus vita deplorat. quid refert, animo noceat aliquis an membris? eodem scelere porrigitur omne, quod non licet, unumquodque ex his, quoi datur, venenum est. excusatius mehercule adhuc pro sexu tuo, pro condicione, mulier, esset, ut illa nosses gratia tui, desideriumque posses ingerere nolentibus; excogitasti, per quod maritos a coniugum caritate diducas, per quod iuvenum mentes abiungas ab aliis fortasse meretricibus. odii medicamentum numquam ideo tantum meretrix habuit, ut illo contra se uteretur.

Me quidem, iudices, si quis interroget, in comparatione veneficii, de quo queror, minus odisse debeas, quod occidit, et si qua ex ipsis quoque mortiferis mitiora sunt, quae statim tota velocitate grassantur, et dolorem inter exitum vitamque non detinent, ita crudelius quod sic ordinatur, ut corporis parcat invidiae et sit tantum animi venenum. quid

1 *lacunam stat. Reitz. et* ⟨amoris⟩ *suppl., fort. recte, cf. 291, 6 sq.* **3** temptavit BMπ **4** nisi tantum π *Almelovenius, Becker* : tantum nisi *cett. Lehnert* (*quod H-Sz. 583 falso explicatur*) : tantum *del. Gron.* **6** vita deplorat *scripsi 1974, 116 sq.* : plura devitat *codd.* quod M **8** unumquodque AEδ : -quoque *cett.* quoi *scripsi* : quod *codd.* **9** excusatius mehercule *scripsi 1974, 118* (*cf. 294, 22; 121, 9; 131, 20*) : excusatione hercule B : -tio mehercule *cett.* **10** mulier, esset *scripsi loc. cit. praeeuntibus Obrecht* (mulieris esset) *et Reitz.* (mulier his ... sed ut) : mulieris sed *codd. Lehnert* posses ς : -et *codd.* **12** diducas βγ : ducat B : -as π : deducat V : -as M : educas δ **13** fortasse ab aliis V **18** si qua : si quis BV : si que M : qua A : sicut ς quas B **19** crassantur α **20** non *om.* β crudelius est quod M **21** sit : *om.* B : *post* animi *habent* M A : *post* venenum *habet* π

ais? non est noxium virus, nisi quod occidit? quid ergo vocaremus illud, quo lumina sola raperentur, quo pars aliqua membrorum debilitate languesceret? tu te veneficam negas, quae potes potione facere, quantum offensae, quantum ira, quantum dolor? amabit, cui permiseris, execrabitur ille, 5 quem iusseris; accipient a te desideria nostra ortum, finem, modum. sane et amor et odium naturales videa⟨n⟩tur affectus; veneficium sunt, cum iubentur. quid, quod non potest non habere vim veneni, quod contra voluntatem homini datur? vide[o], cur sibi medicina permittat corporum vitia 10 membrorumque morbos infusis medicaminibus expellere, et sine animae spiritusque contagione quaecumque extrin- 7 secus accidunt, potione vincuntur. non potest ullus adfectus sedibus suis per virus expelli nisi totorum concussione vitalium, et, cum anima constet ex sensibus, quaecumque 15 auferre temptaveris, illa statim primo haustu † parte prioribus retento † confectoque quod petebatur, reliqua quoque viribus vicinae tabis expirant. quaedam fortassis medicamina possunt aliud vocari quam venenum; dare quod non licet, non est aliud quam veneficium. 20

Quantum, nefanda, de poenis humanis excogitare potuisti! innocentius mehercules fuerat, ut amaret aliquis invi-

3 languesceret : -eretur β **4** potest B potionem BπE quantum (*prius*) *eras.* M **5** dolor suaserit amabit M amabat β **6** nostram B **7** et amor : eum et a. M naturales videa⟨n⟩tur ς *et recepi propter pluralia* sunt *et* iubentur : -lis videatur *codd. Lehnert* **10** vide[o] *Schulting* : -eo *codd. Lehnert* medicinam BV **12** et *del. Schulting* amine B spiritus B (que *suppl.* B[2]) M (*suppl.* M[2]) **13** ullus S *et* (*ex* -ius) O : illius BVπA : ullius *cett.* **15** ex 'enibus B[(2)] quemcumque Bπβδ **16** primo haustu *scripsi* (*cf. 300,3*) : prima nostri *codd.* parte : partite E : parte subtrahuntur pr. M : *fort.* pereunt praecordiis retenta *vel tale quid* **17** quoque : vero V **18** vicina et ab his (is B his B[2]) BV fortassis MEδ : fortis BVπ : forte *cett.* **19** vocari aliud M (*transp.* M[2]) **20** veneficium : -ficum BM **22** innocentiu B (*corr.* B[2]) fuerat : *ex* -ant B : *om.* V

tus. potionem excogitasti, qua bella committere, qua se totum humanum genus posset odisse. potes efficere, ut non ament liberos parentes, ut propinquitates, ut fraternitas, ut amicitia se collidat. odii potionem nemo accipit, nisi contra
5 hominem, quem non debet odisse.

Temptat hoc loco nocentissima feminarum de scelere suo facere beneficium: 'meretricem,' inquit, '⟨ad⟩amaveras.' differo paulisper, iudices, affectus huius excusationem. dii deaeque, quantum in hoc contumeliae est, quod sibi ⟨ma-
10 le⟩ meretrix videtur adamata! tu tibi cuiusquam adfectus censoria gravitate pensitabis, tu tibi aestimare permittis, quam frequenter aliqui lupanar intret? tu, cui non licet excludere debilitates, fastidire sordes, exposita ebrietatibus, addicta petulantiae, [et] quaeque novissima vilitas est, noc-
15 tibus populoque concessa, mores iuventutis emendas? aequiore animo feras, ut meretrix velit adamari.

'Eras,' inquit, 'et pauper.' volo, iudices, sic apud vos pau- 8

1 qua : q; Bπ : q̄; B² : Que V committeret M **2** potes β : -est *cett. Lehnert* **4** se *om.* BVπ *sed* collidere *pro* -lidi *sensu translato vix reperitur. cf. Ennod. ep. 7, 1 (CSEL 6, p. 172, 11)* et alterna se partes intentione colliderent **7** ⟨ad⟩amaveras *scripsi (cf. l. 10 et 16)* : amaveras *codd., sed tum potius* amabas *expectaveris* **9** in *om.* V ho B (c *suppl.* B²) est *om.* M ⟨male⟩ *supplevi; numquam negat pauper se meretricem adamasse (cf. e. g. 289, 19 sq.) neque in eo contumelia est, quod eam adamavit, sed quod amor eius meretrici indignus videtur, ut e sequentibus elucet. possis et* ⟨immodice⟩ *supplere (cf. 296, 6)* **11** cessoria β pensitabis *Burm.* : praestabis *codd. Lehnert, quod non capio* : pensabis *Lucas* **12** aliquis M AE δ intret *codd.* : -iret *Lehnert errore typogr.* **13** sordis B **14** [et] quaeque *scripsi (cf. 304, 1)* : et quae[que] ς : et quaeque (-cumque E) *codd. Lehnert* utilitas M **15** populo V iuventis B (*corr.* B²) **16** amari M **17** amator et pauper E δ *sed* et = *etiam*

lisper agere, tamquam in hoc me adfectu propinqui amicique castigent. non ego alicuius matrimonii corruptor invigilo, nec efferas cupiditates per inlicitos duco conplexus. inventas credo meretrices, ut esset aliquid, quod liceret amare pauperibus. nullam ego circa corpora ista consistere 5 impotentiam puto; diliguntur inmodice sola, quae non licent. ut in furorem caritas aliqua convalescat, opus est difficultatibus. brevis de concessis et statim satietati vicinus adfectus est. non fovet, non nutrit ardorem concupiscendi, ubi frui licet, et quaecumque in mentibus circa permissa coalescunt, 10 non sunt desiderii sed voluptatis. hoc ipsum tibi, mulier, obicio, quod nos in fabulas sermonesque misisti. solus debet amare meretricem, quem meretrix oderit. pauperi dedit odii potionem; quid illam putatis dedisse divitibus? si mehercules repente nobis contingerent opes, iterum nos in 15 sui caritatem alia potione revocaret, et ista nunc seria, gravis vellet inpatientia priore retinere. meretrix pauperem amatorem propter se tantum non potest pati.

'Amanti,' inquit, 'dedi.' hoc si remedium est, detur scienti; prima pars sanitatis est, ut libenter accipiat. quin 20 immo cur non potius datur amaturo? quanto melius, quanto providentius! et minore bibentis dolore constabit, ut adhuc

1 mea defectu α (me ad eff- π) : me adefectu H : me adffectu (*sic*) O : me de defectu J **4** inventus B **6** impotentiam *scripsi 1976, 135* : impatientiam *codd. sed non negat pauper se cum impatientia amasse* (*cf. l. 17*)*; hoc loco notio requiritur immoderationis* (*cf. sequens* furorem) **8** et ς *et coni. Sh. Bailey*^{2} *209* : sed (si O) *codd. Lehnert* societati V **11** voluptatis ς : voluntatis (-tas S) *codd. Lehnert* **13** meretrix : mere M (*cetera suppl. manus alia*) **15** repent B : -inae B^2 nobis *om.* δ **16** ipsa *Winterbottom* **18** potes B **19** amasti B^2 si *om.* M (*suppl.* M^2) **20** qui B **21** datur *om.* δ **22** *post* providentius *distinxi* minori (-i *in ras.*) M libentis D δ (*corr.* O^2) ut : et V adhu B

labentem adgrediaris animum, ut coa[du]lescentis ardoris impetus in parvis extinguatur elementis: eo tempore das potionem, quo pariter duos patiar adfectus; aliam inpatientiam paras, et accipio odium, qui[a] iam amorem ferre non
5 possum. non desino, sed esse aliud incipio, nec emendor in amore, sed transferor. illa vero sunt remedia, quae fugatis 9
morbis causisque languoris postea non sentiuntur, et ea tantum innocenter dabuntur, quae potentiae suae qualitate consumpta desinunt, cum profuerunt. tu mihi dedisti quod
10 semper exasperaret; perpetua res est odisse sine causa. ducam licet uxorem, te tamen odero; in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamen cogitationes sermonesque respicient. quid interest, quemadmodum possederis animum meum, quemadmodum mihi a te non liceat abire, disce-
15 dere? fecisti, ut te ubique persequar, ut meis fortassis manibus invadam, velim dare venenum. qui meretricem odisse non desinit, amator est.

'Sed, infelix, misereris mei.' quid ergo sanitate tam rigida? paulatim potius ratione conpesce, misceantur consilia
20 blanditiis, ⟨se⟩veritas temperetur. alioquin non est, quod abigas, quod expellas; exasperant necessitates, et in amore contentio semper accendit. adiuvabit te interim libertas ipsa, qua fruar, tempus, satietas et fortassis amator alius.

1 coa[du]lescentis *scripsi 1973, 319 sq.* (*cf. 296, 10*) : cum adulescentis BV : tum a. MACD *Lehnert* : tamen a. β : adulescentis πEδ **2** impletus B elementis extinguatur *ante corr.* V **3** quod B **4** qui[a] *scripsi 1973, 320* : -ia *codd.* **6** vera ς **10** exasperaret : r *alt. ex* c *vel* e B : -peret MβE *fort. recte* **11** tamen *post* ducam δ odoro V **12** respiciant BV **13** possideris BVP **17** desinit : meminit M (desinit *s. l.* M^2) **19** conpesci BV : -is π **20** *post* blanditiis, *non, ut vulg. post* consilia, *comma posui* ⟨se⟩veritas *Gron.* : veritas *codd. Lehnert* **21** amare γ (*corr.* C^2) **22** adiuvavit α : -bat β **23** quae B π fortassis π *et coni. Walter* : -ses B : -se *cett. Lehnert* *post* alius *distinxi 1973, 320 sq.*

admoneas condicionis, sed inter oscula, inter amplexus; paupertatem non tamquam † exploraris †, sed tamquam miserearis, adlega. quamquam quid opus, inde si non curer, ut desinam, si, quantum adfirmas, invitum miseraris ac diligis? amatori summum remedium est amari. si tamen necessariam putas emendationem, quam multa sunt amantium remedia citra venenum! exclude, dimitte fastidio, posce quantum non possit praestare paupertas. fac, ut me potius ipse castigem, ut erubescam, ut aliquando desperem. is tantum in amore sanatur, qui, quod desinit, sibi debet.

10 Homo igitur, qui merito indignarer, si hoc tantum fecisset aliquis, ut diligi desinerem, quanto iustius queror, factus cum iam sum alius infelix, alia patiens! decipiunt vos rerum falluntque nomina: et ille, qui odit, de amore miser est. non refert animi, quid nimium velis, et inter sanitatem languoremque nihil interest, si utrumque ferre non possis. frustra mihi quisquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus; aliud est, ut amare desinas, aliud, ut oderis. re-

1 admoneas *scripsi loc. cit.* : -nens αγδ : -vens β *post* amplexus *distinxi loc. cit.* **2** exploraris : expellas (*scilicet verbum propter sequentis verbi terminationem* -aris *falso additam corruptum*) *suspicor* (*cf. e. g. 297, 21*) **3** qua quam V inde si non *scripsi 1976, 136* : fide sine (*ex*- îde siñ, *ni fallor*) *codd. Lehnert; interrogat pauper, quid omnino opus sit, ut desinat, ut e sequentibus* (amatori – amari, si tamen *e. q. s.*) *patet* **4** invitum : *qui non vult sanari* miseraris (*ex* -earis B H) αSACDδ : -earis PE *Lehnert* diligas V (*quod Lehnertio recipiendum fuit*) **5** amatori summum *ib. scripsi* : -oris unum *codd., sed mox exclamat multa esse amantium remedia* **7** fastidium Mβγ *Lehnert* : -idi *Sh. Bailey*[1] *77* posce *scripsi 1974, 119* (*cf. 314, 16*) : posset αβγ *Lehnert* : -ses δ quantum – possit *om.* V **8** non *om.* M (*suppl.* M[2]) **12** diligeret E **13** iam *om.* M (*suppl.* M[2]) patens BM nos D **14** qui odit : quod (*ex* -ot) id B de *om.* M amorem B misertus est BV **15** ami M (*corr.* M[2]) **16** ferrum B

cessisse nunc me tantum putatis ab amore meretricis? ablatus est mihi ille hominis melior adfectus, perdidi miser quicquid est, unde gaudium, unde venit vitae tota laetitia. amor ille, per quem rerum naturae sacra primordia totiusque
5 mundi elementa creverunt, qui tenet haec figitque rixantia et de contrariis repugnantibusque seminibus molem perpetuae societatis animavit, fugatus, eiectus[que]. non habeo infelix adfectum, quo quandoque possim ducere uxorem, amare liberos, appetere amicitias, sperare convictus. quis-
10 quis odii medicamentum biberit, unum fortassis oderit, sed amare neminem potest. dii immortales, quid ego hausi, quale visceribus virus ingestum est? non fuit illud unum venenum: bibi miser execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quo[d] erat omnium ferarum, omnium
15 serpentium congesta rabies. odii medicamentum quid aliud est quam assiduus animi labor, perpetua tristitia? en homo ab omnibus gaudiis in contubernium doloris adductus!

Fieri non potest, ut virus tam inpotens semel in viscera receptum stet in uno[m] tantummodo sensu[m] mandetur-
20 que potioni, quousque dominetur. ecce iam, mulier, odi; 11

1 tantum *om.* V **4** naturae : nare B **5** tenent BV haec π : hunc αδ : nunc *cett. Lehnert* **6** contariis B (*corr.* B[2]) repugnantibusque E (*defendi 1974, 119 sq.*) : de rep- A : de pugn- π *sed* -que *sic non ponitur in decll.* : depugn- *cett. Lehnert* **7** armavit BM eiectus[que] : -usque BV M[2] PCD : eiecque M : -tusque est πA : erectusque S : deiectusque Eδ **8** infelix *om.* δ quo : quoque B **10** bibit S : -bet δ unam V **12** ingustum B (*corr.* B[2]) **13** amortalitatis BV **14** quo[d] *Reitz.* : quod *codd.* ferarum *Lehnert* : furorem B : furorum VMβγ : animalium ferorum δ: animalium furor E: ⟨furor⟩ ferarum *Dess.* **16** quam *om.* V labor : dolor Eδ *post* tristitia *distinxi et* en *scripsi* : et *codd.* **18** tam : tamen B visceribus β **19** stet in uno[m] – sensu[m] *Plasberg, Reitz.* : sit et in unum – sensum *codd.* mandareturque BVS : maneturque M (*corr.* M[2])

quid tamen adhuc facere illud in vitalibus putas? paulatim se necesse est per totum diffundat animum et, quamvis primo statim haustu illud expugnet, in quod datur, brevi tempore in nominis sui potentiam omnes reliquos stringit adfectus. medicamenti, cui tantum contra animum [pri- 5 mum] licet, prima fortassis vis erit odium, exitus iste, ut venenum sit.

Respondere, iudices, illis libet, qui me paulo ante dicunt in amore fuisse miserabilem. quanto crudeliora, quanto graviora patior, qui dicor explicitus! modestior, cum ama- 10 rem, et quietior; fuerat sane pallor in facie, sed ipsa quoque comis, optanda tristitia. inveniebam conloquia merebarque sermones; nunc me omnes fugiunt, aversantur, oderunt. tum frequenter a lupanari deducebat pudor, abigebat oc- cursus; nunc publice detinet quod queror, adsisto, convi- 15 12 cior. pro miseranda condicio! rideor ubique, narror, osten- dor, ego sum tota civitate meretricis inimicus; si⟨c⟩ patior miser illas lupanarium insultationes, illa †corporarium† maledicta, convicia. non possum satis tormentorum expri- mere mensuram: odi, nec umquam visus sum magis amasse. 20

Intellegitis, puto, iudices, hominem, qui tantum ad vos detulit animi mentisque cruciatus, et pro vita queri; sic pa-

3 impugnet V **4** potentium B stringet *Reitz. fort. recte* **5** medicamenti MACD : -tum *cett.* : -to *Reitz.* [primum] *om.* VE *et del. Reitz.* **6** odium erit V exitum siste ut non v. M **10** patiar Bδ decor Bπ amare B **11** *fort.* quietior fu⟨i⟩; erat *e. q. s.* **13** aversantur ς : adv- *codd.* **14** abigebat *Gron.* : -iciebat *codd. Lehnert* **15** publice detinet *Schulting, (defendi 1974, 120)* : -ica detinent *codd. Lehnert* quod queror : conqueror βγ adsistor α **16** condio B (*corr.* B²) **17** per totam civitatem M : civitate *ex* -tem B si⟨c⟩ ς : si *codd. Lehnert* **18** lupanarum Bψδ *Lehnert* (*cf. 291, 4*) illas α corporarium (*in* -alium *corr.* B *et sic* π) α : -alium *cett.* : corrivalium ς *fort. recte* meledicta M (*corr.* M²) **19** exprimere tormentorum M **21** iudices puto δ **22** *suspicor* deluli[t] *legendum, cf. 298, 11* sic

tior infelix quicquid est, per quod paulatim proficitur ad mortem; assidue mecum rixatur adfectus, et brevi necesse est consumar, quo cotidie vincor. quae putatis esse tormenta, quem dolorem, cum mens vetatur oculos sequi, cum
5 a luminibus suis animus abducitur? odio, quod non proficit, hoc superest, ut occidat. me infelicem, si venenum istud non habet mortem, si mihi inter hos dolores longior vita ducenda est! quas ego post hoc animi vices, quae tormenta prospicio? si meretricis impotentiae omnia licent, hoc erit
10 remedium, ut amare rursus incipiam.

XV. Odii potio II

Meretrix amatori suo pauperi dedit odii potionem. accusat illam pauper veneficii.

scripsi : sed *codd. Lehnert* : [s] et *Reitz.* patior *Reitz.* (*cf. l. 17*) : potio (pono E) *codd. Lehnert* : potio operatur infelix M

1 quicquod B : quid quod V est *om.* B π proficiscitur VMπ D **2** necsese B **3** quo *om.* β ψ δ vincar V **5** anmus B (*corr.* B²) odio *om.* M ACD **6** felicem δ si : sed B **8** quas M A *et coni. Reitz.* : qur B : cur *cett. Lehnert* tormenta *Obrecht* (*cf. l. 3*) : commentaque π β ψ : commenta *cett. Lehnert* **9** impotentiae ς : -patientiae (-ia P) *codd.* (*cf. adnot. ad 296, 6*)

subscriptio deest in **B** M̄ FABI Qⁱ NTILIANI ODIJ POTIO EXPLICIT. **V** EXPLICIT ODII POTIO; INCIPIT DE POTIONE QVAM DEDIT PVELLA IVVENI VT CONTEMTIS ALIIS SE SOLAM AMARET (*minio*) **M**

Titul. om. B *argum. om.* Bπ β E δ : THEMA (*in mg., minio*) in aliis sic tema incipit (*sequitur argum.*) M EXPLICIT THEMA (*minio*) M *post argum.* INCIPIT EIVSDē PARS ALTERA V CAVSA XV M

13 veneficii (-ci B) α

1 Etsi, iudices, ita a natura conparatum est, ne sit ullus iustior dolor quam beneficii sui perdidisse rationem, nihilque gravius adficiat conscientiam bonorum, quam quotienscumque nulla merita ceciderunt, non efficiet tamen nefandum praesentis reatus indignumque discrimen, ut misera puella non (5) gratuletur sibi, quod illam pauper accusare iam potest. timuerat infelix, ne remedio suo sic repugnaret pauper, ut magis amaret, ne iuvenis in omni genere animi contentiosus ac pertinax potionem illam dolore coactae sanitatis expelleret. bene, quod et terribilis et minax est pauper, quod poe- (10) nam nostram, quod sanguinem petit! non expectes, ut statim gratias agat, qui sanatur invitus. nobis tamen, iudices, hodiernam pauperis mentem non prima fronte tractantibus miserrimus iuvenis nondum videtur explicitus, et, si bene prioris ardoris inpatientiam novi, quod cum maxime facit, (15) ira, non odium est. alioquin, si profecisset remedium, et, a pristino furore iam liber, animo intellectum sanitatis admitteret, omnem adhuc puellae vitaret occursum, non sibi crederet ultionem et ipsum quoque iudicii timeret adire conplexum. deprehensa est, puto, novissime potionis superva- (20) cua persuasio: amat, iudices, amat, qui queritur, quod non ametur.

2 Quid agam hoc, iudices, loco? sub quo temperamento defensionem periclitantis adgrediar? timeo, ne, si coepero

3 quotiensque BMπδ (*quod in decll. non legitur*) : -queque V **4** nulla praecesserunt merita convitia inciderunt M nulla : irrita *Gron.* : multa *Burm.* efficient BVδ **6** gratuletur : tuletur B accusare iam : accurre iam non B **7** ne : nec δ (*corr.* O) **8** in : non Bπ **10** et (*prius*) : ≡et M : de BVπH : dé O : *om.* E **11** quod : et β expectes ut : expecut B : -tat ut B² **12** tamen : manen B (*corr.* B²) **15** *post* inpatientiam *ras. 16–18 litt.* M cum *om.* Mβγδ **16** proficisset B **19** conplexum (*cf. 150, 6*) : -sessum *Schulting* : -spectum *Burm.* **24** ne, si : nisi Bπ

simplicissimae puellae laudare mores, referre probitatem, amare rursus pauper incipiat. sive enim, iudices, malignitas est persuasionis humanae formam vacantem vocare meretricem, seu miserae nomen istud inposuit aliquis amator, 5 cui cum corporis bonis fortuna non dederat, unde severi matrimonii castitati sufficeret, laboravit necessitatium suarum custodire probitatem. nullius umquam per hanc matrimonii turbata concordia est, nemo questus est pro filio pater, nemo exhaustas facultates in avidissimos sinus paeni- 10 tentiae dolore deflevit. temptet licet ingratissimus iuvenis invidiam miserae facere prioris adfectus, non poterat obicere meretrici et quod amarit et quod amare desierit. ne quem igitur accusator hac prima fortunae suae conploratione decipiat, tamquam meretricis caritate consumptus sit. 15 securi estote pro innocentia nostra, talis incidit, talis adamavit, nec habuit, quod perderet in tam inmodico ardore nisi mentem. vidistis enim notissimum tota civitate miserum. cum lupanari noctibus diebus deserviens et, quamvis indulgentissimae puellae simplicitate frueretur, modo ta- 20 men maledictis opprobriisque vulgi, modo crebra rivalium contentione pulsatus, abigi tamen conpescique non posset, movit mitissimam puellam hic infelicis adfectus. laboranti primo sui voluit facultate succurrere, sed quicquid indulserat, fovebat ardorem, quaeque in hac impatientia prona

3 formam : *cf. 314, 5* **4** miserae nomen istud π : m. nominis iūd. B : nominis misere (*sed transp.*) id V : misere probrum nominis iudices M : m. nomen id *cett. Lehnert* inposuit ioco a. M cui : quia *Burm.* **5** bona BMπ se veri Vβ **6** castitati A^2 : -ate *cett.* necessitatium BM : -tum *cett.* **8** nemo : no (*ex* mo) B **11** invidia B (*corr.* B^2) V faceret p^{or}ris B poterit πC^2 *fort. recte* **15** securi *om.* Bπ incidit talis *om.* B (*suppl.* B^2) **18** diebusque γ *Reitz. fort. recte* (*cf. 288, 17*) **20** maledictisque opprobriis β **21** pulsatur M **22** movet BV **23** primo ς : -ma *codd.* **24** in hanc patientiam α *Lehnert*

persuasio est, quia nihil praestanti meretrix tam saepe con-
3 tingeret, amator sibi videbatur. postquam nihil miseratio, nihil proficiebat humanitas, temptavit asperitate discutere: poposcit, exclusit. non defuerunt misero preces; adhibita sunt ex ipsa iuvenis condicione consilia, sed ista vincebat, et 5 vires amoris impedimenta perdebant, donec intellegeret hominem, qui explicari ratione non poterat, necessitate servandum. puto, iudices, frustra male audit inmodico pauper ardore: meretrix magis amavit hominem, a quo noluit amari. 10

Consumptis igitur optimae feminarum cunctis indulgentiae severitatisque consiliis, dum apud omnes de pauperis sui amore conqueritur, incidit remedium, quo iam dicebatur alius amator explicitus. quae prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas est, non negatura porrexit. adiu- 15 vit deinde quod dederat, imperavit sibi, ne quas admitteret amplius preces, ne querelis adsistentis, ne lacrimis moveretur exclusi[t]. vultis scire, iudices, ubi sit medicamenti, quod obicitur, totus effectus? quisquis odium dedit, omnia post hoc facit, ne debeat amari. quanto, iuvenis, hoc melius! 20 in forum aliquando venisti, incipis agere serium, gravem, iam leges, iam iura loqueris, conviciaris maledicisque me-

1 perpersuasio B praestant B (*corr.* B²) **5** sed ⟨ardor⟩ ista *conicio*: sed ipsa (*sc. puella*) *Sh. Bailey² 210* **6** perdebant: prode- *Sh. Bailey loc. cit. negans* perdebant *pro 'irrita faciebant' poni posse, sed cf. 314,13* intellegeret AC²: -erent (-ant DE) *cett.* **7** hominum B δ poterant B **9** amovit α hominum B (*corr.* B²) a *om.* BVπ **11** optima Vπδ *Burm., Reitz.* **12** pauperi B **13** queritur M incidit ⟨in⟩ *Francius, Reitz., sed* remedium *nom.* (*cf. 240,24*) quo: quod BVπβ **15** necatura β **16** imperavit: sper- M (*corr.* M²) **17** amplius *om.* β moverentur α **18** exclusi[t] *Reitz.*: -it *codd.* **19** effectus *Badius*: aff- *codd. Lehnert* dedit: bibit (*et deinde* desinat *pro* debeat) *Schulting* omnium M **20** ne *scripsi 1974,121*: ut *codd.* quando Vβγδ **21** grave αA **22** leges iam *om.* δ

retricibus. hunc tu animum modo inter libidines ac scorta perdebas macie notabilis, pallore deformis solaque inpatientiae tuae fabula notus. perieras, infelix, nisi bibisses venenum.

5 Veneficii agit. credam mehercules, iudices, ad subscriptionis huius immanitatem expectasse publicae severitatis aures, quodnam saeculo nefas nuntiaret hic gemitus, quae prosiliret orbitas de novercalibus questura commissis, quem pestiferis heredum medicaminibus enectum tristis conplo- 10 raret adfinitas. non pudet ergo, quod vacatis lupanarium querelis et ad vos deferuntur amantium rixae? videtis hunc accusatoria fronte terribilem; oscula poscit, destitutos queritur amplexus. vultis vos abire potius in vestra secreta, ibi gaudia querelasque mutua conversatione consumere? non 15 agnoscunt leges ac iura miseros; hic audiuntur seriae calamitates. non est ultione dignus, de quo potest efficere meretrix, ut queratur. 4

Ecquando umquam, iudices, audistis de veneficio vivum querentem? facinus hoc semper ex mortibus accepit invi- 20 diam. si latrocinium probes cruore, vulneribus, si sacrilegium spoliis numinum praedaque templorum, ita, veneficium si arguas, oportet ostendas putre livoribus cadaver, inter efferentium manus fluens tabe corpus. ut iam istud

1 tu *om.* Bπ P (*suppl.* P[2]) libidinis P C **3** perieras – agit *om.* δ **5** veneficii causam agit M credebam M β subscriptionis A *et manus alia in* V : -nes O : -nem *cett.* **7** quodnam ς : quoddam (ut qu. E : quidam S) *codd. Lehnert* gemitus minabar qu. M **8** questura ς : quaesi- *vel* quesi- *codd.* **9** heredum *Burm.* : -em *codd.* enectum : necdum Bπ : nec tum V : evectum β D tris B **11** ad vos : duos M animantium B nunc BVπ E δ *Lehnert* **13** ibique ψ **14** querelaque V mutua *Burm.* : mutata *codd. Lehnert* **15** miseros = *perdite amantes, cf. 303, 17 et alibi* **18** Ecquando ς : et q. *codd. Lehnert* **21** spolii (*corr.* B[2]) nominum B

obicere possit et vita, debet aliquid esse passa, quod invidiam mortis imitetur. veneficium voca quod caecitate grassatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. profer agedum corporis notas, in quas se ⟨partes⟩ noxiae potionis vagus fervor effuderit, ubi depastis, enectis visceribus saevitura consederit. aspicio par laboribus corpus retinere sua ministeria, sufficientem animum seriis actibus, accusatoria firmitate robustum. crede, iuvenis, hominibus, qui te modo noveramus, nunc acrior, erectior: rediit in sensus vigor, in membra sanguis, viribus velut novae iuventutis exulta[n]s. bibisse te medicamentum probare non posses, nisi meretrix fateretur.

Quodsi permittitis, iudices, ut, quicquid contra consuetudinem datur, ad huius vocabuli referatur infamiam, ⟨in⟩ veneficium male audiendo vertetur sanitas, statimque merebitur sceleris invidiam quicquid profuerit invito. illud tantum noxium virus vocavere leges, quod non admitteret in-

1 *post* vita *distinxi* (*post* possit *vulg.*) **3** quo V **4** vagedum BV : agendum P D in quas se ⟨partes⟩ *Reitz.; recepi, nam neque 'in notas se effundere' credo dici posse, et propter coni.* effuderit *sententia secundaria interrogativa sit necesse est* **5** ferror B (*corr.* B²) effuderit : -i- *ex corr.* B : -eret β ubi – consederit *om.* B (*suppl.* B²) depastis, enectis *Gron., Schulting* : -ta senectus *codd. Lehnert* **6** sua retinere V **8** omnibus ς **9** nonerā B : noverant M *Lehnert* erectiorque βγ rediit *Gron.* : resedit *codd. Lehnert*: es; rediit *olim ego, sed cf. e.g. 304,21* **10** iuventis M (*corr.* M²) **11** exulta[n]s *Lucas quod dubitans* (*cf. 313,17*) *recepi* : -ans *codd. Lehnert* **13** permittis BM (*corr.* M²) ex contra B : extra πβγδ **14** ad : a B (*corr.* B²) : ab Vπ vocabuli *Obrecht* : vulgi *codd.* infamia V ⟨in⟩ veneficium *dubitans scripsi* : beneficio BVπEH : veneficio O : beneficium *cett.* **15** diendo B : dicendo B² vertetur *Dess.* : ut et Bδ : ut ad V : *om.* π : vitetur MβAD : utetur CE sanitas (= *sanatio*) δ : -tatis *cett.* : beneficium male audiendo vertetur sanitatis *Lehnert; locus dubius* statum que V **17** vocare BVπδ (*corr.* O²)

terpretationis incertum. iniquissimum est venenum videri, quod in potestate bibentis est an sit remedium.

Sentit, iudices, iuvenis crimen, quod detulit, nec nomine nec effectu scriptionem legis implere; itaque ex vocabulo 5 mulieris quaerit invidiam. 'meretricem,' inquit, 'accuso.' nescis, mihi crede, iuvenis, sceleris, quod detulisti, qualem mihi debeas probationem. rei expecto mehercules ut sit ante omnia minax vultus, feralis habitus; horreant squalore crines, rigeat super nefandas cogitationes efferata tristitia. 10 facinus, quod dicitur inquietare superos, sidera diris agitare carminibus, tumulos, busta scrutari et amputatis cadaveribus ipsas in scelus armare mortis, fieri non potest, ut auctorem suum non statim primo prodat aspectu. vides veneficae non horridos vultus placidamque faciem; si cogitatio- 15 nes, si consilia pertractes, sola cura de forma, omnis in hoc conlata meditatio, ut sollicitet aspectu, sermone detineat. 6 audio subinde exactas mero noctes, † tua mulier † convivia, perditas amantium rixas. meretricis unum veneficium est, ne desinat amari.

20 Numquid inique, iudices, in tanti sceleris subscriptione deposco, ne nominibus reos velitis aestimare, sed moribus? venefica tua quid prius umquam, quid simile commisit? cuius per hanc expugnatus animus? quis queritur iuvenis, quis

1 venenum – est *om.* Bπ : venenum *et* quod – est *om.* M (*suppl.* M[2]) videri : iudices β **3** crimen : venenum M (*corr.* M[2]) **4** nec *om.* B (*suppl.* B[2]) legis valet i. M ex *om.* Bπ **6** credere δ (*corr.* O[2]) sceleris *om.* δ quelem B (*corr.* B[2]) **7** rei *scripsi* : rem (res expetit E) *codd. Lehnert* : *del. Plasberg* **9** rigeant Bπ **11** criminibus δ tumulos et b. β **12** mortis V : -tes (*ex* -tis B) Bπ : manus (-nes A[2]) *cett.* fleri BV (*corr.* V) actorem β **14** si consilia si cogitationes M **15** pertactes B **16** sollitet M (*corr.* M *vel* M[2]) **17** audio : *fort.* addo *vel* adde : audio – rixas *del. Reitz.* tua mulier *recepit Lehnert* : tumul⟨tuosa⟩ *Gron. fort. recte* **19** ne : non δ **21** aestimare velitis δ

senex, quis dives, quis pauper alius? in te ergo solo venefica, in te tantum aliud ista quam meretrix? vultis integritatem puellae breviter probem? hanc, quam nunc pauper detestatur, accusat, amare mallet.

Omnia, iudices, facinora, ni fallor, causas vel de cupiditate vel de simultatibus trahunt. quod odium de amatore meretrici, quae praeda de paupere? 5

'Odium,' inquit, 'accepi.' ecquid, iudices, satis eam contra infamiam veneni vel solum medicamenti nomen absolveret? nec invenio, cur debeat idem videri, quod non potest idem vocari. agedum, iuvenis, potionis inple huius inmanitatem, dic: 'odium accepi contra coniugem, contra liberos meos, ut a sacris avocarer adfectibus, ut pignora sancta despicerem.' illud odium in meretrice facinus est, quo utitur in sui caritatem. ita vel hoc solum sufficit excusationi, quod illa contra se tantum dedit. 10 15

7 'Odium,' inquit, 'accepi.' nunc te hic reposco, iuvenis, invidiam, quam fortunae nostrae paulo ante faciebas. dic: 'meretrix dedit, prostituta porrexit'; o quam timueram, ne ⟨a⟩diceres 'amatorium sui'! consurge agedum, iuvenis, et totis corporis animique viribus inple susceptae accusationis horrorem. est quod audiente tota civitate proclames: 'miseremini mei, adiuvate, succurrite! bibi medicamentum crudele, saevum: desii pauper amare meretricem! iamiam non 20

1 qui dives B qui pauper BVπD veneficia B D (*corr.* D) : -tia VM **2** alius BM **5** nisi Vβγδ puditate B **7** quae : quo M **8** ecquid (= *nonne, cf. e. g. 157, 5*) ς : et q. *codd.* eam *scripsi* : me *codd. sed numquam sic de se ipse loquitur advocatus* **9** *fort.* absolv[er]et, *ut conieci 1976, 137* **10** quod potest non idem *Sh. Bailey² 210* **11** inple ς : -pie *codd.* (*cf. l. 21*) **12** accipi B **13** adfestibus B **14** quod BMδ **17** hic : ibi M (*corr.* M²) **20** ⟨a⟩diceres *Reitz.* : di- *codd.* atorium B sui ς : sibi *codd.* **21** animisque B **23** bibe B

inquietis noctibus vagus vilissimi cuiusque perditos patior ictus, nec exclusus ante lupanarium fores posterum diem pervigil amator expecto. possum navigare, colere terras, sufficio militiae, redditus mihi est animus, quo fierem mari-
5 tus, quo senectuti liberisque prospicerem.' quantum, dii deaeque, remedium condicione bibentis valuit! fecerat te † potius istam felicem si divitem puella. †

Ita vel hoc non solum, iudices, innocentissimae puellae pro defensione sufficeret, quod nihil fecit causa sua? ama-
10 torem dimisit, explicuit illa, quae captare dicitur, ut ametur, quae sollicitat, quae corrumpit adfectus. ingrate, quanta de te potu[er]it gloria frui! non quidem confers pretia, non stipes, sed adsides, sequeris, haeres, praestas comitatum, favorem, laudas ubique, miraris. hinc ergo causa[m] mere-
15 tricibus, quod illas etiam pauperes ament, quod facile contingant, quod laboribus exorentur adeuntium: faciet hic amator, ut divites ament. in crimen maximum captas trans-

1 quietis M (*corr.* M[2]) **3** terram β **5** senecti δ (*corr.* O[2]) quantum (*cf. 295, 9*) : quam te B δ : quante V : -ta π : quale *Reitz.* (*qui et* patuit *pro* valuit) **6** conditioni M β γ libentis δ **7** potius : -tio M ψ : -tu A istam B : -ta inf. π : -ta f. *cett.* : fecerat te potio ista felicem si dives etiam fuisses *Sh. Bailey*[2] *210* : *locus desperatus, sed ad sequentem sententiam respicienti in mentem venire potest* fecerat se potius ipsa felicem, se divitem puella ⟨venefica⟩ (= *si venefica fuisset*) **8** ita ⟨non⟩ vel hoc [non] *Reitz.* puellae *om.* M **10** et explicuit M **12** potu[er]it *Schulting* : -uerit *codd. Lehnert* : -uerat *vel* -erat *Gron.* pretia : praemia β **13** adsidisse quaereris erat B : absedisse quereris heret V : assidisse quereris heres δ **14** favorem : -or est V lauda BV miseraris V causa[m] (= *cā[m]*) *scripsi 1976, 137* : iam *codd.* **15** illas *del. Reitz.* meretrices *subi.* esse *docens, sine causa, ut puto* (*cf. l. 17* ut divites ament) contingat PE **16** faciet *Reitz.* : -ies *codd.* : ⟨invidiam⟩ facies *Dess. Lehnert* hic (= *talis, i. pauper*) : hinc γ **17** in : ut β

ferre beneficium: ut aliquis amare desinat, non nisi ab amante praestatur.

8 Quid ais, iuvenis? ita bibisti potionem, quae finem cupiditatibus daret, premeret ardorem, desideria restingueret? abi, recede, dum puellae publico generis humani nomine 5 gratias agimus, quod hoc fieri posse monstravit. furor ille, qui, si credimus, numina quoque detracta sideribus misit in terras, qui de sacris venerandisque pigneribus monstra commentus est, ardor, qui miscuit hominum ferarumque concubitus, ferrum, ignis, claustra laxabat, per interiecta 10 late maria fugiebat, vetatur, perit. accipite, quod magis debeatis stupere, mirari: remedium amoris mulier invenit. desinite nunc incestum timere, mortales, nulla pietas horreat nefandae cupiditatis instinctum. quicquid non parentium irae, castigationes, non serii propinqui, non paupertas, 15 non necessitas poterat efficere, haustus brevis, facilis, unus extorquet. o si quis odium posset omnium bibere vitiorum! felix profecto mortalitas, si reliquos lapsus incommodosque mentis errores fas esset infusa potione compescere. facinus est, quod maximum remedium gratiam sui vocabulo perdit 20 auctoris. miraremur hominem, qui illud contra meretricem dedisset.

Tibi tamen ultra omnes inmodica cupiditate flagranti, tibi praecipue succurrendum, iuvenis. cuius homo condicionis

1 *post* beneficium *signum interrog. posuit Lehnert* **4** restringeret V **6** agamus M **8** pignoribus Vγ **10** ignes Mβγ : *zeugma vix ferendum mihi quidem videtur; fort.* ferro, igni interiecta ς : interita P : interrita P² *cett.* **11** laetae B accipite – invenit *om.* β **13** desinite – mortales *om.* δ nulla : nunc illa Bπ **14** infandae BMπ parentium VCD : -tum *cett. Lehnert* **15** irae *Ellis* (*cf. Sen. dial. 3,15; Lact. ira 23,14*) : minae E *Lehnert* : mirae *vel* -re *cett.* castigationis V servi δ **21** actoris β **23** tibi (*alt.*) *om.* M **24** erat iuvenis M

adamaveras! divitiis opus est, ne simus in amore miseri, et inpotentissimi mali difficultates illi fortasse non sentiant, quos contra fastidia ceterosque contemptus explicat felicitas magna perdendi. felix profecto, qui modo facultates in 9
5 lupanari effudit; tu perdis animum. ille fastum opibus exorat, tu lacrimis rogas, pallore blandiris, et, quod ad pessimum spectat eventum, miserabilis sis oportet, ut amator esse videaris. finge te nullum huius adfectus sentire cruciatum; sed amare te, pauper, saltem non pudet? homo, cui
10 non vacaret agere longa languoris, aegrumque non deceret totarum noctium quies, excusari non possis, si tantum perdideris dies. cuius census ex manibus, ex laboribus substantia, quem cotidie poscit ultro rationem in dies ⟨cibus⟩ di-

1 divitiis : divinum M **2** sentiunt β **4** perdendi *Lucas* (*defendi 1974, 122*) : -eundi *codd. Lehnert* qui modo *scripsi* : quam (*ex* quōm̃ *vel simili corruptela ortum, ni fallor*) BV : qui non MβACD : qui πEδ : qui non ⟨nisi⟩ C[2] *edd.* **5** *post* animum *distinxi et* ille fastum opibus exorat *scripsi 1974, 122* : ille est (es C : *om.* Eδ) tu bibis uxor attu (uxoria tu MβADEδ) *codd.* : ille aes (ς); tu bibis uxoria, ut *Lehnert, quod non capio* **7** expectat Bπ adventum δ **8** fingu te B : fingite V : fingo te M (*corr.* M[2]) nullos A cruciatus BVπAδ *Lehnert* **9** sed *Ellis* (*defendi 1974, 123*) : id (-em E) *codd.* : adamare *Gron.* **10** aegrum quem π : quem aegrum *Gron., Lehnert* diceret (*et ras. 2 litt.* V) BVM (*corr.* M[2]) : duceret π : doceret A **11** totarum (*nempe pauperi mane surgendum*) : tota M (*corr.* M[2]) excusari V : -re (-rire S *ut vid.*) *cett. Lehnert* **12** censum α laboris α **13** pascit *Ellis, quod male defendi 1974, 123 sq.* ultro (*i. alienis monitis opus non est, nam ultro te tua paupertas admonet*) *scripsi* : -ra *codd.* ⟨cibus⟩ *post* poscit *suppl. Burm.* : *post* quem *suppl. Lehnert* : *transposui 1974, 124* dimensus *scripsi* : de- ς : dimersus BMπ : demersus *cett.* : quem cotidie poscit ⟨cibus operae⟩ rationem *Sh. Bailey*[2] *211*

mensus, amentiam pateris: † adversus felicium oscula tan-
tum amplexusque meditaris, et, unde tibi calamitatis huius
non potest nec venia contingere, de voluptate miser es.
expectandum videlicet, quando te famis, inopia castiget?
sed inter ista coepisti; quid iam facere potest ratio, consi- 5
lium? odio sanandus est, quem non explicat, quod pauper
adamavit. nun⟨c⟩ tamen intellegere possumus te non sola
fuisse paupertate miserum; non opes tantum tibi, non facul-
tates defuerunt: non erant, quantum video, propinqui, non
amici. alioquin illi te potius nostra potione sanassent, vel, si 10
ignorassent huius graminis vires, vinculis nexibusque tenu-
issent. quid? blandis adfatibus inpotentissimum eludis ad-
fectum? datum est remedium dolori, qui saepe egit in la-
queos, in praecipitia compulit, qui cruciatus laborantis ani-
mae vulneribus emisit. quantum amori in homine liceat, illi 15
magis sciunt, qui ⟨non⟩ amantur.

10 Iunge nunc cum fortuna tua condicionem mulieris ada-
matae. incideras quidem, miser, in puellam minime super-
bam minimeque difficilem; quaestum tamen non possumus
circumire meretricis. quam multa pro illis exigit sexus, 20

1 amentiam M ψ : amantia B : amantiam A : amentia (*ex* -antia Vπ) *cett.* ⟨in⟩ adversis *Schulting* : adversus *del.* C^2 : amentiam pateris, adversa (*cf. 313, 7*) felicium (= *divitum*) : oscula tantum *e. q. s. conieci loc. cit.* **2** amplexque M (*corr.* M^2) **4** fames β ψ δ *fort. recte* **6** sanandum BV **7** nun⟨c⟩ *Burm.* : non *codd. Lehnert* sola – paupertate miserum *scripsi 1973, 321 sq.* : solam – paupertatem iterum *codd. Lehnert, post* paupertatem *distinguens et cum Dess.* solam ⟨sanaturam⟩ *legens* **11** vires M^2 ψ (*cf. 315, 12; 317, 6*) : -us *cett. Lehnert* **12** adfatibus ς : -fectibus *codd.* **15** hominem β γ *fort. recte* **16** ⟨non⟩ *supplevi* amant ς **19** quaestum *scripsi 1973, 322* : quasdam *codd.* **20** circumire (*cf. 166, 15*) : -cidere *Burm.* meretricis *scripsi loc. cit* : -ces *codd.*

aetas! poscit semper necessitas, petit corporum cultus, poscit tristissima stationis inpatientia. totos infelix dies lupanarium foribus inpendes, ut quando prostituta pauperi vacet, et contentione numerantium dilatus, exclusus otium mere-
5 tricis expectas. negatur tibi complexus: indignatione persequeris; contingit vero: felicitate corrumperis. spem gaudia parant, adversa contentionem; ex utraque fortuna desideria coalescunt. nobis crede, qui vidimus: quis tibi, ⟨i⟩uveni⟨s⟩, fuit corporis habitus, quis pallor, quam miserabilis, quam
10 pudenda tristitia! quotiens tu venenum bibere voluisti!

Non est igitur, iuvenis, quod tibi queraris illam mitissimam partem humanae mentis ablatam; non caritatem, sed inpatientiam, non voluptatem, sed tormenta, non amorem, sed quod adamaveras, perdidisti. amoris, si sapientiae se-
15 quamur auctores, antiquissimum numen, et cui se naturae debet aeternitas, sed ille mitis et serius, honestis cupiditatibus et viribus sacrae caritatis exultans, ut qui cuncta priscae noctis operta caligine diduxerit primum, deinde miscuerit. hic vero, cui perditis visceribus adhaeremus inquieti, lasci-
20 vientis adhuc aetatis instinctu tumultuosus ac petulans, te-

1 aetas: *hoc loco et 47,9 fere = iuvenilis pulcritudo, ut vid.* semper – poscit *om.* BM (*suppl.* M²) π **2** tristissimae ψ **3** inpendes ς: -dit BVπ: -dis *cett.* quandoque (*ex* quanque) M **4** et *om.* βγδ *Lehnert* **6** contigit BM AD vero *Helm*: verum *codd.*: iterum *codex quidam Burmanni* **7** contentionem *Gron.* (*cf. 297,22; 316,14*): conditione BVπ: -trictionem MS: -trictionem *cett. Lehnert* **8** ⟨i⟩uveni⟨s⟩ *scripsi 1974,125*: uni *codd.*: tunc *Obrecht, Lehnert* **14** adamaveras VH: ama- *cett. Lehnert* patientiae (*sic et* S) sequar Bπ **15** auctores: antiquis B: actores β **18** diduxerit γ: de- *cett.* dein V **19** cui π: quod BVδ: quo *cett. Lehnert* aut ad lascivientis BVδ: ad l. Mπ: *an* audax l. (*cf. Cic. Sull. 71* audax, petulans, libidinosus)? **20** instinctum VMπ tumultuosa BVδ tellis B: stellis V: tellus δ

11 lis, funereis facibus armatus. praestat igitur ille mortalibus liberos ac duratura coniugia pietate, hic incesta, libidines, adulteria, meretrices. referam nunc fabulosas inmodici furoris prodigiosasque novitates, conceptum nescientibus oculis ignoti hominis affectum, formam suis in se luminibus 5 ardentem, virgines patrum senectute flagrantes, mortalium ferarumque coitus usque in monstruosa fecunditatis onera perlatos? ex omnibus tamen, quae nobis patientibus extorquet affectus, hoc saevissimum patimur, quod nemo vult in amore sanari. 10

'Ego tamen,' inquit, 'amare mallem.' hoc est ergo, propter quod opus odio fuit. nihil agebant castigationes et preces consilia perdebant. odio debet amator explicari, quem sanat adamata. interrogare te hoc loco libet: numquid accusare posses, si, quod fecit medicamento puella, fecisset 15 animo? licuit te reposcere, quantum numerare non poteras, fastidire, contemnere. iam indignaris, quod te maluit remedio quam dolore sanari? mulier, cui ad dimittendum amorem sufficiebat, ut odisset, ipsa pro te commenta est, ut illam tu potius odisses. finge te tamen aliqua remedii tui 20

1 fueriis BV : furiis π : funeriis M (*corr.* M[2]) : funeris βE facibusque M[2] βγ *Lehnert* (*cf. quae scripsi 1974, 125*) **2** ac duratura *Helm 1911* : accusatura BVδ : ac usita M : uxoria (*omisso* coniugia) π : hac (haec S) usitata βACD *Lehnert* coniugii Mβγ *Lehnert* **3** nunc : num BV : non Mδ furosis B (*corr.* B[2]) : amoris (furoris supra scr.) V **4** inprodigiosque BVδ nescentibus B (*corr.* B[2]) **5** affectum *Sh. Bailey*[2] *211* : asp- *vel* adsp- *codd.* : *agitur de Acontio et Cydippe sec. A. Henrichs* (*vide Sh. Bailey loc. cit.*) formam O : -as *cett.* suis *om.* Eδ **6** ardentes Mπ virgines π : -em BM : -um Vγδ : -is β patrum ς : -uum αH : parvum O : partum βγ **7** coitus *Klotz* : vultus *codd.* : *an* concubitus (*cf. 310, 10*)? **8** quae nobis : quem (que Mπ) bis (his π) α (*corr.* M[2]) δ patentibus BVδ : pat≡entibus (*et ante ras. 6–7 litt.*) M extorqueat δ **9** quo BVδ **12** et *scripsi* (*cf. 304, 5*) : nec *codd.* **13** perdebantur Mπ **20** finge te : fingite BV : finge δ remedia α (*corr.* M[2]) δ tua BVπδ

sentire tormenta; adrogantissime miserorum, tu autem spe-
rabas ardoris inmodici felicem statim sanitatem? quid, si
queratur aeger abstinentiae dolore sanatus? excussa sunt
plerumque languentium vitia verberibus, redempta debili-
5 tate vit[i]a, ignibus, vulneribus interdum profutura grassata
sunt, et quae fuissent mala sanitatis, in gratiam remediorum
de maioris periculi comparatione redierunt. vix mehercule 12
contingere potest, ut hilares ab hac inpatientia laetique dis-
cedant, quos pudor, quos satietas, quos paenitentiae ratio
10 dimittit, nec sine aliquo morsu resilitur a malis, quae volup-
tate tenuerunt. †iterum materia amoris est desinere nec
queri. opus fuit pari diversitate, viribus, quantis adamasti,
ut resipisceres, neque frequenter in media sanitate subsiste-
res. quale tibi remedium debuerit adhiberi, vel ex hodierno
15 senti, iuvenis, adfectu: pro homine, qui post odium queri-
tur, quod non amet, parum fuit, si amare desineret. audi,
igitur, ingratissime, quatenus ad publicas aures secreta ve-
stra proferre voluisti. 'dedi. quid enim,' inquit, 'facerem,
quae remedia tam multa perdideram? ferre misera non pot-
20 eram, quod te iam coeperunt omnes ridere meretrices. re-
pete agedum illarum conloquia noctium, quibus te frequen-
ter alterius et fortasse divitis amatoris iniuria receptum in-
ter oscula amplexusque monui: 'quid, miser, cum fortuna,
quid cum mea condicione rixaris? parce necessitatibus
25 meis, duo pauperes sumus.' sed et tu quotiens in sinus meos
lacrimis fletuque resolutus exclamasti: 'sentio furorem, sed

4 vitia *om.* Mγ redemptaque (-dept- M) MC^2DE **5** vit[i]a *Dess.* : -ia *codd.* **6** gratia α remediorum ṣạṇịṭạṭịṣ V **8** inpatia V **10** voluptatem M **11** iterum : *an* miseri (*cf. adnot. ad 312, 7*)? maria B : matheria V **13** ut *scripsi 1974, 122* : ne *codd.* neque : ne Vβγδ **14** adhiberi Mψ : -ere *cett.* **16** amare : sanare V **17** nostra SAE **19** tam *Obrecht* : tua αγδ *Lehnert* : *om.* β : iam *Burm.* **20** odire V recepete B (*corr.* B^2) **22** fortassis M

imperare oculis, sed animum regere non possum! quam libenter te, mulier, odissem!'

Non est igitur, ingratissime mortalium, quod beneficium
13 nostrum nomine potionis infames. remedium bibisti, sed illud odium tuum est. quid? quod furis, conviciaris, exclamas, non est haustus illius adfectus; et am⟨at⟩or talis fuisti. aliud sunt, aliud illi, quos in voluptates superfluentium facultatium mittit secura felicitas. inprobius pauperes amant. sic tumultuabaris admissus, sic moras, sic inpedimenta ferre non poteras. maledicebas populo, conviciabaris intrantibus. cuius umquam felicius commutata fortuna est, si tunc omnes oderas, nunc unam, pauper, odisti? quin potius, iuvenis, admittis consilii rationem? quid agis, infelix, cur redditam modo sanitatem rigore nimiae contentionis exasperas? praedico, testor, consumis odium; nondum totam mentem vis perfusa possedit, adhuc circa te duo maximi rixantur adfectus. adiuva potius, adiuva potionem. contradic agedum quicquid est illud, quod tumultuatur, exaestuat, totumque sanitas componat hominem. tunc te sciemus amare desisse, cum desieris odisse.

14 Et innocentiam quidem puellae satis, ut spero, defendimus; magnitudo periculi † vocet † preces. consurge agedum, miserrima feminarum, reliquam defensionis tuae partem

1 imperatores B **5** esse V [quid] *dubitans Sh. Bailey*[1] *77* quod *om.* M (*suppl.* M^2) fures BV : -ens π convinciaris B **6** adfectus : eff- *Watt fort. recte* et : sed Mβγδ *Lehnert* am⟨at⟩or *scripsi 1974, 126* : amor *codd.* **7** aliud (*alt.*) *om.* V voluntate α facultatum VπSAEδ **9** tu tum. M **11** fortuna commutata δ **14** praedicor M **15** *fort.* consumes **16** miximi B (*corr.* B^2) **17** contradicat BVπ **18** illud *Obrecht* : aliud *codd. Lehnert* quid BV **20** dedisse B (*corr.* B^2) VA **22** vocet : nocet P (*et fort.* A) : -cat *Francius* : ⟨e⟩vocat *vel* vocet ⟨ad⟩ *Burm.* : ⟨ad⟩vocet *conicio* consurgere BVδ dum V

tuere lacrimis. accusator, quid speras, quid expectas? ad
genua tua non mittimus eam. toto licet infelicem terrore
convenias, non exosculabitur manus; mortem, suprema de-
nunties, te non rogabit. frustra tibi aliquid de periculo no-
5 stra metuque promittis, nescit puella, non habet odii reme-
dium. sane tamen viribus potionis effectum sit, ut accusave-
ris innocentem; sufficit ultioni vidisse pallentem, satis est
audisse gemitus. memineris hanc esse, quam tu non, iuve-
nis, odisti. quid ais? etiamne perferes illud pronuntiationis
10 anceps, illud humanae salutis incertum? numerabis ergo
sententias, et, si damnaveris, exultabis, nefande, gaudebis?
puto, non adamasti. an et sequeris, dum carnifex trahit,
intereris, dum hos oculos occisura contingit manus, dum
haec amplexibus tuis nota cervix ad supremos nudatur ic-
15 tus? non exilies, non pectus oppones, non fidem hominum
deorumque clamabis? aspicies percussam imper⟨turbatus
super⟩ palpitantia membra consistens? potes hoc videre,
potes hoc ferre? sanatus es.

2 mittimus eam : *propter ordinem verborum et propter malum rhythmum suspicor sic legendum* : mittimus. iam (*vel* nam) terrorem BM (*corr.* M *vel* M^2) SD **3** manes BVπ **4** rogavit BV **5** nescit *Gron.* (*cf. 271,19 sq.* venenum leges habere, emere, nosse denique vetant) : -is *codd. Lehnert* : ⟨si⟩ nescis (*'let me tell you'*) *Sh. Bailey*[1] *77* **6** fit V **7** ultionis α **8** memine B : memini M : minime π tu *om.* M (*suppl.* M^2) non *om.* BMπ : non⟨dum⟩ *Schulting* : *si* non *sanum est,* odisti *praeteriti notionem (= oderas) habeat necesse est, sed fort.* non ⟨diu⟩ *legendum* **9** ais M : agis *cett. Lehnert* perferis B : -ras B^2 : -reris V : -rs Mπ **11** sentias V damnaveris *om.* M **15** deorum hominumque V **16** aspicies *Burm., Helm 1911* : accipies (-iens π) *codd. Lehnert* imper⟨turbatus super⟩ palpitantia membra consistens *dubitans scripsi* (membra consistens *iam* ς) : nuper palpitantia merori ad consistentes *codd. praeter* V : numquid non palpitantia merori ad consistentes membra nudabis **17** potest *ante corr.* B

Quodsi quid tristius iudicii huius attulerit eventus, di † ripite pereuntium beneficiorum semper ultores, di, quos iste crudelis in amplexibus puellae frequenter maerore, lacrimis aut finem amoris rogavit aut mortem, date nobis iustam de ingrato iuvene vindictam. non inprecamur debilitates, nau- 5 fragia, morbos: pauper sit et amet quamcumque meretricem et amare non desinat!

XVI. Amici vades

Duo amici, ex quibus uni mater erat, peregre profecti ad tyrannum appliciti sunt. mater cognito, quod filius habere- 10 tur a tyranno, flendo oculos amisit. oblata est a iuvenibus tyranno condicio, ut dimitteret alterum ad visendam matrem ad diem praestitutam reversurum, ita ut, nisi occurrisset ad diem, de eo, qui restiterat, poena sumeretur. et iureiurando adstrictus est. venit iuvenis in civitatem; mater 15

1 quis α   iuditium M   huius *om.* BMπ   diripite αβγ : di (dei O) rapite δ : dii rapide ς *Lehnert* : di turpiter *Sh. Bailey*[1] *78* : di propitii *conieci 1974, 126* : di rite *Watt*   **2** di : de BVπ : dei A δ   quo V   **5** ingrato : integro δ   precamur β   debilitates δ : -ti V : -te E : -tis *cett.*   **6** morbos δ : -bi (vel morbi π : -bo E) *cett.*

subscriptionem om. **B**   M̅≡FABI QVINTILIANI MEDIOCRITER ODII POTIO EXPLICIT. INCIPIT AMICI VADES, *et iterum* (*minio*) INCIPIT AMICI VADES **V**   EXPLICIT ODII POTIO; INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) **M**

Haec declamatio lacunosa est atque etiam corruptior quam ceterae videtur. Titul. om. BπS : vades amici P   **9** Duo – erat *om.* α (*pro quibus* uterini duo fratres M)   **10** *fort.* filius ⟨vinctus⟩ *vel* ⟨in vinclis⟩   **11** amisit oculos V   est iuvenibus a M   **12** ad : ad ob̸ B : et ob M   **13** reversurus BVπ

detinet ex lege, qua parentes in calamitate deserere non licebat.

Etsi, sanctissimi viri, olim omnes videor humanorum pectorum adfectus in solam amicitiam contulisse, et patior invi- 1
5 diam hominis, qui sibi non reliquerit, ut amaret et matrem, quotiens tamen universam pietatis meae conscientiam intueor, in qua minimum est, quod videor bonus amicus, non possum non hanc primam electionis nostrae conplorare fortunam, quod mihi necesse est aut amicum relinquere aut
10 matrem. facinus, severissimi viri, facinus fit inpatientissimis adfectibus meis, quod succurri non potest duobus. excedit omnem querelae meae comploratione, quod me tam diversis meorum conatibus adversa conveniunt, ut videar eligere. quid non darem miser pro luce matris, qui, ut illam
15 viderem, amicum dedi! fidem vestram, iudices, ne inter maximas necessitates pereat usus hominis, qui paratus est duobus inpendi! iam hic est tota ratio clementiae, ne ibi me detineatis, ubi non prosum. nec dissimulo, sanctissimi viri, perferre me cum maxime tam incredibilis exempli fidem, ut
20 non immerito possim videri cum matre colludere. ego videor excogitasse istum colorem, et hoc, quod detineor, amicitiae vocatur infirmitas. miseremini, iudices, temptate me

1 desere V EXPLICIT ARGVMENTVM INCIPIT AMICI VADES, *et in mg.* CAVSA XVII[a] (*minio*) M

3 Etsi – olim *om.* B (*suppl. man. rec.*) π : Etsi – omnes *om.* V : dum hinc matrem praesentem, hinc fratrem contueor absentem, omnes *e. q. s.* M *ante* pectorum *eras.* corpore V **5** relinquerit B (*sed corr.*) π **7** benus B **8** non *om.* V vestrae Bπ **10** sit MSDE **12** me *om.* βγδ *Lehnert sed cf. 350,20; 352,1 sq.* tamen BV **13** ut non videar scire eligere M **14** quid M : quod *cett.* **18** prosim β **19** proferre ς *Burm.* (*cf. adnot. ad 92,4*) tamen (tam π) credibilis α : tamen in- E

et dimittite. an voluerim reverti, scire non potestis, nisi revertor.

2 Illud, sanctissimi iudices, illud adfectus meos torquet ac lacerat, quod sim ingenti expectatione deceptus: speraveram futurum, ut hoc loco rem magnam faceret et mater. 5 paraveram apud tyrannum hanc iactationem, ut me crederet remissum, et genus ostentationis adamaveram, ut mirarentur homines fidem etiam in orbitate. quo vultis hoc animo feram, quod, etiam ut revertar, amico meo mater inposuit? et quantum ad hanc pertinet, maximum iuvenem 10 decepit, illum, qui meos crediderit adfectus. non possum, iudices, litis huius dissimulare facinus: innocentius fuerat, ut ego nollem reverti.

Viderint, sanctissimi viri, ... sed receptas nominum persuasiones velut aliquam servitutem caritatis attendunt. me 15 si quis interroget, nullos affectus tantum nasci puto, et si quis omnia vera ratione respiciat, quicquid liberos, ⟨parentes,⟩ fratres, propinquos invicem tenet, amicitia est. homines igitur, quos cum maxime incredibilium rerum loquitur invidia, sumus sine dubio non eiusdem pars animae, non 20 eiusdem pondus uteri; sed quanto minus in causis, tanto plus in affectu est. admirabilior caritas, in quam coimus

1 valuerim M nisi : nisi cum M **4** sum *puto* **5** futurum – paraveram *om.* Bπ **8** homines ς (*defendi 1974, 127*) : -nẹ̇s V : -nis *cett. Lehnert* **10** maxime M A **11** accepit M illum : eum M meos crediderit (-erint M) adfectus : meis crediderat affectibus *Schulting* : *fort.* meo se credid[er]it adfectui **12** huius litis δ **14** *lacunam statuit Dess.* sed : qui ς **16** nullus BV **17** perspiciat *Francius* ⟨parentes⟩ *ante* liberos *suppl. Sh. Bailey*[2] *212, transposui* **18** hominis α **20** p̣ṛọf̣ẹc̣ṭọ sine dubio V **21** uteri sed Vπ : -is et B : -i et *cett. Lehnert* **22** effectu *Reitz.* est *bis* V qua Mβ

viribus nostris. non pudet, iudices, hanc fateri persuasionem: minus debetur homini, qui aliquem ideo tantum amat, quia necesse est. ita est, iudices, ita est: a primis statim aetatibus in eandem coire vitam habet aliquem fraternitatis
5 affectum.

Sic effectum est, ut nos statim fama committeret, et tali certamine coimus, ut, si quid accidisset, uni deberet alter[i] exemplum. inde est, quod et pariter †reverti† contempsimus, et, quasi facilius esset †inter fides† placuit sub incerta
10 pelagi cohaerere. nec tamen vanitate, nec discursu putetis 3 extractos; magnas et inexplicabilis navigandi fuisse causas vel hinc potestis aestimare, quod nos non detinuit haec mater.

Utrumne igitur, iudices, sumere de nobis etiam nunc vo-
15 luit experimentum ipsa amicitia, et parum fortuna credit hominibus adhuc tantum feliciter amantibus, an haec est magnae semper opinionis invidia, nec ulli umquam tam plena confessione laudantur, ut illos non ipsa quoque ...

1 hac B **7** ut : et Bπδ quis M occidisset δ : accidisse BV *post hanc vocem comma posui; vulg. post* uni *ponunt* alter[i] *Schulting* : et alteri VDE : alteri *cett. Lehnert* **8** exemplum = *factum laudabile* et : *s. l.* B : nisi *Sh. Bailey*[2] *212* reverti : evehi *Reitz.* : *fort.* [r]everti (*sc. naufragio*) contendimus *Burm., Lehnert, Reitz.* **9** fidos C[2]E *Reitz.* : ⟨iter⟩ inter fidos *Burm.* : fideles Mπ : in terra fides A *Lehnert, quod, licet ridiculum sit, haud scio an recipiendum, nisi forte* i[n]ter fide *vel* fidei *legendum* incerto ς *sed arridet plur.* (*ceterum cf. adnot. ad 328,11*) **10** discursu = *ambitu* **11** inter explicabiles (-is BV) αDδ fuisse causas navigandi δ **12** haec : nec π *sed* haec = *talis* **15** credidit π **18** illas BVδ non – ad *om.* M *post* quoque *habent* βγ amicitia temptare velit *quod recepit Lehnert, sed e. l. 14 sumpta verba videntur et vereor, ne lacuna aliquanto maior sit; verba quae sequuntur usque ad 322,4 admodum obscura. in adnot. ad 322,3 pauca de iis quae perierunt restituere conabor.* ad Bδ : ab B[2] : a VH[2] : *om. cett. sed ras. ante* litoribus *habet* M

†ad† litoribus appulsi sumus. homines, quorum omnis casus fama custodiebat, †consumimus† terrore, qui parentibus statim caecitas est. hinc illud evenit, quod ⟨non⟩ sumus pariter alligati: sic magis adversus solutum carcer inventus est. pudet, iudices, fateri: iam in hoc victus, iam inferior 5 recessi; ex duobus magis amatur, quem tyrannus paratus est alligare.

Quantum tibi, amice, debeo! non potuit nos dividere nisi mater. ubi primum caecitas nuntiata est, tuus hic affectus fuit, quod hoc credidit tyrannus. quid ille non fecit! ut rex 10 desideravit vicarium corpus, amplexus est catenas; sponderi sibi voluit hominem rediturum per maria, per matrem; repromisit de incertis tamquam de animo suo. quis hominum pro se tam multa fecisset? praestitit, inquam, amicus, praestitit rem, quam videbatur ideo tyrannus indulsisse, ne fie- 15 ret, et hominem, qui in rebus humanis hunc esse nolebat affectum, decipimus, dum temptamur.

4 Ego non invenio, cur horreat mater arcem, quid sibi velit quasi destinatas operire cervices. non odit me tyrannus,

1 omnis πJ : -i BVHO : -ia *cett. Lehnert* **2** consumimus Bπ M² δ : -mi M : -imur *cett. Lehnert* : -fundimur *Helm 1911* **3** ⟨non⟩ *supplevi (et sic per litteras Winterbottom quoque), nam tyrannus solum matris filium alligasse videtur, ut fidem amici temptaret; deinde post nuntium maternae caecitatis versis vicibus filium solvit, amicum alligavit. amicum liberum apud tyrannum manere ex his locis apparet: ll. 10sq.; 328,2sqq. et 13sqq.; 329,16. haec in lacuna supra memorata accuratius exposita fuisse credo* **4** solutum *sc. amicum meum qui primo liber mansit neque me deseruit* **5** iudicum B **6** amator V : amat[ur] *Winterbottom* **7** ablegare *Sh. Bailey² 213* **9** ubi *scripsi* : tibi *codd.* **10** tyrannus credidit β **11** desideravit VE : -erit *cett.* ponderis ibi V **12** *post* rediturum, *non post* matrem *vulg. distinguunt* per matrem *del. Helm 1911* **14** inquam *ante* rem *posuit Reitz. fort. recte* **15** videbat B tyrannis M (*corr.* M²) **16** volebat ME **17** temptamus π *cf. 327,4 sqq.* **18** horrea M (*corr.* M²) **19** destinatas – cervices : *cf. 325, 1*

cuius non interest, an alium occidat. miserere, mater, si quis est magnorum meritorum pudor, querere, quod unum decet, impatientius ex ⟨d⟩uobus amari semper absentem. cui tu fortunae, quibus necessitatibus inicis manum! me ad
5 amicum meum admitterent alterius catenae tyranni, nunc mihi portas aperiret, subsidio navigium pirata praestaret. si mehercules ante morerer, ire deberes, mater, ad diem. misera, non intellegis, quanto te magis [plus] obligaverit amicus? plus debes homini, qui me tibi remisit, ex quo pati non
10 potes, ut revertar.

Libet mehercules, iudices, libet misereri hominum, qui me laudant revertentem. amicus mihi credidit, ut redirem. ita nunc ego facio rem magnam, ego sum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus? si qua dicentis fides est, faci-
15 nus mihi videtur, quod scio me non esse periturum.

Sentit, iudices, et ipsa mater rem se facere turpissimam, si necessitate detinear; itaque mulier, quae adhuc de affectu cuncta fecerat, ad legem subito convertitur. pessima, iudices, causa matris est, in qua plurimum lex potest. l i b e r i
20 p a r e n t e s i n c a l a m i t a t e n e d e s e r a n t; facinus est, iudi- 5 ces, hoc dici homini reverso. ita nunc ego contemno matrem, ego despicio caecitatis obsequia, homo qui omnium

1 cuius misericordia non interest ut alium V : cuius nunc interest M **2** est *om.* M decet *scripsi* : de (d B) caecitate *codd.* : hoc unum de caecitate *Burm., Lehnert* **3** ⟨d⟩uobus (*sc. e matre et amico*) *scripsi* (*cf. 322, 6*) : nobis *codd.* : querere unum quod de caecitate ⟨didicisti,⟩ impatientius ⟨ex⟩ nobis *e. q. s. Sh. Bailey*[2] *213* amari B[2] : -ris *codd.* **4** fortunae *Obrecht* : -as *codd.* : fortunas uberius impraecabaris quibus *e. q. s.* M inicis : inimicis BVδ **5** admitteret βγ : -mittas δ alterius – portas *om.* δ catenae *Dess.* : -ae et M : -a π : -a et *cett.* tyrannus Mβγ tunc V **8** [plus] *om.* MπE : pius *Gron., Lehnert* **9** qui me *om.* V **10** potest V : potesṭ ut non r. M **11** misere B **14** mirabilis C[2] E : misera- *cett.* dicenti[s] *Gron. fort. recte* **17** detineor V : -eat M

calamitatium mearum ambitum in hoc consumpsi, ut redirem, qui inter supremas sollicitudines non pro me rogavi? mihi quisquam contumacium supplicia liberorum, mihi neglectae pietatis minatur invidiam? bone Iuppiter, quanti mihi constitit, ut malus filius viderer! inputem tibi necesse est, 5 mater, quod meum amicum propter te reliqui, ad quem facinus est non reverti.

Nondum, iudices, necessitates meas, nondum amici merita refero; interim contendo tunc esse tantum legis huius usum, cum in calamitate soli sunt parentes. magnam partem 10 mortalium fortuna dimisit a legibus, nec ulla iura tam tristia sunt, ut ea in adversis patiantur homines. ego, cum me necessitas rapit, sic † habeo queri † quasi relinquar. excusatae sunt parentibus liberorum calamitates, et si quem lex ista deprehenderit in alterius fatum, transeat necesse est 15 tamquam orbitatem. quid enim, si me detinente matre pater a latere revocaret? et si bella militem poscerent, si legatum patria dimitteret, vel, uti ad propriam descendam necessitatis meae conplorationem, si me damnatum poena constringeret, videlicet effringeres carcerem, mater, inice- 20

1 calamitatum Vπβ AE δ **3** contumacia Bπ mihi (*alt.*) : mi (*sed eras.*) B **4** iupiter Vβγ **5** constitit ut : constitui B : -ui ut V : -ui ne Mπ : -it ne (ne *om.* O *suppl.* O²) *cett. Lehnert* **6** ad quem : at V **9** tunc esse ς : tu necesse BVπγδ : tu necessarium M : tum (tamen S) necesse β tantum *om.* β **10** usum iudicas cum M soli *om.* Bπ parem B **11** tristitia B **12** *post* ut *ras. 8–10 litt.* M hominis BV **13** capit BM *fort.* sic [h]abeo [queri] quasi relinquam? **15** factum MP (*corr.* P²) A **16** detinentem B (*corr.* B²) pater a latere (*sc. matris*) *scripsi 1974, 128 praeeuntibus Schulting* (pater ab altero latere) *et Obrecht* (pater e latere) : altero latere BV : alter a latere π : alter (-liter S) e latere Mβγ H *Lehnert* : alter latere O **17** vocaret π poscerent militem (ait militem O) δ **18** dimitere et vel B : -mitteret et v. M

res carnifici manum et perituri filii iugulum auctoritate iuris operires?

6 Dii deaeque, quam longe est lex, quae retinet hominem, qui poenae non venit! nescis, quantum intellego, mater, quantam invidiam debeant facere liberis parentes, a quibus relinquuntur. mater, quae se deseri queritur, illud exclamet: 'filium meum civitas peregrina sollicitat; ut amoenos nescio cuius recessus orbis petat, debilitati meae subtrahit umeros.' 'iuvenis meus abducitur amore meretricis, et ab officiis caecitatis vitiis abstrahitur oculorum.' eiusmodi gemitu filium necesse est persequaris, ut, quod detineor, obiter et poena sit. non facit ista lex ad liberos, qui misericordia detinentur. ut turpe sit, quod recedo, in eo tantum est, ad quem revertor, et ut facinus sit relicta mater, non faciunt nisi causae relinquendi. homo, qui ad tyrannum revertor, si malo animo relinquo matrem, dignus sum, qui detinear. non est itaque, quod subinde nominis vestri beneficia, mater, opponas, non est, quod vilitati tuae fieri putes, si credimus esse in rebus humanis et alterum affectum. amicitia est, quam mihi videtur natura excogitasse, ut coire invicem possit totum hominum genus, quae ideo nondum circa se tenet omnes admirationes, quia tota non contigit, quae tamen

3 *locus dubius* **4** poenae (*cf. ll. 11 sq.*) : penae P^2 C H : paene π D *Ellis* : pene *cett. fort.* quam longe est lex ⟨ab ea⟩ *vel* ⟨ei⟩ quae retinet hominem qui bene non venerat **6** se d$\overset{se}{\bar{e}}$ri B : deseri se β exclamat VM A **8** cuius : quos *Winterbottom, sed* orbis = *regionis* urbis V debilitatis M **9** um$\overset{e}{\bar{o}}$ras B **10** caecitatis *Schulting* (*defendi 1974, 128 sq.*) : civitatis *codd. Lehnert* genitu B **13** turpis et BV **14** matre V **15** mihi nisi δ **18** opponat V utilitati M ψ putes *Gron.* : potest *codd.* **19** amicitia est *Reitz.* : -iae si *codd.* **20** qua V P δ **21** omnes tenet M **22** totam BVπ contigit *scripsi 1974, 129* : -tingit *codd.* tam BV δ : iam *Lucas, Reitz.*

pervenerat ad incredibilium fidem, nisi illa vos inpediretis; amicitia, plurium corporum unus animus, vicariae manus, fortior quam matris affectus.

7 Rogo, quid refert, quid vocetur ille, qui sic amat? quid interest, ex quibus magna merita descendant? vultis scire, 5 quid de hoc affectu sentiat mater? et amicum meum putat malle, ne revertar.

Finge me ⟨se⟩positis paulisper meritis, quibus obligatus sum, hoc tantum dicere: 'amicus alligatus est.' ire volo, mater, ut redeat, ut consoler, ut † dominum regem, ut, si tyran- 10 nus exegerit, vicarium corpus opponam. quid detines, quid moraris? hoc est tempus, propter quod coimus. nescias, an diligat, cuius non habet experimenta nisi sola felicitas, et, si vitae praestes omnia secunda, amicus otiosa res est. dicturum me putas: 'hoc expectat alligatus'? expectat totum 15 immo genus hominum, et nos in hanc fidem persuasiones receperunt, ut, si hoc faciam, nemo miretur. vis scire, mater, quem affectum, quam reverentiam in calamitatibus amico praestare debeamus? nullam legem timuit, ne relinqueretur. 20

1 incredilium M illam M β ACD *Lehnert fort. recte* **2** plurium E *et coni. Reitz.* : -imum (*ex* -imorum M *vel* M²) α β ACD : -imorum δ vicariae : in caritate M : in carne P **4** refert ς : ferent (-ant π) *codd.* amatur M **5** scire *om.* M (*suppl.* M²) **8** ⟨se-⟩ positis *Winterbottom qui confert 159, 28; 227, 14; 292, 7*: positis *codd.* : paulisper positis (*sed transp.*) V **10** consoler, ut ς : consoletur *codd.* dominum rogem ς *edd.* : *fort.* ut dem meam legem, *i. ut eadem qua ego lege domum ipse quoque reverti possit, cf.* redeat **11** quid (*prius*) : qui B (*corr.* B²) M (*corr.* M²) detinis B (*corr.* B²) **12** tempus : corpus (*sed corr.*) V **14** vitae praestes : *insolita inversio pro* vita praestet (*sc. tibi*) *ut vid.* **16** immo : immotum BVπ genus : nus B (*cetera suppl.* B²) persuasiones *scripsi 1974, 130* : -nis *codd.* **19** *fort.* nulla[m] lege[m] (= *non timuit, ne ulla lege e. q. s.*)

Differo interim causam amicitiae; agere paulisper omnium libet. et tyrannus mihi credidit; volo reverti. nulli umquam, mater, plus commisit fides, neminem magis obligaverunt expectationes. credidit mihi homo, cui res favorabilis contingit, si decipitur, qui sibi excogitasse contra omnes amicos videtur, ut illi inponeremus. non est, quod mihi supplicia, quod omnem mortis apparatum, mater, opponas; facinus est id tantum hominibus bene credere, quod expedit, et actum est de rebus humanis, si sola servatur utilitatium fides. infinitum est, quantum mihi crediderit tyrannus, si me occiderit reversum.

8 Intellegit, iudices, et ipsa mater, quantae reverentiae locum amicus optineat, quae incipit contendere adfectu. nisi fallor igitur, cum ego sim materia litis, hoc primum aestimare debetis, ut⟨er⟩ in mea calamitate plus fecerit. ante omnia permitte mihi de hoc adfectus tui genere, mater, queri. quid tibi tam rabido, tam praecipiti dolore voluisti, quid adversis tuis praestare faciem et in oculos tuos accipere nuntium? non reliquisti tibi, ut redimeres. sine dubio adiecisti ad matris adfectus; oculos in media orbitate fudisti; sed illud non laxat catenas, non explicat corpus. quid mihi prodest iste, qui se citra filium consumpsit, adfectus? plus fecisset mater, quae isset ad tyrannum. alligatus sum; tu nunc sic flebis, tamquam solvar in lectulo, tamquam in tuis manibus expirem? in quibusdam calamitatibus desperatio non est summus affectus, et quisquis orbitatem statim cre-

1 *vel* amici[tiae] *vel* amicitiae ⟨meae⟩ *suspicor, quod utrumque aptius opponatur sequenti* omnium (*sc. causam*) **2** *fort.* libet. [et] **3** fides : fide si BV **4** expectationis B **6** illum poneremus δ **7** omnem mortis ς (*cf. 322, 18 sq.*) : omne martis B : omnem artis (martis δ) *cett.* **9** et : ut δ utilitatium B C : -tum *cett.* **10** quanta B **14** si materialiciis B **15** uter ς : ut *codd.* mea : media V : *post* mea *ras. 5–6 litt.* M **16** mihi permitte δ tui *om.* β **19** adieciti M (*corr.* M²) **20** media = *dubia* (*cf. l. 26*) **22** circa S **24** nunc *om.* M

dit, festinat ad inpatientiae securitatem. dissimules licet, mater tantae pro me inpatientiae, tam incredibilis adfectus: amicus rem difficiliorem fecit, quod servavit oculos suos, ut alligaretur. dii deaeque, quantum ille praestitit ⟨mihi⟩, qui [mihi] [in]vidit poenam meam nec recessit! ille, ille terribilem carcerem facit, qui inde procedit. iam non corporis nexus haerebat, nec aliud quam resederant pondere catenae; consumpti longo squalore vultus, concretae noctibus diebusque super ora lacrimae.

9 Miseremini, iudices, ne perdat auctoritatem meritum, quod ultra expectationem est. ponite sub oculos alligatos, quorum alterum amicus redemerit, alterum mater: rogo, uter plus fecerit? bone Iuppiter, quam avide, quam fortiter vincla nostra tractavit! quibus ille precibus exegit, ut sibi crederetur! 'accipe,' inquit, 'has manus, haec membra, si fieri potest, ut amicum matri remittamus. in totum explebo, si videtur, vicaria poena locum recedentis, vel, si vis utique tibi dimissa membra restitui, spondeo quemcumque iusseris aperto iugulo diem.' fidem deorum hominumque, quid non factum est, ut amicum meum paeniteret? ingestum est misero illud carceris tenebrarumque secretum, gravioribus vinculis opus esse carnifex dixit ad bonum amicum. accedere ad illud cubile iussi sunt homines nocentes, et subinde dictum est: 'vide tamen, amice, si tanti est.' una vox, unus

1 dissimiles M (*corr.* M²) A **2** impatiae M (*corr.* M²) **3** quos B **4** de^{e}que B mihi (*quod transposui*) : me BV : *om.* δ **5** [in]vidit *scripsi* : inv- *codd.* nec : non Bπ ille *semel* MAD **8** contrate B : -ctae π diebus noctibusque β **11** oculis Mπ AE δ (*cf. 321,9*) **12** amicis redimerit B **13** iupiter Vπ β ADE **14** tractabit BV exigit BV **17** videatur (*et sic* ψ) ex vicaria M loco V **19** qui M **21** tenebrorumque M **22** at bonum M **23** illum BVM *Lehnert* cubile (*apte confert Burm. Sen. Thy. 70*) : custodire M **24** unus : -ius VE

miseri gemitus: 'urite, lacerate, distrahite, ille tamen revertetur.'

Miserere, mater, magna res agitur. amicum meum reliqui contendentem cum tyranno. excuso me vobis, humani ge-
5 neris adfectus, et tibi ante omnia, mater, excuso, quod hoc fieri passus sum. ulla ergo in rebus humanis necessitas tanti fuit, ut illum amicum meum in carcerem ipse deducerem, ut squalorem meum, meas catenas in membra festinantis exuerem, ut tam abrupti commeatus diem contra tot incerta
10 promitterem? testor te, misera conscientia, et si quod nos in illa necessitate numen aspexit, quantum simus rixati circa catenas, quam omnia fecerim, ut ille potius veniret ad matrem. fateor, iudices, unius cogitationis pudore victus sum, 10
quod tam magni beneficii difficultatem ab amico non acci-
15 pere adfectus videbatur hominis, qui non credidisset.

Miserere, mater, ne me solutum putes; amicum alligavi. hae sunt catenae, quae ligant membra, quae per maria, per infinita terrarum spatia restringunt. sic non potest carcer effringi. invideo tyranno: scit alligare amicos, scit tenere
20 dimissum. iterum ac subinde proclamem necesse est: ego amicum meum alligavi, et, ut te viderem, poenam meam altero homine implevi. scio, quo hoc amicus praestiterit animo, sed ego rem feci hominis non reversuri. interrogo hoc loco inpatientiam tuam, mater, interrogo: quid faceres,
25 si nos ad te videndam deduxissent alligatos aliqui satellites,

8 membra *ex* -re B : -ris M (*corr.* M²) **9** exueterem (*sed corr.*) B : -cuterem Mπ **11** nomen V sumus V **14** acciperem Vπ **15** effectus M **17** haec B DE ligant *scripsi* (*sed possumus etiam* tenent *legere*) : tegunt (e *ex corr.* M) *codd.* quae per maria quae per δ **18** sic : hic *Schulting* carcere α **19** ᶠfingi B (f *s. l.* B²) : fungi V amicos *om.* V **21** et utut te B **22** praestitit animo≡ (s *eras.*) M **25** deduxissent Mδ : -ēt V : duxisset Bπ : deduxisset *cett. Lehnert* aliquis Mπ DE satelles π β ψ

si barbarus aliqui? fruereris osculis, fruereris amplexibus. non est, quod te ista tamquam levior, tamquam expeditior condicio decipiat. quid putas esse, quod me dimisit solutum ire, quo vellem? crudelis artifex non reliquit nobis, ut inponeremus. 5

11 Supervacuo igitur hoc vos in matris causa movet, quod caeca est. hoc, quod nobis invidiam facit vulneribus oculorum, nolite detinendi putare causas; idem videns faceret, nec plus est, quod non potest caecitas ferre, quam mater. ut aliqua filio carere non possit, non umquam calamitas facit. 10 quod si, iudices, in persona mea nec adfectu nec meritis inferior est amicus, quid aliud iustitia vestra debet attendere quam uter plus patiatur? iam satiavit dolorem mater, egessit aestus, effudit impetum; iam non desiderant oculi, cum cadunt. adice, quod hanc qualemcumque fortunam in- 15 ter amicos tenet, inter propinquos; habet omnia ministeria sua debilitas, suas comparationes. vis scire, quanto intolerabilius sit, quod patitur amicus? excaecavit te, quod ego sic tenebar. accipere cibos, quos carnifex, quos tortor † appendebat ... 20

Desunt plura

1 aliquis MπE osculis fruereris *om.* BπDE osculis (obsc-S) β : oc- *cett.* *post* amplexibus *vulg. signum interrog. ponunt* **2** peditior B **4** irem BV (*corr.* V) : ut irem Mπ **7** invidia fit δ **8** causas putare δ videns *om.* BVπ faceres γ **10** non numquam BVβACDδ : numquam E calamitatis fuit V **12** quid aliud : qui tali ut B : qui talia ut V **13** patitur V **14** iam *om.* Bπ **15** at dice B (*corr.* B²) **17** comparationes = *ea quae opus sunt, ut vid., nisi corruptum est* : cooperationes ς tolerabilius V **19** *post* tenebar *finis in* V appendit M : -ponit βγδ : -ponebat *puto* *post hoc v. habet* M amicus dedignatur

subscriptionem om. BV EXPLICIT LIBER amici uades. INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) M

XVII. Venenum effusum

Filium ter abdicare voluit pater, victus. invenit quodam tempore in secreta domus parte medicamentum terentem. interrogavit, quid esset, cui parasset. ille dixit venenum et
5 se mori ⟨velle⟩. iussit pater bibere. ille effudit medicamentum. accusatur a patre parricidii.

... lassatusque per diversos miserae mentis aestus et eundem dolorem, dum me ab utroque animi genere semper quod inpulerit, abducat, et in⟨ter⟩ pertinaciam desperatio-
10 nemque neutram mihi liceat perferre patientia, hoc primum a notissima clementia vestra peto, ne miremini, quod inter tam varia tristissimaque fata consilio diductus sum; nec pro malis meis quicquam melius invenire potui, quam ut morerer, nec pro innocentia, quam ut viverem. novo igitur, iudi-
15 ces, inauditoque genere discriminis utriusque animi reus

Titul. et verba filium – invenit *om.* B (*suppl. manus recens*) π : *titul. om.* V (*suppl. manus alia in mg.*) : Filium – victus *om.* A : unicum filium invenit senex pater quodam tempore *e. q. s.* M

2 ilium V *fort.* ⟨ter⟩ victus invenit eum q. V **3** tenentem αβ (*sed cf. e. g. 349, 11*) **4** esse β **5** ⟨velle⟩ C² E (*defendi 1974, 130*) effundit BM *Lehnert* EXPLICIT ARGVMENTVM · INCIPIT VENENVM a Filio effusum, *in mg.* Causa XVIII (*minio*) M

7 lassatusque V : *om.* BMπ (*pro quo* licet iudices inveniam per diversos *e. q. s.* M) : me lassatus P : Elassatus S : lassatus γδ : delassatus ς *Lehnert* **8** dum : cum *Gron.* uteroque B genere *om.* β **9** abducit *dubitans Reitz.* in⟨ter⟩ *Reitz.* : in *codd. Lehnert* **10** neutrum (*sc. animi genus*) *Lucas* : -ra[m] *Sh. Bailey¹ 78* liceat BπC² : -cet *cett. Lehnert* patientiam Vγ *Lehnert* (*cf. quae scripsi 1974, 131*) **12** tam : tot V tristissima variaque δ fata C² : -cta *cett.* deductus MPA nec : non BMπ **15** anime B (*corr.* B²)

qua satis calamitates meas comploratione, quo deflebo gemitu? filium mori volentem paene occidit, quod intervenerat pater. vidistis adhuc illa secreti nostri contentione rixantem: quidquid citra suprema, citra exitum est, contumaciam vocat, tamquam absolutionem aspicit vitam. quis post hoc 5
quaerat ac dubitet, quo me affectu iusserit virus haurire? qui parricidium vocat, quod non biberim, permissurus fuit, si bibere voluissem.

Quaeso itaque, iudices, delationis hodiernae penitus velitis perspicere causas. obicere putatis parricidium patrem? 10
pro se negat. uritur sine dubio, torquetur; vitam ex hoc tamen non potest ferre, quod mori filium iussit nec coegit, et scit facinus fuisse in inperio, si innocentia est, quod recusavi. suae quod crudelitatis est, vel ab invidia se criminibus meis defendit, excusat, et, ne vocem illam tamquam perac- 15
2 tum facinus oderitis, substituit pro malo patre miserum. hic

1 comploratione ς (*defendi 1974, 131 sq.*) : -paratione *codd. Lehnert* **3** vidistis B²Vπ (*nempe praecessit patris oratio accusatoria*) : -itis B : -etis *cett. Lehnert* contione Bπ **4** quidquid βγ : quid *cett.* : quod *Reitz.* excitum B : exitium ACD **5** tamquam *scripsi 1974, 132* : quantum *codd.* : quartam *Burm.* : quo vultu *Sh. Bailey² 214* absolutionentas aspicit B : absolutionem voluntas a. V : absolutio non etas a. π et vitam V *quod utrum accipiendum necne, incertum* quis C²E : qui *cett.* : ⟨viderit⟩ qui *Dess. Lehnert male, cf. e.g. 336, 19* **6** me *om.* V **7** biberit BMπ **8** si : sibi B (*sed corr.*) A : si ibi M **9** dilationis BVπ : delectionis *ante corr.* M **11** negat M (*defendi 1974, 133*) : necat BVδ : pro sene at π : necatur βγ *Lehnert qui post* se *distinxit* extorquetur vitam hoc t. V **12** tamen : iam *Reitz.* : *licet pater mala conscientia torqueatur, tamen filium insuper accusat* quod : quo M **13** *fort.* innocentia⟨e⟩ (*cf. l. 14*) quod *om.* M **14** credulitatis αψ vel : quod M : qui *Sh. Bailey² 214, et fort.* vel *corruptum*; *fort. post* est *excidit aliquid velut* ⟨vel me occidere conatur⟩ vel **16** misurum B : -ssurum B²

est, iudices, deprehensae impietatis aestus: nemo umquam volet innocentem filium videri, quem voluerit occidere.

Illud quoque, iudices, a gravitate publica peto, ne quis me mori voluisse non credat. contumaciter adhuc, prioris 5 constantiae meae more, defendor; alia est mihi ratio, cum vici. fortior sum reus quam absolutus, et tunc tantum par esse non possum calamitatibus meis, cum me constare coepit nihil aliud esse quam miserum. bene, quod rursus vocavit in forum, iussit integritatis agere causam! fecit, ut mihi 10 videar perdidisse mortem: si paenitet patrem, quod me bibere iussit venenum, ego ferre non possum, quod effudi.

Licet igitur inmitissimus senex confundere publicos conetur adfectus querelarum fronte mutata, non sumus novi vobis accusator et reus, nec nos modo pietatis eversae recens 15 adseruit inmanitas; parricidam me olim vocat. ita est enim, iudices, ita est: iam pridem omnium nefandorum solis nominibus accusor; sic mihi illa prima patris maledixit asperitas. hic est ille, quem desinere iam iusseratis, qui semper ad vos recurrit et vincitur. fallitur, quisquis ullam de moribus 20 senis lassitudinem vel patientiam sperat: patri, qui abdicare non potuit, minus est filius nocens ⟨reus⟩ quam absolutus.

3 O pertinacissimum accusatorum genus, victi parentes! dum auctoritatem nominis vestri fortius imperiosis adseritis

1 nec novum umquam BV : nec novum quam π : nec nunquam M **2** nocentem α **3** qui Bπδ **4** voluisse *om.* V non *om.* M **5** defensor γ **6** et *scripsi 1974, 133 sq.* : sed *codd.* **10** vivere BV **14** accusatur BV **15** adserum B : -rit Mπ **16** omnium *Reitz.* : hominum (*ex* -em B) *codd.* solus *Sh. Bailey*[1] *78, sed* solis nominibus = *nullis argumentis adhibitis; nempe ter victus pater est* **17** accusor *Schulting* (*defendi 1974, 134*) : -atur *codd. Lehnert* : -ator *Reitz.* : -at *Gron.* **19** ullam *scripsi* : illam *codd.* **20** quid V **21** ⟨reus⟩ *suppl. Reitz.* : ⟨odio⟩ *vel* ⟨odiosus⟩ est *Helm 1911* : ⟨ob⟩est *vel* ⟨odio⟩ est *Sh. Bailey*[2] *214* : nocens alligatus quam M **23** vestri π E J : *om.* S : -is *cett.*

adfectibus, et, ne pudorem paenitentiamque fateamini,
contumacia vindicatis errorem, calamitatibus meis accessit,
ut ter absolverer. namque ut erat in supervacuo odio mei
senex prima lite deprensus, ferre non potuit, quod reddebar
invito, et, quia a iudicibus non inpetraverat, ut abdicaret, 5
apud se tenuit, ne desineret hoc velle. credidit tamen ali-
quid profecturum querelarum errore repetito, et speravit,
iuxta contentionem suam ut lassesceret aliquando pro me
iusta miseratio. quid facerem igitur, quo verterem iam fati-
gatam innocentiam? nec exire me decebat ex domo, ne 10
viderer quicquid vos non credideratis, agnoscere, nec ex-
pectare poteram, cum mihi rursus aliam seriem malorum
minaretur, quod me iam coeperat pater contentione, qua
vobis irascebatur, odisse. tandem infelix miseritus mei, mi-
seritus patris, cum de praeteritis prospicerem iurgia tam 15
longa quam vitam, captavi, fateor, hominis † occursum †
quem mihi videbar exasperare praesentia, exorare, dum
morior, et tamquam novissimi ambitus genus excogitavi, ut
me in honorem sui reverentiamque pereuntem sic odisse
desineret, quomodo parcere solet ira cedenti. non habet 20

2 accessit – erat *om.* δ **3** ter : $\overset{u}{t}$ M **4** senes V lite *Obrecht* (*defendi 1974, 135*) : luce *codd. Lehnert* **5** quia iam a B **6** *fort.* ⟨ita⟩ tenuit, ne credidi BVπ **7** repetitio B : *om.* V **8** iusta M suam *om.* M (*suppl.* M²) lacesseret BMπ S AE **9** iuxta V verterem : vellem BVπ **10** excire B dicebat BM (*corr.* M²) **11** vos : nos BV **12** cum : *fort.* dum **13** pater *om.* M (*suppl.* M²) **14** miseritus (*bis*) : -rtus (*ex*-ritus B) BVπ β AD : -ratus E **15** patris : patus B : pactus B² : patri M prospicere B δ **16** ⟨vitare⟩ captavi *Dess. Lehnert* : captavi ⟨fugere⟩ *Helm 1911* (*omnes l. 16* omnem occursum *legentes*) hominis V : -nem B : -num π : omnem *cett.* : hominem [occursum] *Reitz., sed cf. 346,1 sq. fort.* hominis occursum ⟨fugere in aeternum⟩ *e. q. s.* **20** cedentis α

alium quam mortis exitum filius, qui nec reconciliari potest
nec abdicari.

4 Erat in domo nostra locus, in quem secedebam semper
reus, in quem revertebar absolutus, querelis meis lacrimis-
5 que iam conscius [in quem se ferant]. in hunc, non tam-
quam custodiae patris inponerem, (nam quid posset inve-
niri, quo non me captantis aliquid deprehendere cura se-
queretur?) sed sicut solent, qui mori volunt pudore, non ira,
ab omnibus, quae videbantur avocatura, secessi. nam nec
10 placuerat exitus genus querulum, tumultuosum aut quod
faceret invidiam. sed quid mihi tecum est, integritatis nimia
simplicitas? non putat se posse deprehendi, quisquis
venenum parat ipse poturus. totus oculis animoque conver-
sus haerebam miser in opere moriendi, nec dissimulo, cum
15 quadam cunctatione, cum mora, sicuti bonae conscientiae
lenta mors, nec praecipiti per suprema trepidatione festi-
nant, quos hoc solum, quod sui miserentur, occidit. abiit per
tacitas conquestiones mens in obitus contemplatione posita,
et hausurus potionem, qua renuntiarem rebus humanis, to-
20 tam apud se reputabat animus innocentiam suam, cum pa-

4 querelis – imponerem *om.* δ : absolutus reus qu. *codd.* (*corr.* C) *praeter* E **5** consciis *coni. Lehnert* [in – ferant] *del. Reitz.; variam lectionem verborum* in quem secedebam (*l. 3*) *puto.* **6** inponerem E δ : -ere *cett.* qui M (*corr.* M^2) posset *Reitz.* : -it *codd.* **7** me *om.* B E δ : non me *om.* π **8** sicut : si dicunt BV : sicut dici π : sicuti M *fort. recte* (*cf. l. 15*) mori M : minori A : immori *cett. Lehnert* : emori *Gron.* **13** oculus B **15** quandam B bonae : bona et BVπ : *om.* M (*suppl.* M^2) **17** miserentur Mπ (*cf. 334, 14; 343, 3*) : -erent *cett. Lehnert* **18** conplatione B **19** ausurus BVM : hausturus C^2 totum V **20** repetebat V β CD δ *Lehnert* : -petabat A

ter secretum, quod per inpatientiam pereuntis impleveram,
quantum credo, lacrimis meis gemituque perductus, intravit. non potest videri, iudices, suspicatus aliquid de parricidio: quid tererem, cui pararem, nesciebat, qui interrogavit.
5 Nuntio vobis, sanctissimi viri, nihil a morientibus fingi; 5
nihil vita laborante simplicius. ad subitum interventum patris non tamquam deprehensus obstipui, facinus me tacente non pallor, non est confessa trepidatio, nec, sicut accidere nocentibus solet, illa obvia semper errantium patrociniorum verba variavi, cum me repente interrogatione subita 10
avocavit, abduxit, quaesivit, quid tererem, cui pararem. sed ego sine cunctatione, sine tarditate respondi; et me mori velle eadem veritate et confessus sum venenum esse, quod terebatur. date, iudices, patrem, qui filium mori nolit et credit; quis habeat, iudices, dicenti fidem? venenum filii, 15
quod invenerat pater, non ille potius effudit; stetit quin immo intrepidus, adrogans iuxta orbitatem, quam videbat, et mihi mortem, quam promiseram, quam minabar, ingessit. 'bibe,' inquit. quis post hoc, iudices, expectat, ut conti-

1 inpatientiam : innocentiam (*corr.* M[2]) *et ras. 2–3 litt.* M p^e^reuntis B : praetereuntis V **2** gemitumque *ante corr.* B **4** quid : qui id VMπ : quid id δ tenerem αβE cui : quod cui id α : quod cui δ (*cf. 331, 4; l. 11 sq.*) **6** laborans Bπ : -ntes V : -nte≡ M **7** obstipui (*ex* -it M) αPACO : -stupui *cett.* tacentem α **8** trepidatione sicut BVπ **9** errantium *sc. hominum* **10** verba *om.* V repete BV **11** tenerem VMπ **12** [et] *Sh. Bailey*[2] *214 post* velle *distinguens* **13** veritatem V confessurus sum M **14** parem Vπ : dicendi fidem (*supra scr.* patrem qui) M nolui Bπ : -uerit et credet *Reitz.* **15** *fort.* credat habet M (*corr.* M[2]) dicenti C[2] : -ndi *cett. Lehnert* fili B **16** pater non : paternum BV : pater nam M : pater num (*omisso* ille) π effundit BV **17** trepidus BVδ **18** promiserat V **19** post hoc : aput hoc P : posci S

nuo paream iubenti? ita demum mihi non est aliud relictum, si patri par⟨a⟩vi.

6 Audite nunc, dii pariter atque homines, quid post tres abdicationes et querelas totiens iudicum gravitate percussas
5 velut attonitus, amens nuntiet saeculo pater: parricida saevus, parricida crudelis non bibi venenum! hoc est totum facinus meum: vivo, respondeo, non fugio iudicem, non cedo criminibus. iam non miror, quid sit, circa quod inpatientia deceptae crudelitatis exaestuet: plus quam orbitatis
10 gaudium ⟨erat⟩, quod modo perdidit senex: speraverat, ut occidere me posset meo veneno. sed quatenus invenisse se putat, quod crederetis, et, ⟨ut⟩ contentionibus subinde damnatis auctoritatem de novo dolore circumdaret, inusitata commentus est, quae sola mihi superest ratio vivendi,
15 facinus ea simplicitate, ea fide denego, qua confessus sum de veneno.

Parricidii agis. abstulisti quidem mihi partem, ut exclamarem hoc loco: 'fieri non potest'. scio, quantum defensioni meae difficultatis adiecerit, quod iam pridem in domo
20 nostra humanorum pignorum ratio non constat; sed pronuntiatum liquet, utri ex nobis facilior sit inpietas, uter

2 par⟨a⟩vi ς : parui *codd. Lehnert, sed neque hoc verbum sensum idoneum praebet, nec tempus praeteritum huius verbi aptum videtur.* ita demum – si *occurrit etiam 206, 14.* **4** percussus *Reitz. haud scio an recte* **5** nuntia et V saevus parricida *om.* BMπ **6** bibi⟨t⟩ *Gron.* est *om.* Bπ **7** non non fugio (*ex* fuio) B **8** credo BVπβ (*corr.* P) in patientia *Lehnert* **10** ⟨erat⟩ *supplevi* : quod *del. Gron.* **11** se *om.* E δ **12** ut *om.* α : et *om. cett., corr. Reitz.* **13** circumdare δ **15** nego BM **17** parricidium M mihi quidem β partem (*'den Topos, den üblichen Teil' Reitz.*) *dubitans recepi* : pater *Obrecht, Schulting, quod arridet* **18** defensionis VM **19** abiecerit M A **20** ratio *om.* β **21** utri : uteri B A : vitari Vπ : uter S

iuxta alterius languorem, suprema † non fecerit: tu unicum
cotidie proturbare conaris e domo, velles inopiam meam,
velles aspicere squalorem. ego osculor illas expellentis ma-
nus, ego abicientis genua teneo, et ad patrem, qui me tam
notabiliter odit, non habeo, cur velim redire, si non amo[r]. 5

7 Praevaleret nominis tui fortassis auctoritas, si contentio
nostra coepisset a veneno. consumpsisti quicquid est, quod
parentes ab omnium scelerum suspicione defendit. non ha-
bet pater, unde parricidium de filio credat, nisi quem posset
occidere. me quidem, pater, et infelicis huius persuasionis 10
simplicitatem si quis interroget, nec a te parricidium fieri
posse credo nisi meo veneno, facinus tamen in omnibus
incredibile pignoribus nullis difficilius quam liberis puto.
vos adhuc in suprema nostra praecipitat auctoritas, qui fi-
lium occidere vocatis plerumque gravitatem, sicut abdica- 15
tionis emendationem, sicut reliqua supplicia nostra rationis
fronte protegitis, cunctosque praerigidae mentis adfectus
vocabulo molliore lenitis. nos nec felices facinus istud pos-
sumus concipere nec miseri. non perveniunt ad nefas istud
nec necessitates, omnis citra desperationem dolor, ira lan- 20
guescit. et quanto, dii deaeque, difficilius, si paretur sine
conscio, sine ministro, totumque facinus et animum filii
poscat et manus! memento, cuius obicias immanitatis hor-
rorem; patrem occidere velle hinc tantum accipit vires, ut
mori possis deprehensus. 25

1 *fort.* nil fecerit *ut conieci 1974, 73* (*cf. 139, 17*) *vel* non fle-verit **5** nobiliter V A amo[r] *Gron.* : -or *codd. Lehnert* **6** tui vel f. M **8** omni β non : ụṇdẹ (non *suprascr.*) V **10** pater et : patet M (*corr.* M[2]) : et *om.* β γ δ **15** abdicationem emendationis (*sc. fronte protegitis*) *Winterbottom* **18** meliore M **21** patretur C[2] consci° sine B : conscisi ne V **22** mistro B **23** *post* horrorem *distinxi 1974, 135 sq.* (*post* velle *vulg.*) **24** occide V accipit *scripsi loc. cit.* (*cf. 350, 18 sq.*) : -pis *codd. quod def. Sh. Bailey*[1] *78, verba* patrem occidere velle *delens, ut vid.*

'Ut sciatis,' inquit, 'verum esse quod obicio, et abdicare volui.' non potest, pater, efficere pertinacia querendi genus probationis. tu, cum dicis 'filius me voluit occidere,' videris tibi facere prioribus iudicibus invidiam, exclamare: 'vos fa-
5 ciles, vos misericordes, hunc mihi redditis?' sed iniquissi- 8
mum est, ut abdicatio, quae nec in sui valuit effectum, fidem maiori crimini praestet. non sum reus inexplorati pudoris, nec ante acta vitae meae sub hodierna primum lite tractantur. felicior innocentia est citra suspiciones, certior
10 post reatum, et quantum infamiae praestant obiecta dum nutant, tantundem auctoritatis absoluta restituunt. an scilicet superatus est gratia pater, et apud senes et apud parentes auctoritate praevalui? viderint, qui calamitatibus suis sic blandiuntur, ut sibi adfuisse credant misericordiam, favo-
15 rem; filius a patre delatus numquam poterit superior esse nisi causa. sane tamen feramus, ut prima abdicatione non egesseris totum dolorem, multa tibi de criminibus meis verecundia querendi, multa paternae pietatis abstulerit infirmitas; quid non implet repetita delatio? reversus es in
20 forum iam ad iudices iratos. quanto terrore cuncta perculit pudor ille iam victi et redeuntis in damnatam conluctationem! acrior semper ex verecundia dolor. sed et iudicum cura quanto malignior circa redditum reum! quam multis placet illa de dissimilitudine pronuntiationis auctoritas, et
25 severior videtur diversa sententia!

4 facile suos M (*corr.* M[2]) **6** effectu E **7** criminis V **9** innocentior δ circa V **10** praestans B : -nt *in ras.* M dum nutant (-unt B) : damnato (*et post* absoluto) *Gron.* **11** auctoritatem B **16** nonne gesseris V **19** qui V repetit adelectiore versus V **20** iam ad : amat V iratus α A perculit *Gron.* : -tulit *codd.* **22** est ex v. M **23** redditurum M ψ (*corr.* E) : redituru m C[2] quantis quam multis M D **24** ille BVπ dedissimilitudinem V ut α

9 Tertia vero abdicatio, dii inmortales, quem adparatum, quem movit ambitum! ego miror, quod mihi licuit audiri, quod me non statim primus querelarum tumultus oppressit. quid post ista novi, pater, obici potest? inter leges, inter iura consenui, non habeo in moribus meis, quod non melius 5 iudices sciant. scilicet capit natura rerum, ut futurus parricida non praemiserit notas, nullis ante sit maximi sceleris inmanitas tumultuata flagitiis, et quandoque culleo, serpentibus expianda feritas sub placida mente primam pertulerit aetatem? aliud est miserorum genus, quod clementia, quod 10 succurrendi favore dimittitur: absolverunt me qui sciebant non profuturum mihi, quod non abdicarer.

Proclames igitur licet: 'subinde detuli, saepe questus sum, ter abdicare volui!' hoc tamen res ista debet efficere, ut tibi non oporteat credi, quicquid aliud obieceris. non 15 enim sequitur, pater, ut me tuis criminibus accuses, quod nocentem tuis moribus probes. filium parricidam non facit severitas vestra, non saevitia, non terror; ad tam grande facinus non ira opus est, sed moribus, non dolore, sed mente. omnes iniuriae levius exasperant, levius offendunt; 20 innocentis fili ultio est mori.

10 Quod si manifestum est nihil tunc in moribus meis fuisse, quod posset esse suspectum, aestimemus, unde postea traxerim parricidii causas. vos hoc loco libet interrogare, iudi-

1 dii : dum B P **2** movet P : novit S lecuit V **4** novit V **6** fiant M (*corr.* M²) **8** collo V **11** favorem α (*corr.* M *vel* M²) **13** qua estus V **14** ita V **15** obiceris B S **17** *post* probes *distinxi 1974, 136* : *post* filium *vulg. signum interrog. ponunt, sed* ut = *licet*, quod = *ut, ni fallor* **20** offendunt *Schulting* (*cf. 345, 18*) : oderunt *codd.* : oderunt ⟨innocentes⟩ : innocentis *Schulting, Lehnert* **21** innocentes B **23** posita V **24** *verba* hoc loco libet *hic. om. codd. et habent post* innocentiam (*341, 1*) *ubi* libet *om.* M : *transp.* C² : *post* vos *habent* tete B δ, estote V

ces: quis magis debet innocentiam amare? vici patrem,
omni nunc sollicitudine, omni labore custodiam illam gra-
tiam, illum ambitum meum, quo remuneror advocatos, quo
persolvo iudicibus, illud propter quod audeo domum re-
5 verti, propter quod non timeo casus, non subita pro patre,
non maligna fata. fidem non capit, ut me tres absolutiones
et innocentem probaverint et effecerint parricidam.

Praeterea, pater, quam infirmum me, quam trepidum
reddit ipsa victoria! an scilicet ignoro, quod me reversum
10 circumstat totius domus maligna cura, quod vivo inter ho-
mines, quibus apud te gratiam parat, si de nobis aliqua
mentiantur, fingant? videlicet hoc nos in facinus praecipi-
tat, inpellit, quod aliquid speramus de testamento tuo.
quid? ego non sentio, quod, sim licet remissus in domum, a
15 caritate tamen exclusus, abiectus sum? rogo, qua fiducia
facinus paro totiens delatus et paterna conquestione prae-
di⟨c⟩tus? quod vis patrocinium sperem pro parricidio meo?
defendi non possem, si bibisses tu venenum. finge me parri-
cidii voluntatem, finge habere causas; unde occasionem,
20 unde fiduciam? ego nec mori possum, nisi ut deprehendar.
venenum paro, qui ministrum, qui non invenio conscium? 11
despicior a liber⟨t⟩is, contemnor a servulis, evitant sermo-

3 illum : -am BMπ **4** persolvor βCD **5** subita sñt pro M
6 facta BM **8** prepterea M **10** circumstat *Plasberg* : -sistat
codd. sed. cf. ind. vivo *et Verg. Aen. 10,904 sq.* scio acerba
meorum circumstare odia maligni V **11** gratia M paratur
M **12** nuncientur BVπ : nuntiantur CEδ : nuntient[ur] *Reitz.*
13 aliqui M (*corr.* M²) **14** sim licet remissus *Obrecht* : simili
scelere missus *codd.* **15** exclusis B **16** cum questione M
praedi⟨c⟩tus *Reitz.* (*cf. 79,10; 343,8*) : -ditus *codd.* : petitus ς
Lehnert, quae clausula pessima est **18** fige V **22** liber⟨t⟩is
Gron. : -eris (l≣b- B) *codd.* a (*alt.*) *om.* V ėvitant B

nem meum, conloquia fugiunt, et caritatem tui simulant odio mei. an videlicet spero posse fieri, ut ipse porrigam? est enim mihi ad convictus tuos facilis accessus. venenum mehercule putabis quicquid dederint hae manus. et virus praesentaneum paro, quod statim, quod subito corripiat? at 5 quemadmodum mihi supersit ulla defensio? an lentum et quod tarda peste consumat? scilicet ut non statim exclames, ut te meum virus bibisse non credas? rogo, cui paravi venenum, quod dare non possum nisi mihi?

'Ita,' inquit, 'parricidii argumentum est et hoc ipsum, 10 quod habuisti venenum.' omnibus, iudices, quibus ad scelerum conatus adiuvatur deteriorum cotidie fecunda mortalitas, non hanc solam potentiam natura concessit, in quam malis mentibus et nocentium ducuntur ingeniis, sed illis usus ex animo est, totumque, quod faciunt, de conscientia 15 possidentis accipiunt. quid enim, si latronem gladio tantum probes? sic munimus et somnos. excute peregrinantium sinus, haerent tela sollicitis. non vetant ista leges parare, prospicere, nec instrumenta prohibent, sed aestimant usus. finge me velut in media prosperitate vitae proclamare: 20 'venenum paravi, ad quod incerti casus, ad quod languor, 12 dolor, ad quod confugeret improvisa debilitas.' Miramini, quod hoc fec,erim hom,o, qui circa me fortunam, qui discrimina humana lassavi? cui nescio quid adhuc paret totiens victa delatio? debuit habere in sua potestate mortem, quem 25 iam pater poterat occidere.

1 et : ut BMπ simulent (*ex* -eant M) Mπ porrigant V **5** corriat M (*corr.* M²) : corrumpat β at AC : ut αδ : et P : est S : ad D : ac E **7** consumat sciri non possit scilicet M **10** inquit : quit B : inque π : quidem M parricidii *Dess.* : -da (-dac C) *codd.* **11** sceleris β **12** deterior M : deterior est π **14** dicuntur VC (*corr.* C²) DO **22** confugiret B (*sed corr.*) V **24** lassavi humana δ quid : qui B **25** quem : q̄i B

'Non est,' inquit, 'credibile, ut mori volueris absolutus, qui reus noluisti.' poteram quidem dicere: pater, vixi, dum spero fas esse, ut incipias aliquando misereri, ut te squalor meus frangat, mitigent lacrimae, pallor exoret; sed ignosce
5 innocentiae, tunc me decuit pertinax, rigida defensio. vixi, ne me videretur expulisse de saeculo profundorum scelerum deprehensa trepidatio, ne super cadaver meum proclamare posses: 'certe merito timui, merito praedixi; venenum qui ⟨bibit⟩, vivendi non habebat audaciam', ne
10 supremis meis conviciareris, ne quid posses obicere iam non negaturo. verum tibi de impatientia mea fatendum est: eadem mente nolui mori, cum abdicares, qua non bibi, cum iuberes.

Sed fruere iterum, fruere saepius confessione tam misera,
15 et, quia oculos spectaculo non licuit implere, satientur aures: volui mori. adice, si videtur, hanc malis nostris contumeliam, ut interroges quare; abdicare me subinde voluisti. quid ais, rerum natura, pietas? ita ⟨non⟩ iustiores causas habet ⟨haec⟩ inpatientia quam corporum damna, quam fa-
20 cultatium tristis eversio? in suprema praecipitat me pater.

1 nolueris P : voluerit S **2** pater – misereri *om.* B (*suppl.* B[2]) **4** inignosce V **5** ignoscentiae M : ignoc- S me *om.* M (*suppl.* M[2]) : medicuit V pertinax et βγ *Lehnert* rigidaque M **6** ne *om.* V **8** posse BV **9** *ante* venenum *vel* ⟨bibit⟩ *vel* ⟨sumpsit⟩ *vel* ⟨duxit⟩ (*quod recepit Lehnert*) *supplere voluit Gron.* venenum illius qui π ⟨bibit⟩ *hoc loco supplevi et interpunctionem mutavi 1974, 137* habebam M : -bant DE **10** convinciareris α (*corr.* BM) ACD posset BV **11** patientia BMπ (*def. Englund 48*) **15** sacienter V **17** subinde me (me *om.* P *suppl.* P[2]) β **18** natura et β : -rae C ita : ista *ante corr.* D *et coni. Reitz.* ⟨non⟩ *et* ⟨haec⟩ *suppl. Schulting* : *fort.* ita ⟨non haec⟩ iustiores *legendum* (*cf. 344, 1*) **19** facultatum Vπβ AEδ **20** praecitat M (*corr.* M[2])

ita non haec una vox complectitur omnes calamitates? non videmini nunc vobis universos audire miseros? possimus fortassis aliorum accidentium sperare finem; non habent proximorum odia regressum. quaecumque nexus accepere naturae, et quae sanguine visceribusque constricta sunt, non laxantur diducta, sed pereunt, et quae de primo tenore nascendi vix in contrarium victa deflectunt diuque pravitatis suae rigore durata, mox in pristinum cursum remissa non redeunt, sed quo totum pondus omnesque vires inclinata traxerunt, vigore, quo sibi permissa crevissent, in ipsius vitii robur adolescunt. (13) in hoc est tota difficultas, ut incipiat non amare filium pater. hoc cum frontem confessionis accipit, reliqua praecipiti furore decurrunt, et redituris caritatibus obstat quicquid obstiterat ab odiis. semel sibi parentes liberique mutantur, semel auferuntur. felices, qui habent in conscientia sua, quod debeant emendare, corrigere! illa demum potest ira desinere, quae coaluit ex vitiis liberorum. ego quid facio, cui non luxuria, non est mutanda petulantia, cuius abdicatio non de meis, sed de patris moribus venit? frustra mihi exhortationes, frustra blandientur vana solacia. hominis, quem pater odisse non desinit, unus exitus est, ut se oderit.

Et quantulum habet de toto dolore nostro ille, quo venitur ad iudicem, dies! ego, cum dico: pater me odit, illud exclamo: omnes sine me sunt festi dies, omnis laetitia sine

1 una : ita V   complêtitur B : -plentur π   **2** possumus DE δ   **14** accipere BVPD   **6** laxentur B : lassantur V   deducta VP   pereunt et quae M : pereunte quae BV : pereunt atque π : pereunt quae *cett.* : quae *delere vult Winterbottom* tempore β   **7** vix = *cum difficultate*   diu[que] *Sh. Bailey*^{2} *215*   **11** difficultates V   filium non amare β   **12** haec π accipiunt Bπ   **13** reddituris VS   **17** caluit VS   **19** patriis δ   **20** exhortationes frustra : exhorta B (*suppl.* B^{2})   **21** desinit *om.* B (*suppl.* B^{2})   **23** habes BVH

filio; non adloquitur maestum, non adsidet ille languenti. gratissimus, quisquis de nobis tristius aliquid attulerit, quisquis maledixerit, conviciatus fuerit absenti. ego si hoc possum ferre, merui. alia sunt adversa, quae de continuatione
5 sui patientiam parant, quae durant adsiduitate firmantque mentem; quod te pater oderit, cotidie novum est. minus fortassis urant invicem simultates et mutuis detestationibus invisa respirent; odium is tantum filius perferre poterit, qui et ipse oderit patrem.

10 Vos nunc, iudices, universos quin immo mortales infelicissimus iuvenis interrogo: quid me facere vultis? explicuit nos sine dubio de criminibus exitus, quod absolutus sum; tamen non hoc effecit, ne mori velim, sed ut mihi liceat et vivere. victus sum enim mehercules, victus sum, iudices,
15 absolutionibus meis, et, quae certissima est animae laborantis infirmitas, misera felicitate defeci. quem mihi vultum domum reverso, quem suadetis animum? non decet gaudium me[um]: exaspero hilaritate, offendo tristitia. capto sermonem; invisus sum, tamquam adroganter insultem
20 doloris causa dicor, si propius aspiciar, videor, si recedo, contemnere. quousque vincemus? nesciunt prorsus abdicationibus mederi, qui non statim cedunt, qui conscientiae suae rigore nituntur. non vincitur pater, non sum absolutus: cum domum veni, nemo me diligit, nemo reveretur. iam ad
25 nos de penatibus illis non pertinent nisi secreta, nisi late- 14

2 gratissimum M **3** quisquis conviciatus M **4** quae *om.* M (*suppl.* M²) : qui P **7** simulantes BM : -tantes V **12** quod : quo π **13** efficit V **14** iudices *om.* β **15** certissima (*i. manifestissima, cf. Sen. dial. 2, 3, 4* certissima firmitas) : tristissima *Gron.* **16** mira M (*corr.* M²) defeci : que feci V **18** me[um] *Obrecht* : -um *codd.* *post* hilaritate *add.* non decet maeror ς **19** adrogantur B **20** siç recedo B

brae. non exuo, non depono sordes, et mihi cotidie senex tamquam accusaturus occurrit. attendo, quid faciam, quid loquar, qualis aspiciar, et, quod malignissimum est sollicitudinis genus, me ipse custodio. satiasti me, vita, satiasti, et cum felicibus quoque veniat ex nimia prosperitatis conti- 5 nuatione fastidium, quod taedium paras lassitudine miserorum! consumpta est in lacrimis, in precibus aetas, exacti sordibus dies, anxietate noctes. quid mihi contra tam indigna, tam gravia promittit integritas? abdicari debet, quem nocentem pater odit, mori, quem innocentem. 10

15 'Sed, ut credamus,' inquit, voluisse te mori, cur potissimum veneno?' possis quidem, pater, hanc de omni supremorum genere litem facere morientibus, et, quia rerum natura varias fatorum vias indulsit animae, in nullo non exitu simili ratione reprehendas, quicquid electum est. sic super 15 strictum nudatumque mucronem proclamares: 'cur non veneno?' sed nihil est delicatius exitu, quem non supplicia, non metus, sed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. mihi tamen praecipue cum hoc mortis instrumento propria concordia est: non spargit cruorem, nec trucem ca- 20 daveris relinquit aspectum; placida est, quieta est. ingratissime senex, ego et hoc sic moriendo prospexeram, ne me occidisse alius videretur.

Te nunc adprehendo, te interrogo, pater: ita parricida sum ego, qui venenum adfero in domum tuam inparatum, 25

1 exuno V senectam quam BMπ **4** ipso B (*sed corr.*) V **5** continuationes V **6** miseriarum *Gron.* **7** exactis ordibus V **10** nocentem : innoc. V **11** noluisse V **13** genere litem : generalitatem V **14** factorum V **15** reprehendas ς : deprecodd. *Lehnert* **17** sed ~ infirmitas *om.* δ : *post* sed *lacunam statuit Sh. Bailey² 215* **19** morte B (*corr.* B²) **20** propia B (*sed corr.*) V **21** est (*prius*) *om.* V **24** nunc : tunc α *Lehnert* apprehendam V

rude, terendum, cui tam multa restant, ante quam dari possit? ita parricida sum, qui iuxta te quaero secretum, qui de potione tibi incerta, quam nemo detulit, tam simpliciter, tam facile respondi? secedo in medios penates, nullos ab
5 introitu praepono custodes, non evito transitus, non excludo venturos. rogo, utrum haec omnia sunt occidere volentis an mori? venenum, quod tibi pararetur, invenisses absconsum, reconditum; multum circa illud palloris attoniti, concisa verba, trepida suspiria et me negantem. parri-
10 cida deprehensus effudisset venenum, ne fateretur.

16 'Cur ergo,' inquit, 'si tibi paraveras, non bibisti?' breviter, pater, et secundum naturam condicionis humanae respondeo nihil aliud esse in potestate miserorum, quam ut mori velint. ego cum dico 'mori volo', non hoc dico 'moriturus
15 sum'; de animo meo respondeo, non promitto de fato. miraris quod, quamvis iam teneam venenum, multum tamen adhuc casibus incertisque superest? accepere perfossis plerumque visceribus vitam tamen ab ipsa desperatione redeuntem; strictos circa colla laqueos aut nexus aut ipsius
20 corporis ruina decepit; rotatos per abrupta mollis iactus explicuit. tam consentaneum est, ne moriatur qui velit, quam quod morimur inviti. sed malo, sicut coepi, simplici tecum ratione consistere. nihil aeque, pater, impetu constat, quam mori velle, nec quicquam res humanae inpatien-

1 tenendum BM (*corr.* M[2]) πE **3** tam π : quam *cett. Lehnert* **6** sint π occide B : -di B[2] **8** reconditum multum circa *bis* B **9** parricida *bis* BV **11** $\overset{u}{c}r\overset{r}{e}go$ B : cur ego δ **14** dico cum M (*transp.* M[2]) : cum iudico B **15** [re]spondeo *Burm. sed cf. Papin. dig. 50, 1, 17 ext.* facto M *et coni. Burm. sed cf. l. 17* casibus incertisque **17** accepere ς : -cipere *codd.* **18** plerique *Gron.* despirationem *ante corr.* B : desperationem V **19** collo V **20** mollis V : mobilis E : molis *cett.* iactus : *cf. Lucan. 9, 107* **22** simplici tecum : simpliciter con M

tius habent pereuntis adfectu. hunc si retinere velis, sufficit, ut moreris, et rationem quoque homini mortis eripiet, si quis abstulerit ardorem. frangit animum quisquis intervenit; abducit, avocat, quisquis adloquitur. ambiunt[ur] cuncta moriendi spatia pro vita. ideo nos mehercules crediderim ⟨in⟩ eiusmodi exitum eligere secretum. minimum est, quod confundat hominem infirmitate morientem, et exiguis causis opus est, ut displiceat obitus, quem misero suasit integritas. quid, si interveniat aliquis, qui gaudeat, qui vindicari se putet, si testis adhibeat oculos, quibus invidendum sit? statim mehercules adrogans vita s⟨t⟩imulabitur, statim contumax dolor cum deprehensa morte dissentiet.

17 Nescis, quantum mihi haesitationis paraveris, cum interroges, dum respondere cogis †setis quem et† reddere, iterum litigare, defendi. me vero tunc pariter omnes tenuistis, adfectus, indignatio, pietas, reverentia, dolor. ego propter patrem mori possum, coram patre non possum.

1 velis *Gron.* (*cf. adnot. ad 349, 22*) : vales A : velles *cett. Lehnert* **2** mereris B **4** ambiunt[ur] *Gron.* : -ur *codd.* : ⟨bl⟩andiuntur *Schulting, sed* -ur *e verbo praecedenti repetitum puto* **5** ideo nos : *an* ideo nos ⟨iure⟩? *nam si text. trad. recipimus, illud* mehercules *mihi quidem non satis aptum videtur; cf. 349, 5* merito prorsus *e. q. s.* crederim *ante corr.* BM (*corr.* M[2]) **6** ⟨in⟩ *suppl. Burm. nec dubium est, quin* secretum *subst. sit* (*cf. e. g. 349,6; 347,2*) **7** infirmitatem M **8** sua sit V **10** testis α : -es M[2] *cett.* **11** s⟨t⟩imulabitur *Sh. Bailey[2] 215* : sim- *codd.* **14** interrog⟨ar⟩es *Hammer* **15** respondero V cogis^s^etis (-ss- V) quem et BV : cogis sed quem et MCD : cogis sedis quem et β A : cogis sed his (is E) quem et E δ : cogis sinisque me redire in forum, litigare defendi *Lehnert* : cogis et ⟨in⟩ ius tecum redire *conieci 1974, 137 sq.* : *fort.* cogis ⟨v⟩icesque me[t]reddere **16** litigate M (*corr.* M[2])

adice nunc, quod et dixisti: 'bibe!' si mehercules saucium
palpitantemque iussisses adigere ferrum, premerem clausis
vulneribus animam; ⟨si⟩ stringere aptatos ad colla nexus,
conarer abrupto desilire laqueo; si non iniceres manum ad
5 praecipitia properanti, flecterem in plana cursum. merito
prorsus, anime, secretum solitudinemque captaveras. inter-
venit pater, actum est, perit ille susceptae mortis ardor et
utroque nos resolvit adfectu: mori non debeo, si vetuerit,
non potero, si iusserit. 'bibe', inquit. nondum quidem po-
10 tioni virus aptatum est, sed me ideo deprehendisti, quia
adhuc terebatur. multa tamen mihi, pater, ante facienda
sunt: volo prius convocare servulos, contrahere libertos,
complorare, conqueri, mandare, defendi. 'bibe.' mihi vero
tunc adiecisse visus es: 'teneris, haeres, eamus ad iudicem!'
15 'bibe.' sic hoc iubes, tamquam negem venenum. interrogare
vos velut in illa secreti nostri praesentia libet: quem mihi
post hanc vocem animum datis? dicit hoc accusator, dicit
hoc victus, dicit secreto, dicit sic, ut possit negare, si bibero.
'bibe.' ego quidem volo, et hoc cum maxime paro, sed to-
20 tum hunc animum, senex, tua aviditate mutasti. 'bibe.' quid
restat, quam ut recusantis ora diducas, ut infundas per op- 18
positas manus? mihi vero tunc excidit, quid vel⟨l⟩em, quid

1 bibe si : bibes BV **2** palpitatemque BV : -que *om.* δ clusis VβCDδ **3** ⟨si⟩ *suppl.* ς stringerem Mπβγ **4** eniceres B (*corr.* B^{2}) : niceres V **5** properenti V **6** anime V : -ae BM : -a *cett.* sollicitudinemque (-que *in ras.*) M **7** illae *ante corr.* B et ut utroque Bπ **9** potuero B iusserit : vixerit M quidem – tamen *fere* = *poteram quidem dicere ... sed haec tamen maioris momenti sunt* **14** abiecisse M **15** si DEδ **16** nostri *om.* V **18** si^{bi}berem B **19** cum : *om.* Mπ : quam D **20** nudasti M quis BM **21** restat locus quam M : r. aliud quam Sγδ deducas MP **22** vel⟨l⟩em *Winterbottom et ego scripsimus* : -lim *codd.*

pararem. vidi truces loquentis oculos, vultus parricidali ardore suffusos. iuberi mihi videbar, ut biberem tuum venenum. nescisti, pater, pertinaciam meam servare, nescisti. filium propter te mori volentem deprehendisti; vis occidere? veta; invade poculum, ne hauriam; bibam. exclama: 5
'temerari, quid facis? iam desino irasci, iam revertor in gratiam!' properabo, ut hoc secum aures ferant, ut inpatientia tua fruantur oculi. tibi inputes, quod me retorsisti, quod ablata sunt sacramenta pereundi; innocenti facilius est mori, si rogetur, ut vivat. fidem deorum, in quam me con- 10
tumaciam, pater, in quem tunc inpulisti contentionis ardorem, cum diceres 'bibe'! nec vivere mihi libuit nec mori, ereptus sum miser animo meo, et inprovisa voce percussus steti sine affectu, sine [ne]cogitatione attonitus, amens et me paene aliter occidi. nihil est profecto inprovisorum do- 15
lore torrentius, et fractae malorum contentione mentes ad inexpectata caligant. non querelas post hoc invenio, non verba, non lacrimas. ad nullius rei conatum sufficit mori alterius animo et suo veneno.

19 Licet igitur nova me reatus mole convenias, non paenitet 20
tamen flexisse, non paenitet, illum spiritum rigoremque

3 nescisti (*alt.*) : nesciti M (*corr.* M²) **5** veta – te- (*vocis* temerari) *om.* Bπ vetat V : vaca M ne : tene V bibam : ne b. M exclamate merari V : -ante mirari A : exclama mirare M : exclama te mirari β : exclama temerarie E δ **6** facias Bπ iam – gratiam *patri tribui* (*filio tribuit Lehnert*) **7** properabo *in* prosperabo *mut.* M² ferent M (*corr.* M²) **8** inputes : -pates V torsisti Bπ **9** est *om.* M (*suppl.* M²) **12** ne vivere M (*corr.* M²) **13** perculsus D *quod fort. recipiendum* (*cf. 339, 20* perculit) **14** [ne]cogitatione *Walter* (*defendi 1974, 138*) : negatione πO : negoti- *vel* negociatione *cett.* **15** ne penaliter V me paene aliter occīdi *fere = paene aliter* (*sc. stupore*) *occīdi* dolor et horrentius BV : dolore horrentius Mπ **17** expectata BM : expectanda π **21** flexisse *Gron.* : fix- BVπδ : fr≡x- C : finx- *cett.*

pereundi; tamquam parricida moriebar. pater, qui queritur,
quod non bibi, iam nunc diceret: 'deprehensus erat, negare
non poterat.' essem nunc ter abdicatus, et me contenderet
ad iudices meos redire non ausum. bene quod sic effudi,
5 tamquam rursus vita placuisset; venenum, quod videretur
deprehensum, nemo ideo bibisse crederetur, quia sibi para-
verat. dic nunc: 'non fui passurus, si bibere voluisses.'
deinde hoc sic probas, ut me hodieque coneris occidere?
non eras passurus? quando, per fidem, inicis manus? potuit
10 eadem, potuit peragi brevitate, qua iusseras. non eras pas-
surus? deinde non timuisti, ne mihi animum pereundi vel
hoc faceret, quod putabam me iuberi? facinus est, si mo-
rior, ut postea quaeratur, an volueris occidere. tu licet invi-
diam vocis illius alterius mentis simulatione defendas, occi-
15 suri tamen fuit ipsum experimentum, nec interest rigoris,
quaedam patiaris an temptes. numquam movebit patrem
filius hoc, quod moritur, quem non movit hoc, quod paratus
est mori.

Quid nunc faciam, iudices, pertinacissimo rigori? in quod
20 me conponam patientiae genus? videtis hominem, quem
nullus animi mei status mutat, quem constantia nostra,
quem offendit infirmitas. vivere volo; proturbat, expellit.
mori conor; interpellat, exagitat. iam fortassis aliquid, si
nobis hodieque clementia vestra succurrerit, paravit, inve-
25 nit. qui finis, quis exitus incredibilium malorum? de filio
absoluto fecit, ut mori mallet, de moriente, ut viveret.

1 pereundi assumpsisse t. M **3** ter : *om.* S E : tibi (*del. manus alia in* P) P A **4** iudice[s] B : -em (*omisso* meos) π **5** vita rursus δ videret M **6** deprehensum – crederetur *om.* Bπ credederetur M **7** bibe B **8** sic : si α (*corr.* M²) C (*corr.* C²) **9** fide≡ M **13** quaeritur B : queratur oc (*sed del.*) an V nolueris (*ex* nu- B) BMπ **14** vocillius B : -ci illius B² : illius *om.* M (*suppl.* M²) **16** movit : novit B : movet P **19** quod : quid B **21** conscientia δ **25** quis finis Mβγδ *fort. recte* **26** vivere[t] *Obrecht*

20 Vos vero, sanctissimi viri, quo iam ambitu, quibus possim convenire precibus? ille vester infelix, ille vester absolutus flere vetitus est, non habet gratiam suam totiens genua complecti et ad fatigatam misericordiam novi discriminis pondus attulimus. o mors semper imperata miseris, negata 5 cupientibus, quando succurres? me infelicem, perdidi venenum! sed quatenus aliquid, pater, expectationi tuae repromisi, nolo desperes. fruere quin immo ante suprema, ante exitum meum hac voce: vicisti. nescio quidem, quod rursus eligam obitus genus, an placeat reparare virus infelix, 10 sed praedico, testor: quaecumque sederit ratio leti, miserere, ne iubeas, miserere, ne cogas. facilius me occid[er]ent gemitus tui, lacrimae tuae. et, ne mihi pute[ti]s illam secreti nostri excidisse vocem, venenum quidem te iubente bibere non potui, quandoque tamen hoc occidet, quod bibere ius- 15 sisti.

1 possim (*ex* -em *ut vid.*) M : -em *cett. Lehnert* **3** fieri (*ex* fiere B) Bπ : fiere V vestitus V **5** imperata : impata *codd. plerique* : -parata *Lehnert sed cf. 347, 21 sq.* miseris (*proleptice dictum*) : invitis *Sh. Bailey*[1] *78* **7** pater aliquid β expectationis *ante corr.* M : -one P **8** volo PADE qui nimio M **11** ratio *Schulting* (*defendi 1974, 139*) : traditio *codd. Lehnert* **12** facilius : cilius M occid[er]ent *scripsi loc. cit.* : -eret B : -erent *cett.* **13** pute[ti]s ς : -etis *codd. Lehnert* **15** no^{n} B hoc *om.* BMπ

spatio relicto subscriptionem om. **B** M̂ FABI QVINTILIANI OPTIME MIRABILITER VENENVM EFFVSV (*ras. 3–4 litt.*) M. EXPLICIT. INCIPIT BENE INFAMIS IN MATREM (INCIPIT *sqq. minio*) **V** Explicit VENENVM A FILIO EFFVSVM INCIPIT ARGVMENTVM (*minio*) **M**

XVIII. Infamis in matrem I

Malae tractationis sit actio. Speciosum filium, infamem, tamquam incestum cum matre committeret, pater in secreta parte domus torsit et occidit in tormentis. interrogat
5 illum mater, quid ex filio compererit; nolentem dicere malae tractationis accusat.

Etsi, iudices, callidissimus parricida facinus suum sic ordinavit, ut vobis matrem faceret invisam, sive dissimularet misera mortem filii sui, sive quereretur, tantaque mon-
10 strorum novitate circumdatam eo perduxit, ut sibi videatur infamaturus iterum vel patientiam nostram vel dolorem, matri tamen, ⟨in⟩ cuius calamitatibus † ne minimum sibi vindicat orbitas locum, ideo ad vos fugiendum fuit, ut sciretis non illi praestari, quod tacet maritus. laudo, iudices,
15 laudo miseram, quod interrogare noluit domi, quod nihil fecit et ipsa secreto. hic coram civitate, coram liberis ac parentibus et, licet dissimulare parricida videatur, coram rumore mater inquirit, quid tormentis unici quaesierit, quid 1

Titul. om. B (*suppl. manus recens*) *argum. praeter verba* malae – infamem *om. et add.* (*minio*) Require in secunda Parte huius operis V

5 comperit M S EXPLICIT ARGVMENTVM. INCIPIT LIBER DE MATRE QVAE MARITVM ACCVSAT PROPTER MORTEM FILII. CAVSA XVIIII (*minio*) M prima pars (*rubricator in mg.*) V

7 Etsi – ordinavit *in lacuna 9 linearum om.* B (*et* π), *add. manus recens* : multa iudices dirus pater conci≡ndo (*corr.* M[2]) replicavit ut vobis *e. q. s.* M **9** miseram M A quererentur V **10** meo VM (*corr.* M *vel* M[2]) produxit V **12** ⟨in⟩ *suppl.* ς ne *del. Gron.* : *an* vel*? an* ⟨sa⟩ne *?* **16** ipse α hinc M **18** rumorem BM uni B : unius M

morte compererit. respondeat saltim reus, fateatur iratus, cui in peracta crudelitate modestia[e] frontis obstitit. nec uxori potest videri parcere, de qua scire voluit, an esset incesta, nec filio, quem, tamquam sciret, occidit.

Ante omnia igitur, iudices, mulier infelicissimi pudoris hoc ab adfectibus publicis petit, ne vobis accusare videatur: ream se incesti, ream parricidii putat, exhibet populo conscientiam suam et adversus quemcumque sermonem, quodcumque secretum marito famaeque praestat interrogandi potestatem. vellet innocentiam suis probare visceribus, vellet in eculeos, in ignes hanc miseram praecipitare pietatem. 2 ignoscite, iudices, inpatientiae, quae contra callidissimam dissimulationem libertate doloris exaestuat; incestum probaretur silentio patris, si taceret et mater.

Equidem, iudices, tam contrarios adfectus senis satis admirari, satis stupere non possum: in rumore tam suspicax, post tormenta ⟨tam⟩ patiens, modo ad fabulas vulgaresque sermones pronus ac facilis, in orbitate, in parricidio, ⟨in⟩ reatus quoque dolore conticuit. quo repente conversus est, in quam modestiam desperationemque defecit? torsit tamquam dicturum, tacet, tamquam dixerit. fidem igitur ve-

1 comperit αS saltem MβAE cui *scripsi* : cur *codd.* **2** in perata BM : inparata M² : imperata V : impạͤrata π : iam peracta *Schulting* modestia[e] frontis obstitit (*sc. ne responderet*) *scripsi adiuvante Sh. Bailey in colloquio* : modestiae fronte substitit *codd.* **3** incerta V **4** nec *om.* BMπ quem *ex* quae (*et sic* E) BM **6** hec β **7** incerti B : -rtis V populo suo β **8** suam *om.* V **11** in ignes *om.* VD **12** calidissimam B (*corr.* B²) V **15** et quidem BMπSCD **16** ruere B (*corr.* B²) **17** ⟨tam⟩ *supplevi 1974, 139 sq.* (*cf. e. g. 370, 8*) vulgeresque B **18** ⟨in⟩ *supplevi 1974, 140* **21** docturum V

stram, iudices, ne cui praestet magnae severitatis auctorita-
tem non posse defendi, neve ideo suspicari nefanda malitis,
quia se silentio parricida miratur. parcere nunc illum cui-
quam tacendo creditis? loqui se cum maxime putat, et, si
5 bene artes et profundae mentis consilia perspicio, respon-
dere sibi videtur plus quam mater interrogat. fallitur, quis-
quis hunc esse credit inexplicabilis doloris aestum et inter
silentii confessionisque causas miserum pudorem; alium ex-
itum non habet, quam ut respondere nolle videatur, quis-
10 quis filium occidit et probare non potest, propter quod de-
buerit occidi.

3 Coniungat, quantum volet, nocentissimus senex cum ru-
more populi silentium suum, et relaturae ordinem tristissi-
mae sortis conlata malignitate cludat ora, compescat audi-
15 tus. securi tamen estote, mortales, fas est, fas est innocen-
tissimae matri velut in templis, velut apud ipsos proclamare
superos: 'amavi filium meum!' matrona, iudices, cuius puel-
lares annos, primam rudemque coniugii mentem nulla libi-
dinum respersit infamia, cui impudens rumor, suspicax ma-
20 ritus nihil umquam potuit obicere nisi filium, quae pudici-
tiae prima fiducia est, edidit partum, quem maritus agno-
sceret. non timuit, ne stupra furtivosque concubitus parvuli
vultus aut crescentis infantiae similitudo detegeret. natum

1 nec$\overset{ui}{\equiv}$ M (*corr.* M²) praestat Vβ **2** non : nunc βACD possum V nefanda malitis C² : -dam (-da E) alius *codd.* **4** et : ae B : ac B² : e V **5** *fort.* profunda[e] (*cf. 32, 20*) **6** plus : prius *Burm. sed cf. 387, 10* **10** debuerit (-buit D) Mβγ (*defendi 1974, 140 sq.*) : erubuerit *cett. Lehnert* : meruerit *Reitz.* **12** volent B : velit π **13** relaturae π (*defendi 1974, 141 sq.*) : -re BV : -rus M : -ra *cett. et def. Sh. Bailey² 216* **14** auditus ς : adiectus Bπ : abiectus V : aditus *cett. Lehnert* : ⟨vocis⟩aditus *Sh. Bailey loc. cit.* **15** fas est *semel* MDδ **16** matris VM (*corr.* M *vel* M²) **18** libidinem BM : -nis B² : -ne M² **20** vultis B : adulti M infamiae αγ (*corr.* C²) δ simitudo M (*corr.* M²)

de te continuo, si quid ipsi creditis, inpatientius complexa quam reliqui parentes non in nutrices nec in ministeria seposuit; suis aluit uberibus, suo fovit amplexu. numquid et hos annos, parricida, numquid et pueritiam miseri iuvenis infamas? actum est de sacrorum nominum fide, si, ut videatur innocens mater, aetas tantum filii facit. accendebat hanc erga unicum optimae matris inpatientiam rigidus pater, asper maritus, et sibi videbatur parum implere, quem pro duobus conferebat, adfectum. rarus hic namque ad oscula, difficilis amplexibus, et qui unicum aspiceret animo, quo quandoque posset occidere, fecit, ut notabilior esset caritas matris. omnis igitur miserae sermo cum filio, omnis in publicum pariter egressus. gaudebat etiam, quod laudandus occursibus, quod omni frequentia coetuque conspicuus populo iam ipse fateretur, quod plus amaretur a matre. (4) miseremini, iudices, ne nefandas suspiciones maritum ex ullius traxisse credatis indiciis; suum rigorem, suum tantum secutus est animum. filium si non ames, videatur tibi mater adamasse.

Questurum nunc me, iudices, putatis de licentia sermonis humani? ego vero iuxta hunc patrem non accuso rumorem. quae materia fabulae tam inpudentis, qui fuerit auctor, iste probavit, qui credidit. facillimum fuit, ut loqueretur populus de incesto, de quo mirabatur patrem suspicari.

Haec sunt, iudices, quae mater fecit secure, simpliciter, palam, coram marito, coram civitate. referat nunc suum iste

2 reliquae C^2E **3** aluabit *ante corr.* B : *post* aluit *ras. 6–7 litt.* M **9** ad – quandoque *bis* B **11** possit α δ **14** populo : po B (*suppl.* B^2) **16** ne *om.* BVπSE illius βγ (*corr.* C^2) δ **17** credatis traxisse δ **18** filium *e. q. s.* : *locum tractavi 1974, 142* [non] *Sh. Bailey² 216* (*signo interrog. post* adamasse *posito*) ames *in ras.* B^2 **20** questurum C^2 : quesi- *vel* quaesi- (*et sic Lehnert*) *codd.* **21** iusta M **22** actor β **24** incerto BV : -ṡto M

secretum. iuvenem, quae integritatis prima simplicitas est,
nihil timentem in partem domus, qua nulla proclamatio,
nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. ibi verberi-
bus, ignibus, omni crudelitatis arte consumpsit. quis um-
5 quam, iudices, peius de innocentia temporum, de sacris me-
ruit adfectibus? torsit filium, ut probaretur incestum; occi-
dit, ut crederetur.

Ponite nunc ante oculos, iudices, duorum parentum con-
fessionem. mater exclamat: 'filium amavi!' pater dicit: 'oc-
10 cidi.' nefas est utrumque putetis innocentem. iam quidem,
nocentissime senex, grande deprehensae feritatis indicium
est, quod, cum filium occideris, ut interrogeris, expectas:
non erumpis ab illo secreto tuo terribilis in publicum, et
homo filii cruore perfusus non proclamas, non deos homi-
15 nesque testaris, non occidis et matrem? scilicet modestia te
scelerum tuorum cum maxime decet, et ideo tibi relinquis,
unde sis quietae patientiae: miser parcis uxori, coniugales 5
deos et lectuli iura revereris. o quam non habet nec quod
mentiatur!

20 Malae tractationis agimus. placet ergo, iudices, ut illa
voce, qua matrimoniorum conquerimur iniurias, gemitu,
quo corporum contumelias, damna cultus et negatos in pu-
blicum deflemus egressus, orbitates ac liberorum suprema
plangantur? quid tamen facere vultis miserum dolorem, si
25 non habet aliam sexus hic legem, si intra iuris huius angu-
stias omnis nuptiarum querela constricta est? mater, quae de

8 potite (i *s. l.*) B **10** ut utrumque β *haud scio an recte* **11** iudicium BV βγ **13** erupis β secreto tuo : secrõtuo B (e *s. l.* B^2) **15** occidis et : occidisset V **16** cum : quam M^2 πβγδ tibi relinquis : *cf. 319,5; 327,19* **20** tractionis B (*corr.* B^2) V **21** conquitur B : -queritur B^2M **22** cultus *gen. esse monui 1974, 142* **26** omnis : somnis V

morte filii maritum malae tractationis accusat, non vindicat, sed probare contenta est, quod non debuerit occidi.

Omittamus paulisper, iudices, orbitatis tristissimae dolorem, et in parricidio malae tractationis reddamus aliunde causas. ita non iuste quereretur uxor, si diceret: 'adulterium de me facile suspicatus es, cito credidisti'? matronalis pudor tutelam non ex sua tantum innocentia habet, infirmitas huius sexus non potest totam [in]probitatis existimationem debere tantum moribus suis; omnis in feminas venit maritorum praedicatione reverentia, omnes sermones originem de vestris pectoribus accipiunt. tristior vultus, querela, fastidium fatum est coniugii. de pudore pronuntiat, mittit in ora populi, mittit in fabulas. hoc proxima ministeria narrant, hoc exteri putant. nemo peiore exemplo temere de uxore credit, quam cui omnes credituri sunt. sane faciat vos pronos ad suspiciones nimia caritas, et ⟨ex⟩ inpatientia diligendi plerumque descendat, ut credas facile, quod timeas; furtiva stupra raptosque concubitus obiciat vel falso maritus; fas est, fieri solet; parcius tamen, si iam sit et mater, si in fidem castitatis uxoria fecunditate profecerit. quid, si sit iam iuvene quoque filio severa, iam nurum nepotesque prospiciat? 6 misereminі temporum, ne alienae innocentiae interpretationem de suis quisque moribus trahat. incestum

1 accusat malae tractationis β **2** occidit β **3** dimittamus P **5** aduulterium B : ad ulterum V **6** suspicatu B (*corr.* B²) **7** cautelam E habet innocentia V **8** [in] *del.* ς *Gron., retinuit Lehnert (cf. quae scripsi 1974, 143)* **12** factum V coniugii = *coniugis, nisi* -iugi *vel* -iugi[s] *legendum (cf. 364, 4), quod et meliorem clausulam efficiat.* **13** populi pervenire M : pervenire *del. et* mittit in fabulas *suppl.* M² **14** peiora exempla M tenere B (*corr.* B²) M **16** ⟨ex⟩ *suppl. manus alia in* C (*cf. 326, 5*) : et *in* ex *mutav. Dess., Lehnert, sed asyndeton hoc loco parum aptum mihi videtur* **20** uxoriam V qui M (*corr.* M²) A sit *om.* V **21** filio quoque β murum B : mirum A

posse fieri pater hoc solo vult probare, quod filium potuit occidere.

'Rumor,' inquit, 'fuit.' est hercules, cui contra rerum naturam, contra parentes liberosque credatur! 'rumor fuit.'
5 hoc ergo sic audiemus, tamquam si diceres: 'conscius detulit servus, nuntiavit ancilla, inprovisus adstiti, dum non timeor, adveni'? rogo, iudices, utrum credibilius putatis incestum de matre an de rumore mendacium? rem inpudentissimam populus loquendo fecerat, nisi pater credidisset.

10 Pessimum, iudices, humanarum mentium malum est, quod semper avidius nefanda finguntur, nec umquam se maius operae pretium putant maligni facere sermones, quam cum incredibilia quasi deprehensa narrantur. necesse est contentiosius loquaris quod probare non possis, et adfir-
15 mationem sumit ex homine quicquid non habet ex veritate. est tamen hoc iniquissimum de loquacitate populi, quod plerumque accendit contentio non credentium fama⟨m⟩: materiam miraris rumoris, de qua nemo nec sibi credit, quam qui narrat, adsignat alii. rumor res sine teste, sine
20 indice, res ex incertis inprobissima, maligna, fallax et similis silentio tuo. quid et ipse de rumore senseris, vis breviter probem? tormentis quaerendum putasti, an verum diceret. 7

Sane sit aliqua publici sermonis auctoritas in illis, ad quae

3 est : et *Lehnert* : *fort.* ⟨hic⟩ est rerum *om.* M (*suppl.* M²) **4** rumor – diceres *om.* M **5** tamquam si : tamquasi B **6** adsti^tit B : adsti V : *om.* A non *om.* V **11** umquam *Francius* (*cf. l. 13* cum *et adnot. ad 256, 6*) : usquam *codd. Lehnert* **12** magis E **14** contentiosus B (*sed corr.*) S A δ : contentio suis M (*corr.* M²) **17** accendit ς : -cidit *codd.* (*cf. 376, 12*) contentio non : contentionen *ante corr.* B : -nem Mπ fama⟨m⟩ ς : -a *codd.* **18** materia mirari (-ris π) α **19** qui *om.* M (*suppl.* M²) rumor res : -mores M **20** iudice MβAEδ *Lehnert* **22** putatis M (*corr.* M²)

fas est populi pervenire notitiam. vide[o], cur adulteria proferantur in fabulas: explicantur per ministeria, per conscios; habent inconsulta gaudia. pars voluptatis videtur esse iactatio. facinus vero, cui, si fas est, ut illud humanae mentis capiat audacia, circumdatur undique nox profunda, densior 5 caligo tenebrarum, quod nocentes suis quoque oculis vix fatentur, non servo, non creditur ancillae. quid internuntiis, quid opus est ministeriis? sufficit animus duorum, explicat omne filius materque secretum. incestum tanto incredibilius est, quanto et de illo plures locuntur. 10

O misera condicio sexus, cuius ipsae plerumque virtutes fabulas parant! 'cur ista nullis in publicum gaudet egressibus? unde adversum omnes tam rigida conversatio, tam severus adfectus? nihil concupiscit, nihil ergo desiderat? filius possidet cuncta tempora, universos occupavit adfec- 15 tus, filius matris tota iactatio est. rogo, numquid adamavit?' mihi credite, non est nefandorum ista simplicitas. da, ut sit haec inter matrem ac filium conscientia; parcent osculis palam, abstinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas substringetur in publico, sermones, occursus coram 20 servulis libertisque vitabunt, et maximi sceleris ardor captabit adfectare gravitatem. 8 elige, parricida, quod voles: incestum diligens suspectum non erit, neglegens deprehendetur.

Sed quid ego sic ago, tamquam inauditum, incredibile scelus locutus sit populus? teneo in hoc sermone facinus 25

1 notiam M vide[o] *Schulting* : -eo *codd.* proferentur V **2** febulas M (*corr.* M²) **4** si *om.* V illud ad humanae V **5** capiat : capiti ad V unque M (*corr.* M²) **7** credit V **9** incertum B **10** et *om.* A **12** gaudete gressibus M **13** adversus M **15** filius – iactatio est *om.* δ **16** numquid : non qu. β **20** restringetur π : sub- *om.* S **21** captavit BV **22** flige P : finge S **23** suspectus M β deprehendetur β : -itur (-it A) *cett. Lehnert* **24** Sed : se B incredile M (*corr.* M²)

unius. mali mariti non interest, incestum de uxore fingat an
credat. quid? iste ergo non timuit tam nefandae rei famam,
nec ad aures patris pervenire rumor erubuit? dissimules
licet, a te malignitas accepit ortum, te secutus est, quisquis
5 hoc ausus est narrare, proferre. da bonum patrem, bonum
maritum; dicturum me putas, non credet? nesciet esse ru-
morem. ite nunc, iudices, et adhuc dubitate, quis famae
fuerit auctor, cuius pater agit causam.

'Speciosus,' inquit, 'fuit.' non magis hoc facinus in matre 9
10 est quam crimen in filio. 'speciosus fuit.' ut hoc obici possit,
ut debeat, adice, 'et adulter et raptor; in illa matrona mari-
tali dolore paene percussus, in illa virgine publica subcla-
matus invidia.' quamquam haec quoque intra notos decur-
runt iuventutis excursus. quid ais? ab incesto libidines coe-
15 perunt? hoc primum umquam iuvenis admisit? hoc solum
argumentum sumis ex forma? dic potius: 'deprehendi iuve-
nem mihi venena miscentem, in necem meam conscientia
sceleris est armatus.' infinitum est, quantum debeat ante
fecisse filius, ut de illo incestum pater sibi credat. 'speciosus
20 fuit.' quis enim non est formosus filius matri? amant debili-
tates, amplectuntur illum morborum suppliciorumque pal-
lorem, et in vires caritatis adcrescit ipsa miseratio. non in-

1 *post* unius *dist. Reitz.* (*post* mariti *vulg.*) **2** ergo iste M **3** erubuit rumor β dissimiles β A **4** malignitatis β **5** dabo bonum V **6** meritum V **7** dubitet te B **8** actor β **9** inquit – speciosus *om.* Bπ **10** possit π : -ses B : potesset *ex* potestet M : posset *cett.* **12** percussus est M subclamatus : matus B (*suppl.* B^2) : *in lacuna om.* A : subcl. est M **13** nostros M **14** iuventutis – coeperunt *om.* V incerto B **16** sumis *ex corr.* M *vel* M^2 : sumus (*corr.* S) β **18** est *om.* V **19** incertum B **20** materi V : -tris β E **21** supplicioremque *ante corr.* V

pedit ⟨s⟩acrae pietatis animum deformitas, pulchritudo
non auget; amare liberos unus adfectus est. liberi, marite,
liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non
vultu, sed est in filio matri nescio quid homine formosius.
possit forsitan novitas sollicitare visus, expugnare mentes; 5
in matris aspectu coalescit infantia, pueritia consurgit, iu-
venta subrepit; speciosum suum cotidie videt, miratur, am-
plectitur. quae tamdiu amavit, quando incipiat amare desi-
nere? non est opus, nocentissime senex, ad hoc nefas cari-
tate, sed amentia, sed furore. ut in iuvene suo mater possit 10
concupiscere, quod formosus est, oderit oportet, quod filius
est, et adeo sacris adfectibus non adiuvatur in facinus, ut ad
illud nisi per oblivionem sui transire non possit.

10 Quid, quod et hoc incredibilius est, quod parem duorum
poscit insaniam, et ad incestum opus est, ut adamet et filius, 15
non ut adametur? ab utro deinde vultis incipere preces,
venire sermonem? audebit hoc rogare filius matrem, mater
hoc inpetraturam se sperabit a filio? hunc animum tuum,
senex, quo cum maxime taces, si non est callida, non mali-

1 ⟨s⟩acrae *scripsi 1976, 138* : agre BV : egre Mβ AE O : agere π : aegre *vel* -rae (*et sic Lehnert*) *cett.* : ⟨int⟩egrae *conieci 1974, 144* : ⟨m⟩agnae *Lundström 65 sq.* : caecae *Watt* (*cf. 313, 17* sacrae caritatis; *in hac decl. 356, 5* sacrorum nominum; *l. 12* sacris adfectibus) **2** amare autem l. β unus : *an* ⟨s⟩ummus? **3** liberi *om.* V complectitur *dubitans retinui propter 96, 14–16* : non [con]flectitur *vel* non compellitur *olim conieci* : complectitur ⟨eos⟩ *Francius* : *an* ora, non vultus (vultus A)? **4** homine *om.* V **5** fortan V sollicite V **6** coblescit V **8** a matre BV AD : ⟨ad⟩amare [desinere] *Sh. Bailey*[2] *216* : *fort.* a matre deficere, *cf. l. 13* **9** nefax M **11** formosius βE **13** illud (*sc. facinus*) ς : aliud *codd. Lehnert* per *om.* Bπ **14** hoc π : hic *cett. Lehnert* **15** incertăm B adamet : -manet B : -moneat M **16** adametur *sc. tantum* utroque Mπ (*corr.* π) **18** inpe-raturam V speravit BVπ

gna simulatio, de fide tanti sceleris interrogo: an potest mater admittere, quod loqui non potest pater?

'Speciosus fuit.' libet interrogare hoc loco omnes humani generis adfectus. placet ergo, ut, si filio optigerit indulgen-
5 tior facies, vultus erectior, refugiat mater amplexus? si virginem usque ad notabilem speciem natura formaverit, timeat oscula pater horreatque contactum? dii deaeque male perdant tam inpudentes sollicitudines, tam nefarios metus! prope est ab incesto timere, ne fiat. malo simplicitatem,
10 quae non vereatur infamiam, malo nudos adfectus inconsultamque pietatem; nihil de se fingi, nihil credant posse narrari. teneat insatiabiliter, avide; tanti fama non est, ut amet filium mater sollicitudine pudicae.

Me quidem, marite, si quis interroget, omnes matres libe-
15 ros suos, tamquam adamaverint, amant. videbis oculos numquam a facie vultuque deflectere, comere caput habitumque componere; suspirare cum recesserit, exultare, cum venerit, conserere manus, pendere cervicibus, non o⟨s⟩culis, non conloquiis, non praesentiae voluptate satiari. hoc
20 est ergo ⟨in⟩ tam nefanda suspicione saevissimum: incestum non potest fingi, nisi de optima matre. execrarer mehercules, iudices, si crimen istud clarius obiecisset filio pater, si usque ad verborum processisset amentiam. nemini minus fas esse debet credere incestum, quam qui propter
25 illud paratus est filium occidere.

4 optegerit B (*corr.* B^2) : optịṃọ tegerit V **5** amplexu V **8** pudentes M (*corr.* M^2) **9** incerto B **10** videatur V nudus BV **12** teneat (*sc. mater filium*) : -eant M avidi Bπ **13** pudicitiae Mβγ **16** comere *om.* M **18** o⟨s⟩culis ς : oc- *codd.* **19** voluptate M^2π : volunt- *cett.* **20** est *om.* δ ⟨in⟩ *suppl.* ς incertum B : -cestumque M : -certumque M^2 **23** ne minimus V

11 Quid, quod non credis tantum, nefande, sed quaeris? ita tu non times monstri huius agitare secretum? 'populus loquitur incestum;' sed tu nega. 'civitas infamat;' tanto magis osculare unicum et coniugem, tene pariter, duos circa tuum stringe complexum. pro inaudita feritas! ita patri non suffi- 5 cit non credere incestum, quod non potest probare? ferrem tamen adhuc suspiciones tuas, nefandissime senex, si dissimulanter indicia tanti sceleris agitasses: observa sermones, secreta custodi, omnium dierum noctiumque momentis sagax scrutator insiste. quid tibi cum abruptis, quid cum su- 10 premis? incestum iam credas oportet, ut torqueas. at tu – pro nefas! – verberibus, ignibus et tota crudelitatis arte scrutaris rem, de qua non deberes interrogare servos, de qua vernilium quoque corporum patientiam petulanter excuteres. laminas accendis, eculeos moves et parricidio su- 15 spicaris incestum. nescis, quod praeceps, quod abruptum tam nefandae diligentiae furore commoveas? pater, qui de incesto filium torquet, non est neganti crediturus.

Omnium quidem, iudices, incertorum suspiciones pessime semper a corporibus incipiunt, nec bene de cuiusquam 20 moribus illam partem hominis interroges, quae non animo, sed dolore respondet. nondum dico, quem torqueas, quis inter eculeos ignesque ponatur; criminis argu⟨men⟩ta prius, indicia praecedant. novissimum debet esse, quicquid

1 credit βE **4** coniugem tene, pariter *Lehnert* : *distinxi cum Reitz.* duos circa = *circa d.* **5** inauditit B (*corr.* B[2]) : inaudit A **7** tantum β si *om.* B : dissimulanter si π **8** indigia B (*sed corr.*) V **10** insistere BV abruptus B **15** laminas β : iam minas *cett.* **16** praeces M : praeces praeceps S **17** furorem M **22** sed : sub BMπ dolor M **23** criminis *scripsi 1974, 145* : cuius *codd.* : *del. Reitz.* : certe *Helm 1911* argu⟨men⟩ta *Schulting* : arguta *codd. Lehnert*

obiter et torquet[ur] et punit. fidem hominum deorumque, ne gravitatem putetis a novissimis ultimisque coepisse! non habet probationem facinus, de quo pater non potest alium torquere quam filium.

5 Video, qua possis ratione defendi, si omnia ante fecisti, 12 ut incestum aliter erueres. quid ais? interrogasti servulos, nec potuit conscius inveniri? exquisisti ancillas, non apparuit ministra flagitii? non obscena litterarum commercia, non fatentis deprehendisti nefanda blanditias? nihil invenis 10 maritus, dominus, pater? i nunc et dic scisse rumorem!

Sed, ut torqueas, ducatur tamen quaestio per coniugis ministeria, per filii servulos, in illa potius vilitate desaeviat. prius est, ut repudietur uxor, ut divortio fiat in domo grande secretum. excedit omnem inmanitatem filium ideo 15 torquere, ut scias, an nocens torqueatur. unicum pater ignibus verberibusque interrogas; rogo, quid facturus, si pernegaverit? videlicet, ut laudes, deinde dimittas, ut amplectaris perusta vitalia et laceri pectoris vulnera pietati rursus ad-

1 obiter et *scripsi loc. cit. praeeunte Lehnert* (obiter) : obi[c]eret B : obiret V : obicit π : obieret H : -iceret JO : *om. cett.* torquet[ur] ς : -ur *codd. Lehnert* punit⟨ur⟩ *Hammer, Lehnert* deorum hominumque β **5** si : scilicet *Obrecht* **6** qui ais B : quia his V : quia si M interrgasti V **7** nec : non ς *Lehnert* **9** deprehendisti ς : re- *codd. Lehnert, neque nego in sermone inferioris aetatis verbum* reprehendere *pro* de- *poni* (*cf. Souter, A Glossary of Later Latin s. v.* reprehendo, *I Wilhelmsson, Studien zu Mutianus dem Chrysostomosübersetzer p. 27 adnot. 2*) nefanda *Reitz.* (*cf. quae scripsi 1974, 146*) : -nde *codd.* invenis⟨ti⟩ *Reitz.* **10** i : u V : *om.* S AD **12** fili[i] B : -li V **13** fiat : ⟨pate⟩fiat *Sh. Bailey[2] 216* **15** nocens B δ : inn- *cett. Lehnert* torquetur B (*corr.* B[2]) **16** *post* interrogas *signum interrog. posuit Sh. Bailey[2] 216* quid est f. M **17** ut : ⟨a⟩ut *vel* ⟨aut⟩ ut *Sh. Bailey loc. cit.* **18** pietatis M (*sed corr.*) D

moveas? solus superest pudor homini, qui torsit unicum, † ut torquere debuerit †. faciat te necesse est res ista pessimum patrem, et oderis oportet filium, cui satisfacere non possis. iamiam malo venena, ferrum, subitos ictus inprovisamque mortem. incestum qui non credit, torquere non debet; qui credit, statim debet occidere. 5

Quodsi tormenta etiam filii placent, si praestanda est satisfactio tam nefanda rumori[s], exigo, ne perdas quaestionem. in media civitate, in ipsa constitue fama, advoca illos malignos, illos loquaces, et saeculi rem exquire audiente 10 populo. coram omnibus torqueri debet, de quo locuntur omnes. interroget quisque, quod volet, suis auribus, suis credat oculis. cur in abditam semotamque partem iuvenis abducitur? secretum quaestionis nec incesto filio debetur nec innocenti. dabo adhuc inter secretum publicationem- 15 que temperamentum: advoca propinquos, adhibe amicos, circumpone iuveni serios senes, intersint magistratus, adsistant, quibus habere possit civitas fidem. praestare debes aut tibi, ut probare possis, si confessus fuerit, aut filio, si perne-13 gaverit. at tu, nefande, crudelis, tollis quaestionis alteram 20 partem: efficis, ne possit amplius innocens esse, qui tortus est. quid agunt contra populum tormenta secreta? praedico, testor, iterum dantur malignis alimenta sermonibus, et a quaestione seposita in maius reditur incertum. coram omni-

1 *fort.* unicum ⟨etiam⟩ ut (= *etiam si*) **2** ista : ita V **3** oderis : oculis β **4** iam *semel* M S D **5** incertum B **7** quia si M filii etiam β **8** nefanda V : -ndo B : -ndam M : -ndi B^2M^2 *cett. Lehnert* rumori[s] *scripsi 1974, 146 praeeunte Francio* (nefando – rumori[s]) : -ris (rum- *om.* δ) *codd. Lehnert* **10** rem *fort. corruptum, licet conferas 117, 15* res saeculo nostro diversa *et 364, 13* scrutaris rem : ⟨pudo⟩rem *Winterbottom, qui confert 67, 2; 369, 12, haud scio an recte* : ⟨rubo⟩rem *Reitz.* **14** incerto B **16** ẹt adhibe B **17** magistratos V adsistent B **19** prosis M **23** a *om.* M **24** incestum V β E

bus torquere debet filium pater, et qui vult absolvere et qui
est paratus occidere.

Non vultis, iudices, ad facinus indignissimae quaestionis
accedat et quod ipse torsit filium pater? adeone non potuit
5 libertis aut servulis necessitas ista mandari, non carnifex
potius adhiberi? pater in tormentis filii non aversos tenuit
oculos; ipse vestes scidit, velamenta laceravit, manibus flagella concussit, renovavit ignes et mori filium contentione
non sivit; diduxit os, quod iam suprema claudebant, fovit
10 animum, ut longis cruciatibus patientia sufficeret. o dignum
patrem, cui dicat innocens filius 'feci'!

Non mehercules inprobe mihi proclamaturus hoc loco
videor hominem, qui torquetur in matrem, debere coram
matre torqueri. cur excluditur infelix a sua causa, a sua
15 quaestione? adhibe speciosi cruciatibus hanc nimis amantem, huius gemitus excipe, huius suspiria oculosque custodi; si quod facinus admissum est, torquebis quidem filium, sed fatebitur mater.

14 Inrumpere me cum maxime puta in illud tuum, parricida,
20 secretum; inicio properanti quaestioni manum: inhibe ictus,
subtrahe paulisper ignes. quicquid est, quod eruisti, profer
in medium. memento te fecisse de filio, propter quod tibi

2 paratus est S E : est p. est P **3** Non vultis (n. vultus V) : *non sine dubitatione recepi interpretatus = nonne vobis videtur, cf. Decl. min. p. 66, 15 sqq.* (*Ritter*) non vultis in his causis, in hac criminum summa misereatur hominum, qui dicunt 'et tu iuvenis es'? : non ultimum *conieci 1974, 146 sq.* : nun⟨c⟩ ultimum *Sh. Bailey*[1] *79* : non⟨ne⟩ videtis *Lehnert dubitanter in app.* **4** quod et *Francius* **5** liberis β ista *om.* BM (*suppl.* M[2]) π **6** adversos MπSψ **9** sćivit B : sciunt ψ : scivit *cett.* dixit BMπψ **10** patientibus V **19** proclaturus M (*corr.* M[2]) **13** torquet Bπ **15** quaestionis B (*corr.* B[2]) **16** supira (i *supra*) B **19** me cum : me quam π : metum A : me tum *Lehnert* **20** manus B *et* (*ex corr.*) M **21** proferre δ

non debeat credi. quid spiritum dolore praecipitas, quid miserae intervalla patientiae pertinaci crudelitate continuas? [si] frustra tibi sufficere credis, quod audieris, nuntiare, proferre: incestum ut credatur, ipse debet audiri.

Mirabar et ego, iudices, si tam nefanda quaestio alium exitum potuisset habere quam mortem. hic est parricidii pudor, sic desinunt, quae incipere non debent. facinus quaestionis operis scelere maiore: exire tibi videris per orbitatem. scimus, unde venerit ista contentio: nihil extorsit saevitia misero. vincit torquentem qui occiditur.

Iamiam non miror, quod post ista non habes vocem, verba non invenis. unicum sine teste lacerasti, unicum occidisti soli tibi. deinde vis videri celare facinus, et in parricidio quaeris aliunde tristitiam. praepostera res est filium occidere,deinde erubescere. fas non est non esse notum, propter quod se parricida putat innocentem. eligas utrum voles: aut tormenta damnes necesse est aut silentium. quod non debet indicari, non debet quaeri. posses videri fortassis, crudelissime senex, silentium filio praestare, si viveret; consumpta est paterni nominis religio, omnis pietatis sublata reverentia. si hoc ille meruit, parum in quaestione, parum ultionis in morte est. vindicare vis confessionem? traduc cadaver, et super illa vulnera omnes pone causas. non est eiusdem fateri, cur torseris, et tacere, cur occideris.

15 Quid ais, severissime parricida? filium consumpsisti per flagella, per laminas: potes tacere? viscera de tuis concepta

2 *sq.* continuas π : -ueris *cett.* : continuas? [si] *Sh. Bailey*[2] *217* quod audieris *om.* δ **6** posuisset et B : potuisset et π **7** quae : qui *Sh. Bailey loc. cit.* **13** *post* tibi *dist. Reitz.* (*post* occidisti *vulg.*) vis vis V **14** saliende B praepostera rara (et rara π) res α **15** est non *om.* γ **18** posses *scripsi* (*cf. e. g. adnot. ad 356, 11*) : -sis *codd.* **19** vivere V **20** paterna BM (*corr.* M) **26** potest V tacere *Gron.* : agere (ardere E) *codd. Lehnert* (*cf. 369, 3*)

vitalibus, sanguinem, qui de tua fluxit anima, non insania, non furore sed, quantum vis videri, consilio, gravitate lacerasti: potes tacere? super vulnera unici, super exustos artus metuendus adsistis, et causas quaerente matre, quaerente
5 populo hoc solum dicis: 'occidi; contenta esse debet incerto.' interrogari nunc te, marite, credis a matre sola? causas mortis illius reposcit sollicitudo generis humani: stant circa liberos attoniti parentes, horret invicem se caritas fraterna complecti, rupta est illa osculorum inter soceros gene-
10 rosque simplicitas. quousque nos cum silentii tui interpretatione committis? si nihil factum est, quod debeat erubescere temporum pudor, quid sibi volunt verba media, suspensa? si nefas prodigiosis simile fabulis deprehendisti, miserere, ne sis una morte contentus. incestam gravius odisse
15 debes, quod et venit in forum, quod audaciam innocentis imitatur, et tacenti videtur irasci. cum filium propter rumorem torseris, propter tormenta occideris, non est media res, ut neutrum sciamus.

Mater quidem, iudices, innocentissima hoc complorat,
20 hoc ferre non potest, quod nihil parricida respondet, sed nobis videtur iamiamque esse dicturus. non fallit nos, nefande, quid captes: hoc, quod supra silentium trahis alta suspiria, quod in prorumpenti videris exclamatione deficere, mendacio paratur auctoritas, et in fidem erupturae
25 vocis adfertur, ut fateri videaris invitus. dic tamen! par est huic rei matris integritas, ut mentiaris. o quanto nunc dolore torqueris, quod instantem non potes aliqua truci pro- 16

3 potest B (*sed corr.*) V exustos D *et coni. Schulting* (*cf. 365, 18; 370, 18*) : -utos *cett. Lehnert* **5** *verba* contenta – incerto *dubitanter patri tribui* : *advocato tribuit Lehnert, signo interrog. post* incerto *posito, sed tum* aut interrogari *vel tale quid expectaveris.* contempta BVπ incerto ς : -rta (-sta Vπ) *codd.* **6** solas BV **9** tenerosque V **10** nos *om.* V **11** quo[d] *Francius fort. recte* **14** incestum M **16** videatur V **23** in *om.* βγ **25** pars α **26** huius Mπ **27** stantem V

clamatione discutere! non verba tibi contra miseram, sed argumenta desunt, non voce, sed probatione deficeris. quod solum datur, relinquis infamiae, et nos cum perpetua sermonum malignitate committis. qui interrogantem uxorem nec damnat nec absolvit, rumore contentus est. modestiam 5 mariti pariter et patris accipite: de muliere, quae convinci non potest, sufficere sibi putat, ut incesta credatur. quis umquam tam nefandas artes, tam cruentum deprehendit ingenium? quia non potest probare, quod dixerit, captat, ut credatur, quod non dixerit. dissimulas, taces, saeve, crudelis; invenisti tormenta matris. 10

Audi, quid misera simplicissimo dolore proclamet. 'non 17 efficies,' inquit, 'callidissime parricidarum, ut non audeam cadaver amplecti. ego vero incesta sum, si possum moderari gemitus, conprimere lacrimas. coite in funus, omnes liberi, 15 omnes parentes, custodite planctus meos, observate suspiria. si quid feci, si quid admisi, fatebor. ecce supra lectulum effusa feralem laceros artus et perustum complexa corpus exclamo: teneo unicum meum, velit nolit invidia, meum misera formosum. hoc erat, quod infelicissimam matrem 20 ultra solitae caritatis exagitabat adfectus: amabam, marite, periturum. infames quantumlibet hanc inpatientiam, ego mihi videor defuisse, cessasse, multum de laetitia, multum perdidisse de gaudiis. nemo umquam filium nimis amavit.'

'Excuso tibi,' inquit, 'iuvenis innocentissime, quod supre- 25 mis tuis nondum praestiti misera comitatum. vivere quidem

2 defeceris BMD : -fecisti π : -ficis β **6** patris : matris M convinci : cum v. M **7** incerta BM **9** capta V ut ut M **11** matris *scripsi 1974, 147* : patris *codd.* **14** vera BβAδ : vere *Lehnert* incerta BD **17** supra *om.* V **18** perustum : peritum V **20** miserata M **22** hanc. *om.* V **26** inquit tibi V **27** praestitisti BV

te defuncto continuo non debui, sed mori marito tacente non potui. rumpam taedium lucis invisae, si prius licuerit coram civitate manibus tuis iusta persolvere, cum damnato supra callidissimum silentium parricida nihil te dixisse con-
5 stiterit. ignosce, quod ad iudicium istud orbata duravi. timui, ne, si ad exitum impatientia, si praecipiti pietate properassem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.'

XIX. Infamis in matrem II

Malae tractationis sit actio. Speciosum filium infamem,
10 tamquam incestum cum matre committeret, in secreta domus parte pater torsit et occidit in tormentis. interrogat illum mater, quid ex iuvene compererit; nolentem dicere malae tractationis accusat.

1 debui sed : debuisset V : debuis sed *ante corr.* M **2** si prius *Francius* : sed pr. *codd. Lehnert* **3** damnatus α **6** ne si : nisi α (*corr.* M²)

Haec subscriptio sequitur in α β A : descripsi (scripsi β) et emendavi (*om.* π) Domitius (domis tuis V : drachontius domitius π) Dracontius (-iuus P) de codice fratris hieri (hieronis S : heri A) feliciter mihi et usibus meis et dis (diis Mπ β A) omnibus.

Subscriptionem sollemnem om. **B** M. FABI. QVINTILLIANI BENE INFAMIS IN MATREM EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM PARS ALTERA **V** INCIPIT DE MATRE QVAE MARITVM ACCVSAT PROPT MORTEM FILII (*minio*) **M**

Titul. om. Bπ A : *argum. om.* β : *titul. et argum. om.* E δ **11** pater *om.* M (*suppl.* M²) **12** compereret B (*sed corr.*) V : -perit M **13** *post* accusat *habet verba* Debebatur – misero, *deinde* BENE INFAMIS. PARS ALTERA (*minio*), *tum nova in linea* pudori *e. q. s.* V EXPLICIT ARGVMENTVM. INCIPIT LIBER Dᶜ eadem RE QVE SVPRA (*minio*), *in mg.* CAVSA XX M

1 Debebatur quidem tristissimae orbitatis misero pudori, ut iam taceremus omnes, et post tam prodigiosas rerum sermonumque novitates oportuerat hoc esse novissimum de malis infelicissimae domus, quod occidi filium pater; sed quoniam mulier inmodici semper adfectus super cuncta, quae vel passus sum paulo ante vel feci, reatus quoque me dolore concussit, veni petiturus a vobis, ne me scientem silentium contentioni praestare credatis; non quia occidi filium, taceo, sed occisus est, ut tacerem. utinam, iudices, negare possem, quod occidi, utinam totum miserae necessitatis ordinem fas esset intra pectoris huius premere secretum! miratur hanc aliquis patientiam meam? ardor ille, qui me modo inpegit in filium, ipsa sui immanitate consumptus est. quicquid erumpere posset in proclamationem, parricidio peractum est, in orbitate conticuit. non habeo adfectum, nisi quo cuncta tantum patiar, audiam, feram. utrumque de filio fieri non potest, ut et occiderim et fatear, cur meruerit occidi.

Quapropter, iudices, satis admirari, satis stupere non possum, quod mulier, cuius praeter optimam sane conscientiam sexus quoque maiorem malis nostris pudorem 2 praestare debebat, tacere non potest silentium meum. novo

1 Debebatur – misero *om.* B (*suppl. manus recens*) π (*de* V *cf. supra*) : quia iudices multa signa processerunt pudorum (pudorum *etiam* B, *corr.* B^2, pudor est π) ut iam *e. q. s.* M **2** maceremus BM (*corr.* M^2) π omnes *om.* M (*suppl.* M^2) pos B **3** -que *suppl. in ras.* M^2 **4** domus : damus B (*sed corr.*) V occidit M ψ **6** dolore me M **7** cussit B : percussit M **8** praestare : *cf. 21, 9* **9** iudices negare negare *in* neg. iud. neg. *mut.* V **10** miserere V : miserae totum Mπ **11** sesset V intra pectoris *Burm.* (*defendi 1974, 147 sq.*) : intrare et oris *codd. Lehnert* **12** aliquam M (*corr.* M^2) **15** conticui[t] *Gron.* **16** quod M **22** debeat BS silentio meo (= *aeque atque ego taceo*) *olim suspicabar*

quin immo fabulosoque secum inpatientiae genere dissentit: queritur de populo, quod loquatur, de patre, quod taceat, nec contenta confessione mariti nihil se dissimulare, nihil scire reatus auctoritate testantis, mavult de silentio
5 meo facere secretum. orbitatis istud amentia sit an innocentia, perditus dolor viderit; ipsius animus potest scire, quid filius meus dixerit, quae me putat habere, quod dicam.

Fidem igitur vestram, iudices, ne vos orbitatis miseratione confundat sola mater, neve maximae calamitatis ibi
10 tantum putetis resedisse sensum, unde vos lacrimae gemitusque conveniunt. mei magis debetis in uxoris conparatione misereri, qui filium et perdidi et occidi: ego sum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid, iudices, ista conplorat, et patior et feci. felicem ignoratione conscientiam
15 matris, quae sufficit interrogare! maior me inpatientia, maior urit adfectus. cur filium occiderim, indicare non possum, nec paenitet, quod occidi.

Infelix senectus, misera patientia, sic quoque quam multa dicenda sunt! fuimus quondam, iudices, fuimus felicissimi
20 parentes, cum adhuc rudis unici nobis blandiretur infantia, duravitque domus tota prosperitas, quamdiu pariter fruebamur, pariter dileximus, quamdiu civitas de nobis hoc solum poterat loqui, filium nos habere formosum. ut vero in eam adolevit aetatem, in qua corporalibus bonis iuventus
25 insolenter exultat, superbus atque adrogans in nullum vitae genus, non in privatos, non in publicos actus florentem duxit aetatem. dii inmortales, quantus qualisque circa iuve- 3

2 quod (*prius*) : quid V **3** contempta BV **5** sit imnocentia M **6** dolere M **7** putabat B **8** vestra V **11** comparatio V **12** sum *om.* V **13** qui *om.* π A iudices *om.* βγ **14** et (*alt.*) *om.* V ignorańtione B : -atione Vπβ D : -antiae *cett. Lehnert* (*vide quae scripsi 1974, 148*) matris conscientiam β **15** maior me : maiorem et BV **19** condam BV **25** exinsultat superatque adr. V **26** in publicos : in *om.* Bπ : impudicos M (*corr.* M[2])

nem rumor ingemuit! omnium maledictis succlamatus, omnium denotatione damnatus est, donec et ipse consensum circa se publici doloris agnosceret. inde rarus in publico, et tamquam patris occursus, tamquam civitatis ora vitaret. non est leve concipere verbis, in quantam civitatis execrationem, in quantam culpam iuvenis inciderit: dictus est occidere posse patrem, dictus est dignus, quem posset etiam pater occidere. quid facerem, iudices, infelicissimus senex? iamiam non evitabat fama nec patrem, iam meis auribus nemo parcebat. interrogare non audebam, dissimulare non poteram. fallitur, quisquis me putat quicquam fecisse consilio: impetus ac temporis ipsius nescio quis ardor explicuit. praeparari filio tormenta non possunt.

Est in miseris penatibus pars remota, seposita, profunda tenebris, tristis accessu, omnibus apta flagitiis, et in qua audeat facere facinus et pater. illo, fateor, dum me variae cogitationes per totius domus spatia circumagunt, quantum intellegere licuit, inprovisus adveni. et ille quidem ad conspectum meum tamquam deprehensus obstipuit refugitque trepidus, puto, ne quaererem causam. inrumpo festinanter, avide, sine liberto, sine servulo, sicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus et quaecumque ex obviis dolor in telorum transtulerat usus, ultra vires senectutis adgressus; ignes ex proximo raptos, verbera, quae casus obtulerat, non diviso dolore, non per partes nec per

1 increbuit *Francius sed cf. l. 3* publici doloris **3** scirca V et tamquam : *cf. 196, 21* **5** concipite V : incipere β verbis : urbs V quantam : quāta B : quantum V **6** inciderit : occ- β **7** *sq.* occidere etiam pater V **10** audibam V **11** quicquam : -quid (-quiḍ P) β **16** illam M (*corr.* M[2]) **17** cotiones V spatia domus M **18** advenit et M ad : a V **19** obstupuit πβψ **21** sine (*alt.*) *om.* V **22** factum B (*sed corr.*) M **24** verberaquac *in* -aque *mut.* M **25** nodiviso B

intervalla suspenso, sed semel, sed pariter invado. pars secreti fuit, ut ipse torquerem. dii inmortales, quae contuma- 4
cia, quae fuit illa patientia, cum domi torqueretur a patre, non invocare matrem! non repugnavit iuvenis, non oppo-
5 suit manus, nullum imploravit auxilium; mersis tantum deiectisque luminibus, tamquam numquam flagella sustinuisset, tamquam meis torqueretur oculis, omnis ictus excepit in faciem; verberibus, ignibus laudatos vultus, velut illis irasceretur, opposuit. reddo testimonium novissimum pu-
10 dori: cum iam mori vellet, occisus est.

Laudo, iudices, patientiam matris: cum et ipsa semper plurimum esset domi, et ab illo secreto fortasse non longe, intervenire noluit, interpellare non ausa est. sed et manibus meis gratulor, quod non propinquus aliquis, non amicus
15 inrupit; occidissem, quisquis me tunc ausus fuisset interrogare pro filio. sepelivi tamen lacera membra, funus indulsi, ossa collegi. non iniecit uxor lectulo manum, non inter exequias planctibus elisisque uberibus mihi fecit invidiam. unde in hanc inpatientiam prorupit, exiluit? domi me nihil
20 interrogavit.

Possum iam, mater infelix, coram liberis ac parentibus, possum audientibus diis hominibusque clamare: et ego amavi filium meum, non osculis, non infirmitate, non lacrimis, sed viribus, dolore, patientia. unicum, quem, si acie
25 clausisset hostis, vicaria morte servassem, si subitum cinxis-

1 suspenso π : -os *cett.* pars : per V **2** quae contumacia *post* patientia δ **3** dominator queretur V torquaeretur B (re *s. l.* B^2) **6** numquam (= *non, cf. 110, 1*) Mπ : umquam *cett.* **7** meis : eis V omnis BV : -es *cett.* **10** iam ς : tam *codd.* **11** et : ex B (*corr.* B^2) **12** et *om.* M **14** aliquis propinquus δ **15** interrogare : me rogare M (inter *suppl.* M^2) **19** in hanc nunc E domi me nihil : domine n. B (*corr.* B^2) δ : domi n. me M **22** -que *s. l.* B : *om.* D **23** non (*alt.*) *s. l.* V **25** cincisset M

set incendium, extulissem relicta meorum parte mem-
brorum, eripui malignitati, abstuli famae. habeo, quod in-
putem tibi, natura, pietas: rem difficillimam feci, quod non
me potius occidi.

5 Malae tractationis accusat. adeone, uxor, tibi parum vi- 5
deor dedisse poenarum post parricidium, ut labores, ne lu-
crifaciat pater, quod occidit filium suum? non pudet ergo,
si⟨c⟩ irasceris parricidae? quid tibi cum lege, quam propter
alios minores accepistis adfectus? querelas habet ista, non
gemitus, et matre seposita solam conplorat uxorem. 10

Rursus ad populum vocas miserum pudorem, materiam
novi rumoris accendis; perdidi ergo rationem secreti mei.
sic omnia feceram, ne quid aut quaeri posset aut dici. iam
vero quid inpudentius, quid indignius quam cum sibi de
liberis credunt licere tantundem, et aequum ius patris ac 15
matris esse contendunt, quasi nesciant nobis arbitrium vitae
necisque commissum! non est privilegium filium occidere,
cum fieri potest, nec quisquam tantum ideo fecit, quia lice-
ret. viscera unici lacerare suffeci; ignosce. si non potes, mihi
crede: nemo filium suum occidit odio; non erit tanti iuvenis 20
invisus. illud est in patribus usque ad parricidium terribile,
quod amant, quod succurrunt, quod sibi videntur aliter non
posse misereri. non est, quod vos ab aestimatione malorum
meorum mollior sexus abducat; maioris adfectus est filium
occidere quam vindicare. desine igitur me, mulier, fatigare 25

1 relictam eorum BV : parte meorum relicta membrorum M **2** malignitate γ **3** naturae Mβγ **6** parricidium ut *Schulting* : periculum et *codd.* **8** si⟨c⟩ *scripsi* : si *codd. nempe lege parum apta usa impudenter facit mater.* qua V **9** alios *Dess. quod dubitans recepi* : avos BVδ : nos ME : quam protervos π : vos βAD : *suspiceris* hos non *bis* V **10** supposita (supo- P) β **11** populo V materia B **14** indignus V **17** nescisque B **18** ideo *om.* V **19** suffeci Eδ : -fici (-ficit Mπ) *cett.* **20** crede V : -ere *cett. Lehnert* occidi V **25** me *om.* V

interrogationibus tuis. ita tibi non videtur omnia respondere pro filio, qui dicit 'occidi'? et licet comprimantur exclamationes, ora claudantur, nihil negat, qui hoc fatetur. atquin summorum facinorum ipsa inmanitas innocentia est.
5 filium pater non demens, non insanus occidi – hominem extra sensus adfectusque positum, quisquis non miseretur! – occidi[t]. vides senem sanguine suo fluentem, laceratis 6 exustisque illis sanctioribus carioribusque visceribus super exanimis unici corpus cruentis manibus iacentem; horre[o]
10 cadaver et velut corpora, quae caelestis exanimavit ignis, adire propius time[o]. ad quaedam facinora sufficit claudere oculos, vultus avertere, tacere, mirari et incredibilis calamitates relinquere suis causis. miserere, ne quid amplius quaeras, ne quid interroges. dicturum me putas:
15 'parce saeculo, parce marito, parce patri'? tu vero parce illi, qui occisus est.

Novum, iudices, uxoris in marito crimen audite: silentium est, de quo queritur. solebat indignatio vestra convicia nostra ferre non posse, et matronalis indignatio dicere vide-
20 batur: 'non parcis erga me, marite, verbis, nullam habet nostri tuus sermo reverentiam; facile prorumpis in oppro-

3 cludantur V **4** atqui βγδ **5** clemens M *et fort.* V hominem – miseretur : *ita distinxi 1974, 148 sq.* **6** quisquam non miseretur? *Watt* non ς : nunc *codd. Lehnert* miseratur βγδ **7** occidi[t] *scripsi loc. cit.* : -it *codd.* **8** exutisque V illis *om.* V **9** horre[o] *et l. 11* time[o] *scripsi loc. cit.* : horreo *et* timeo *codd. quod cum prioribus adeo non cohaeret, ut Schulting verba* horreo – timeo *post l. 13* suis causis *collocaverit, quem secutus est Lehnert* **10** exinanivit δ **11** proprius V time[o] : *cf. adnot. ad l. 9* quendam V **12** ŭltus B advertere M incredibilis BV : -es *cett.* **18** querit B : que- *vel* quaeritur *cett.* : quae- *Lehnert* (*sed cf. e. g. 379, 4*) **19** indignatio : *fort. vox e praecedentibus falso repetita.*

bria, facile quodlibet obicis, exclamas, et, dum nimium libertati vocis indulges, potest populus aliquem de me facere rumorem.' tu, mulier, obicis mihi rem, quae nulli umquam crimini fuit, solam in nostris moribus innocentiam, voce⟨m⟩ repressam [taciturnitas]. vide, cur manus, cur verba 5 peccare videantur: illis infamamus, his torquemus, occidimus. vis scire, quam non possis queri de silentio meo? felicissima fueras, si idem fecissemus omnes.

Finge me paulisper sepositis silentii causis hoc tantum 7 respondere: non prodo secretum. ex omnibus, iudices, qui- 10 bus humana pectora seriis gravibusque complentur adfectibus, nullam difficiliorem quam silentii credo virtutem, adeoque promptissimo sermone facile delinquimus, ut constantiam tacendi neque in aliis ferre possimus. crimen hoc in me mulier vocat, quod in priscis illis morum mentiumque 15 rectoribus fuit prima sapientia, quod quosdam totius vitae pertulisse patentia[m] magis illa seria miratur antiquitas, quam quod temporum vices, siderum cursus et profunda naturae velut conscia ratione sanxerunt. quae, per fidem,

2 potest : post V **3** nulli crimini fuit humquam V **4** voce⟨m⟩ *Watt qui et* repressam *cum* β *legit* : voce *codd.* **5** reprehensam (-sa π) *codd. praeter* β. *nempe verba* vocem repressam *verbis* libertati vocis *l. 1 sq. opponuntur* (*cf. etiam 386,18* premere vocem), *et* taciturnitas *glossa est* taciturnitatem β : voce reprehensam ⟨tuetur⟩ taciturnitas ς *Lehnert* vide cur : videtur B **6** hi istorquemus B : hiis tor- V **7** viscere V **8** fecissem B **9** meo V **11** petora B -que *om.* V complentur *Badius* : -plectuntur *codd. Lehnert* : -spiciuntur *Gron.* **13** promtissimos V facile sermone β **15** illis *om.* M (*suppl.* M[2]) meorum BVπ **16** vit≡tae B **17** patientia[m] *Gron.* : -iam *codd.* illa magis β seria *Schulting* : misera *codd.* : severa *Gron.* miseratur M **19** conscientia V

inpotentia est effringere rigens sacra dissimulatione pectus, evolvere animum, quem supra sua secreta compositum non laetitia, non dolor, non necessitas, non fortuita laxaverint! quisquis de tacente queritur, multo minus ferre poterit lo-
5 quentem. nec adeo coniugali societate cuncta miscentur, ut nihil sibi adversus hanc concordiam proprium relinquat animus. est aliquis etiam a sanguine suo secretus adfectus genusque reverentiae, ut tacenda minime velis scire carissimos, quaedam non possis verberibus, eculeis eruere, et ple-
10 rosque videas fortiter supra sua secreta morientis. agedum, si videtur, utrumque sexum, omnem condicionem, omnem scrutemur aetatem: nullum sine conscientia pectus, nulla vita sine causis tacendi. si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid et tu, quod non fatereris. et quanto silen-
15 tium gravius est in sene, verecundius in marito, sanctius in patre! pudeat nos, mulier, infirmitatis: vicit nos modo iuvenis ille constantia; mori voluit, ut taceremus. 8

Vides, mulier, quibus in⟨ter⟩pretationibus praestes tuum dolorem? diceris ideo me interrogare, quia scias omnia me
20 potius pati malle quam loqui. quis enim in hac civitate non novit taciturnitatis meae rigorem, quis ignorat, qua cuncta soleam ferre patientia? ne occisurus quidem suspiria gemitusque praemisi, nihil feci, unde erupturum quandoque per orbitatem patris animum aut tu praescio timore sentires aut

2 super M non *om.* V **3** fortuna PE **6** hanc adversus (*sed transp.*) V **7** est etiam aliquis M **8** velis : vis M (*corr.* M²) **10** morientis BV : -es *cett.* **15** est *om.* V **16** muliere B : mulieris *in* -iebris *mut.* V **17** constanciam B **18** vide B (s *suppl.* B²) *et coni. Schulting, sed cf. 382, 1* in⟨ter⟩pretationibus ς : inpatrationibus B : in- *vel* impetrationibus (-tract- S) *cett.* **19** scias BVδ : scis *cett. Lehnert* **21** ignorant B qua : quic B (*corr.* B²) **22** pacientiam B **23** fecunde B : unde *om.* V crepturum BMD (*corr.* D)

ipse periturus. hanc nunc me iactare constantiam putas, quod nihil in publico, nihil in ullo mihi permisi proclamare conventu? ego vero non sum questus de iuvene nec tibi, nec captavi, ut illum mecum et mater odisset. frustra te putas extorquere accusatione posse, quod mihi non ipsae cala- 5 mitates, non dolor, non meditatio orbitatis expressit. uras licet, durabo, perferam. passus sum iam, quod erat difficilius: occidi.

'Torsit,' inquit, 'filium meum.' breviter, iudices, ratio reddatur: infamem; quid refert, an innocentem, si aliud 10 omnibus liquet? iuvenem cunctis pignoribus invisum, omnibus adfectibus gravem maligni fecere sermones. quid agimus, anime, quemadmodum effugimus, evadimus? in tanta infamia nihil facere credentis est. vis me circumire singulos, reclamare populo, cum rumore rixari? tuae fortassis infir- 15 mitati conveniat negare; me tantum fortior adsertio unici decet: eripiendus est non contentione verborum, sed ut ci-
9 vitas stupeat, ut erubescat. torquere me filium putas? invidiam facio populo: videor mihi illis verberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. quaestio de infami 20 filio unam rationem habet, ut probes innocentem.

Dii mala prohibeant, ut noveris illum dolorem, quo potest torquere filium pater! nihil est infelicius homine, cui de unico suo mors sola non sufficit. iuvenem, in cuius animo perdiderant nomina nostra respectum, quem cotidie ne- 25 cesse habebamus excusare rumori, qui inter nos formosum

1 constantiam *Sh. Bailey*[2] *217* (*cf. 379, 17; 378, 13*) : -scientiam *codd.* **2** praemisi V **3** conventum M **4** odisses *Francius fort. recte* te putas : temptas β **4** posse *post* putas V **6** iras V **10** *post* infamen (*sc. torsi*) *distinxi 1974, 150* **13** quaenam modum BV : quonam modo π **19** mihi : nihil B **21** probet MA **22** innoveris V **26** habeamus VP : -emus E

malebat agere quam filium, verberibus ignibusque consumpsi. vis scire, quanta tormentorum ratio fuerit? debuit etiam tortus occidi.

Si tamen utique, mater, vis scire causas, breviter audi. 5 prospiciebam miser in grande quandoque facinus proruptūrum, quod otio vitam, quod desidem domi perdebat aetatem. non peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non temptare maria, non rura colere, non administrare rem publicam, non ducere volebat uxorem. praete- 10 rea traxerat ex frequentibus castigationibus taedium patris, et in execrationem mei conscientia, quia non emendabatur, exarserat. timebat occursus, non audebat adire conloquia; oscula convictusque fugiebat. breviter perditissimae mentis definienda mensura est: oderat me filius et timebat.

15 Filium igitur totius civitatis existimatione damnatum, quem adhuc vivere mirabantur homines, torsisse me putatis? ego vero occidi tarde, diu. quaestionem illud vocas? poena, supplicium et malorum meorum exitus fuit. nulla ratio est interrogandi hominem, cui non est fas nisi negare. 20 quanta tamen mihi fuit et in quaestione moderatio! non 10 enim praecipiti raptus inpulsu exsilui repente, subito, nec captus dolore caeco inpatientiae meae velox vulnus inflixi. non potest non ratione occidi filius, cum ante torquetur.

1 malebat : ṃeioat (aiebat) B : malebat B[2] : *om.* V (*suppl. in lacuna manus alia* psima iedat) **2** vis MπSE : vis vis *cett. Lehnert* debuerat M **4** mater *om.* V : vis mater β breviter *scripsi 1974, 151* : levi- *codd.* **5** praerupturum VMπ : per- S **6** de se idem BVπ **8** colore B **10** ex : et BπP : *om.* M **11** quia BMπ : qua *cett.* emendebatur VE **12** ire V **14** filium V **15** aestimatione E **16** torsissi *ante corr.* B : torsissime putatis VA *propter sequ.* vocas *fort.* puta[ti]s *legendum* **19** ratio est : ratiońe (= *ratio est*) B **22** vultius V inflixi *Gron.* : -duxi (-ụ- P) β : -dixi *cett. Lehnert*

dedi moras, spatium, tempus indulsi. vides, quantam hinc malignitatibus potuerim praestare materiam: si in illo secreto gladio tantum, si vulneribus egissem, exitum fecerat iuvenis deprehensi.

Non est igitur, mulier, quod mihi facias duplicatae questionis invidiam, id est, quod torsi et occidi. sola est huius necessitatis ratio de morte. illud est parricidium, filium torquere victurum. putas iuvenem vivere potuisse, cui iam non poterat nisi morte succurri? quem contra ma⟨li⟩gnos sermones adserere coeperam, non reddidi rursus infamiae, neque in oculos et ora vulgi de secreto patris emisi. providentia[m] mea[m] tibi quoque, mater, ne in hunc interrogetur, eripui. ille vero non fuit post tormenta laturus vitae pudorem, ut interrogaretur a singulis, ut negaret. verum, mulier, adfectibus tuis renuntiandum est: ad totius domus nostrae pertinere innocentiam credidi, ne se ipse potius occideret.

Sentit, iudices, mulier ad ius querelae suae nec quod torserim, nec quod occiderim pertinere, itaque quaerit, quid mihi dixerit ille, de quo nescit, an dixerit. quid ais, mater inpatiens? ita in morte filii tui nihil aliud ad te pertinet, quam quid locutus sit, ita, si respondero, remittis parricidium, tormenta non obicis? o inconsultam muliebrem sem-

1 quantum Bπ huic δ **3** exitu V **5** que- *vel* quaestionis *codd., sic ut in hac differentia paene nulla eorum auctoritas est*: quaest- *Lehnert* **6** idem est M *haud male*: idem (*omisso* est) D **9** ma⟨li⟩gnos ς : magnos *codd.* **11** in oculos *om.* M (*suppl.* M^2) providentia[m] mea[m] ς : *accusativum trad. ut exclamationis frustra def. Reitz.* **12** interrog⟨ar⟩etur *Gron. fort. recte* **15** renovandum Bπ **16** ipse se M **17** mulier iudices δ nec – nec : ne – ne M **18** itaque E (*cf. 108, 12; 307, 4; 323, 17*) : ata B : ista M : ita B^2 *cett. Lehnert* **19** illeque B (*fort. hoc* -que *in mg. parentis scriptum erat et re vera post* ita *librario ponendum erat*) **21** respondeo AD **22** non obicis tormenta β consultam M (*corr.* M^2)

per amentiam! quid iuvenis in tormentis dixerit, tamquam ignoret, interrogat; nihil me comperisse non credit, tamquam sciat, quid dixerit!

Fidem communis sanguinis, fidem communium ma- 11
5 lorum! ne parricidii me velis agitare secretum, ne calamitatibus nostris gravem facias innocentiam tuam! viderit, quid meruerit, iuvenis ille; ego iam possum suprema revereri et post exitum unici revertor in patrem. maior defunctis liberis praestanda reverentia est, nec quicquam minus convenit
10 adfectibus patris, quam si insultare videatur occiso. in gratiam me cum filio reduxit orbitas, iram nostram mors severa conposuit. quin immo recogitanti mihi totum secreti illius ordinem subit tacita miseratio. quantam ego debeam reverentiam filio, quem potui torquere solus, quem potui solus
15 occidere!

Perseveras, cogis, instas? invicem te, mulier, interrogo, cur, si tanto opere volebas scire, quid interrogarem, quid ille loqueretur, non inruperis in quaestionem, quam nullis ministris, nullis custodibus vallaverat pater. quanto melius,
20 mater, ipsum adisses, quanto fortius interrogasses una, quanto tibi plura dixisset! quis te, mulier, adfectus abegit, tenuit, exclusit? agnosco verecundiam tuam: timuisti, credo, ne, si in illo secreto fuissemus omnes, occidisse filium diceretur et mater.

25 Instas tamen et miseri senis ora diducis? puta me hoc solum dicere: ex maximi facinoris colluctatione veniens, quid audierim, nondum scio; totus adhuc sum in parricidio meo, et post mortem unici omnia, quibus laceratus, occisus

2 interroget V **8** patre B **10** patris ς : matris *codd. Lehnert* **16** in te rogo sur si V **18** quem V **19** quanto : -tam V **23** ne si : nisi Bπ **25** tamen : mater M (*corr.* M^2) diducis ς : de- *codd.* **26** 'vel colluctatione' M^2 : coniunctione BMπ : -iunctatione (-iuct- D) V P ψ : -mutatione S A : colluctatione veniens *om.* δ venies BVπ **27** *post* parricidio *finit* V

est, in animum meum tormenta redierunt. est quidem diffi-
cile, ut aliquem pati pudorem parricida videatur, verumta-
men stupore⟨m⟩, amentia⟨m⟩; et in silentium orbitate de-
feci: ablata est mihi omnium verborum fides, omnis sermo-
nis auctoritas, nec habet causam loquendi, cui non potest 5
12 credi. desine, mulier, interrogare; filium, quem occidit pa-
ter, nec absolvere nec accusare iam debet.

'Quid,' inquit, 'dixit, cum occideres?' miseram parricidii
innocentiam, quod hoc me non potestas, non magistratus,
non propinquus aliquis, non amicus, non ille semper loquax 10
populus ac malignus interrogat! quiescitis, tacetis; me infe-
licem, numquid scitis omnes? puta me, mulier, hoc tibi re-
spondere: non habent incredibilia vocem; quaedam maiora
sunt, quam ut illa capiat modus sermonis humani. tu vero
crede nihil aliud fuisse quam furorem, insanisse me puta. 15
videbam quae non fiebant, audiebam, quae nemo dicebat.
hoc solum non insanientis habui, quod tacebam. finge me
respondere: nihil dixit, nihil locutus est. non credis? atquin
multo minus creditura quid dixerit.

Accipe, mulier, brevem veramque rationem, cur in 20
quaestione iuvenis occisus est: torquebam nec interro-
gabam. si qua ad aures tuas ab illa quamvis remota domus
parte perlata vox est, meus gemitus fuit, meorum viscerum

2 verum tantum β **3** stupore⟨m⟩ amentia⟨m⟩ (*sc. pati videri potest*) *Sh. Bailey*[1] *79, quod dubitans recepi; displicet enim sequens* et, *qua re fort.* stupore⟨m⟩ amentiae[t] *legendum* silentium *scripsi 1974,151* (*cf. 354,20*) : -tio *codd.* orbitatis M (*corr.* M²) **14** humani *om.* M **15** insanissime B puta C² : -to *codd.* **16** fiebant – non *om.* B (*suppl.* B²) diceret δ **18** atqui βγ **19** creditura quid dixerit : *nota brevem locutionem pro* : *creditura, si narravero, qu. d.* **20** brevem quae veraque B : *post* brevem *eras.* q̄ M **21** occisus est : *de indicativo cf. ThLL 4, 1446,41sqq.* **23** parte : per arte M prolata S : vox perlata δ meus : omnis M

dolor. quaeris, cur nihil dixerit? quia non habuit, quod scire vellem, quod audire deberem. nihil aliud quaestio illa captavit quam silentium, quod praestare vita non poterat. quisquis in tormentis occiditur, ideo tortus est, ut occideretur.
5 an tu quaestionem illam fuisse credis, qualis vernilibus corporibus adhibetur? ideo enim eculeos movebam artifex senex, ten⟨d⟩ebam fidiculas ratione saevitiae, ut leviter sedibus suis remota compago per singulos artus membra laxaret. consumptus est spiritus silentio sui, et verbera ignesque
10 animum pariter vocemque cluserunt. videbatur mihi premere gemitus, tenere suspiria, et sic nihil dixit, tamquam torqueretur ab homine, qui sciret. miraris hanc in filio con- 13 tumaciam, in iuvene patientiam? patri torquenti non potest aliter responderi, quam ut mori malit quam confiteri.
15 Quod sufficit igitur, interrogantibus respondeo, mulier: occidi. fallitur, quisquis expectat, ut obiciamus illa communia. ego vero proclamo non luxuriosum, non amore meretricis infamem; nihil ille delinquebat, quomodo liberi solent. monstrum erat inenarrabile, quod nollem deprehen-
20 dere, quod ferre non possem.

Miratur aliquis, quod non abdicaverim, nec notissima ultione patrum fuerim tantum expulisse contentus? tuus, mulier, nefarius, tuus inconsultus non permisit adfectus. filium, cui contra severitatem meam ignoscebas, quem mecum
25 odisse non poteras, secuta fuisses abdicatum.

3 quam : quod P : quod S **4** ideo : video B **6** artifex *om.* β : *suspiceris* carnifex *sed non opus est* **7** ten⟨d⟩ebam *Gron.* : tenebam (-ebo M) *codd.* fiduculas BM O **9** est *om.* β **10** pariter vocemque : pariterque M (vocem *suppl.* M[2]) **12** quis B (*sed corr.*) M **13** in^iu^vene B **14** respondere B (*corr.* B[2]) **15** *utrum post* igitur *an post* interrogantibus *comma ponendum, dubitari potest* **18** infamo M **22** affuerim BM (*corr.* M *vel* M[2])

Finge iuvenem dixisse nescioquid; ego audire nihil potui. non enim potestatis alicuius more consederam, nec torquentibus aliis agebam iudicem pater. ego tunc cuncta et passus sum pariter et feci. non vacabat aures praestare verbis, excipere gemitus, aestimare singultus; avocavit me con- 5 tentio, dolor, orbitas, parricidium. omnia facta sunt festinatione praecipiti. idem patris adfectus est torquere, ut scias, occidere, ut nescias.

'In meam,' inquit, 'infamiam taces.' ita nunc primum laboras, misera, de fama, et post unici mortem pertinere ad te 10 coepit, quid loquantur homines? scilicet filius inpensus est, ut erubesceres, ut male audires. adeone hoc captanti non 14 erat satis rem totam commisisse rumori? ego vero me famae tuae, mulier, opposui, et inter matrem filiumque medius parricidium feci, unicum occidi, ne quid aliud loque- 15 rentur homines. alioquin si hoc capto, quod putas, quousque taceo, in quod tempus differo illam, quam me putas premere, vocem? ecce reatus, iudicium, pronunti⟨ati⟩o: ego tamen scire me nego. egregiam rationem malignitatis: locuturus adversus uxorem feci, ne mihi crederetur! 20

Fateor igitur: nihil ad certum indubitatumque perduxi. hoc est quin immo, propter quod ad mortem usque contendi. non explicant tormenta quaestionem, quae occidunt.

'Quid,' inquit, 'dixit?' felicem te, misera, si nescis! 'quid dixit?' ita non es contenta conscientia tua? non sufficit, 25 quod non habuit ille, quod negaret, quod fateretur? poscis

1 nichil *in ras.* M[2] : *fort.* nil *legendum* **2** consideram B AE : -siderabam B[2] **3** patrem pater π : patrem βγδ : iudicum (*vel* -cis) partem *Gron.* tunc cuncta : tuncta (cunc *supra*) B : tam c. M **9** inquit *om.* M (*suppl.* M[2]) **13** remotam B : rem notam M **18** pronunti⟨ati⟩o (*sc. iudicum*) *Obrecht* : -nuntio *codd. Lehnert* **19** tantum β **22** ho[c] est quin immio B **25** es : ex O : est H

verba quaestionis, cogis, extorques? testor, tu facis, ne pos-
sis negare, quod dixero. 'quid dixit?' parasse se parentibus
venenum? negas. proditionis agitasse sermones? negas. ty-
rannidis inisse consilium? negas, et quicquid dixero, nega-
5 bis. o bonae conscientiae incauta simplicitas! ita non times,
ne coactus loqui multa fingam, multa componam? si potes
scire, mulier, an mentiar, scis, quid dixerit. 'quid dixit?'
nihil. 'quid dixit?' omnia: maledixit saeculo, fecit tempori-
bus invidiam, detestatus est patrem, conviciatus est matri.
10 'quid dixit?' plus quam interrogabam. vicisti, mulier, obsti-
nationem meam; audi breve succinctumque responsum,
quid dixerit: quod quaeris, quod putas.

15 O si quis in illam vos secreti nostri potuisset adhibere
praesentiam! vidissetis novum genus quaestionis. stabam
15 senex furiis monstrosae feritatis accinctus, manibus exertis,
hinc ignibus, hinc verberibus armatus. super ora, super ocu-
los iacentis adsistens clamabam: 'furiose, demens, tace!' et
ille velut exustis amputatisque, per quae dolor exit in verba,
fuit adtonitus, amens. quotiens admotis ignibus ad aliquam
20 corporis partem totum pectus inposuit! quotiens hiatu oris
avide flammas adversus exeuntia verba collegit! cum vero
iam totus calor verberibus expulsus viribus novissimi dolo-
ris erumperet, pertractis ab ima pectoris parte suspiriis bre-
vissime collecti spiritus, ille, quo redditur anima, singultus
25 fuit similis exclamaturo nescio quid, quod et tu fortassis
audires. occupavi, fateor, et advocatis, quas iam consump-
seram, viribus, manibus, telis totoque corpore pariter adni-
sus, antequam mentiretur, occidi.

3 proditionis – negas *om.* δ **4** quid M (*corr.* M²) **12** quod – quod ς : quid – quid *codd.* **13** secreti nostri (*ex* mei) vos M **15** monstruosae Mπ β γ δ (*de forma vide ThLL s. v.*) saeveritatis B **17** iacentes B **19** admontis BM **23** pertractis π : -tractatis B : -tractatis (-trect- H) *cett. Lehnert* **24** collecti *ex* -is (*et sic* π) M : -us E animas incultus B **27** admissus BMπ : avisus P

Misera temporis illius recordatio! deficientem in manibus meis filium vidi, aspexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta suspiria et animam magno silentio exeuntem. non tamen tormenta laxavi, non subtraxi restinxique flammas. miserere, mulier, ne quaeras amplius vocem huius adfectus. 5 filium, qui moriebatur, occidi, non perdidi tamen, non perdidi unici mortem, fortuna, non perdidi: iam me non interrogat nisi sola mater. consiste agedum, mulier, loco meo, et in habitum paterni furoris accincta admove eculeos, flagella, laminas; praedico, testor, aliter non possum loqui, 10 aliter mihi non potest credi.

16 Quamquam, miserrime iuvenis – fas est enim iam tuos alloqui manes – exprimere mihi vocem nullus poterit dolor. quantum volet, laceret, vel occidat; vincere me tormenta docuisti. si tamen fas est cogitationis memoria tractare 15 verba miserae quaestionis, cur me coram populo magis interrogas? eamus, uxor, in illam desolatam domum, in illud iam patris filiique secretum; ibi me interroga, ibi, ubi torsi, ubi occidi, ubi adhuc forsitan filii tui vaga per maestos penates anima discurrit. porrigat aliquis imaginem iuvenis oc- 20 cisi, ponat in sinu matris illas vestes, quibus ipsa iuvenem misera comebat. eamus ad tumulum, misceamus supra busta lacrimas. ibi aut tacebimus pariter aut invicem confitebimur.

Iamiam miser mori possum: explicui[t] te, sollicitudo, 25 pietas. non scribo tabulas, testamento suprema verba non credo. et ego moriar in tormentis meis. illud tantum novissi-

4 restinxique ς : restr- *codd.* **9** furoris : doloris δ **10** lamminas B P E **12** iam *om.* BMπ **16** meo B **19** maiestos B **20** occisi iuvenis M (*transp.* M^2) **22** misera *om.* M (*suppl.* M^2) super β **25** explicui[t] *scripsi 1974, 152* : -uit *codd.* **26** suprema M : -mo M^2 *cett.*

mis precibus a te, civitas, per liberos † ferre coniuges paterne † a te, uxor, per occisi iuvenis umbram peto, a te, mater, ne quid amplius quaeras † tu famam ne dicas †.

1 ferre : perque π : per β AD *fort. recte* : ferre per E : per liberos per natos per coniuges ne a te uxorem dissentire permittas (*manifesta interpolatione, ut saepe*) M paterne (patñe B) : per natos βγ : per penates *Dess. Lehnert, sed lacunam statuendam puto, nam e textu tradito non elucet, quid pater a civitate petat* **3** in famam ψ : fama ς : tu, fama, ne dicas *Lehnert male*

Subscriptionem om. **B** MARII FABII QVINTILIANI DE≡-CLAMATIONVM SIVE CAVSARVM SEV ACVMINVM LIBER FELICITER EXPLICIT (*minio*) **M** *sequitur in* D : Invidia quondam suppressus rethoricorum In lucem redeo quintilianus ego.

INDEX NOMINUM

INDEX VERBORUM ET LOCUTIONUM